

GÜLXANI PƏNAH, TURAL MƏZAHİROĞLU

**AZƏRBAYCAN
ƏDƏBİYYATINDA
DETEKTİV JANR**

*(Çingiz Abdullayevin
yaratıcılığı əsasında)*

MSA ■

Bakı – 2012 ■

Elmi redaktorlar: *f.e.d, professor*
f.e.d, professor
f.e.d, professor **Cəlal Abdullayev**
İfrat Əliyeva
Qəzənfər Paşayev

Gülxani Pənah, Tural Məzahiroğlu.
Azərbaycan ədəbiyyatında detektiv janr.
(Çingiz Abdullayevin yaradıcılığı əsasında).
Bakı, MSA, 2012, 556 səh.

Bu monoqrafiyada Azərbaycan və dünya ədəbi prosesində detektiv əsərlər müəllifi kimi tanınan Çingiz Abdullayevin xüsusilə siyasi detektiv janrin inkişafında rolü tədqiqata cəlb edilir. Dünya şöhrətli Azərbaycan yazıçısının müasir ədəbi prosesdə rolü, qlobal dünyada baş verən proseslərin Azərbaycan detektiv ədəbiyyatında əksi, dünya oxucularının bu əsərlərə marağı, yazıçının detektiv əsərlər müəllifi kimi dünya detektiv janrinin inkişafında tutduğu yer müəyyənləşdirilir.

Monoqrafiyada Azərbaycan ədəbi prosesində detektiv janr, onun inkişafı yolları araşdırılır, dünya ədəbi prosesində mövcud olan detektiv janrla müqayisəli şəkildə tədqiqata cəlb edilir, detektiv əsərlər müəllifi Çingiz Abdullayevin yaradıcılıq yolu, onun sənətkarlıq keyfiyyətləri təhlil və tədqiqini tapır. Monoqrafiya Azərbaycan ədəbi prosesində detektiv janrin araşdırılması cəhətdən Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığına dəyərli töhfədir.

ISBN 978-9952-440-54-5

© G.Pənah, 2012

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA DETEKTİV JANR

Bu monoqrafiyada detektiv janrinin nümayəndələri, onların yaradıcılığı araşdırılır. Çingiz Abdullayevin bu janrin inkişafindakı rolü müqayisəli şəkildə tədqiq olunur.

Çingiz Abdullayevin əsərlərində əsas mövzular dünyada baş verən kriminal hadisələrdir. Cinayət aləmindən götürülən bu mövzular təkcə bir şəhər, ölkə daxilində deyil, dünyada baş verən hadisələrdən qaynaqlanır. Dünya oxucusuna təqdim olunan cinayətkarların dövləti, milli mənsubiyəti yoxdur. Onlar qrup, təşkilat halında olduğu kimi, tək-tək də öz çirkin əməllərini, arzularını həyata keçirmək üçün hər cür cinayətlərə əl atırlar. Çünkü onlar öz istəklərinə çatmaq üçün ölkəsini, üstündə gəzdiyi torpağı, cörəyi ilə böyüdüyü vətəni satmağa hazır qeyri-insani keyfiyyətlərə malik adamlardır. Onlara qarşı mübarizə aparanlar haqq-ədalət naminə sinəsini düşmən gülləsinə sıpər edənlərdir. Cinayətkarlara qarşı mübarizədə birləşən dünya dövlətlərinin xüsusi təşkilatları vardır və onlar belə cinayətkar qruplara, mafiya təşkilatlarına qarşı mübarizədə mütəşəkkil fəaliyyət göstərirlər.

Yazıcı XX əsrin sonları, XXI əsrin əvvəllərindən bu gönümüzə qədər bu cinayət aləmindən özünə məlum olan hadisələri qələmə alır. Monoqrafiyada bu mövzuda yazılmış detektiv əsərlərlə Ç. Abdullayevin əsərləri müqayisəli şəkildə təhlilini tapır.

Dünya ədəbiyyatında yazıçı Çingiz Abdullayev siyasi detektiv əsərləri ilə tanınır. Bu janrin ilk motivləri klassik detektiv ədəbiyyatında var. Aqata Kristinin, Konan Doylun... əsərlərində az da olsa siyasi detektiv bu və ya digər şəkildə öz əksini tapıb. Lakin Çingiz Abdullayev bu janrı siyasi mövzulu əsərlərində zirvəyə qaldırıb. Maraqlıdır ki, XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəllərində baş verən bir çox si-

yası-ictimai hadisələr onun detektiv əsərlərinin süjetindədir. Sovet İttifaqının dağıılması, tərkibindəki respublikaların öz müstəqil dövlətlərini yaratması, Sovet İttifaqının sərhədlərindən kənarda mövcud olan sosialist ölkələrində gedən proseslər, dünya kapitalizm sisteminin sosializmin dağılması üçün göstərdiyi «canfəşanlıq», sosialist ölkələrinin rəhbərliklərinin bu quruluşun məhvini aparıb çıxaran kobud səhvleri yetərincə onun yaradıcılığında işıqlandırılır. Monoqrafiyada da bu əsərlər geniş təhlil və tədqiqatını tapır.

Çingiz Abdullayev məhsuldar yazıçı olub, əsərlərinin mövzusunu respublikamızda, MDB dövlətlərində, eləcə də dünya ölkələrində baş verən siyasi, kriminal hadisələrindən götürür. Onun əsərləri qlobal problemləri özündə əks etdirir. Artıq qloballaşmağa doğru gedən dünyanın ictimai, siyasi, iqtisadi problemləri dünya ədəbi prosesinə də öz təsirini göstərməkdədir. Çingiz Abdullayevin bu məsələləri öz yaradıcılığında hansı şəkildə qoyması, nə qədər uğurlu alınması monoqrafiyada yetərincə araşdırılmışdır.

İnkişaf etmiş sivil dünyamızda hələ çox müharibə ocaqları közərir. Artıq yarım əsrə çatmış olsa da münaqişə ocağı olan Fələstin-İsrail məsələləri, Əfqanistan, İraq münaqişələri, Ermənistanın Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə qəsd edərək işgal etdiyi Qarabağ, Qərbi Azərbaycan var. Hər gün qan töküür. Haqları əlindən alınmış, təcavüzə məruz qalmış xalqların öz müstəqilliyi uğrunda mübarizəsi, dünya siyasi arenasındaki gerçekliklər Çingiz Abdullayevin siyasi detektiv əsərlərinin mövzusudur. Siyasi detektiv əsərləri də monoqrafiyada əhatəli şəkildə təhqiqata cəlb edilir.

Gülxani Pənah Azərbaycan ədəbiyyatşunaslığına dəyərli tədqiqat əsərləri verən alimdir. Müraciət etdiyi mövzuların geniş, hərtərəfli, əhatəli araşdırılmasında, apardığı tədqiqat işlərinin mükəmməlliyində seçilir. «Fikrət Sadığın poetikası», «Alim, vətəndaş E.Əlibəyza-80», «Poeziya və sənətkar», «Anar və folklor», «Mir Cəlalın elmi -nəzəri gö-

rüşləri», ikicildlik «Ədəbi mühit və müasirlərimiz», «El ədəbiyyatına dair araşdırırmalar», «Tədqiqatçı alim, folklorşünas R.Rüstəmzadə», «Fikrət Qocanın yaradıcılıq yolу» ki mi onlarla monoqrafiyaları ədəbiyyatşünaslıq elmi üçün çox dəyərlidir. Tural İsayev istedadlı gənecidir. BDU-nun beynəlxalq hüquq və beynəlxalq iqtisadi münasibətlər fakültəsini bitirib. Mətbuatda çap olunan ilk yazılarından duyulur ki, dünya ədəbi prosesinə, xüsusilə detektiv ədəbiyyata marağının böyükdür və kitabın ərsəyə gəlməsində onun rolu var. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında detektiv janr demək olar ki işlənməmiş sahədir. Gülxani Pənahın və Tural İsayevin müəllifi olduğu «Azərbaycan ədəbiyyatında detektiv janr – C.Abdullayev» monoqrafiyası bu baxımdan çox əhəmiyyətlidir.

f.e.d, professor Cəlal Abdullayev

GİRİŞ

Azərbaycan elmi, ədəbiyyatı, mədəniyyəti bəşər üçün dəyərli nümayəndələr yetişdirmişdir. Dünya ədəbi prosesində olduğu kimi, bizim milli ədəbi, elmi prosesimizdə də sənətə, sənətkara qiymət verən birinci növbədə bəşəriyyətdir. Zaman-zaman tarix böyük şəxsiyyətlər, alımlar yetişdirmişdir. Onların içində türk-Azərbaycan xalqının nümayəndələri var. Bu böyük şəxsiyyətlərin həyatını, yaradıcılığını tədqiq edən institutlar, elm mərkəzləri vardır və onlar bu gün də fəaliyyətini davam etdirirlər. Dünyanın bütün xalqlarının elm, ədəbiyyat, mədəniyyət sahəsində qazandığı uğurların əldə edilməsi yolu dolanbac, enişli-yoxuşlu olub.

Ədəbiyyatın elmi, bədii dəyəri onun intellektual səviyyəsindən asılıdır. Müasir oxucu nağıl, hekayə, əfsanə, öyünd-nəsilət dolu əsərlərlə artıq «razılaşmış». Alımlarımız fikirlərində haqlıdır ki, «...müasir oxucu təfəkkürçə çox inkişaf etmişdir, o, sözün əsl mənasında mütəfəkkir oxucudur. O, ağlığını, emosiyalarını zənginləşdirməyən əsərləri rədd edir. Kitab, qəzet, radio, televiziya və başqa kütləvi bilik və məlumat vasitələrinin son dərəcə inkişaf etmiş olduğu indiki dövrdə oxucuları primitiv söz yığını ilə əyləndirmək olmaz». Hər oxucu təfəkkürünə və emosiyalarına təsir etmək və onu düşündürmək gücünə malik olmalıdır: «Sadədən tutmuş mürəkkəbə qədər hər şeyin ağlı süzgəcindən keçirildiyi zəmanəmizdə zəruriliyi və həqiqiliyi sübut olunmamış heç bir müddəə zehinlərə təsir edə bilməz. İndi oxucuların seçmə və ayırdetmə qabiliyyətləri müstəsna dərəcədə artmışdır» (Z.Göyüşov).

Dünya ədəbiyyatında elə nadir sənətkarlar vardır ki, yaratdığı əsərlər geniş bədii təsir gücünə, zəngin məzmuna malikdir. Bu əsər xalq, millət çərçivəsindən çıxıb, ümumdünya mədəniyyətinin tərkib hissəsinə çevrilir, ümumbəşəri şöhrət qazanır. Onların bir çoxu dünya ədəbiyyatının şah

əsərləri siyahısına daxildir, Homerin «İliada»sı, «Odisseya»sı, Nizaminin «Xəmsə»si, Hötenin «Faust»u, Dantenin «İlahi komediya»sı, Füzulinin «Leyli və Məcnun»u, Firdovsinin «Şahnamə»sı... buna parlaq nümunədir.

Azərbaycan xalqının elm, sənət aləmində elə qüdrətli şəxsiyyətləri vardır ki, onlar dünya elmi, ədəbiyyatı, sənətinin inkişafına layiqli töhfələrini verib. Hər bir Azərbaycan oxucusu özünün Nizamisi, Füzulisi, Nəsimisi, Vaqifi, Səmədi, Süleymanı... ilə fəxr etdiyi kimi, elmin, texnikanın inkişafında misilsiz xidmətləri olan alimləri ilə də fəxr edir. Tərixin uzaq dönəmlərinə deyil, son yüzilliyə nəzər salsaq, görərik ki, elmimiz, ədəbiyyat və incəsənətimiz nə qədər böyük müvəffəqiyyətlərə nail olub.

XX əsr Azərbaycan xalqının həyatında ən yüksək mərhələ təşkil edən əsrdir. Bu əsrdə baş verən tarixi hadisələrin məngənəsində Azərbaycan xalqı ən çətin, ən şərəfli illərini yaşadı. Dünyanı məhvərindən tərpədən sosializm quruculuğu ideyaları dünyanın bir çox ölkələrini tufan kimi qoynuna aldıqda Azərbaycanın da qismətinə 70 il sosialist ideologiyasına xidmət etmək düşdü. Nə qədər çətinlik içərisində yaşmış olsaq da, qazandıqlarımızı da unuda bilmərik. Heç vaxt unutmamalıyıq ki, Azərbaycan 70 ildə böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Bu dövrdə Azərbaycanda böyük bir ziyalı ordusu yetişmişdir. Onun yüksək ixtisaslı kadrlarının səsi dünyanın beynəlxalq konqreslərindən gəlib. XX əsrdə elmin ən çətin, mürəkkəb sahələri üzrə yetişən alimlər ordusu bizim fəxrimizdir. Hələ əvvəlki əsrlərdə bu sahədə öz sözünü demiş görkəmli alimlərimiz olmuşdur. Məsələn, Nəsirəddin Tusi sferik həndəsəni müstəqil elmə çevirmişdir. Onluq say sisteminin bu kəşflərdə böyük rolü olmuşdur.

XX əsrdə sovet dövründə hər sahədə olduğu kimi, Azərbaycanda riyaziyyat elminin müxtəlif sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün də çox iş görülmüşdür. Müasir dövr riyazi tədqiqatlarında funksional analiz üsulları geniş tətbiq

olundu. Azərbaycanın özündə funksional analiz məktəbinin inkişafında Z.Xəlilov, İ.İbrahimov, F.Maqsdarov, Y.Məmmədov, M. Rəsulov və digər adlarını çəkmədiyimiz görkəmli riyaziyyatçı alimlərimiz böyük əmək sərf etmişlər. SSRİ-də ilk «Funksional analiz» kitabının müəllifi Z.Xəlilov olmuşdur ki, o da uzun müddət bu elmi məktəbə rəhbərlik etmişdir. Funksional analizə aid ilk dərsliyin müəllifi olan Azərbaycanın istedadlı alimi Z.Xəlilovun Funksional analiz, onun integrallı və differensial tənliklərə tətbiqi, səlt mühit mexanikası, hidromexanika, avtomatik idarəetmə sisteminin riyazi nəzəriyyəsi, tətbiqi riyaziyyat və riyaziyyatın başqa sahələrinə aid elmi araşdırmaları yüksək elmi nailiyətlərin əldə edilməsinə imkan yaratmışdır.

Azərbaycanda kimya elminin inkişafında da XX əsrдə əldə edilən nailiyyətlərin sayı hesabı yoxdur. Kimya elminin inkişafında S.Hüseynov, Y.Məmmədəliyev, R.İsmayılov, M.Nağıyev, V.Əliyev, S.Mehdiyev, İ.Orucova, H.Şahtaxtinski və başqalarının xidmətləri böyükdür. Y.Məmmədəliyevin kimya sənayesinin inkişaf etdirilməsi sahəsində aparlığı elmi-tədqiqat işləri və bunun kimya sənayesinin inkişafına verdiyi töhfələr misilsiz əhəmiyyətə malikdir.

Murtuz Nağıyev neft kimyası və texnologiyası, kimyəvi reaksiyaların genetika və termodinamikası sahəsində elmi araşdırmaqlar aparmış və onun işləyib hazırladığı resirkulyasiya prossesləri nəzəriyyəsi kimya texnologiyası ilə əlaqədar komplekslərin riyazi modelləşdirilməsinin əsasını təşkil edir.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Milli Elmlər Akademiyasının nəzdindəki Coğrafiya İnstitutu respublikamızın təbii ehtiyatlarından səmərəli istifadə etmənin, bu təbii ehtiyatların mühafizə edilməsinin elmi əsaslarını işləyib hazırlanmışdır, onun çoxlu şöbələri vardır və bunlar bu sahədə elmi fəaliyyətini bu gün də davam etdirir. Coğrafiyaçılar təbii şəraitin və ehtiyatların öyrənilməsi, həmçinin məhsuldar qüvvələrin ərazi üzrə yerləşdirilməsi məsələləri ilə

məşgül olur. B.Budaqov, R.Piriyev, A.Hüseynov kimi alim-lərimiz coğrafiya elminə öz zəngin töhfələrini vermişdir.

Tibb elminin və digər elmlərin əldə etdiyi ən böyük müvəffəqiyyətlər məhz XX əsrədə sosializm quruculuğu şəraitində əldə edilmişdir. Bu gün elmin, iqtisadiyyatın inkişafında misli görünməmiş müvəffəqiyyətlər əldə edən Kibernetikanın Azərbaycanda inkişafında Telman Hacıyev, Kamal Şirinov kimi neçə-neçə alimimizin misilsiz xidmətlərini də qeyd etməliyik. Elmlər Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən Kibernetika İnstitutunun əldə etdiyi misilsiz nailiyyətlər, bu elm ocağının əvəzsiz xidmətləri tarixin səhifələrinə əbədi həkk olunmuşdur.

Üzeyir Hacıbəyov, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Arif Məlikov, Fərhad Bədəlbəyli... kimi mədəniyyət xadimlərimiz vardır ki, dünya şöhrətli bu insanlar sovet dövründə yaşayıb-yaratmışlar.

Bu elm sahəsində qazandığımız müvəffəqiyyətləri ədəbiyyatımız, mədəniyyətimiz barədə də söyləyə bilərik. Nizamidən üzü bəri xalqımızın dünya mədəniyyətinə, ədəbiyyatına bəxş etdiyi qüdrətli söz ustaları vardır.

Ədəbiyyatımız son iki əsrədə böyük ustadlarını yetişdirdi. C.Məmmədquluzadə, M.Ə. Sabir, M.Hadi. N.Nərimanov xalqın maariflənməsi, elm, hikmət sahibi olması yolunda bir ordunun görə biləcəyi işi gördülər. Cəfər Cabbarlı əsası Mirzə Fətəli Axundovla qoyulan, sonralar Əbdürəhim bəy Haqverdiyev, Cəlil Məmmədquluzadə, Nəcəf bəy Vəzirov, Süleyman Sani Axundov tərəfindən inkişaf etdirilən teatr sənətini, Azərbaycan dramaturgiyasını zirvələrə qaldırdı. Səməd Vurğun klassik Azərbaycan şeirinin ana vəzni olan heca vəznini yazılı ədəbiyyatımızda zirvəyə qaldırdı. Tarixi dram əsərləri ilə şöhrət qazandı. Rəsul Rza sərbəst şeirin ən mükəmməl, nə qüdrətli nümunələrini yaratdı. Silsilə hekayə və romanları ilə M. S. Ordubadi, S. Rəhimov, Mir Cəlal, Ə. Vəliyev, M. Hüseyn, M. İbrahimov ədəyyatı-

mizda epik janrı göylərə qaldırdı. Azərbaycan ədəbiyyatı keçmiş sovet məkanında bir-birindən qüdrətli sənətkarları olan böyük bir ədəbiyyata çevrildi.

Azərbaycanın istedadlı qələm ustadları hər dövrdə yetişmişdir. Bir zamanlar mühacirlik ömrü yaşamış sənət adamlarımız göz öünüə gəlir. Keçmiş çar Rusiyasında inqilablar tügyan etdiyi dövrdə, bu inqilabin möglubiyyətə uğraması nəticəsində bir sıra maarifpərvər insanlar kimi Azərbaycanın da bəzi istedadlı qələm sahibləri ölkəni tərk etdi, bununla belə qələmi ilə xalqına, millətinə xidmət etdi. Ədəbi mühitdə istedadı ilə tanındı, seçildi. M.Ə.Rəsulzadə Tehranda ilk dəfə Avropa üsulu ilə çap olunan «İrani-nou» qəzetinin əsasını qoydu və bu qəzətdə milli, mənəvi, mədəni, kulturoloji mövzuda yazdığı məqalələrini, şeirlərini, tərcümələrini nəşr etdirirdi. Avropanın məşhur şərqşünası Eduard Braun onun istedadına heyranlığını bildirir. İran şairi Məlikşüəara Bahar yaradıcılığının formallaşmasında Məmməd Əmin Rəsulzadənin ədəbi-publisist yazılarının böyük rol oynadığını qeyd edir. Büyük bir hissəsi ədəbiyyatşunaslıqla bağlı olan İstanbulda nəşr olunan «Türk yurdu» jurnalında çap olunan «İran türkləri» silsilə məqalələri, «Səbilürrəşad» jurnalında bu mövzuda yazıların davamı olan «İran tarixçeyi-inqilab» əsərlərini tədqiqatçılar yüksək dəyərləndirirlər.

İstanbulda yaşamalı olan Əli bəy Hüseynzadənin və Əhməd Ağaoğlunun «Türk ocağı», «İttihad və tərəqqi» cəmiyyətindəki fəaliyyəti, müxtəlif mətbü orqanlarında dərc olunan ədəbi-publisist yazıları, 1920-1941-ci illərdə ölkəni siyasi xadimlərlə yanaşı tərk etməyə məcbur olmuş Mirzə Bala Məmmədzadə, Almas İldirim, Əbdülvahab Yurdsevər, Yusif Vəzir Çəmənzəminli, Hüseyn Baykara, Ceyhun Hacıbəyli-müxtəlif ölkələrə səpələnmiş böyük şəxsiyyətlər öz ana dilində, eləcə də müxtəlif dillərdə yazdıqları əsərləri ilə məşhurdur.

Azərbaycan müstəqilliyini əldə etdikdən sonra da Azərbaycan yazıçıları müxtəlif ölkələrdə öz fəaliyyətlərini davam etdirirlər. Nurəddin Qərəvinin redaktorluğu ilə Bonda «Ana dili» qəzeti alman və Azərbaycan dillərində nəşr olunur.

Bu gün dünyanın xəritəsinə nəzər saldıqda görürük ki, Yer kürəsinin, bəlkə də, hər guşəsində Azərbaycan övladı yaşayır-yaradır, xalqını, millətini unutmur, onun milli duyğularla köklənmiş qəlbinin səsini ifadə edir. Qulamrza Səbri Təbrizi, Turxan Gənceyi, Həmid Nitqi, Məhəmmədəli Mahmud, Nigar Həsənzadə (Böyük Britaniya), Əli Minayı, Behruz Həqqi, Nemət Rəhməti, Rasim Mirzə, Gündüz Əlizadə, İshaq Ozanoğlu, Simax Şeyda (Almaniya), Qulamhüseyn Saedi, İren Məlikova, Şirin Məlikova (Fransa), Emin Mahmudov, Tariyel Vəli Nüvədili (ABS), Əlirza Miyanalı, Nuşin Musəvi (Kanada), Məhəmmədəli Fərzanə, Arif Rəhimoğlu (İsveç), Araz Elsəs (Norveç), Həmzə Fəthi Xoşginabi, Xalıq Koroğlu, Çingiz Hüseynov, Alla Axundova, Tofiq Məlikov, Saleh Əliyev, Tahir Aslanlı, Samid Ağayev (Rusiya), Nəsib Nəbioğlu, Xaqani Qayıblı (Estonya), Rauf Səfərov (İsrail) müxtəlif ölkələrdə yaşayan, ədəbiyyatımızı təmsil edən qələm sahibləri olub. Onların əsərləri həm Azərbaycan, həm də dünya xalqlarına yaxşı tanışdır.

Azərbaycanda yaşasa da, artıq əsərləri ilə dünya oxucularına yaxşı tanış olan Anar, Maqsud və Rüstəm İbrahimbəyov qardaşları, Elçin Əfəndiyev, Fikrət Qoca, Kamal Abdulla... kimi ədib və şairlərimiz muasir Azərbaycan ədəbiyyatını təmsil edirlər.

Azərbaycanda yaşayan, əsərləri rus, ingilis, fransız, ispan... dillərində dünya oxucularına çatdırılan Azərbaycan ədəbiyyatında detektiv janrı zirvələrə qaldıran dünya şöhrətli yazıçı Çingiz Abdullayev bu sıradadır. O, əsərləri ilə nəinki Azərbaycanda, eləcə də dünyada tanınır.

YAZICI ŞƏXSİYYƏTİ VƏ ONUN HƏYATI

Çingiz Abdullayevin şəxsiyyəti, həyatı haqqında oxucuları ətraflı bilgilərə malik olmalıdır. Hər bir oxucu əsərini oxuduğu yazıçının şəxsi həyatı ilə maraqlanır. Mir Cəlal yazar ki, «sənətkarın həyatı, tərcüməyi-hali, ona olan ictimai təsirlər təhlil obyektində əhatə olunmalıdır. Tədqiqatın bu cəhəti elmi, tarixi əhəmiyyətdən başqa, xüsusən tərbiyəvi mənə kəsb etmiş olur. Məlum olduğu üzrə, ədəbiyyat klassiklərinin çoxunun şəxsi həyatı, məişəti, zövqü, rəftarı, insanlara münasibəti, ünsiyyəti həmişə böyük maraq doğurur. Oxuların çoxu sənətkarın məişətini bilməyə, öyrənməyə maraq, rəğbət göstərir».

Detektiv romanlar müəllifi kimi tanınan Çingiz Abdullayev tələbəlik illərindən mətbuatla yaxın olmuş, «Kom-somol projektoru» qəzetiinin baş redaktoru və hüquq fakültəsi idman klubunun Prezidenti seçilmişdir. 1979-cu ildə Qazaxıstanın paytaxtında və 1980-ci ildə Lvovda hüquqsü-nasların Ümumittifaq müsabiqələrində birinci yerləri tutmuşdur. 1981-ci ildə universiteti bitirəndən sonra SSRİ Aviasiya sənayesi Nazirliyinin müəssisələrində, 1984-1986-ci illər ərzində xaricdə işləmiş, iki dəfə yaralanmış, «Qırmızı bayraq», «Qırmızı ulduz» ordenləri, medallarla təltif olunmuş yazıçı Bakıya qayıtdıqdan sonra Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi, prokurorluq, polis idarəsi kimi hüquq-mühafizə orqanlarına məsul vəzifələrə irəli çəkilmişdir. Yerli və keçmiş sovetlər birliyinin mətbu orqanlarında müntəzəm bədii yazıları ilə çıxış edən yazıçının «Mavi mələklər» adlı ilk kitabı 1988-ci ildə çapdan çıxmışdır.

Detektiv əsərlər müəllifi Ç. Abdullayevin əsərlərinə həm yaşlı, orta nəslin, həm də gənclərin marağı böyükdür. Yaxından tanıyan dostları onun yazıçılıq istedadı haqqında yaxşı deyib ki, onda «Allah vergisi var» və bu vergi onu bö-

yük ilham və enerji ilə çalışmağa vadar edir. Bu «misilsiz zəhmətkeşliyi əlli yaşına qədər» onu məşhur yazıçı etdi-«bütün dünyanın tanıldığı detektiv yazıçı» (Natiq Rəsulzadə).

Ədəbi fəaliyyətinə tələbəlik illərindən başlayan Ç.Abdullayev dövri mətbuatda oçerk, məqalə, detektiv janrıda yazdığı əsərlərilə müntəzəm çıxış edir, rus, ingilis dilində yazıb-yaradır. İngilis, italyan dillərində sərbəst danışan yazıçıının əsərləri müxtəlif dillərə tərcümə olunmuşdur. Almaniyada, İrlandiyada, Fransada, Rusiyada kütləvi tirajla buraxılmış, 20 milyon nüsxədə olan 600-dən çox kitabının dünyada yayıldığı bildirilir. Azərbaycanda baş verən hadisələri özündə eks etdirən «Ləğy edilmiş mərasim», «Alçaqların qanunu», Qarabağ hadisələrindən bəhs edən «Kriminal komediya», «Şəxsi həyatın etüdləri», «Şərəfsizliyin qiyməti», «İnsan ovu», sənədli «Qara Yanvar», «Peşəkarların qaydası», «Nifrət okeanı» kimi yüzədək romanın müəllifi kimi tanınır.

«Bankirin ölümü», «Günəş altında zülmət» «Mavi mələklər», «Əclafların qanunu», «Qanın üç rəngi», «Məhşərayağında», «Etiraflar vadisi», «Centelmen sövdələşməsi», «Quba kapriccosu», «Döyüşçünün yolu» və s. əsərləri Azərbaycan dilindədir.

Ç.Abdullayevin özünəməxsus yaradıcılıq yolu var, kimsənin açdığı yolla getməyib. O, elmi, biliyi ilə, böyük ruh yüksəkliyi ilə cismində sığmayan ruhu ilə o əsərlərin içindədir, o əsərlərinin sanki baş qəhrəmanıdır. XVII əsrin ispan yazıçısı və mütəfəkkiri Baltasar Qrasian yazırı: «Ruh yüksəkliyi... qəhrəmanın ən əsas atributlarından biridir, çünkü yüksək şeylərin hamısına məhəbbəti daha da alovlandırır: zövqə incəlik, ürəyə böyüklük, fikirlərə qanad, xarakterə alicənablıq, şəxsiyyətə əzəmət verir. Ruh yüksəkliyi nə vaxt peyda olursa-olsun, onu o saat hiss edəcəksən. Hətta paxıl fələk onu zülmə düşçər edəndə imkanlar məhdudlaşsa da, o

göylərə can atır, arzularla böyükür. O, mərdliyin, fəda-karlığın bütün nümunələrinin mötəbər mənbəyidir»

Yaradıcılığındaki bu ruh yüksəkliyi ona Dronqo kimi ədəbiyyata səs salacaq obrazı yaratmağa kömək edib. Əsrin ən məşhur detektivini yaratmaq Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndəsinə qismət olub.

Çingiz Abdullayev əsərlərini rusca qələmə alıb. Bu əsərlər geniş oxucu kütləsinin ən çox maraq göstərdiyi əsərlərdir. Hazırda tirajı 23 milyon nüsxədən artıq və 27 dilə tərcümə olunmuş 138 roman və povestin müəllifi Ç. Abdullayevin kitabları əsasında yeddi çoxseriyalı və bir bədii film çəkilmişdir:

- «Dronqo» (13 seriya).
- «Yol verilən günah» (2 seriya).
- «Son diaqnoz» (2 seriya).
- «Milleniumda bir dəfə» (2 seriya).
- «Əclafın dəsti-xətti» (2 seriya).
- «Manyakın idrakı» (2 seriya).
- «Ümidin külü» (20 seriya).

2006-cı ildə «Azərbaycanfilm» kinostudiyasında Çingiz Abdullayevin romanı əsasında «Məhkumların cənnəti» filmi çəkilmişdir.

Yazıcıının əsərləri «Qrand-master», «Humay», «Qızıl qələm», «Şərəf və ləyaqət» mükafatları ilə yanaşı, «Dronqo» filmi «Qanun və cəmiyyət» adlı Moskva Beynəlxalq detektiv filmlərin kinofestivalının prizinə layiq görülmüş, 2004-cü ildə alman kitab nəşriyyatının «Avropa romanının inkşafında töhfələrinə görə» mükafatına layiq görülmüşdür.

Ç. Abdullayev Avropa yazıçılarının «Avrovavilon-2000» səfərinin iştirakçısıdır.

1989-cu ilin fevralından Azərbaycan Yazarlar Birliyinin təşkilati məsələlər üzrə katibi vəzifəsində çalışır. 1992-ci ildə PEN-klubun Vitse-Prezidenti, 1994-cü ildən SAKS-klubun prezidenti, 2003-cü ildə Beynəlxalq Ədəbi fondun,

yanvar konfransında Ədəbi fonda müştərək sədr, 2005-ci ildə Yaziçilar İttifaqı Beynəlxalq Cəmiyyətinin sədr müavini, 2011-ci ildən PEN-klubun Prezidenti seçilən yazıçı 2005-ci ildə Azərbaycan Prezidentinin fərmanı ilə «Xalq yazıçısı» adına layiq görülmüşdür. Hüquq elmləri sahəsində fəaliyyəti böyükdür. Hüquq elmləri doktoru, professordur. «Bir sıra beynəlxalq yaradıcılıq qurumlarının işində də səmərəli fəaliyyəti ilə yanaşı öz şəxsi elmi və yaradıcılıq işlərini qurmaqdə fövqəladə bacarıq və geniş özünüifadə imkanlarına malik olduğunu da nümayiş etdirib və etdirir» (Xeyrulla Əliyev).

Yaziçinin istedadı onun yaratdığı əsərlərin öz xalqı, eləcə də dünya oxucuları arasında qazandığı şöhrəti ilə ölüçülür. Həqiqi sənətkar dövrünün, zəmanəsinin oxucularını düşündürən, heyrətə gətirən fikri, yeni hissi, əsərinin tutumu ilə parlayır. «Bu parlaqlıq illər keçdikcə nəinki sönüür, əksinə, yeni bir qüvvə ilə şölələnib yanır. Nə qərinələrin boranlı və çovğunlu hadisələri, nə də ki, illərin və əsrlərin soyuqluğu bu hərarəti azalda bilmir. Illər bir-birini təqib edib keçir, tarix hökmünü, sular yatağını, torpaq simasını dəyişirə də, sənətin hökmü gücündə, sözün qərarı qüvvəsində... yerində qalır» (M.Əlioğlu).

Detektiv janr bədii ədəbiyyatın maraqlı qollarından biri olub son əsrlərdə daha çox inkişaf etməyə başlayıb. Dünyanın hər yerində baş alıb gedən bir sıra çətinliklər, bəşəriyyəti ağuşuna almaqda olan «ağ ölüm»ün gətirdiyi fəlakətlər, ictimai-siyasi ziddiyyətlər, güclü iqtisadi, sosial gücə malik dövlətlərin yeritdiyi hegemon siyaset nəticəsində törədilən münaqişələr, mühəribələr, terror aktları detektiv əsərlərin məzmununu təşkil edir.

Çingiz Abdullayev yaradıcılığı siyasi kəskinliyi və tarixiliyi, xəlqiliyi ilə seçilir. O, ədəbiyyatımıza detektiv janrin ən gözəl nümunələrini gətirən, onu inkişaf etdirən, bu janrin Azərbaycan ədəbiyyatında ən gözəl nümunələrini yaradan

məhsuldar yazılıcidır. İstər Azərbaycan, istər beynəlxalq mövzudan istifadə etmiş olsun, bu əsərlərdəki həyat həqiqətləri müəyyən dövr üçün səciyyəvi olan məsələlərlə bağlıdır. Bu əsərlərdə dünyanın nəzər -diqqətini cəlb edən məsələlər əsasdır. Əsrin sonlarında dağilan SSRİ və digər sosialist ölkələrin iqtisadi və siyasi həyatında çox ciddi böhranlar, xalqların yaşadığı məhrumiyyət və işgəncələr, özbaşınalıqlar və bundan istifadə edən qüvvələrin cəmiyyətdə törətdikləri qətllər, qarətlər öz əksini tapır. Romanlarında mühüm ictimai-siyasi hadisələri əhatə edən mürəkkəb bir dövrün problemləri var. Həyat materiallarına lazıminca yiylənən yazılıçı bu janrin tələblərinə də dərindən bələd olduğundan qazandığı uğurlar çoxdur.

Çingiz Abdullayev məhsuldar yazılıcidır. Onun sayı-heسابı bilinməyən əsərlərinin yaranmasında, işiq üzü görməsində əsas amil istedadı ilə yanaşı yorulmazlığı, zəhmətsevərliyi, hədsiz enerjisidir. Yaxın dostu, xalq yazılıçısı Anar onun zəhmətsevərliyinə yaxşı bələddir. Çingizlə gecə avtobusunda Madriddən Barselonaya getdikləri günü xatırlayan yazılıçi bütün gecəni, bütün yol boyu onun «noutbukunda» işlədiyini yada salır. Gündüzlər şəhərə çıxıb, muzeyləri gezib, axşam yenə Madridə qayıdan yazılıçının yenə də işlədiyini görən Anar etiraf edir ki, «yuxusuz və istirahətsiz yazımaq inanılmaz xüsusiyyətdir və bu hörmətə layiq olduğu qədər də heyrətamızdır. Bu, təkcə söz seçmək, fraza qurmaq bacarığı deyil. Kəskin süjetlər düşünmək, müxtəlif həyatı həqiqətləri bədii həqiqətə çevirmək xüsusi məharət tələb edir».

Əlli illilik ömründə, otuz illik yaradıcılığı dövründə Çingiz Abdullayev əsərləri ilə dünyani «fəth» etmişdir. Səyavuş Məmmədzadə «Ömrün ekvatoru və sözün meridianları» məqaləsində yazır: «Əlli yaşı ömrün ekvatoru saymaq olar. Bu yazının səbəbkarına şamil ediləndə həmin təşbeh yalnız məcazi mənada deyil, hərfi mənada da düşünülə bi-

lər. Çünkü Ç. Abdullayevin təxminən otuz il ərzində yazdığı əsərlərin yayıldığı ölkələr, keçdiyi yollar nəzərə alınsa, demək olar ki, yer kürəsini qurşayar... Bizim söz sənətimizin tarixində, yəqin ki, belə bir qələm sahibi olmamışdır... onilliklərlə Çingizin əsərlərinə dünyanın hər yerində, Rusyanın, Avropanın baş bilən oxuları, eləcə də sənət adamlarının göstərdiyi tükənməz maraq bir sabit, həqiqi istedaddan, fənomendən xəbər verir».

Çingiz Abdullayev-Azərbaycan yazıçısı dünyanın yazıçısı kimi dünyanın oxularının hörmət və ehtiramını qazanmışdır. Ümumbəşəri ideyalarla zəngin Azərbaycan ədəbiyyatı bəşəriyyətin mənəvi tərəqqisinin də ifadəcisidir. Ədəbi əlaqələrin qüvvətlənməsi, xalqlar arasında sülh, əmin-amanlıq, dostluq kimi humanist hissələr tərbiyə edən Azərbaycan ədəbiyyatının, həm SSRİ ərazisindəki xalqlarla, həm də xarici ölkə xalqları ədəbiyyatı ilə əlaqəsinin zəngin və qədim tarixi var. Kökü çox qədimlərə gedib çıxan, sərhədləri bilinməyən Azərbaycan ədəbiyyatının ən qiymətli mənbələri Amerika, İngiltərə, Almaniya, Fransa, Rusiya, Türkiyə, Çin, Şərqi böyük mədəni ölkələrindədir-muzeyləri, kitabxanaları, əlyazmalar mərkəzini zənginləşdirir. Avropa, Asiya, Afrika, Amerikada Azərbaycanın mədəniyyətinə, ədəbiyyatına böyük maraq var.

Azərbaycan poeziyası kimi onun elmi, fəlsəfi, bədii nəşri də dünya oxularına məlumdur. Əsası Mirzə Fətəli Axundov tərəfindən qoyulan Azərbaycan nəşrinin bu gün müxtəlif növlərdə dəyərli nümunələrinin yaranması qürur doğurur. Baxmayaraq ki, poeziyamıza nisbətən nəşrimiz son yüzilliklərdə yaranmağa başladı. Tezliklə Axundovun, Cəlil Məmmədquluzadənin bütün Şərqi qəflət yuxusundan oyadan əsərləri yarandı. Azərbaycan ədəbiyyatı Avropa, Asiya bədii nəşrinin sıralarında şərəfli yer tutacaq nümayəndələri ilə tanındı. Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Tağı Şahbazi Simurğ, Süleyman Sani Axundov ... nəşr, dram

əsərləri ilə İran, Türkiyə, Zaqqazqaziya, Qafqaz, Rusiya ədəbi mühitində tanındı. XX əsrin əvvəllərində Məmməd Səid Ordubadi Azərbaycan nəşrinə iri həcmli döyərli nəşr əsərləri bəxş etdi. Tezliklə Süleyman Rəhimov, Əbülhəsən Ələkbərzadə, Mehdi Hüseyn, Mirzə İbrahimov, İlyas Əfəndiyev, Ənvər Məmmədxanlı, İsa Hüseynov, Anar, Elçin... ədəbiyyata gəldi. Onların əsərləri dünya oxucularına da yaxşı tanışdır. Bu da göstərir ki, Azərbaycan bədii təşəkkürü istər poetik, istər dramatik, istərsə də nəşr sahəsində qüdrətli nümunələr yarada biləcək qabiliyyətə malikdir. Çingiz Abdullayev ədəbi nəşrimizdə detektiv janrın inkişafında böyük rolu olan yazıçıdır və dünya oxucularına yaxşı tanışdır.

«Hal-hazırda o, keçmiş SSRİ məkanında və bütün dünyada ən çox tanınmış Azərbaycan yazıçılarından biridir. Mən onun qədər zəhmətkeş, deyərdim ki, zəhmət fədaisi görməmişəm... Çingizin pərəstişkarları çoxdur, yalnız Azərbaycanda və keçmiş SSRİ məkanında yox, deyərdim ki, bütün dünya miqyasında Çingiz Abdullayev yaradıcılığını analitik dərəcədə sevən oxucu var. Bununla bizim hamımanın qürur duymağə və fəxr etməyə tam haqqımız var» (Vaqif Səmədoğlu).

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI DÜNYA ƏDƏBİYYATININ TƏRKİB HİSSƏSİDİR

Cingiz Abdullayev Azərbaycan yazıçısı olsa da, bir maraqlı fakt vardır ki, o, Azərbaycanda olduğu qədər, bəlkə bundan da çox dünya oxucularına, xüsusilə rusdilli ədəbi mühitə, oxucularına tanışdır. Bunun da kökləri var...

Hələ keçən əsrlərdə, xüsusilə XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi mühiti xarici ölkə ədəbi mühiti ilə, xüsusilə rus dilli ədəbi mühitlə bağlı inkişaf etmişdir. Sovet dönməmində Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı ardıcıl və prinsipal iş aparmış, ölkəmizin şair və yazıçıları müxtəlif ölkələrə səfər etmiş, 88 ölkədən 2200-dən çox yazıçı vətənimizə gəlmışdır. Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqə Cəmiyyətinin bu sahədə rolü böyük olmuşdur. Bu cəmiyyət dünyanın bir çox ölkəsində Azərbaycan günləri keçirmiş, Azərbaycanın yazıçı, şair və alimləri müxtəlif ölkələrdə keçirilən ədəbi yığıncaqlarda yaxından iştirak etmişdir. Müharibədən sonrakı dövrdə xarici ədəbi əlaqələrimiz genişlənir. Bu işin ilk təşəbbüsçüsü S. Vurğun olmuş, 1948-ci ildə Vrotslavada mədəniyyət xadimlərinin ümumdünya konqresində iştirakiyla bağlı təəssüratlarını yazmış və «Zəncinin arzuları» poemasını qələmə almışdı. Həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi xarici ədəbi əlaqələr Azərbaycan sovet ədəbiyyatının müharibədən sonrakı inkişafında yeni istiqamətin yaranmasına səbəb olmuşdur. İmperializmi, müstəmləkəciliyi ifşa edən bədii əsərlər yazılırdı. Xarici mövzuda əsərlərin müəllifləri olan yazıçılarımızın canlı müşahidələrinin məhsulu olan əsərlərinə böyük maraq göstərilirdi.

1959-cu ildə Moskvada Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti ongönlüyü möhtəşəm bir vüsət aldı. Azərbaycan ədəbiyyatının və mədəniyyətinin böyük tərəqqisi göz önün-

də idi. Müharibədən sonra Azərbaycanda kitab çapında digər xalqların ədəbiyyatına da geniş yer verilirdi. 1946-1953- cü illərdə 858 adda bədii ədəbiyyat kütləvi tirajla nəşr edilmişdir ki, bunların 65-i SSRİ xalqlarının, 59-u xarici ölkələrin ədəbiyyatına aid kitablar idi. 250-si rus ədəbiyyatına məxsus idi. Həmin dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatının 132 əsəri rusca çapdan çıxmışdı. SOV İKP MK 2-ci qurultaydan keçən 20 il ərzində sovet ədəbiyyatının, onun tərkib hissəsi olan Azərbaycan ədəbiyyatının beynəlxalq aləmdə artan nüfuzunu yazıçılara göndərdiyi məktubunda qeyd edir: «Həmin illər ərzində sovet ədəbiyyatının beynəlxalq nüfuzu artdı, onun oxucu dairəsi Sovetlər İttifaqının hüdudlarından kənarda, xüsusilə xalq demokratiyası ölkələrində müqayisəyə gəlməz dərəcədə artdı».

Azərbaycan və dünya mədəni əlaqələrində beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edən iki böyük tədbir-Asiya və Afrika xalqları ilə II Sovet həmrəylik konfransı (1964), Asiya və Afrika ölkələri yazıçıları ilə Sovet əlaqə Komitəsinin icası (1966) Bakıda keçirilmiş, Azərbaycanda olan xarici qonaqlar respublikamız haqqında təəssüratlarını əsərlərində əks etdirmişlər. Azərbaycan yazıçıları müxtəlis ölkələrin həyatından, beynəlxalq məsələlərə aid çoxlu bədii, publisist yazılar yazırdılar. Tədqiqatçılar fikirlərində haqlıdır ki, o dövrdə tək-tək Azərbaycan yazılışı tapıldı ki, xarici ölkədə olmamış olsun. İstər keçmiş sosialist, istərsə də kapitalist ölkələrində müxtəlis simpozium, konfrans və icaslarda iştirak etmiş şairlərimiz çox idi. S. Vurğun Polşa, Almaniya, Bolqarıstan, İngiltərə, Çində, M. İbrahimov Asiya, Afrika və Avropanın bir çox ölkələrində, Rəsul Rza Avropa ətrafında, ərəb ölkələrində, Hindistanda, Mehdi Hüseyn, O. Sarıvəlli, N. Xəzri, B. Vahabzadə, İ. Qasimov Fransa və İtaliyada, eləcə də bir çox başqa yazıçılarımız dönyanın bir çox ölkələrində olmuş, müxtəlis ictimai şəraitdə yaşayan xalqların həyatının canlı müşahidəçisi olmuşlar. Ədəbi əlaqələr

genişlənirdi. Əkbər Ağayev yazır: «... Dünyanın bir çox yerlərində təkcə 20-30-cu illərdə sovetlər diyarına səfər etmiş xarici ölkə yazıçılarının adlarını çəkmək lazımlı gəlsə, çox uzun bir siyahı yaranar. Budur, məsələn, həmin dövrdə Azərbaycanda olmuş yazıçılar Con Rid, Bernhard Kelleerman, Anri Barbüs, Nazim Hikmət, Bella İlles, Andor Qabor, Mate Zalka, Bruno Yasenski, İohannes Bexer, Pol Vayyan Kütyüre, Karl Qrünberq, Emil Madaras, Villi Bredel, Oskar Maria Qraf, Erist Toller, Jan Rişard Blok».

Azərbaycan ədəbiyyatı xaricdə böyük maraqla qarşılanırdı. 50-dən çox ölkəyə 70-ci illərdə 16 mindən çox kitab göndərilmişdi. Azərbaycandan kino filmləri dünyanın müxtəlif ölkələrinə ayaq aćmışdı. Bu kinofilmlərin ssenarilərini yazan Azərbaycan ədib və şairləridir. İraqın «Yurd» qəzeti Azərbaycan ədəbiyyatını ardıcıl olaraq təbliğ edirdi. 1975-ci ildə Azərbaycanda sovet ədəbiyyatı günləri keçirildi. Bu zaman respublikamıza qonşu ölkələrdən, eləcə də xaricdən gələn ədəbiyyatçılar respublikamızın müxtəlif bölgələrini gəzmiş, xalqımızla yaxından tanış olmuş, xaricdən gələn otuza qədər qonaq ölkəmiz haqqında xoş təəssüratlarla getmişdir. Fransız yazıçısı Jak Qoşeron Azərbaycan sovet ədəbiyyatı günlərində keçirdiyi təəssürati, rəğbəti belə ifadə edir: «...Mən səyahətimi Fransada da davam etdirəcəyəm. Sizin ədəbiyyatınızın köməyi ilə təxminən on il bundan əvvəl Rəsul Rza şeirlərindən bir neçəsini fransız dilinə tərcümə eləmişəm. Çalışacağam ki, Azərbaycanda yeni görüşümə kimi bu gözəl diyarın, səmimi xalqın poeziyasının yeni nümunələri ilə də fransız oxucularını tanış edim...».

Bilfrid Brande 1977-ci ildə Azərbaycan klassik və müasir ədəbiyyatından nümunələr salınmış 84 səhifəlik Xrestomatiyasını Visbadendə nəşr etdirmişdir. 1965-ci ildə Leypsiq bibliografiya institutunun nəşriyyatının çap etdirdiyi «Dünya ədəbiyyatı leksikonu»nda Nizami, Füzuli, M. F. Axundov, S. Vurğun, Hüseyn Mehdiyə yer verilmişdir. S.

Vurğunun irsi Yaxın Şərqi ölkələrində Afrika, Asiya ölkələrində də xalq kütłələrinin rəğbətini qazanmışdır. S. Rüstəmin bir sıra şeirləri fars, türk, alman, çex, bolqar, rumın dillərinə tərcümə olunmuşdur. Yaxın və Orta Şərqi ölkələrində 40-ci illərdən tanınan S. Rüstəmin ərəb şərqində daha məşhur olduğu bildirilir. Məsələn, bolqar məktəblərində dördüncü sinifdən başlayaraq Nizami, Xaqani, Füzuli, C.Cabbarlı, S.Vurğun, S.Rüstəm, R.Rza, M.İbrahimov, Ə. Cəmil, Z. Xəlil, Q.Qasimzadə və başqalarının əsərlərindən nümunələr öyrədilir». Amerika müsiqiçisi Karol Fanestok S.Rüstəmin «Sadə insan-kommunist» şeirinə mahni bəstələmişdir. «Sovetskaya literatura» jurnalının əməkdaşları Amerika bəstəkarının məktubunu Bakıya göndərmişdi. Azərbaycan ədəbiyyatını dünya arenasında məşhurlaşdırın amillərdən biri kimi onun dərin «beynəlmiləl» ədəbiyyat olması olduğu bildirilir. Ərəb ölkələrində Azərbaycan ədəbiyyatına maraq qədimdən olub və yenə də var. Dünya şöhrətli ərəbşünas alımlarımız ərəb ədəbiyyatı haqqında, onun müəllifləri haqqında oxucularımızı məlumatlandırmış, əsərlərini dilimizə çevirmişlər. Bu cəhətdən Aidə İmanqliyevanın əməyini yüksək dəyərləndirməliyik. Füzulinin 400 illik yubileyində məşhur İraq alimi, Tehran, London akademiyalarının üzvü, prof. Hüseyn Əli Məshuz ədəbiyyatımızın yüksək inkişafını dəyərləndirmiş Azərbaycanla İraq arasında ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin əlaqələrinin qüvvətləndirməsini arzu etdiyini dəfələrlə bildirmiştir.

Azərbaycan xalqının müasir həyatının geniş təsvirini verən roman, povest və başqa janrlı əsərlərə maraq nəticəsində «Abşeron», «Komissar» (M. Hüseyn), «Bir gəncin manifesti» (Mir Cəlal), «Yerin sırrı» (M. Süleymanov), «Söyüdülü arx» (İ. Əfəndiyev), «Gələcək gün» (M. İbrahimov) bir sıra xarici dillərə tərcümə edilmişdir.

Sovet dövründə Türkiyə ilə ədəbi-mədəni əlaqələrimizdə müəyyən canlanma hiss olunurdu. Onlarla Azərbay-

can yazarı Türkiyədə, türk ədibləri Azərbaycanda olmuşdu. Mehdi Hüseyn Türkiyə səfəri ilə bağlı yazdığı xatirələrində türk-Azərbaycan ədəbi əlaqələrinə olan marağın eks etdirmişdir.

Hindistanda, Pakistanda, Avropada, Asiya ölkələrində, Amerikada Rəsul Rzanın yaradıcılığı tanınırdı. Kanada da nəşr olunan «Bizim Şimal qonşumuz» ədəbi jurnalının baş redaktoru Lizon Karter R.Rzanın şeirlərinin qərb qitəsində yayıldığını bildirir: «Kanadada poeziya ilə az maraqlanıllar və şeir kitabları çox nadir hallarda təkrar nəşr olunur. Lakin Rəsul Rzanın şeirlərində o qədər yüksək humanizm var ki, Kanada və ABŞ-da onları minlərlə oxucu alıb oxuyur və aydan-aya oxucuların sayı artır»

Qərbi Berlinin məşhur ədəbiyyatşunası Hans Peter Əhməd Əmide Azərbaycan ədəbiyyatının xaricdə yayılması, nəşri sahəsində xeyli iş görmüşdü. O, 1969-cu, 1972-ci, 75-ci illərdə Azərbaycanda olmuş, yaradıcı şəxsiyyətlərlə əlaqə saxlamış, B.Vahabzadənin əsərləri ilə alman oxucularını tanış etmişdi. Əhməd Əmideonun «Açılan sabahlara salam» adı ilə seçilmiş şeirlərini Ankara (1977) nəşr etdirmiş, Azərbaycan klassik şeir nümunələrini (Vaqif, Nəsimi) tərcümə edib. B.Vahabzadənin yaradıcılığı İraq, İran, Türkiyə ədəbi ictimaiyyətinə çox tanışdır. Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Əlaqələr Cəmiyyətinin sədri olmuş, xalq şairi Nəbi Xəzri dünyada ədəbi əsərləri ilə tanınan şairlərimizdəndir. Onun əsərləri İtaliya, İspaniya, monqol, İraq xalqlarının dillərinə tərcümə olunmuşdur. Keçmiş «İspaniya-SSRİ» cəmiyyətinin təşəbbüsü ilə Madriddə «Enoo» nəşriyyatı N.Xəzrinin lirik şeirlər kitabını «Günəşli yağış» adı ilə ispan dilində nəşr etdirmişdir. Bu kitabda şairin həm Azərbaycan, həm də Çexoslovakiya, Yuqoslaviya, Fransa, Yaponiyaya həsr olunmuş şeirləri var.

Doktor Cavad Heyətin redaktorluğu ilə çıxan «Varlıq» jurnalı Azərbaycan ədəbiyyatından nümunələr verir.

Şimali Azərbaycan ədəbiyyatının ədib və şairlərinin əsərlərini dərc etdirir. Jurnalda R.Rza, Ə.Əlibəyli, Ə.Kürçaylı, N.Xəzri, M. Araz, N.Həsənzadə, B. Azəroğlu, C.Novruz, Qabil, A.Zeynallı, F.Qoca, T.Bayram, İ.Kəbirli, V.İbrahimin və başqa şair və yazıçıların əsərlərindən nümunələr və haqqında bibliografik məlumat verilmişdir.

Fransız yazıçısı Lui Araqon «Sovet ədəbiyyatı» (1955) kitabında qədim dövrdən başlayaraq onun görkəmli simaları haqqında təəssüratını yazar.

«Portuqaliya-SSRİ» cəmiyyəti Azərbaycan haqqında kitablar seriyası nəşr etdirir. Həmin kitabda «Azərbaycana səyahət» ocerkini respublikamızda dostluq səfərində olmuş Seabra Denis yazmış, burada M.F.Axundov, Ü.Hacıbəyov yaradıcılığı haqqında məlumat verilir. S.S. Axundovun, N.Nərimanovun, Ə.Vəliyevin, Ə.Əbülhəsənin, G.Hüseynoğlunun əsərlərindən ayrı-ayrı parçaların tərcüməsini verir. 80-ci illərdə Avropada Azərbaycan ədəbiyyatına dair (1981. Berlin) «Nar dənələri. Müasir Azərbaycan hekayələri» adlı qiymətli kitabda Azərbaycan nəşrinin 14 nümayəndəsinin yaradıcılığından nümunələr verilmişdir: Ç.Hüseynovun («Açarsız qapılar»), Mirzə İbrahimovun («Məntiq Həsənoviç»), İ.Əfəndiyevin («Yaylaq qonşumuz»), İsa Hüseynovun («Şəppəli»), Həsən Seyidbəylinin («Xidmət lifti»), G.Hüseynoğlunun («Ata», «İki qapı», «İlk qədəm»), Elçinin («On ildən sonra»), Maqsud İbrahimbəyovun («Bayquş uçdu»), Anarın («Mən, sən, o və telefon»), Ramiz Rövşənin («Sərr»), Sabir Əhmədovun («Axşam gəzintisi»), Ə.Əylislinin «(«Nar dənələri haqqında nağıl»), İ.Məlikzadənin («Fantaziya»).

İ. Əfəndiyevin «Söyüdlü arx» romanı 1962-ci ildə slovak dilində Praqada çapdan çıxmışdır.

M. İbrahimovun «Gələcək gün» romanı İran imperializmini ifşa edən bir roman kimi bolqar, alman, macar, polşak, rumın, fars, ərəb, Çin və başqa xalqların dillərinə tə-

cümə olunub. «Böyük dayaq» romanı 1961-ci ildə Buxarəstdə rumın dilində nəşr olunub.

Mir Cəlalin «Hekayələr» kitabı rumın dilinə, «Bir gəncin manifesti» povesti çex və rumın xalqlarının dillərinə tərcümə edilərək nəşr edilmişdir.

İmran Qasimovla Həsən Seyidbəyli «Uzaq ölkələrdə» povestini yazarkən Avropanın bir sıra ölkələrində olmuşlar, yazdıqları bu əsər nəfis şəkildə bolqar dilində nəşr edilmişdir. Əsər Fransada, İtaliyada və digər ölkələrdə geniş maraq doğurmuşdur. Onlar M. Hüseynzadəylə bağlı materiallar toplamaq üçün bu ölkələri gəzərkən bir sıra maraqlı hadisələri də qələmə almışlar. «İtaliya mozaikası» əsəri İtaliyada faşizmə qarşı mübarizə aparmış rəssam Karlo Levi, Mario Fantani Pikkardi, kommunist xadim Kuffare və digərləri ilə bağlı qeydlərin, canlı müşahidələrin, söhbətlərin yığcam xülasəsindən ibarətdir.

Xarici ölkələrlə bağlı maraqlı ocerklər Elçin Əsfəndiyevin yaradıcılığında mühüm yer tutur. O, ədəbi tənqidimizdə, nəsrimizdə, artıq dramaturgiyamızda da tanınmış Azərbaycan yazıçısıdır. Onun əsərləri gəncliyində Rusiya mətbuatında çap edilir. «Pravda», «Drujba narodov» və b. mətbü orqanlarda çıxan yazıları mükafata layiq görülmüşdür. Onun əsərləri xarici dillərə tərcümə olunur. Beynəlxalq ədəbi əlaqələr haqqında dəyərli yazılarla çıxış edir. «Yaxın, uzaq Türkiyə» ocerklər silsiləsi buna misal ola bilər. Bu ocerklərdə Azərbaycan və Türkiyə sənətkarlarının ədəbi dostluğu, tarixi, ictimai səbəbləri düzgün şərh olunur. Həmid Arashlı bu ocerklə bağlı yazır: «Elçin bu yeni əsərində özünü işgüzər bir tədqiqatçı kimi göstərir. Türkiyədəki kitabxanalardan, arxivlərdən əldə etdiyi məlumat, dövri mətbuatı hərtərəfli nəzərdən keçirməsi nəticə etibarilə onun ocerklərinin elmi və faktik sanbalını daha da artırır».

1981-ci ildə Budapeştə Elçinin «Bir görüşün tarixçəsi» adlandırılmış nəşr toplusu çap edilmişdir. Kitabı macar

dilinə Marqit Kerinq, Anna Vandar, Erjevet Katona tərcümə edib.

Ənvər Məmmədxanlıının yaradıcılığı da xarici ölkə xalqlarına yaxşı tanışdır. Onun «Qızıl qöncələr» adlı kitabı 1952-53-cü illərdə «Sovet ədəbiyyatı» jurnalından alınıb rumın, macar, alman dillərinə tərcümə edilib. «Karvan dayandı», «Buz heykəl» əsərləri də xaricdə çap edilmişdir.

M. İbrahimbəyovun «Ondan yaxşı qardaş olmazdı» əsərini alman dilinə Çarlotta Kossut tərcümə etmişdir. «Folk und Veld» («Xalq və dünya») nəşriyyatı tərəfindən nəşr edilmişdir.

İsmayıllı Şixlinin, C.Hüseynovun, Ə. Cəfərzadənin, A.Məmmədovun və adını çəkmədiyimiz onlarla Azərbaycan şair və nasirlərinin əsərləri xarici dillərə hələ sovetlər dövründə geniş şəkildə tərcümə olunmuşdur. Anarın əsərləri dünyanın müxtəlif dillərinə tərcümə olunmuşdur. O cümlədən: macar dilində «Ağ liman» (Budapeşt, «Avropa» nəşriyyatı, 1973), bolqar dilində «Dairə» (Sofiya, «Narodna kultura» nəşriyyatı, 1977), fars dilində «Dədə Qorqud» (Tehran), polyak dilində «Ağ liman» (Varşava, «Paks» nəşriyyatı), slovak və macar dillərində «Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi» (Praqa, 1980; Budapeşt, «Avropa» nəşriyyatı 1982); alman dilində «Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi» (Berlin, «Uolk und velt» nəşriyyatı, 1982), macar dilində «Əlaqə» (Budapeşt, Maqvedo kyado» nəşriyyatı, 1982) və s.

Hələ 1973-cü ildə «As-sakafa» jurnalında Cövdət Bilal İsmayıllı Anarı Azərbaycanın görkəmli yazıçısı kimi təqdim edir. Onu «çoxcəhətli», hər tərəfli inkişaf etmiş, qabiliyyətli və zəngin yaradıcılığa malik gənc Azərbaycan yazıçısı kimi təqdim edir: «Qısa müddət ərzində öz həqiqi istedadıyla özünə yol açan Anarın hekayələri və tənqid məqalələri ən mötəbər sovet qəzet və jurnallarında rus dilində dərc edilməyə başladı. Hekayəçilik və tənqid sahəsində müvəffəqiyyətləri ilə bərabər o həm də talantlı ssenaristdir.

«Mosfilm» və «Azərbaycanfilm» onun hekayələri əsasında, o cümlədən «Mən, sən, o və telefon» hekayəsi əsasında müvəffəqiyyətli filmlər çəkiblər. Anarın öz səsi və ifadəliliyi ilə seçilən fərdi üslubu var».

70-ci illərdə Bolqarıstanda Maqsud və Rüstəm İbrahimbəyovların əsərləri geniş təbliğ olunur: «Göründüyü ki-mi, Maqsud və Rüstəm İbrahimbəyovların çoxcəhətli və məhsuldar yaradıcılıqları xaricdə sovet ədəbiyyatı nümunələrini təmsil edən bir reallığa çevirilir. Xarici oxucuları hazırda sovet adamlarının mənəvi həyatı, duygù və düşüncələri çox maraqlandırır. Görünür, İbrahimbəyov qardaşlarının əsərləri inandırıcılığına, həyatın dərin qatlarına nüfuz etmək keyfiyyətinə görə nüfuz qazanır».

M.İbrahimbəyovun «Xeyirxahlıqla nəticələnən əhvalat» kitabı Budapeştə, «Ondan yaxşı qardaş olmazdı» kitabı Berlində, «Truskovetsə kim gedəcək» əsəri Varşavada çap olunmuşdur. R. İbrahimbəyovun «İştintaq» əsəri Bratislavada nəşr edilmişdir. 1986-cı ildə Nyu-Yorkun «Serkl repertuari kompani» teatrı onun «Şirə bənzər» pyesini müvəffəqiyyətlə tamaşaşa qoymuşdur. Əvvəllər bu əsər Bolqarıstanda, Polşada, Çexoslovakiyada da tamaşaşa qoyulmuşdur. O, sovet dövründə Yucin O Nil adına teatr cəmiyyətinin dəvətilə Amerika Birleşmiş Ştatlarında olmuş, «Şirə bənzər» əsərinin tamaşasından sonra salonda olanların çoxlu suallarını cavablandırılmış, Florida universitetində, Nyu-Yorkun, başqa şəhərlərin təşkilatlarında sovet dramaturgiyası, sovet adamlarının həyatıyla bağlı maraqlı mühabizələr oxumuşdur.

Bu işlər bu gün daha sürətlə inkişaf edir, azərbaycanlı alim, şair və yazıçıların dünya ədəbi prosesi ilə qarşılıqlı əla-qəsinin müəyyən ənənələrə söykəndiyini göstərir. Bizim ədəbiyyatımızın bu gün dünyada tək bir, beş, on deyil daha çox əsərləri ilə şöhrət qazanan istedadlı yazıçıları var. Əsərlərinin sorağı dünyaya yayılıb, milyonlarla oxucusu var.

Avropada, Asiyada, Amerikada, bir sözlə, dünyada tanınmış Çingiz Abdullayev öz əsərləri ilə daha çox məşhurdur. Bütün əsərləri demək olar ki, həm Azərbaycan, həm rus, həm də digər dünya xalqlarının dillərində çap olunmuşdur. Dünya oxucuları onu daha yaxşı tanır. Onun əsərləri mövzuca bir ölkəyə aid deyil, onun əsərlərinin süjet xəttində aparıcı mövzularda dünya var, mövcud cəmiyyət var, qlobal dünyanın problemləri var, bu problemlərin həlli yolları da yeri göldikcə nəzəri şəkildə qoyulur. O, dünyanın yazıçısıdır. Çünkü onun əsərləri bütün dünya xalqlarına doğmadır. Bu əsərlərini hansı dildə yazması əsas deyil, artıq o, onlarca aparıcı dillərdə nəşr olunub, bir dil arenasından çıxıb. Əsərlərinin mövzu, ideya rəngarəngliyi dünya oxucularını özüne cəlb edə bilib. Çingiz Abdullayevin ingilis, ispan, italiya, çex.... dillərində çap olunmuş əsərlərinin bədii dəyəri böyükdür, dünya xalqlarının oxucularının ürəklərinə yol tapmış istedadlı bir yazıçı kimi dünyada tanınır və biz bununla fəxr edirik.

Çingiz Abdullayev əsərlərini rus dilində yazar. Bu da təbiidir. Azərbaycanlı yazıçı SSRİ-nin mövcud olduğu illərdə doğulub, təhsilini rus dilində alıb. Rus dili SSRİ-nin vahid dili idi. Bir sıra məsələlər vardır ki, bunlar yazıcının özündən asılı olmayan səbəblərlə bağlıdır. Dünyada aparıcı dil ingilis dili olduğu kimi, SSRİ dövründə rus dili də hegemon dil idi. Rəsmi dövlət dili rus dili yazıcının mükəmməl öyrəndiyi dildir. Hər hansı bir xalqın dilini öz ana dili kimi mükəmməl bilmək o insanın böyük müvəffəqiyyətidir. Çingiz Abdullayev bu cəhətdən uğurları çox olan sənətkardır.

Çingiz Abdullayev əsərlərinin çoxunu rus və başqa dil lərində yazıb. Buna «irad» tutanlara istedadlı tərcüməçi, Azərbaycan ədəbiyyatını dünya ölkələrinə tanıtmaq üçün bir ömür sərf edən Səyavuş Məmmədzadə yaxşı cavab verir: «Başqa çeşidli opponentlər də dil seçimində «qulp» qoyurlular. Yəni niyə öz dilində yazmır? Əlbəttə, ana dilində yazıb-

yaratmağın zəruriliyini, önemini inkar etmək, danmaq nəşliqdır, gülunedür. Lakin azəri türkcəsinin dərya qədər zənginliyi, ifadə qüdrəti ilə yanaşı, bir həqiqət də var ki, ana dilində yazdığını əsərlər (o cümlədən ən istedadlı sənətdəşlərimizin əsərləri də) dərhal və bilavasitə çəgdaş beynəlxalq auditoriyaya çatdırılmaq imkanına malik deyil. İngilis, fransız, ya rus müəllifini «o saat» dünya eşidib agah olur. Ona görə də Sovet dönməndə (elə indinin özündə) Moskvaya, Avropa ölkələrinə üz tuturuq ki, aparıcı dillərdə bizi «eşitsinlər, oxusunlar». Dahi Nizami, Xaqani kimi ustaların yazış-yaratdıqları ədəbi kosmos, ədəbi dil kontekstini yada saldığını kifayətdir. Çingiz Aytmatovun «Cəmilə»sini rusca tərcümədə Lui Araqon oxumasayı, təqdir etməsəydi, yəqin ki, ünlü qırğız ustadinin cahanşumul yüksəliş yolları başqa cür olardı».

Çingiz Abdullayev kimi dünya miqyaslı tanınmış yazıçının rus dilində yazış-yaratmasını təbii bir hal kimi qəbul etməliyik. Hansı dildə yazsa da, onun yaradıcılığında milli mənəvi köklərə malik olan dərin bir özül var. Azərbaycan xalqının oğludur. Bir çox əsərlərinin mövzusu Azərbaycanda, onun bölgələrində baş vermiş kriminal hadisələrdən götürülüb. Siyasi detektiv janrlı olan əsərlərinin içərisində Azərbaycan həyatından bəhs edən mövzular çoxdur. Məsələn «Qanın üç rəngi», «Payız plaqidası», «Quba kaprıçosu» və s. Bu əsərlər rus dilində yazılmış olsa da, əksəriyyəti dilmizə tərcümə olunmuşdur. Bu da göstərir ki, «milli meyar dil seçimi baxımı ilə məhdudlaşmamalı, müəyyən hallarda Ç. Abdullayev də belə bir müstəsna haldır. Fazıl İsgəndər, Oljas Süleymanov kimi adlarını çəkdiyim qələm sahiblərinin yaradıcılığının ədəbi hadisə olması danılmazdır» (S. Məmmədzadə).

Azərbaycan-Rusiya ədəbi əlaqələrinin keçdiyi tarixi yol qədimdir. İki xalqı bir-birinə bağlayan qədim köklər

var. Milli-mədəni əlaqələrimiz geniş olub. Və onun kökündə Azərbaycan maarifçilərinin geniş fəaliyyəti durur.

Çingiz Abdullayevin əsərlərini rus dilində yazması məsələsi, yazıçının əsərinin dili, (burada bədii dili yox, əsərin hansı dildə qələmə alınması nəzərdə tutulur-G.P) tarixi proseslərlə əlaqəli şəkildə təhlilini tapmalıdır. Dünya xalqları arasında tarixən yaranmış iqtisadi, ictimai siyasi və mədəni əlaqələr mövcuddur, müxtəlif dövlətlərin mədəni və ədəbi əlaqələrinin tarixi isə çox qədimdir. Azərbaycan-Rusiya, Azərbaycan-İran ədəbi əlaqələri real tarixi şərtlərdən asılı olaraq inkişaf edib. XIX əsrlərdə bu əlaqələr daha da sürətləndi. F.e.d. Mahmud Allahmanlıının dediyi kimi, «XIX əsr mədəniyyətlərin qovuşuq zamanıdır. Burada min illər boyu bəşər sivilizasiyasının diktə edən, zaman-zaman aparıcı funksiyada görünən Şərqlə yeni mərhələnin faktı olan Qərb düşüncəsinin qovuşuğu var. Bu dövr ineqrasiyaların məkanıdır. Avropanın bol-bol bəhrələndiyi Şərq artıq Qərbin uğurlarına müşahidəçi rolunda görünür. Eyni zamanda özü də ondan bəhrələnmədə nəzərə çapır... Bu dövrdə ədəbi axınlar güclənir, poeziyanın, nəsrin, dramaturgiyanın düşüncə sferasında kifayət qədər maraq doğuracaq üslublar müşahidə olunur...».

Rusiyada inqilabi hərəkatın yüksəliş dövrünə qədər, əllərində silah mütləqiyətə qarşı çıxan dekabristlərin üsyənə qədər rus və Azərbaycan xalqları arasında iqtisadi, ictimai-siyasi və mədəni əlaqələr mövcud idi, bu əlaqələr Azərbaycanın Rusiyaya birləşdirilməsindən daha çox əvvəl yaranmışdır və bunun klassik Azərbaycan şairlərinin əsərlərində, rus dastanlarında və folklorunun digər nümunələrində izləri yaşayır.

Çarizmə qarşı çıxan dekabrist üsyəni Qafqazda inqilabi əhval ruhiyyənin inkişafında böyük rol oynamışdır. Dekabristlərə amansızcasına divan tutan çar höküməti dekabristlərin eksəriyyətini ucqarlara-Qafqaza sürgün edir,

onlar da Qafqazda mütərəqqi fikirli insanlarla yaxın olur, inqlabi azadlıq ideyaları ilə onları tanış edirdilər. Dekabristlər Qafqaz xalqlarının adət, ənənələri, qədim mədəniyyətləri ilə tanış olmaqla, Qafqaz xalqlarının ictimai həyatında yaxından iştirak edirdilər. O dövrün mütərəqqi fikirli rus ziyalısı A.S.Qriboyedov rus və Qafqaz xalqları arasında dostluğu möhkəmləndirməklə yanaşı, Zaqqafqaziyada iqtisadi-mədəni münasibətlərin inkişafı naminə xeyli işlər görmüşdü. Qafqazın iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək üçün hazırladığı planın tərtibində görkəmli Azərbaycan yazıçısı, alimi A.Bakıxanov da iştirak etmiş, onların arasında çox yaxın dostluq əlaqələri olmuş, aralarındaki rəsmi yazişmalarда Bakıxanov «bizim Abbasqulu adlandırdığı» qeyd edilir. Bakıxanov onları böyük Azərbaycan şairi Nizami yaradıcılığı ilə yaxından tanış etmiş, Qriboyedov təkcə yazıçı Bakıxanovla deyil, o dövrdə Tiflisdə Qafqaz canişinin yanında tərcüməcilik edən Azərbaycan şairi M.C.Mədətovla da yaxın olmuşdur.

XIX əsrin iyirminci illərində Qafqaza gələn V. Küxelbeker Şərq poeziyası ilə tanış olur, geri döndükdən sonra onu ətraflı öyrənməklə məşğul olur. Bakıxanovla da dostluq edən Küxelbekerin qeydlərində oxuduğu kitablar arasında Nizaminin «Xosrov və Şirin», «Leyli və Məcnun» poemalarının da adı çəkilir.

Dekabrist yazıçı A.Bestujev-Marlinşki Qafqazla çox bağlı olmuşdur. XIX əsrin iyirminci illərində Qafqazla maraqlanan yazıçı «1823-cü ildə rus ədəbiyyatına nəzər», «1824-cü ildə və 1825-ci ilin əvvəllərində rus ədəbiyyatına nəzər» adlı məqalələrində yeni nəşr olunan kitablardan S.Broşevskinin «Qafqaz haqqında ən yeni xəbərlər», Muraev-Apostolun «Tavridaya səyahət», şair A.A.Şışkovun «Şərq lyutnyası» əsərlərinin adını çəkir. O, Qafqazda ilk görüşlərinin təəssüratını yazır: «Nəhayət ta uşaqlıqdan həsrətini çəkdiyim Qafqazı gördüm və hələ indiyə qədər bu

gözəl mənzərəyə baxmaqdan doymamışam. Onun insana təsirinin qüvvə və qüdrətinə inanmaq üçün gərək insan özü buzlu dağların ətəyində qəlbi bürüyən yüksək hissi keçirmiş olsun. Sibir dağlarının bir çox yerləri qafqazdan mənzərlidir və demək olar ki, hamısı rəngarəngdir, lakin Qafqazın əzəməti heç bir şeylə müqayisə edilə bilməz. O sizi heyran edər, sizin nəzərinizi özünə cəlb edər, o yalnız insan nəzərlərini deyil, həm də insan qəlbini heyvətə gətirir». Dörd il Dərbənddə yaşamalı olduğu vaxtlarda azərbaycanlılara o qədər qaynayıb-qarışmışdır ki, dərbəndlilər onu özlərindən ayırmır və sevə-sevə onu İsgəndər bəy deyə çağırırdılar. Bestujev Marlinski 1831-ci ildə fevralın 12-də Sibirdəki qardaşları Nikolay və Mixailə yazdığı məktublarında azərbaycanlılara «qarşı olan sevgim heç bir zaman bu qədər səmimi olmamışdır», -deyir.

Bakıxanovu «oxumuş və mehriban bir adam» kimi dəyərləndirən B. Marlinski Puşkinin ölümündən sarsılıraq «Puşkinin ölümünə Şərq poeması»nı yazan, böyük Azərbaycan dramaturqu, filosofu M.F.Axundovla da tanış idi. B.Marlinski 1934-cü ildə aprelin 3- də Dərbəndi tərk edərkən hadisənin şahidi olanlardan biri onu yola salan insanların böyük ziyaliya sonsuz məhəbbətlərini, hörmətini belə söyləyirdi: «... Bütün şəhər əhalisi yolda güllə ata –ata, fışəng buraxa–buraxa, məşəl yandıra–yandıra bəzisi at üzərində, bəzisi piyada onu şəhərdən iyirmi verst uzağa qədər müşayət edir, musiqiçilər öz alətlərində çalır və dəf döyürdülər, başqaları oxuyur, oynayırdılar... Ümumiyyətlə, bütün camaat hər vasitə ilə sevimli İsgəndər bəyə (onu belə adlandırırlar) qarşı olan məhəbbətini bildirməyə çalışırdı».

Bestujev-Marlinski Azərbaycan-rus xalqlarının zəngin tarixi-mədəni əlaqələrinin inkişafında mühüm rol oynayan inqilabi-azadlıq ideyalarının tərənnümçüsü, silahdaşı olmaqla yanaşı, Qafqaz xalqları arasında sevilən, bu xalqın böyük mədəniyyətə, humanist duyğularla gözəl adət-ənənə-

lərlə bağlılığının ilk şahidlərindən və gördüklərini qələmə alan istedadlı yazıçı, həssas insan idi. Bestujev-Marlinskinin Qafqaz mühitində sevilməsində onun mübariz, döyüşkən, azadlıq aşığı kimi tanınması da öz təsirini göstərmüşdi. İrqindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq dünyada insanları bir-birinə qırılmaz tellərlə bağlayan buxovdan, zəncirdən, qeyri-bərabərlikdən uzaq azad, müstəqil, xoşbəxt, firanın yaşamaq hissidir. Bestujev-Marlinski bu hisslerin, bu amalın, bu məsələnin sahibi idi və Rusiyada olduğu kimi, Qafqazda da onu sevdirən bu duyğular idi. Bestujev-Marlinski bir dekabrist üsyanının iştirakçısı olduğundan Qafqaza sürgün edilmiş, burada yerli xalqların həyatını, məşğulliyətini, adət-ənənələri, mədəniyyəti ilə yaxından tanış olmaqla bərabər, iqtisadi cəhətdən ağır güzəranlarının da şahidi olmuşdur.

Rus-Qafqaz xalqlarının ədəbi əlaqələri tarixində Puşkinin və Lermontovun da böyük rolü olmuşdur. Puşkin 1828-ci ildə ikinci dəfə Qafqaza gələrkən sürgün edilmiş dekabristlərlə yanaşı, yerli xalqın mütərəqqi fikirli nümayəndələri ilə, Azərbaycan şairləri Fazıl xan Şeyda, Bakıxanovla tanış olur. «Ərzuruma səyahət» əsərini yazar.

Qafqazla bağlı olan Lermontov dekabrist dostları ilə görüşür, yerli əhali ilə də ünsiyyət qururdu, bunun üçün Azərbaycan dilini öyrənməyi zəruri bilmiş, Azərbaycanın Quba, Şamaxı və s. şəhərlərində olmuş, azərbaycanlıların qədim mədəniyyətinə bələd olmuş, folkloruna, xalq nağıllarına və rəvayətinə qulaq asmış, Şamaxıda olarkən «Aşiq Qərib» dastanını yazmışdır. Dekabristlərin azadlıq ideyaları Axundov kimi Azərbaycan sənətkarlarının yaradıcılığına təsir etmiş, xalqın həyatı ilə dərinində maraqlanmağa, yaradıcılığında xalq həyatını daha dərinən əks etdirməyə kömək etmişdir. Azərbaycan və Rusyanın qabaqcıl dünyagörüşə malik ziyalılarının şəxsi görüşləri, dostluq münasibətləri, hər iki xalqın ədəbi əlaqələrinin möhkəmlənməsi üçün

əhəmiyyətli olmuşdur. Küxelbeker, Qriboyedov, B.Marlinski Azərbaycan dilini, ədəbiyyatını öyrənməyə səy göstərmişlər. Bestujev-Marlinski Azərbaycanca sərbəst danişdiğini yazırırdı. «Avropada fransız dilini bilmək nə qədər zəruridirsə, burada ümumiyyətlə, Asiyada da bu dili bilmək bir o qədər vacibdir», - deyən Lermontovdan qabaq bu fikirlərin hələ 1834-cü ildə A.Bestujev-Marlinski tərəfindən söylənildiyi «Azərbaycan dilinin» Qafqazda böyük rolunu qeyd edən rus ziyanları olduğu məlumdur.

Elə XIX əsrin iyirminci illərindən Azərbaycan -Rus ədəbi əlaqələri surətlə inkişaf edir. Rus dövri mətbuatında Azərbaycan haqqında məqalə və ocerklər nəşr olunur. Bakı, Qız qalası və s. haqqında maraqlı yazılar Barsi Delviqin nəşr etdirdiyi «Literaturnaya qazeta»da, A.S.Puşkinin nəşr etdirdiyi «Sovremennik» jurnalında nəşr olunur.

Hələ XIX əsrədə rus yazıçılarının yaradıcılığında Azərbaycan mövzusu möhkəmlənirdi. Qriboyedovun «Yolçu», Küxelbekerin yarımcıq poemasını («Artıq soyuq Zefir küləyi coşmuşdur»), Bestujev-Marlinskinin «Quba şəhərinə qədər yol», «Dağıstandan və Qonaqkənddən Şirvana keçən dağ yolu», «Köhnə Şamaxiya yaxın sol stansiya» ocerklərini, «Molla Nur», «Amalat bəy» povestlərini, Puşkinin «Qafqaz», «Uçurum», «Kazbek üzərində monastr», «Dəlibaş», «Gürcüstanın təpələri üzərində», «Yol şikayətləri» şeirlərini, Lermontovun «Demon», «Mtsiri», «Aşıq Qərib», «Zəmanəmizin qəhrəmanı» və s. əsərləri göstərmək olar. Rus yazıçılarının «Qafqaz xalqlarının həyat tərzini, adətlərini, tarixini, mədəniyyətini ifadəli bir şəkildə» təsvir etdiyi, öz yaradıcılıqlarında «rus xalqının Qafqaz xalqları ilə dostluq ideyalarını» təcəssüm etdirdikləri məlumdur.

Azərbaycan Qafqaz xalqlarının ədəbi-mədəni mühiti, relyefi bu regionun əhalisinin milli-mənəvi zənginliyi 1837-ci ildə Qafqaza gələn Belinskinin də, diqqətindən yayılmışdır. Rus ədəbiyyatını zənginləşdirən Qafqaz mövzusunun əhəmiyyə-

tini görür: «Qəribə işdir! Qafqaz sanki şairanə zəkaların beşiyi, onların musiqi zövqünü ilhamçısı, tərbiyəcisi və şeir vətəni olmalı imiş!». Doğrudan da, Puşkinin ilk əsərlərindən olan «Qafqaz əsiri» poemasını, son poemalarından olan «Qalub» əsərini, lirik şeirlərinin bir hissəsini Qafqaza həsr etmişdir. Qriboyedov «Ağıldan bəla» əsərini Qafqazda yaradı, «bu ölkənin sərt əzəmətli təbiəti, onun oğullarının coşqun həyatı və hiddətli şeiri bu ölkənin təhqir olunmuş insani hissiyyatını, insan təbiətinin karikaturası olan Famusov, Skalozub, Zaqqoretski, Xlyostova, Tuqouxovski, Repe-tilov, Molçalinlərin ətalətini və rəzil bir qrupunu təsvir etməyə ruhlandırdı» (Belinski). Belinski Lermontovun Qafqazla bağlı əsərlərini təhlil edir. Büyük şairin dəyərini verir: «Bax budur, yeni böyük bir istedad yaranır ki, Qafqaz onun üçün də şairanə hərarətli sevdiyi vətənə çevrilir, o, Qafqazın qarla əbədi örtülmüş əlçatmaz zirvələrində öz Parnasını tapır, o, öz Kastal açarını, öz İpokrenini Qafqazın hiddətli Terekində, onun dağdan axıb gələn sellərində, müalicə sularında tapır».

Belinski ədəbi-tənqidi qeydlərində Mirzə Cəfər Topçu-başov, fars və Azərbaycan dillərində yazmış şairlər haqqında dəyərli fikirlər söyləyir, «onlar orijinalda öz tərcümələrində müqayisə edilməz dərəcədə yaxşıdırular» - deyir.

Mirzə Kazimbəyin tələbəsi olmuş, onun dilçiliklə bağlı əsərlərini yüksək qiymətləndirən N.Q.Çernișevski Axundovun rus dilində nəşr olunan «Zurna» almanaxındaki tərcümələrini də yüksək qiymətləndirir.

Lev Tolstoy 1851-ci ildə, 1854-cü illərdə Qafqazda yaşımiş, Xəzər sahilini gəzmiş, Şəkidə, Tiflisdə olmuş, məktublarının birində Qafqazı «Məhəbbət ölkəsi» adlandırmışdır: «Uşaqlıq», «Gənclik», «Rus mülkədarlarının romanı» əsərlərini Qafqazda yazan Lev Tolstoyun «Kazaklar» povestində, «Basqın», «Dəstədə görüş», «Meşənin doğranması», «Markorun qeydləri», «Qafqaz əsiri» hekayələrində

Qafqaz təəssüratı əsasdır. O, Qafqazdan qayıldıqdan sonra «Hacı Murad» əsərini yazmış, Mirzə Şəfinin yaradıcılığı ilə maraqlanmış, gürcü yaziçi Naxamidze ilə, öz əsərlərini Azərbaycan dilinə çevirən tərcüməçilərlə əlaqə saxlamışdır.

XIX əsrin 60-ci illərindən Rusiya və eləcə də xarici kəpitalın Bakıya, Qafqaza marağının güclənir, amansız istismar hökm sürdürüyü bir dövrdə Bakı «əhəmiyyətsiz bir şəhər ikən dönüb Rusiyada yüz on iki min əhalisi olan birinci dərəcəli sənaye mərkəzi» olur. A.F. Pisemski, A.N. Ostrovski, Q.N.Uspenski (1883), Vas. Nemiroviç-Dančenko, A.P. Çe-xov (1888) Azərbaycan və Bakının neft mədənlərində olmuş, aldıqları təəssüratı öz gündəliklərində, məktub və öcherklərində təsvir etmişdir.

Rusiya və Qafqaz-Azərbaycan xalqlarının dostluq ide-yaları rus yazıçılarının yaradıcılığında öz əksini tapmış, milli mədəniyyətləri, folkloru ilə yaxından maraqlanmış, A.Bakıxanov, M.Ş.Vazeh, M. F.Axundov, S.Ə.Şirvani, H. Zərdabi, A.Səhhət, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, N.Və-zirov, Ə.Haqverdiyev, N.Nərimanov, S.S.Axundov kimi görkəmli xadimlərimiz də öz növbəsində rus xalqına və ədəbi əlaqələrin möhkəmlənməsinə maraqlı olmuşlar. H.Zərdabi Moskva Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsinin təbiyyat elmləri şöbəsinin tələbəsi, petraşevçi şair A.N.Pleş-şev ilə yaxın dost olmuş, tez-tez evinə getmiş, ailənin bir üzvü kimi qəbul edilmişdir. N.Vəzirov V.Q.Korolenko ilə, akademik Timiryazevlə yaxın olmuşdur. Ə.Haqverdiyev Peterburq universitetində təhsil aldığı illərdə rus dramaturgiyası ilə maraqlanmış, teatrlarına getmişdir. Puşkinin anadan olmasının 100 illik yubileyi (1899), ölümünün 70 (1907) və 75 (1912), Qoqolun (1909), Lermontovun (1914) anadan olmalarının 100 illiyinin və bir çox digər slavyan sənətkarlarının Azərbaycanda yubileylerinin təşkili, qeyd edilməsi əlaqələrimizin möhkəmlənməsinə xidmət etmişdir.

Böyük rus yaziçisi Qorkinin yaradıcılığında Azərbaycan mövzusu («Qafqazda qacaqlar», «Qafqaz hadisələri haqqında» və s) əsasdır.

Sovet hakimiyyəti illərində bu əlaqələrin misilsiz inkişafi hamiya məlumdur. Moskvada fəaliyyət göstərən Qorki adına Ədəbiyyat İnstитutunda yetişən böyük sənətkarların bədii yaradıcılığında türk, slavyan xalqlarının ədəbi əlaqələri bir-biri ilə qırılmaz tellərlə bağlanmışdır. Mayakovski, Qorkinin əsərləri dilimizə tərcümə edilir. M. Rəfili, M.Rahim, Ə.Tələt, Rəsul Rza, M.Rzaquluzadə, O.Sarıvəlli onların əsərlərini dilimizə tərcümə etmişdir.

Sosializm quruculuğunun ilk dövründə, Böyük Vətən müharibəsi illərində çoxmillətli bir ölkənin şair və yaziçıları, dramaturqları, alımları, tədqiqatçıları vahid sovet ailəsində öz yaradıcılıqlarını davam etdirmiş, bir-birinə 70 il ərzində daha çox qaynayıb qarışmış, dil, mədəniyyət birlilikləri yanmışdır ki, bu gün də sovet ölkəsinin artıq mövcud olmadığı bir zamanda da bu əlaqələr öz inkişafında, axarındadır. Ölkəmizdə ikinci dil kimi rus dilində orta, ali məktəblər fəaliyyət göstərir, jurnallar, qəzetlər nəşr olunur, bu dildə bədii əsərlər, elmi tədqiqat əsərləri yazılır.

Siyasətçilər dövlət qurur, şairlər, sənətkarlar sərhədləri «tanımır», onlar bədii yaradıcılıqda birləşirlər. Və bu gün də Azərbaycanın görkəmli sənət adamları, şair və yaziçıları, dramaturqları Rusiyada, Ukraynada, Belarusiyada, Pribaltikada, Avropada, Amerikada yaşayır, fəaliyyət göstərir. Azərbaycanda da rus dilində yazüb yaranan sənətkarlarımız çoxdur. Rus dilində yazüb-yaranan Maqsud İbrahimbəyov, Natiq Rəsulzadə, Rüstəm İbrahimbəyov... kimi yaziçılarımız var. Çingiz Abdullayevin rus dilində yazüb-yaratması rus dilində təhsil alması ilə bağlıdır. Rus dilində və yaxud hansısa digər xarici dildə yazüb-yaratması oxucunu maraqlandırmır. Maraq həmin əsərin ideya məzmun və bədii keyfiyyətləridir, əsərdə qoyulan mövzunun aktuallığıdır, bəşəri-

liyidir, milliliyidir. Onun əsərlərində baxmayaraq ki, rusca yazılıb, hadisələr dünya xalqlarının həyatından götürülüb. Orada demək olar ki, hər xalqın nümayəndəsi var. Baş vərən cinayətlər Amerikada, Almaniyada, İngiltərədə, Yaponiyada... dünyanın hər nöqtəsində baş verən hadisələrdir. Çingiz Abdullayevin əsərlərində dünya xalqlarının, eləcə də Rus xalqının həyatından götürülmüş mövzular çoxdur. XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəllərində ədəbi əlaqələrin çox böyük bir vüsət aldığı dövrdə ədəbiyyata gəlmiş Çingiz Abdullayevin əsərləri rus-Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin inkişafına, daha da möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Çingiz Abdullayev Azərbaycan ədəbiyyatının yetişdirməsi, eyni zamanda dünya ədəbi prosesinin iştirakçısı kimi ədəbiyyatımız üçün dəyərlidir. Hansı dildə yazmasından asılı olmayaraq azərbaycanlıdır, milli dəyərlərimiz, millimənəvi mədəniyyətimiz o əsərlərin çoxunun ruhunda, canındadır. O, hər hansı ölkədə baş verən hadisələri öz əsərlərinin süjeti üçün götürsə də o qlobal dünyamızı Azərbaycan ədəbiyyatında təmsil edən yazıçılarımızdandır. Çingiz Abdullayevin dünya xalqlarının oxucusu kimi tanınması müvəffəqiyyətimizdir.

Ədəbiyyatımızda detektiv janrıñ ən mükəmməl nümunələrini yaranan yazıçı dövrün tələbləri səviyyəsində süjet, kompozisiya qurmağa nail olur, təsvir, təhkiyə məsələlərində öz ixtisasından da uğurla yararlanır.

Hər yazıçı, hər sənətkar ədəbiyyatın zirvələrini fəth edə bilməmişdir. Lap qədim dövrlərdən üzü bəri ədəbiyyatın keçdiyi yola nəzər saldıqda görürük ki, dünya xalqları öz karifeylərini seçmiş, qiymətləndirmiş, onları elə öz dövrlərində mükafatlandırmışlar. Məsələn, İtaliya intibah ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələri sayılan A.Dante, F.Petrarka və C.Bokkaço o dövrün ən qiymətli mükafatı olan dəfnə çələngi ilə mükafatlandırılmışlar.

Bununla yanaşı, Dünya ədəbiyyatı inkişaf etdiyi bütün dövrlərdə yazılıının taleyi həmişə üzünə gülməmiş, yüzlərlə, mütərəqqi fikirlər təbliğ edənlər əsərlərinə görə təqiblərə məruz qalmış, cəhalətin, geriliyin, nadanlığın qurbanları da olmuşlar. Bəzən o qədər təqiblərə məruz qalmışlar ki, ya öldürülmüş, ya əsərləri yandırılmış, ya da sağlığında çap üzü görməmişdir. F.Pable dünya ədəbiyyatı karifeylərindən biri olub. Fransız intibahının nümayəndəsidir. Cəmiyyətdə yüksək mövqe sahibi olsa da, bəzən imzasını gizlətməli olmuş, kəskin satirasını yumuşaltmalı olmuşdur. Onun müəllifi olduğu dahiyənə əsər sayılan «Qaraquantua və Pantaqruel» romanı öz sağlığında tam şəkildə çap olunmamışdı. İtaliya şairi T.Tasso inkivizasiyanın din məhkəməsinin qorxusundan dəli olmuşdur. Viktor Hüqonun ömrünün bir hissəsinin sürgünlərdə keçirməsinə səbəb onun hakimlər və krallar tərəfindən təqib olunmasıdır.

Rus ədəbiyyatının nəhəng simalarından olan A.S.Puşkin, S.Berjerak, M.Y.Lermontov, F.M.Dostoyevski və bir çox mütərəqqi fikirli sənətkarların sağlığında yüksək mükafatlar əvəzinə qazandıqları sürgünlər olmuş, müxtəlif duellərdə həlak olmuş, qatil güləsinə tuş olmuşlar.

Bu siyahını artırmaq olar. Hələ XVI əsrə Azərbaycan şairi Füzuli doqquz ağaç təqaüd almaq üçün başı müsibətlər çəkmişdir ki, bunu «Şikayətnamə» əsərində təsvir etmişdir. Dünya ədəbiyyatının görkəmli simaları A.Hofman, Ç.Dikkens, Balzak, H.Bayron, qraf L.N.Tolstoy, Q.Flober sənəti heç bir mükafatla mükafatlandırılmamışdır. Bildiyimiz kimi, Azərbaycan ədəbiyyatının qüdrətli nümunəsi Nəsiminin dərisi diri-diri soyulmuş, M.Cəlil, Ə.Sabir, M.Hadi, H.Cavid kimi istedad sahibləri xalqın taleyini öz əsərlərində eks etdirdiklərindən müxtəlif təqiblərə məruz qalmış, sürgünlərdə ölmüş, gülələnmişlər... Keçmiş Sovetlər Birliyi dövründə N.Qumilyov, A.Axmatova, M.Svetayeva, O.Mandelştam, A.Soljenitsin təqiblərin qurbanı ol-

muşlar. Onların yaratdıqları əsərlər xalqın qəlbinə yol təpmiş, deyildiyi kimi «bütün bu yazıçıların əsl mükafatı oxucu məhəbbəti, xalq sevgisi olmuşdur».

XX əsrin ilk onilliklərindən yazıçıların qayğısına da qalınmağa başlanmışdır. Keçmiş Sovetlər Birliyi dövründə bir çox şair və yazıçılarımız arasında məqsəd və məsləkinə görə represiyalara məruz qalan Ə.Cavadlar, M.Müsfiqlər... olmuş, bununla belə, Azərbaycan ədəbiyyatının qaynayan bulağının gözünü kor qoymaq stalinizm pərəstişkarlarına qismət olmamış, dövlət sevdiyi sənətkarlarına xalq şairi, xalq yazıçısı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı kimi yüksək fəxri adlarla yanaşı, Dövlət mükafatları da vermiş, xalqın sevdiyi əsərləri yetərinə öz dəyərini almışdır.

Çingiz Abdullayev dövlətinin, xalqının yüksək dəyər verdiyi sənətkardır. O, dövlət tərəfindən yaradıcılığı yüksək dəyərləndirilmiş ilk gənc Azərbaycan yazıçısıdır ki, xalq yazıçısı adına layiq görülüb. Dünya xalqları onun yaradıcılığını yüksək dəyərləndirir. Amerikanın «Krişçen Saudens Monitor» jurnalı onu müasir dövrün siyasi detektiv janrında yazan ən yaxşı müəlliflərdən adlandırmışdır.

Dünya xalqlarının böyük dühalarının mükafatlandırılması üçün ən nüfuzlu, ən qiymətli Beynəlxalq Nobel mükafatı da təsis olunmuşdur ki, bu mükafat bəşəriyyətin xoş gələcəyinə, səadətinə xidmət edən elm sahələrində, ictimai-siyasi sahədə fəaliyyət göstərən istedadlı adamlarla yanaşı, bədii ədəbiyyat sahəsində görkəmli sənətkarlara da təqdim olunur.

Beynəlxalq Nobel mükafatı XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində yaşamış məşhur milyonçu Nobel qardaşlarının və ailəsinin bir nümayəndəsi olan Alfred Bernhard Nobelin fondu əsasında təsis olunub və onun adını daşıyır.

XX əsrin görkəmli nümayəndələrindən biri olan, bu mükafata layiq görülən yazıçılardan A.Sülli – Pridom (1910), B.Borison (1903), F.Mistral, X.Eçeqaray-i-Eysaqır-

re (1904), H.Sankeviç (1905), C.Korduççi (1906), P. Kiplinq (1907), S.Laquerlof (1909), P.Xeyze (1910), M.Materlinq (1911), H.Hauptman (1912), R.Taqor (1913), R.Rollan (1915), V.Heydenstam (1916), K.Kellerup və H.Pontoppi-dan (1917), K.Şpidkeller (1919), K.Hamsun (1920), A.Frans (1921), X.Benevanti -i- Martines (1922), U.B.Yuts (1923), Q.Deledda (1926), R.Raymont (1924), C.B.Şou (1925), S.Unset (1928), T.Mann (1929), S.Lüns (1930), E.A.Karlfeldt (1931), C.Qolsuorsi (1932), İ.A.Bunin (1933), L.Pirandello (1934), Y.O.Hil (1936), R.Martendü Qar (1937), P.Bak (1938), F.Sillanpyaya (1939), İ.V.Yensen (1944), Q.Mistral (1945), G.Hösse (1946), A.Jid (1947), T.S.Elnot (1948), U.Folkner (1948), P.Laquerkvist (1951), F.Mornan (1952), E.Heminquey (1954), H.Laksness (1955), X.R.Ximenes (1956), A.Kamyu (1957), S.Kvazimoda (1959), Sen – Jon Pers (1960), İ.Andriç (1961), C.Steynbek (1962), G.Sefernadis (1963), M.Şoloxov (1965), S.İ.Aqnon və Helli Zaks (1966), M.A.Asturias (1967), Y.Kavabata (1968), P.Neruda (1971), H.Bol (1972), A.Zinger (1978), Q.Q.Markes, İ.Brodski, O.Elitis, A.Soljenitsin, O. Pambuk və başqaları arasında türk xalqlarının nümayəndələri vardır.

Çox erkən yaşlarından dünya ədəbi prosesinə öz adını yanan, əsərləri dünya xalqlarının dillərinə tərcümə olunan, detektiv janrda gözəl əsərlər müəllifi, istedadlı yazıçılar sırasında layiqli yerini tutan yazıçı Çingiz Abdullayevin Nobel mükafatına da layiq görülcəyinə inanırıq.

«Dünyanın müxtəlif qitələrində və qütb'lərində yaşayan Nobel mükafatı laureatları əsasən bir-birindən kəskin şəkildə fərqlənən, bəzən hətta bir-birinin ziddini təşkil edən fikirlər, ideyalar, mətləblər və ədəbi sistemin konsepsialarını irəli sürmüş, həddindən artıq rəngarəng üslublara və ifadə tərzinə malik olmuşlar. Bəzən onların içorisində bədən dünyagörüşlü, bəzən isə çox nikbin yazıçılar olmuşdur. Bununla belə, bütün bu yazıçılar ədəbiyyatın tapdanmış

yollarından uzaq olmağa çalışmış, yeni yollar, ciğirlər axtarmış, müasir mərhələdə bəşəriyyəti narahat edən çoxsaylı problemlərin həllini tapmaq üçün vasitələr axtarmışlar».

Çingiz Abdullayev Qərbi Avropa və dünyada geniş yayılmış ədəbiyyatın mütərəqqi ənənələrini böyük uğurla davam və inkişaf etdirən yazıçıdır. O, dövrün bir çox aktual problemlərini, xüsusilə sovet reallığına həsr edilmiş məsələləri ədəbiyyata gətirmiş, onları bədii formada, yüksək sənətkarlıqla qələmə almışdır.

DÖVLƏT TƏHLÜKƏSİZLİK KOMİTƏLƏRİNİN FƏALİYYƏTİNİN BƏDİİ ƏDƏBİYYATDA İNİKASI

Dünya ədəbiyyatında kəşfiyyatçıların həyatından bəhs edən bədii əsərlər çoxdur. XIX əsr Amerika (ABŞ) ədəbiyatının görkəmli nümayəndələrindən biri olan C.F.Kuperin «Casus» romanı yada düşür. Yaziçi bu romanın mövzusunu Amerika Birləşmiş Ştatlarının öz müstəqilliyi uğrunda aparlığı müharibələr dövründən götürmüştür. Milli özünüdərk, milli dövlətçilik ənənələrini özündə eks etdirən bu romanın qəhrəmanlarının çoxunu hələ gənclik illərindən yaxşı tanıyan yazıçı onların bəzilərini və müstəqillik uğrunda müharibənin iştirakçısı olduğunu bilirdi və belə qəhrəmanlardan biri də vaxtilə bu müharibələrdə iştirak etmiş sonra istefaya çıxmış Con Cey olmuşdu və Kuper Amerikanın o dövrkü siyasi həyatı haqqında onun söhbətlərinə diqqətlə qulaq asırdı. Cey təkcə müharibə qəhrəmanı deyil, Nyu-York ştatının konstitusiyasının ilk tərtibçilərindən biri, eyni zamanda Amerika Birləşmiş Ştatlarının İspaniyada ilk səfiri, Conatan Adams və B.Franklinlə birgə 1783-cü ildə Versal sülh müqaviləsini hazırlayan, uzun müddət Amerika Birləşmiş Ştatlarının Xarici İşlər üzrə dövlət katibi, Ali məhkəmənin sədri və Nyu-York ştatının qubernatoru olmuşdur. Eyni zamanda o ölkənin təhlükəsizliyi məsələləri ilə də məşğul olmuş, prezident Vaşinqton onu ABŞ-ın ilk kəşfiyat dairəsi olan təhlükəsizlik komitəsinin dörd üzvündən biri vəzifəsinə təyin etmişdi. Bu vəzifədə olarkən öz ətrafına çox saylı kəşfiyyatçılar toplamış, onlarla birgə işləmişdir. Bu kəşfiyyatçıdan biri də Vestçestr qraflığında yaşayan sadə bir fermer olmuş, o xırda ticarətlə və çəkməçiliklə məşğul olsa da, bir kəşfiyyatçı kimi öz vəzifəsinin öhdəsindən məharətlə gəlirdi. Bu kəşfiyyatçı haqqında Kuper çox rəğbətlə

bəhs edir. Romanında tacir Harvi Börcün mağaraları təsvir edildiyi, çox çotin bir işlə – ingilislərin zəbt etdikləri ərazi-lərdə kəşfiyyatla məşğul olduğu göstərilir. «O evinin yaxınlığında yaşayan torpaq sahibi Uortonlar ailəsi ilə dostluq edir. Bu həmin Uortonlardır ki, onlar Kuperin qohumlarının – arvadı Suzannanın ailəsinin prototipləri id. Hadi-sələrin inkişafından məlum olur ki, bu Uortanlar ingilislərə rəğbat bəsləyirlər. Hətta onun oğlu ingilis ordusunda kapitan vəzifəsində xidmət edir. Yalnız Uortonun kiçik qızı Frensis respublikaçıların tərəfindədir, onun sevgilisi mayor Danvudi də Amerika Birləşmiş Ştatlarının müstəqilliyi uğrunda bir sıra ağır döyüslərdə iştirak edir. Əsərin sonunda Frensis Danvudi ilə evlənir. Harvi Börc isə gizli şəkildə C.Vaşingtonla görüşür: «Romanın maraqlı xüsusiyyətlərindən biri kimi əsərin qəhrəmanının əsas kəşfiyyatçı olsa da casusluq fəaliyyətinin görünməməsi, gördüyü, eşitdiyi məlumatları kimə və necə çatdırmasının məlum olmadığı götürülür.

Çingiz Abdullayevin Sovet dövründə mərkəzi kəşfiyyat xidməti işində çalışanları, öz həyatlarını təhlükə qarşısında qoyaraq dövlətin mənafeyi naminə apardıqları təqdirəlayiq işlərdə vətəninə, xalqına sədaqətli oğulların möhkəm əqidəyə, məsləkə malik olmalarını qələmə almışdır. Onun yaradıcılığında belə mükəmməl casus surətləri var. «Məşhər ayağında» əsərində- sovet kəşfiyyatçılarının fəaliyyətindən bəhs edən bu əsərdə əsas maraq oyadan amillərdən biri əsərin qəhrəmanının milliyyətcə azərbaycanlı olmasıdır. «Məşhər ayağında» əsərindəki Əmir Qarayev Kamal Aslan adı altında artıq bir Amerika vətəndaşı kimi, - Kamal Aslan kimi Amerika Birləşmiş Ştatlarında yerleşmiş iş adamı, sahibkarıdır. Onun da məlumatları kimə ötürdüyü dəqiq verilmir, amma sovet kəşfiyyat xidmətçisi olduğu, sovet təhlükəsizlik xidmətinin işçisi olduğu görünür. Kamal peşəkar, çox maraqlı, professional bir casus – gizli agent

kimi Amerika Birləşmiş Ştatlarına göndərilir, o xüsusi sənədlərdə Kamal Aslan kimi tanınır, bir Amerika vətəndaşı kimi bu ölkədə ən varlı Saysmundun qızı Marta ilə ailə qurur, oğlu Mark dünyaya gəlsə də, bütün varlığı ilə kəşfiyyatçıdan çox bir iş adamı kimi tanınsa da vətəninə sədaqətlidir və DTK onun kəşfiyyatçı fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir. Hətta o Amerika federal qüvvələri tərəfindən həbs olunanda Sovet dövlətinin sırlarını düşmənə vermir. Kamalın ötürdüyü dövlət əhəmiyyətli sırlar, hərbi sırlar, professional bir kəşfiyyatçı kimi İngilis və Amerika kəşfiyyat sistemini «həyəcana» gətirməsi, bütün işlərdən «təmiz» çıxa bilməsi, eyni zamanda onun yetişməsi üçün sərf olunan illər, onun mahir kəşfiyyatçı kimi fəaliyyəti yazıçı tərəfindən məharətlə təsvir edilir. Oxucu hadisələri maraqla izləyir. Kuper kimi bir sıra yazıçıların yaradıcılığında olduğu kimi Çingiz Abdullayevin əsərlərində də, belə mahir kəşfiyyatçı obrazları vardır və onlar dövlətinin təhlükəsizlik orqanlarının fəal əməkdaşlarıdır.

Dünyada çoxlu sayıda dövlətlər, millətlər var. Hər bir millətin müasir dövrümüzdə Təhlükəsizlik Şurası var. Şəxsiyyətin, cəmiyyətin, dövlətin təhlükəsizliyini təmin etmək, baş verə biləcək böhranları, təhlükələrin qarşısını almaq, onların təsir dairəsini zəiflətmək üçün milli təhlükəsizliyin mahiyyətini bilmək lazımdır. 1901-1909 cu illərdə ABŞ prezidenti Teodor Ruzvelt tərəfindən «milli təhlükəsizlik» termini işlədir, sonralar bu termin siyasətçilərin, publisistlərin, politoloqların, sosioloqların tədqiqat predmetinə çevrilir, siyasi elmlərin ən aktual mövzularından biri olur. ABŞ Konqresi tərəfindən «Milli Təhlükəsizlik» haqqında» qanun qəbul edilir və bu qanuna əsasən daxili, xarici və hərbi məsələlərə dair məsləhətlər verən Milli Təhlükəsizlik şurası yaradılır ki, bu ənənə başqa dövlətlərə keçir.

Bu ənənə çox keçmiş dövrlərdən mövcud olmuş və bundan yararlanmışdır. Antik dövrdə Aristotel cəmiyyətin

və dövlətin möhkəmliyini, qorunmasını, saxlanması təmin edən qüvvələrin adlarını çəkir. İngilis mütəfəkkiri Con Lokk dövlətin əsl məqsədini «hər hansı bir digər məqsəd üçün yox, yalnız xalqın ümumi rifahı, təhlükəsizliyi və sülhün maraqları» naminə mövcudluğunda görür. Tomas Hobbs deyirdi ki, «xalqın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi suveren vəzifədir. Təhlükəsizliyin təmin edilməsi adı altında yalnız çılpaq mövcudiyəti deyil, həm də dövlət üçün təhlükəsiz və zərərsiz olan, qanuni əməklə əldə edilən bütün həyatı rifahın təmin edilməsi başa düşülür».

Təhlükəsizlik problemləri siyasətçiləri düşündürdüyü kimi, yaziçıları da həmişə düşündürmüştür. Təhlükə hər bir ölkə vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarına zərbə vurur, hakimiyət üzərində cəmiyyətin təsirini heçə endirir, dövləti zəiflədir, dağıdır, milli müstəqilliyinin itirilməsinə, xaos yaranmasına, ziddiyətlərin yaranmasına və kəskinləşməsinə, qeyri-hüquqi nizam-intizama, hakimiyəti dağida bilən sosial hadislərə aparır çıxarır. «Deməli, təhlükəsizlik sisteminin şəffaflığı (daxili) cəmiyyətin qabaqcıl sosial qüvvələrinin müəyyən maraqlarının düzgün müəyyənləşdirilməsindən, onların balansına nail olunmasından, dövlət tədbirlərində siyasi və iqtisadi dinamikliyin adekvat əksindən, hakimiyətin struktur və funksiyalarından asılıdır. Lakin təhlükəsizliyin etibarının təmini cəmiyyətin və dövlətin həyatı əhəmiyyətli maraqları sahəsində məqsədə uyğun qanunvericilik, icraedici, məhkəmə fəaliyyətinin aparılmasını tələb edir. Deməli, təhlükəsizlik problemi həyatı vacib maraqlar prizmasından nəzərdən keçirilir». Milli təhlükəsizlik sisteminin iki əsas aspekti (daxili və xarici) var.

Milli təhlükəsizlik sistemi şəxsiyyətin, cəmiyyətin, dövlətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə məşğuldur. Milli təhlükəsizliyin əsas başlıca elementlərindən biri siyasi təhlükəsizlik hesab olunur. «Sabit siyasi sistemə, əsas sosial qrupların maraqlarını əks etdirən siyasi təşkilatın, bu

qrupların qarşılıqlı münasib maraqlarını realizə etdirən siyasi rejimin mövcudluğu millətin birliyinə kömək edir və iqtisadi və mədəni inkişaf məsələlərinin səmərəli həllinə imkan yaratır». Siyasi təhlükəsizlik cəmiyyətin siyasi sistemi ilə bağlıdır. Ölkənin siyasi təhlükəsizliyinə cəmiyyətin digər struktur elementlər sistemi, məsələn, siyasi ənənələr və normalar, siyasi mədəniyyət və s. təsir göstərir. Siyasi təhlükəsizlik əlverişli xarici siyasət şəraitlərinin formallaşması bazasında beynəlxalq münasibətlər sisteminin suveren subyekti kimi ölkənin qabiliyyətini və onun əsas sosial qruplarının köklü maraqlarının balansı əsasında ümuməhəmiyyətli məqsədlərə nail olmaq üçün cəmiyyətin birliyini təmin edən siyasi sistemin yaradılmasını müəyyən edir. Siyasi təhlükəsizlik ölkənin, cəmiyyətin, vətəndaşın siyasi maraqlarına zərbə endirən faktların aşkarılması, xəbərdarlıq edilməsi və aradan qaldırılması üçün tədbirlər məcmusudur.

İqtisadi təhlükəsizlik də milli təhlükəsizliyin elementidir. «İqtisadi təhlükəsizlik xalqın suveren olaraq, xaricdən heç bir təzyiq və müdaxilə olmadan öz iqtisadi inkişafının forma və yollarının müəyyən edilməsi vəziyyətidir». İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş və sosial cəhətdən sabit olan ölkələrin möhkəm siyasi rejimlərin də iqtisadi təhlükəsizliyi «nisbi» sayılır. Hər hansı bir əlverişsiz xarici təsirlər, həmçinin təhlükə imkanlarının olması bu dövlətlərdə də vardır.

Müasir milli təhlükəsizlik konsepsiyasının hərbi xarakter daşıdığı bildirilir, yəni təhlükəsizliyinə başlıca səbəbi xaricdən gözlənilən hərbi siyasi təzyiq və ya müdaxiləni hesab edirlər.

Əsrlər, illər boyu hərbi təhlükəsizlik problemi bir çox ölkələrin milli təhlükəsizlik sistemində mərkəzi yer tutur. Dünyada baş verən müharibələr, hərbi münaqişələr kifayət qədər möhkəm surətdə həyata sırayət etmişdir. «Bəşər tarixi daim müharibələr, münaqişələr tarixi olmuşdur. Dövlətlərin

qədim dövrdən indiyədək öz xalqlarına, həmçinin digər xalqlara qarşı yeritdikləri müstəbid (neqativ) siyaset həmişə faciələrə götürüb çıxarıb».

K.Klauzevitsin «siyasetin başqa vasitələrlə davamı olan müharibələr»in xalqların dövlətlərin həyatında dərin izlər buraxdığını bildirir. Tomas Hobbe müharibələrin qarşılıqlı inamsızlıqdan yarandığını deyir. Hər bir insan, cəmiyyət, dövlət sülhsevər siyasetə dəstək olmalıdır. «Ətraf mühit problemi siyasetin və iqtisadiyyatın çörçivələrindən çıxıb insanın özünün mövcudluğuna toxunur. Elmi-texniki tərəqqi də hərbiləşdirmə istiqamətində inkişaf edərək ekoloqodağıdıcı reaksiyasına malik olub. Texniki sferanın inkişafı nəticəsində hərbi münaqişələr biosferaya dağıdıcı zərbələr vurur. Beləliklə, ekoloji təhlükəsizlik, həm də hərbi təhlükə, xüsusilə nüvə kimyəvi təhlükələr ilə bağlıdır. Qeyd etmək istərdik ki, cəmiyyətin digər sferaları kimi, ekologiya sferasındaki problemləri çözmək üçün, ümumiyyətlə, mənfi halların-cəmiyyətdəki zorakılığı, yəni insanla insan, insanla təbiət arasındaki ziddiyyətləri, milli sosial, siyasi münaqişələrin nə olduğunu bilmək və onların həll edilməsinə çalışmaq lazımdır».

Sovet xalqlarının öz talelərini həll etməsi, zülmə, müharibəyə nifrəti, Vətənin azadlığı və müstəqilliyi uğrunda mübarizə yolundaki birliyi ilə yanaşı bu müharibədə qələbənin əldə edilməsində Sovet İttifaqının təhlükəsizlik orqanlarının, əks-kəşfiyyatının rolü böyükdür. Sovet əks-kəşfiyyatçılarının düşmənin hərbi sırlarını ələ keçirmək sahəsində göstərdikləri şücaət, qəhrəmanlıq danılmazdır. O dövrdə bütün sülhsevər, azadlıq istəyən insanlar millətindən, dinindən asılı olmayaraq xalqının azadlığı uğrunda mübarizəyə qalxmışdı. Avropada yaranan partizan təşkilatları, Sovet İttifaqının işgal olunmuş bölgələrində fəaliyyət göstərən mütəşəkkil partizan dəstələri, Sovet ordusu hitlerizmin bəşəriyyət üçün böyük təhlükə olduğunu başa düşürdü

və bu qüvvəni darmadağın etmək üçün iyirmi iki milyondan çox qurban verən Avropa, Sovetlər İttifaqı dünyani bu bələdan xilas etməyə nail oldular.

Qərb ölkələrində İkinci Dünya müharibəsi vaxtı və ondan sonra bir çox sovet kəşfiyyatçılarının fəaliyyətindən bəhs edən çoxlu kitablar yazılıb, nəşr edilib. Bu əsərlərin içərisində yalanlarla, uydurma qəhrəmanlıqlarla dolu əsərlər var. Fransız jurnalistləri Akkoi və Küyo «Mühəribə İsveçrədə udulub» kitabında müharibədə qələbənin əldə edilməsinin keçmiş Sovet İttifaqının, eləcə də sülhsevər qüvvələrin qəhrəmanlığıının nəticəsi hesab etmir, İsveçrədəki Sovet kəşfiyyatı qrupunun fəaliyyəti sahəsində qələbə çalğıını bildirir.

Mühəribənin tarixi gedisini təhrif edən, onun nəticələrinin yanlış izahını verən bələ əsərlər, kitablar Qərbi Almaniyada daha çox üstünlük təşkil edirdi. Onların bir qismi Hitleri hərbi rəhbərlik işində naşı adam, diletant sayır və bütün günahları onun üstünə yixir, başqa bir qismi isə üçüncü Reyxin darmadağın edilməsinin səbəbini Rusyanın sərt qışında, ya da ki, alman hökümətinin işgal olunmuş ərazisinin əhalisi ilə amansız rəftarında görür. İndi isə onlar tamamilə fantastik səbəb axtarır, tapıblar, «sən demə Almaniya müharibəsini ona görə uduzub ki, ali qərargahların bəzi zabitləri Hitler komandanlığının planlarını sovet kəşfiyyatçılarına verirmişlər. «Arxadan vurulan zərbə» bədnam nəzəriyyəsi yeni məsələ deyil; Kayzer generalları da Almaniyadan birinci dünya müharibəsində möglubiyyətini alman hərbi strategiyasının qüsurları ilə yox, Almaniyadan özündə gedən müharibə əleyhinə hərəkatla izah etməyə çalışırdılar» (Şandor Rado).

Dünya ədəbiyyatında kəşfiyyatçı, detektiv obrazlar var. Dora (Rado Şandor) milliyyətcə macar olan məşhur sovet kəşfiyyatçısının ləqəbidir. Çox cəsur kəşfiyyatçı olan Dora İkinci Dünya müharibəsindən əvvəl İsveçrə kəşfiy-

yatçıları qrupunu təşkil etmiş və ona rəhbərlik etmişdir. Həmin qrup Sovet Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargahına Hitler Almaniyasının və Faşist İtaliyasının təcavüzkarlarının niyyətləri haqqında məlumatları verirdilər. Alman faşistləri Sovet İttifaqına basqın etdikləri zaman və mühabibə davam etdiyi müddətdə ölkələrin faşist bəlasından qurtulması naminə mübarizə aparan mətin kəşfiyyatçılar hər cür çətinliklərə sinə gərərək misilsiz qəhrəmanlıqlar göstərmişlər. Şandor Radonun «Təxəllüsü – Dara» xatirələr kitabında sovet kəşfiyyatçısı olması, qrupun yaranması, işləməsi, Hitler casuslarına qarşı onların necə mürəkkəb və gərgin şəraitdə mübarizə aparması təsvir olunur.

Coğrafiyaçı, kartoqraf kimi Sovet İttifaqı ilə məşğul olan Dora Almaniyada nəşr olunan böyük atlaslar üçün Sovetlər ölkəsinin çoxlu xəritələrini çekmiş, alman ensiklopediyasında SSRİ haqqında bir sıra məqalələr yazmış, eyni zamanda Moskvadan Berlinə qayıdanandan sonra alman coğrafi nəşrlərinin redaktəsi ilə məşğul olmuş və Press coğrafiya adlı kartoqrafiya agentliyi təşkil etmişdir. Almaniyada faşizm hakimiyyətə gələndən sonra Parisə köçmüş, burada da fəaliyyətini davam etdirmiş, 1935-ci ildə Moskvaya gələrkən, macar, alman dostları ilə görüşmüş və bu görüşlərin birində bir macar yoldaşı vasitəsilə kəşfiyyat işinə cəlb edilmişdi.

Rado Avstriya, Almaniya, Belçika, Fransa, İsvəçrə, İtaliya, Yuqoslaviyada olmuş, kəşfiyyatçı kimi mürəkkəb və təhlükəli tapşırıqları yerinə yetirmişdir. Hitlerin dost-alman geopolitikasının «atası» Karl Qauscofer Ş.Radonun tərtib etdiyi «SSRİ-nin xəritəsini» «Patiyomkin zirehli qatarı» filmindən sonra Qərb platformasına atılmış ikinci sovet bombası adlandırmışdır.

Azərbaycanın Böyük Vətən müharibəsinin ağır zərbələrini almış, yarı milyona yaxın qurban vermiş, bu müharibənin udulmasında böyük qəhrəmanlıqlar göstərmiş,

partizan kimi fəaliyyət göstərmiş Mehdi Hüseyn kimi oğulları olub. Həm partizan, həm gizli agent kimi hər dövrdə -həm müharibə şəraitində, həm dinc quruculuq illerində ölkəmizin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində fəaliyyət göstərən sovet vətəndaşları içərisində milliyyətcə azərbaycanlılar az olmayıb. Bu gün Azərbaycan gəncləri Çingiz Abdullayevin yaratdığı kəşfiyyatçı obrazlarını sevir, onlarla bağlı əsərləri sevə-sevə oxuyur. Gənclik dünya ədəbi prosesində həmişə əks-kəşfiyyat işçilərinin, dövlətinin marağını qoruyan qəhrəmanları sevmışdır. Ş.Rodonu da, Ə.Asanovu, Kamalı, Tomu da....

«Oskar» mükafatı laureatı Sidni Şeldon kimi (onun romanları üç yüz milyon tirajlarla nəşr edilir) Çingiz Abdullayevin əsərləri də milyon tirajlarla nəşr edilir. Sidni Şeldon kimi (ssenariləri əsasında iyirmidən çox film çəkilib. Onun detektiv əsərləri, melodramaları böyük oxucu kütləsinə məlumdur. Onun müxtəlif janrlarda yazdığı maraqlı gözəl əsərləri oxular tərəfindən sevilir) Ç.Abdullayevin əsərləri əsasında çəkilən filmlər, yazılın əsərlər geniş oxucu kütləsinə məlumdur.

Sovet postməkanı dövründə Azərbaycan çekistləri, xəfiyyələri öz bacarığı, istedadı ilə tarixdə qalib. Büyük Vətən müharibəsi illerində alman faşist işgalçılara qarşı mübarizədə göstərdikləri misilsiz qəhrəmanlıqları, şücaətləri ilə tanınmışlar. Azərbaycan Təhlükəsizlik orqanlarında çalışan, dövlətin, ölkənin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün xarüqələr yaranan Azərbaycan təhlükəsizlik xidmətləri əməkdaşları vətəninə canla-başla xidmət edirdilər.

Sosializm quruculuğu şəraitində yaşadığımız bir zamanda dövlət təhlükəsizliyinin qorunması sahəsində ən çətin, təhlükəli, ağır işlərin öhdəsindən Azərbaycan kəşfiyyatçıları da ləyaqətlə gəlirdi. Azərbaycanlı sovet kəşfiyyatçıları haqqında yazılın maraqlı qiymətli bədii əsərlər, kinofilmlər onların şərəfli əməyini əks etdirir.

Bu gün də Azərbaycan xalqı öz dövlətinin, xalqının təhlükəsizliyini təmin edən Milli Təhlükəsizlik orqanları işçilərinin əməyini yüksək qiymətləndirir. Azərbaycan Milli Təhlükəsizliyinin altmış illik yubileyi münasibətilə keçirilən tədbirdə bildirilirdi ki, «Azərbaycan çekistləri Sovetlər ölkəsinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsində, xüsusilə, dövlətimizin cənub sərhədlərində sabitlik naminə, xarici ölkələrdən müdafiə olunmasında böyük rol oynamışdır. Bizim çekistlərin əksinqılابçılara və xarici müdaxiləcılərə qarşı mübarizədəki qələbələrini yüksək qiymətləndiririk».

Çingiz Abdullayevin «Məşhər ayağında» əsəri Sandor Radonun «Təxəllüsü-Dora» əsəri ilə (xatırələr kitabı) müqayissə edilə bilər. Yazıçının romanında Kamal Aslanın vəzifəsi Amerikada yerləşib bu ölkənin hərbi-iqtisadi-siyasi vəziyyəti haqqında məlumatları ölkəmizə ötürmək idi. Doranın yaratdığı İpressin vəzifəsi də məsuliyyətli idi. O, siyasi mühacir kimi daimi yerləşdiyi Parisdə Müstəqil Mətbuat agentliyinə İpressə başçılıq edir. Bu şəxsi agentlik kimi yaransa da, Avropada baş verən hadisələrlə bağlı olaraq artıq Avropanı bürüməkdə olan alman faşizminin təcavüzkar niyyətlərinin ifşasında, faşizm əleyhinə təbliğatın təşkilində siyasi önəm qazanan mətbuat orqanına çevrilir.

Çingiz Abdullayevin «Məşhər ayağında» əsərinin əsas qəhrəmanı Kamal SSRİ DTK-nin müxtəlif millətlərinə mənsub olan, eləcə də milliyyətcə azərbaycanlı əməkdaşlarının, Sandor Radonun «Təxəllüsü-Dora» əsərinin qəhrəmanı Dora macar xalqının sülhsevər oğlu, sosializm ideyalarının bir sıra Avropa ölkələrini ağışuna aldığı bir zamanda gedən siyasi proseslər nəticəsində mühacir taleyi yaşamalı olan, əkskəsfifiyat sahəsində peşəkar mütəxəssis olan insanların ümumiləşmiş surətidir.

Kamalla Doranın oxşar taleləri var. Kamal kimi Dora da çox gərgin, təhlükəli vəziyyətdə fəaliyyət göstərir. Kamal

Amerika hərbi bazalarına məxsus hərbi sirləri müxtəlif üsullarla ələ keçirir.

Doranın rəhbərlik etdiyi Agentlik Hitler Almaniyasında gedən terror barədə məlumatları gizli yollarla Almaniyanın özündən alır, bir qismini alman qəzetlərindən, xüsusən «səhifələri həbslər, məhkəmə prosesləri, edamlar haqqında xəbərlərlə dolu olan əyalət qəzetlərindən götürürdülər. Burada macar yazıçısı və publisisti Almaniya Komunist Partiyasını üzvü olmuş, sonradan siyasi görüşləri və simpatiyası kəskin surətdə dəyişib qatı antikommunist olan Artur Kyöstler, alman nəşrinin redaktoru jurnalist Maksimilian Seyer, Fransız yazıçısı Reno de Jüvenel, alman dramaturqu Ernest Toller, alman yazıçısı Arnold Sveyq, Lui Araqon kimi şəxsiyyətlərin fəaliyyəti öz əksini tapır.

Şandor Rado Avstriya, Almaniya, Belçika, Fransa, İsvəçrə, İtaliya, Yuqoslaviyada olmuş, siyasi mühacir ömrü yaşamış, kəşfiyyatçı kimi təhlükəli tapşırıqları yerinə yetirmiş, Sovet İttifaqı haqqında həqiqətlərin xaricdə «ilk carçası» olmuş, Vyanada Rosta-Vin məlumat agentliyini təşkil etmiş olsa da macar oğlu idi. O, «Macaristan respublikasının qanlı süqutunu, iyirminci illərin ortalarında inqilabi dalğanın yatmasını, Bavariya respublikasının dağılmاسını, Avropada başqa inqilabi ocaqların söndürülməsini» öz gözləri ilə görmüşdü.

Haqqında danışılan əslən berlinli Rixard Zorgenin bir əks kəşfiyyatçı kimi qəhrəmanlığı haqqında onlarla gözəl əsərlər yazılıb.

Kamal kimi cəsur kəşfiyyatçı alim Radonun İkinci Dünya müharibəsindən əvvəl İsvəçrə kəşfiyyatçıları qrupunu təşkil etməsi və onun rəhbərliyi altında Sovet Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargahını faşizmin təcavüzkar niyyətləri haqqında xəbərləri ilə təmin etməsi, keçmiş SSRİ ərazisinə Almanianın basqın etməsi və müharibənin sonrakı gedışatı haqqında məlumatlarla təmin edən mətin

kəşfiyyatçılar kimi hər cür çətinliklərə sinə gərdikləri, qələbənin təmin edilməsində misilsiz rol oynadıqları təsvir edilir.

«Təxəlliüsü-Dora» əsərindəki kəşfiyyatçı Doradan fərqli olaraq «Məhşər ayağında» əsərindəki Kamal müharıbədən sonrakı dövrdə əks kəşfiyyatçı kimi fəaliyyət göstərir. Bu əsər Azərbaycan ədəbi prosesində yeni bir hadisə kimi qiymətləndirilə bilər. Yaziçi burada keçmiş SSRİ DTK-nin sıralarında ölkənin müxtəlif xalqlarına məxsus, milliyyətcə müxtəlif, əqidəcə bir, ərazi cəhətdən bir dövlətin nümayəndələri olan, vahid sovetlər ittifaqının, sovet dövlətinin təhlükəsizliyini təmin olunması yolunda fədakarlıqla mübarizə aparan çekistlərin fəaliyyətindən bəhs edir.

Çingiz Abdullayevin «Məhşər ayağında» əsərinin əsas qəhrəmanı SSRİ DTK-nin milliyyətcə azərbaycanlı əməkdaşlarının, əkskəşfiyyat sahəsində peşəkar mütəxəssis olan insanların ümumiləşmiş surətidir.

«Məhşər ayağında» əsərində baş verən hadisələrin içində olan Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin gizli işçisi Kamal Aslan adını daşıyan məxfi şəxsdir. O, Kamal Aslan adıyla xaricdə məxfi fəaliyyət göstərməlidir. O, Kamal Aslan ki, onun əmisi Amerikada yaşayır, ingilis dilini yaxşı bilir, uşaqqı vaxtı Amerikada yaşamış, altı yaşına qədər Filadelfiyada oturmuş, sonra ailəsi Bolqarıstanaya köçmüştür, məlum olur ki, bir əmisi də İzmirdə yaşayır. Atasının ölümündən sonra anasının vətənində Bursada yaşamışlar və fikri İzmirə qayıtmaq idi. Təsadüf nəticəsində avtomobil qəzasına düşmüş şəxsin haqqında xeyli məlumat toplayan DTK onun əvəzinə türk dilini yaxşı bilən gizli agentini hazırlayır.

Kamal əsərdə bir kəşfiyyatçı, sovet vətəndaşıdır, Kamal kim idi? Əslində Kamal Aslan əslən baş leytenant Qarayev familiyalı bir azərbaycanlıdır. Atası 45-ci ildə Çində həlak olmuşdu. Onun ölümündən sonra dünyaya gələn

Əmirin anasından başqa kimsəsi yox idi. Xüsusi tapşırıqə əsasən Moskvaya çağırılan Əmiri aeropordta Birinci Baş İdarənin üç əməkdaşı qarşılıyır. Onu «S» idarəsinin rəisi-nizli agentlərlə kəşfiyyat işində çox yüksək vəzifə sahibi olan şəxsin yanına aparırlar. Bir neçə gün generalla aparılan səhbətlərdən, görüşlərdən sonra onu bir nəfərin əvəzinə xaricə göndərmək istədiklərini bildirirlər. Hyustonda yerləşdiriləcək Kamal adlı bu məxfi şəxs uzun müddətli bir ezməyyətə göndərildiyini və gizli agentlərin, eləcə də özünün rolunu gizlədə bilmək bacarığına malik olduğunu sübut etməli, işin öhdəsindən gələ biləcək qabiliyyət sahibi kimi etimadları doğrultmalı idi.

Kamal Aslan adlanan bu şəxsin bir türk ailəsindən olub Amerikada doğulduğu, beş yaşına qədər ABŞ vətəndaşı əmisi Yusif Abbasın Almaniya və ABŞ-la böyük əlaqələri olduğunu, ömrünün son illərində ABŞ-ın cənub tərəfində Hyüstonda yaşadığı, qəzaya uğradığı təsvir edilir. Kamal Aslanın taleyini yaşamalı olan Əmir Qarayevin Kiyevə aparılaraq orada onun başında və ayaqlarında əməliyyat aparılması-avtomobil qəzasına düşmüş vəziyyətə gətirilməsi, DTK-nin peşəkar cerrahları tərəfindən sol qıcıının əməliyyata məruz qalması, başında dərin çapıq yeri qoyulması, başının qırılması, bir gündən sonra Sofiyaya uçması, onun aldığı «zədədən» sonrakı müalicəsinin orada davam etdirilməsi inandırıcı, heç bir şisirdilmələrdən, metoforik ifadələrdən istifadə edilməməklə çox səmimi, inandırıcı bir dillə söylənir.

Əmir Qarayev Kamal Aslan «rolu»nu yaradacaq əla namızəd kimi onu seçdiklərindən təcili bolqar dilində, ingilis dilində danışmalı, türk və bolqar dillərini xüsusilə yaxşı bilməli, Bolqaristana getməli və orada hazırlanmalı olur. Yaziçi Əmir Qarayevin Kamal Aslan kimi fəaliyyət göstərməsi üçün elə incə priyomlar tapır ki, oxucu inanır ki, onun bu adda qəbul edilməsi üçün real imkan var. Bu obrazın

mükəmməl Kamal Aslan kimi yetişməsi üçün hər cür inandırıcı faktlar, detallar tapmağa çalışır və istədiyinə də nail olur.

Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin birinci Baş İdarəsinin əməkdaşı podpolkovnik Əmir Qarayev Kamal Aslan adı altında Bolqarıstanaya göstirilir. Yaziçi əsərdə baş verən hadisələrin reallığına oxucunu inandırmaq üçün zəngin bədii təxəyyülünün imkanlarından yararlanır. Kamalın yerləşəcəyi ölkədə qəbul edilməsi üçün zəmin hazırlayır. Təsvirində onun ölkəsindən lap uşaq ikən çıxdığını bildirir. Oxucuda inam yaratmaq üçün onun uşaqlıq və gənclik yaşı ilə bağlı epizodik məlumatlardan istifadə edir. Artıq oxucu Kamalın on yeddi yaşında Bolqarıstandan çıxbı getdiyinə, bircə dəfə anasını görməyə gəldiyinə, onun ölümündən sonra buraya ayaq basmadığına və burada yaxın qohumlarının olmadığına inanır. Burada Kamalın yaxın qohumları yox idi və «Kamalla bir yerdə böyüyüb məktəbə gedən uşaqlardan heç biri sınıf yoldaşlarını xatırlamırdı».

Artıq yeni ömrün başlangıcında durduğunu başa düşən Qarayevin nə kimi hissələr keçirdiyini anlayan DTK rəhbərliyi onu lazımı qaydada hazırlamaqdan ötrü əllərindən gələni edəcəyini və bu işdə çox böyük riskə getdiklərini də gizlətmir. İndiyə qədər belə bir iş görmədiklərini, ilk təcrübə mübadiləsi olduğunu «agentin məhv olması ehtimalı»nın böyüklüyünü etiraf edir.

Amma təhlükəli olsa da, bunun onlar üçün də asan olmadığını bilir. Gizli işçilər təcrübəli, uzun illər xarici ölkələrdə işləmiş olurlar; yaşları otuz beşdən az olmayırlar. Amma general etiraf edir ki, o ümumittifaq üzrə üç namizəddən biri kimi seçilə bilib, yaşıının az olması, «yaşlı və təcrübəli» olmaması təəssüs doğursa da, onun bu işə yarıyan, «yeganə» adam olduğu, yaşına, zahiri görkəminə, hətta dilindəki mancəyə görə daha çox yaradığını nəzərə almalı olublar.

Kamalın əmiləri-yaxınları tərəfindən qəbul edilməsi üçün ortaya çıxa biləcək «əngəllərin» qarşısının alınması üçün də yaziçi təxəyyülü kifayət qədər yetərlidir. Kamal Aslan imzasıyla xəstəxanada da yatmalı olan, qarşı tərəfi tam əmin etmək üçün bütün etapları keçməli olduğunu bilən Ə.Qarayev onun orada əmisi tərəfindən tibbi müayinədən keçmək haqqında təklifi olsa onda necə olacağını, onların bolqar həkimlərinə o qədər də etibar etmədiklərini, xüsusən Türkiyədə bunun daha ciddi olduğunu generala söyləyəndə Sovet Əks kəşfiyyat idarəsinin çox təcrübəli generalı bunun da nəzərə alındığını, ay yarım əvvəl İzmirə həkim göndərdiklərini «əsl türk», «kommunist», Nazim Hikmətin bir zaman dost olduğu həmin həkimin lazımlı gəlsə, ona kömək edəcəyini deyir.

Yeni bir insanın Adı altında yaşamalı, işləməli olan Ə.Qarayevin keçirdiyi hisslərə yaziçi bir insan kimi biganə qala bilmir. Öz şəxsi həyatını unudub, özgə Adı altında o nə qədər vaxta kimi fəaliyyət göstərəcək? Əmir Qarayev bu yeni ömrün nə qədər davam edəcəyini, nə qədər vaxta kimi xaricdə qalmalı olacağını düşünür, anasına bir neçə müddət ondan ayrılmalı olacağını çatdırmaq narahatlığını gizlətmir, kəşfiyyatçı ömrünün çətinliklərini, bu peşənin insan taleyində, həyatında çox qəfil dönenmlər yaratdığını, zamanın ona deyil, onun zamana ehtiyacı olduğunu yaxşı bilən, ömrü bu işə sərf edən general köksünü ötürərək, yalan deməkdən çəkinir və etiraf edir ki, «sadəcə bilmirəm. Biz səni Hyustona yerləşdirmək fikrindəyik. Bu beş il də ola bilər, on il də, bəlkə də bunun son variantı».

Yaziçi sonrakı hadisələri- Əmir Qarayevin Kamal kimi tam formalaşması üçün aparılan əməliyyatları dəqiqliyi, təfsilatı ilə təsvir edir. Onunla məşğul olan Trapakov da bura gələn dəstə üzvləri arasında olur, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin peşəkar qrim ustanının köməyi ilə Əmir Qarayev qrimlənir, keçəl, ahıl bir adam halına salınır, ona Ka-

malın anasının köhnə evi göstərilir. Ə. Qarayev Kamalın kitablarını mütaliə edir, onun fikirlərinin inkişaf xəttini dərk etməyə çalışır, bu kitabların emosional gücünü, onların Kamalın hələ lazımı formada olmayan şüuruna təsirini anlamağa çalışır, bu minvalla «bolqar olmağa başlayır», bir-birindən əsaslı surətdə fərqlənən bolqar və rus dillərinin bir kökdən olmasına baxmayaraq fərqləndiyindən rus tələf-füzünə uyğun gəlməyən minlərlə söz öyrənir, yaşılı rus etnoqrafi kimi şəhər sakinləri tərəfindən sevilir, onların yerli adət-ənənələri ilə yaxından maraqlandığını görüb sayıq olan sakinlərin etnoqrafları nə üçün yalnız iyirmi beş il maraqlandırdığı təəccübləndirəndə, Sovet İttifaqından olan alımların tələm -tələsik izahı (belə izah edirdilər ki, onları məhz sovet Bolqaristanın hazırlı tərəqqisi maraqlandırır, çar rejiminin dövrünə aid olan hadisələrin isə onlar üçün o qədər də əhəmiyyəti yoxdur) köməyinə çatır. Üç həftədən sonra Əmirin podpolkovnik Tropakov, Bolqaristan təhlükəsizlik komitəsinin polkovniki Stoyatovla birlikdə qrimlənmiş şəkildə həqiqi Kamal Aslanın yatdığı palataya gəlməsi, onunla ilk görüşü maraqlı bir dillə təsvir edilir. Oxucu hadisələrin nə kimi vəziyyətlə nəticələnəcəyini həyəcanla izləyir. Maraq doğuran məqamlar epizodik hadisələrlə zəngin verilir. Onun xəstəxanada yatan Kamal Aslanla görüşü, yerini tutmağa hazırlaşlığı bir türk övladı ilə görüşdükdə keçirdiyi hissələr, casusluq, kəşfiyyat işini unudub onunla görüşündə qəlbinin hökmüne əməl etməsi insanı hissələrinin incəliyi oxucu hissələrinə də təsir edəcək bir dillə verilir.

Kamal Aslan kimi qarşılanacaq bu şəxsin bir çox qarışıldığı çətinlikləri təsvir edir. Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin Türkiyədəki rezidenturası yerli qəzetlərdə türk mənşəli xəstə bolqar vətəndaşının artıq sağalmaqda olduğu haqda mətbuatda yazılar dərc etdirir. Bundan sonra onun sağlamlığına bəslənən ümidlər, onun universiteti qurtardıq-

dan sonra çalıştığı institutun əməkdaşlarının «peyda» olması, Kamalla görüşmək istəkləri, xəstəni narahat etməmək üçün dilə tutulub geri qaytarılsa da, bir inadkar qızın görüşə nail olması, bu görüşün təşkili, bunda məqsəd Kamal ki-mi təqdim ediləcək Əmirdə ona oxşar dəyişmənin nəticəsini bilmək marağı inandırıcı bir dillə təsvir edilir.

Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin planı əsasında Kamalın İzmirdəki əmisi Namiq Abbasın şəkli türk və bolqar qəzetlərinin səhifələrinə yol açır: «mətbuat əmisinin həyata qayıtmış qardaşı oğlunun yanına gəlməsini israrla tələb edirdi». Namiq Abbas, nəhayət Bolqarıstanın vizasını alıb öz maşını ilə İstanbuldan Sofiyaya gəlir və «qardaşoğlu» rolunu peşəkarlıqla oynayır, Görüşlər yeni öyrədilmiş casusun-əks kəşfiyyatçının artıq peşəkar bir Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin işçisi kimi yetişdiyini göstərir.

Qardaşı oğlunun sağalmasından sevinən Namiq Abbasın Amerikada yaşayan qardaşı Yusif Abbasın övladı yox idi, özünün isə iki qızı vardi. O, qardaşı oğlunu «ata xətti ilə, familiyalarının davamçısı kimi varis hesab edirdi! Onun müalicəsinin Türkiyədə başa çatdırılması üçün özüylə aparılmasına icazə veriləndə Namiq Abbas sevincindən özünü «Bolqarıstanın Səhiyyə Nazirliyinin əməkdaşı kimi təqdim edən və xəstənin Türkiyəyə aparılması yollarını ona ehtiyat-la başa salan Stoyatovu bağırına basıb elə sıxdı ki, kişinin az qaldı nəfəsi kəsilsin».

Yazıçı Əmir Qarayevin-Kamal Aslan adı altında Amerikada fəaliyyət göstərməli olan bu şəxsin DTK maraqlarını həyata keçirməsi üçün çətin və təhlükəli fəaliyyətini hərtərəfli işıqlandırmağa çalışır və buna nail olur. Dallas və Hyustondəki hərbi zavodlar haqqında məlumatların Sovet İttifaqı üçün böyük əhəmiyyəti olduğunu bilən Qarayev orada bir neçə hərbi zavodların, o cümlədən, iri Kaliforniya şirkətlərinin filialı da olduğunu bilirdi. Və əsas vəzifələrin-

dən biri də bunların fəaliyyəti haqqında dövlətini məlumatlaşdırması idi.

Kamal Aslan adı altında xaricdə fəaliyyət göstərən Əmir Qarayevin burada ailə qurması da dövlətin maraqlarına uyğun idi. Kamal burada-Texas neftinin kralı sayılan Sayminqtonlar ailəsinə bağlana bilir, onlar da öz növbələrində Kamalın mərhum əmisi Yusif Abbasın şirkəti üzərində səlahiyyətə yiyələnir, bununla da, Yaxın Şərqdə saysız-hesabsız müştərilərlə birbaşa əlaqə yaratmağa nail olur. İzdivac böyük bir sülaləyə bağlanmışdı və bu, onların münasibətini müəyyən edirdi.

Yazıcı Kamal Aslanın dövlət əhəmiyyətli sırları ötürməsini, bir kəşfiyyatçı kimi fəaliyyətini geniş planda təsvir edir, eyni zamanda onun şəxsi həyatını kölgədə qoymur, mənəvi iztirablarını qələmə alır, oxucunun diqqətini bu ailənin məhəbbət üzərində qurulmadığına da yönəldir.

Bir-birinə xüsusi məhəbbəti olmayan bu ailə bəzi güzəştərlə bağlı olduğundan bir yerdə yaşayırdılar və Kamalı sevmədiyi bir qadınla yaşamağa məcbur edən Mark adlı üç yaşlı oğlu idi və Kamal bu ölkədəki gizli fəaliyyəti naminə onunla evlənmişdi. Yazıcı kəşfiyyatçının şəxsi ailə iztirablarını arxa plana çəkmir. Hər bir prosesin içində Kamalla əcnəbi qadının arasındaki soyuq ailə münasibətləri, fərqli xarakterlər verilir. «Sevmədiyi qadınla ömür sürmək ən dəhşətli əzab, hətta bəzən onun əsas fəaliyyətinə maneçilik törədən işgəncə imiş. Bəlkə də yad adamlar arasına düşmüş, təhlükəli tapşırıq yerinə yetirməli olan hər bir kəşfiyyatçı, onun vəziyyətində olan hər bir kişi özünü indi belə hiss edirdi».

Baxmayaraq ki, Kamalın şəxsi həyatı ürəkaçı deyil, darıxdırıcı ailə həyatı onu hər an sıxır, onu ailə həyatından çox, məsuliyyətini hiss etdiyi vəzifəsi düşündürür, yazıçı onun üzərinə düşən ictimai-siyasi vəzifəni daha əsas tutur, gizli agent kimi fəaliyyətini ön plana çəkir. Onun Marta ilə

münasibətlərini düşünməyə vaxtı yoxdur. Onu Moskvanın tələb etdiyi «Yunikal» şirkətinin aksiyaları ilə bağlı məlumatları əldə etmək düşündürür. Daima çətin əməliyyatları həyata keçirmək üçün hərəkətdədir. Dallasdakı zavodla bağlı ətraflı məlumat əldə etmək üçün əslən amerikalı olan, muzdla tutduğu Ronni ilə sövdələşmə zamanı həyatı üçün təhlükəli olan anları yaşayır. Burada da peşəkar kəşfiyyatçı kimi çalışır. Rəqiblərini şübhələndirməmək üçün daha sayiq hərəkət edir. Əsas məqsədini gizlədərək özünü elə aparır ki, guya zavodun hərbi sıfarişləri barədə məlumatı əldə etməkdə məqsədi «zavodun rentabelliyi, etibarlılığı dərəcəsini» qiymətləndirməkdir: «Mənə onun nəzərdə tutulmuş təchizatı barədəki məlumatlar lazımdır».

Ronni sadəcə pulla tutulan muzdlu deyil, Kamalın əldə etmək istədiyi məlumatların məxfiliyini başa düşə biləcək ayıq adamdır, ondan şübhələnir və «-Sizə raket mühərrikləri barədəki məlumatlar lazımdır? ...Axı bunlar məxfidir»-deyir. Kamal izi itirməyə çalışır.

Pentaqonun onun sirlərinə bələd olmağı «xoşlamadığını» Ronni Şedler qeyd etsə də, Kamal ona tapşırılan bütün məlumatı yeddi gün müddətində əldə etməli olduğundan Ronnidən onu tez əldə etməsini, bütün sıfarişlərin (hazırkı və sonrakı) sənədlərinin də əldə etməsini tələb edir, Ronni onun sənədləri də tələb etməsindən daha da təəccüblənir: «-Sənədləri neynirsiniz ki? Müəssisənin perspektivliyi dərəcəsini qiymətləndirməkdən ötrü heç də hökmən oradakı texnoloji proseslərə diqqət yetirmək vacib deyil. Maliyyə məsəlesi ilə tanış olmaq kifayətdir». Kamal qarşısındakını duyuq salmamaq üçün tutarlı bəhanələr gətirir və bildirir ki, «-bu sizə belə gəlir, mister Şedler. Bizim şirkətimiz işi bu cür aparmır. Müəssisənin gələcəyinə əmin olmaqdan ötrü biz onun istehsal texnologiyasını öyrənməliyik. Bəlkə orada Pentaqonun sıfarişi ilə hərbçilərə xörək qazanı düzəldirlər. Bizə dəqiq informasiya lazımdır». Şedler Pentaqonda FTB

üçün xeyli xoşagəlməz hallar yarada bilməkdən «ehtiyatlanır», Kamalın hərəkətlərindən şübhələnirsə də, ondan əmisini tanımamasayı, qaynatasını hesaba almasayı «fransız casusu» olduğunu zənn elə biləcəyini gizlətmir.

Kamal çox təcrübəli, həm də ehtiyatlı bir kəşfiyyatçıdır. O, Ronniyə 100 min dollar müqabilində bu sıfarişi verməklə yanaşı, iş tapşırığı şəxsin sonrakı fəaliyyətinin təhlükəli məqamlarını da diqqətdən qaçırmır, onu hərtərəfli izləyir və yanılmır. Kamalın firmasından çıxan kimi Ronni cibindəki balaca mikrofonu əli ilə axtarış səsyazma əlaqəsini kəsir. Sonra ilk rastına çıxan avtomat telefonun kabinetinə girib iyirmi beş sent ataraq, dostunun nömrəsini yiğir, «babat bir sıfariş» aldığıni, indi bir «alçaq türk»ün «əlində» olduğunu sevinclə bildirir. «Ronninin ağlina da gəlməzdi ki, Kamal Aslanın gizli detektivi qonşu kabinetdə onun hər kəlməsinə qulaq asır». Kamal artıq bu işdə püxtələşmiş casusdu, hər cür təhlükələrin qarşısını əvvəldən almaq üçün hər işi ölçüb-biçirdi, zərrə qədər səhvinin ölkəsi üçün, eləcə də onun həyatı, fəaliyyəti üçün yarada biləcək təhlükəni gözünün qabağına gətirib işini planlı şəkildə qururdu.

Kamal 74-cü ilin axırlarından Amerikada olsa da, keçən səkkiz il müddətində bu ölkədə möhkəmlənmişdi, gizli agent kimi püxtələşmişdi, qarşılaşacağı hər bir kiçik təhlükənin qarşısını vaxtında almaq üçün hər bir hərəkətini götür-qoy edirdi, ehtiyatlı olmayı bacarırdı. Onun imkanları başqalarına nisbətən çox idi. Amerika vətəndaşlığını bərpa etmiş, hətta Texas kimi mürəkkəb bir ştatda hətta yüksək mənsəb də qazanmışdı. Bununla belə, onu da narahat edən məsələlər az deyildi. O, elə bir vaxtda xaricdə əkskəşfiyyatçı kimi işləyirdi ki, ölkəsində siyasi hadisələr ürəkaçıçı deyildi. Məsələn, qaynatasığıldə keçirilən məclisdə efirdə son xəbərlərdə Moskvada Leonid Brejnevin öldüyünü, onu əvəz edəcək adamin göstərildiyini həyəcanla bildirən Sayminqtonun məlumatı Kamalı da həyəcanlandırırdı. Qonaqlar «nü-

və silahının onları onsuz da qorxuya salan uzaq bir Şimal ölkəsinin bu qəribə və vahiməli liderinin ölüm xəbərinə qulaq asandan sonra» yenidən rəqs edib əylənməyə başlayanda heç birinin şübhələnmədiyi gənc sovet kəşfiyyatçısı ölkəsi üçün narahatlıq keçirirdi. Amma öz vəzifəsini yerinə yetirməkdə ona belə məlumatlar mane ola bilməzdi. O, gücünə, qüvvəsinə inandığı qüdrətli bir dövlətin gizli agenti kimi Amerika kimi böyük bir dövlətin ərazisində çalışırıdı, onun üçün qüdrətli olan dövlətinin hərbi maraqları üçün bu ölkənin hərbi sirlərini əldə edir, vətəninə ötürürdü. Həkimiyətin başında kimin olması yox, mənsub olduğu dövlət onu maraqlandırırdı.

Kamala «Yunikal» zavodlar kompaniyasının qaravul rəisi vasitəsilə istədiyi lazımı sənədləri əldə etməyin mümkün olduğunu bildirən Şedlerin «hədə-qorxu gələrək ondan daha yüz min dollar qoparmağa çalışacağını» bilsə də, başqa çarəsi də yox idi. Buna görə də məcbur idi ki, işi yaramaz, hiyləgər Ronniyə həvalə etsin. Yaziçı üçün o, macəralar dünyasının qəhrəmanı deyil. Ona lazım olan sənədləri əldə etmək üçün bəzən düşdürü çətin bir vəziyyətdə özünü «Ceyms Bond» kimi aparmağın mənasız olduğunu da bilir, çünki o yaxşı bilir ki, zavod çox yaxşı qorunur və hər kiçik nöqsanla o, əməkdaşlıq etdiyi adamları da pis vəziyyətdə qoya bilər.

Bu sənədlərin əldə edilməsi yolunda qarşıya çox böyük çətinliklər çıxmazı ehtimalını da unutmur. Bununla belə, sənədləri necə olursa-olsun ələ keçirməli idi. Bunu bildiyindən hədsiz yüksək məbləği ödəməyə hazırlıdır. Amma Ronni Şedler kimi bir insanla mənəvi cəhətdən sağlam bir agentin iş görə bilmək çətinliyi də yaziçinin diqqətindədir.

Şandor Rado «Təxəllüsü: Dora» kitabında yazırkı ki, «kitabda mən kəşfiyyatçıların romantika pərdəsinə bürünmiş obrazlarını mistikadan təmizləmişəm. Kəşfiyyatçı

yoldaşlarımı Ceyms Bond tipli supermenlər kimi yox, həyatda olduqları kimi göstərməyə çalışmışam».

Yazıcı Ç.Abdullayev burada macəraçılıq, fantastik qəhrəmanlıq motivlərindən yararlanmır. Onun oxucusu zəmanəsinin adamıdır, onu nağıllar aləminin qəhrəmanları artıq cəlb etmir, Misri qılınclı, nər biləkli, gur səsli Koroğlular indi yoxdur. İndi düşmənə qalib gəlmək üçün başqa yollar var və oxucunu «ağ yalan»larla azdırmaq istəmir. Çünkü özünün dediyi kimi yaxşı bilir ki, «casusluqdan bəhs edən müasir kriminal romanlarda bağlı müəssisələrə cəsarətlə keçib lazımi sənədləri əldə edə bilən bacarıqlı kəşfiyatçılar haqqında çox oxumaq olar. Bütün bunlar ağ yalandır. Gizli agentlər bütün hallarda bir qayda olaraq, özlərinin cəlb etdikləri adamlar vasitəsilə işə girişir, məqsədlərinə ya hədə-qorxu, ya da pulla nail olurlar. Lazimi nəticəni əldə etməkdən ötrü istifadə olunan ikinci vasitə-daha düzgünü və maraqsızıdır». Yazıcı İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı kəşfiyyat işlərinin bütün nailiyyətlərinin (xüsusişilə də stalinizmin nüfuzdan düşməsindən sonra) lazımi adamların seçilib pulla ələ alınması kimi külli miqdarda vəsaitə» əsaslandığını, pulun vətənpərvərliyin, doğru ideyanın yerini tutduğunu, insanı öz dövlətinin satqınına çeviriyini gizlətmir. Bir zamanlar, ümumiyyətlə 90-cı ilin yarısına qədər «gözəl ideya uğrunda özlərini qəhrəmanlıqla» fəda etməyə hazır olanlar tapilsa da, sonrakı dövrlərdə yazıcı qəhrəmanlıq məsələsinin «bitdiyini», alçaqlar, rəzillər dövrünün «başlandığını» deyir və tam cəsarətlə «həzirdə kəşfiyyatın bütün dünyada qəbul olunmuş sivil forması-lazımı adəmin satın alınması imkanıdır», -deyir. Öz qəhrəmanı Kamalın da bu yolla müvəffəqiyyət qazandığını təsvir edir, yazıcının oxucusunu aldatmadığından daha səmimi görünüşünü etiraf etməliyik.

Kamal hər bir işində ehtiyatlıdır. Şedlerdən sənədləri götürmək üçün onunla görüşə getdikdə, ilk andan Kamal

ona sənədlərin hamısını gətirmədiyini bildirir. Şedler «Siz sənədlərə heç baxmadınız da... Sizə nə verdiyimi haradan bildiniz?»-deyə soruşduqda Kamal «cavab əvəzinə maqnita-fonun düyməsini basır, orada Şedlerin dostuya səhbəti eşidilir:

«- Ernest, sənsən? Danışan Ronnidir.

-Eşidirəm səni, Ronni. Bu ərəblə görüşün necə keçdi?

-O ərəb deyil. Sənə min dəfə demişəm ki, o ərəb deyil, turkdür.

-Nə fərqi varmış? Qara dərilidir də, ərəb, türk, zənci, hindli, latin...Hamısı eyni zibildir. Yoxsa, onunla dil tapdın?

-Hə, razılaşdıq. O mənə iyirmi beş min verib. Sənə dediyim kimi, qalanını sənədləri alandan sonra verəcək.

-Belə çox? Zarafatı boşla.

-Zarafat eləmirəm. Hazırda bu alçaq türk əlimizdədir. Ondan daha çox pul qopara bilərik. Başlangıç üçün mən ona sənədlərin yarısını verəcəyəm».

Özünü itirən Şedler əlacsız qalıb sənədlərin ikinci hissəsini evdə qoyduğunu, istəyirsə gedib götürə bildiklərini deyir. Kamal yol boyu onları izləyən Şedlerin «Toyota»da gələn dostlarının hiylələrindən xəbərdar olduğundan sükan arxasında Şedlerin özünü oturmağa vadar edir. Mübahisənin faydasız olduğunu anlayan Şedler maşından düşmək məcburiyyətində qalır və yaxınlaşmaqda olan «Toyota»ya tərəf belə baxmadan keçib sürücünün yerində əyləşir. Şedler maşının arxasında oturub maşını döndərmək istəyəndə, Kamal ona imkan vermir, «Biz düz gedəcəyik», -deyir.

Kamalın onu və dostlarını güllələmək imkanı olsa da bunu etmir. İşini «təmiz» görməyə çalışır. «Toyota»nın sürücüsünün çevikliyi, bacarığı, üzərinə yağılan güllə atəşləri altından da Kamal böyük ustalıqla, səbrlə, təmkinlə salamat çıxa bilir və rəqiblərini məhv edir. Yazıçı qəhrəmanın düşdüyü təhlükəli vəziyyəti bununla bitirmir.

Ronni Şedlerlə və onun dostları ilə bağlı baş verən hədisələrin «həmişəlik yaddan» çıxdığını hesab edən Kamal səhv etdiyini iki gündən sonra yerli qəzetlərdəki məlumatlardan anlayır. Maşında həlak olanlar arasında maşını idarə edən, Kelorado ştatının keçmiş polis işçisi, «hələ dörd il əvvəl polis sistemindən qovulmuş» Kraytonun adı yox idi. Kamal oyunda yalnız birinci raundu udduğunu, qarşıda onu gözləyən çətinlikləri duyur. Qəzətdə məlumatın dərc olunduğu günün sabahı mister Krayton özü ona zəng vurur. Mərhum Ronni Şedlerin yaxın dostu olduğunu deyir. Onun haqqında heç nə bilmədiyini desə də, Krayton onu barəsində dostunun yanıldığını, Kamalin «kompaniyanın zavodları ilə bağlı» qeyri-adi sıfarişləri haqqında məlumatlı olduğunu söyləməkələ əsilində ona hədə-qorxu gəlsə də, Kamal diqqətlə, tədbirlə hərəkət edir və onun nəyə «işarə» vurduğunu anlasa da, soyuqqanlı tərpənir, həyəcanlanır, narahatlığını biruzə vermir, sadəcə onun nə istədiyini soruşur. Ronninin həlak olmasını təfsilatıyla bilməyən Krayton ona bildirir ki, «Ronninin 25 min dollar pulu verilməmiş qalıb». Bu pulların ona çatacağını bildirdikdə Kamal pulların maşında yandığını deyir.

Kamal hesabı «iki dəfə ödəmədiyini» deyib bundan imtina etdikdə səhbət getdikcə qəlizləşir. Krayton hədə-qorxuya keçir: «qeyri-adi maraqlarından» kimisə xəbərdar edəcəyini və bu zaman nələr baş verəcəyini Kamalin diqqətinə çatdırıldıqda «mənə hədə-qorxu» gəlirsiniz?- deyə Kamal sorduqda Krayton biciliyə əl atır və yalnız məqsədi «halal» qazandıqlarının vicdanla özlərinə qaytarılmasını rəqibinə çatdırır. Kamal rəqibini sinamaq üçün «vəssalam»?-deyə soruşduqda, Krayton: «Əlbəttə, mister Kamal. Biz iş adamı yiq», -dedikdə Kamal «mən kiminlə iş gördüyüüm bilirəm»-deyib saymazyana, ustalıqla onun sözünü kəsir. Onu casusluqda ittiham edən rəqibinin maraqlarını öldürməyə çalışır. İş adamı kimi isə görüşə etiraz etmir. Krayton görüş

zamanı pullarını gətirməsini, görüşə tək gəlməsini, bunun yalnız onun xeyrinə olacağını deyir. Görüşün vaxtını iki gün uzatmağa zorla da olsa müvəffəq olan Kamal düşdürü çətin, təhlükəli vəziyyətdən çıxış yolu tapmaq üçün çalışır. Bu məlumatı alan əlaqələndiricisi Tomu gülə qabağına verməmək, görüşə tək getmək fikrində olan Kamal yaxşı bilirdi ki, pulları alandan sonra «kandrabandaçılar onu daim hədə-qorxu altında saxlamaq istəyəcəklər». Hər bir atlığı səhv addım kiçik də olsa Kamalı və onun köməkçilərini, bir söz-lə, burada işləyən kəşfiyyatçı dostlarını məhv edə bilərdi. Böyüyə biləcək təhlükənin qarşısı alınmalıdır. O, çıxış yolu axtarır, mister Lorensberqlə görüşməyi lazım bilir.

Hadisələrdən məlum olur ki, Tom Lorensberqlə Kamal dörd ildir ki, birlikdə fəaliyyət göstərirlər. Kamal Hyustonda öz işlərini qaydaya saldıqdan sonra Amerika vətəndaşlığını bərpa etdiqdən sonra Sovet kəşfiyyatının zabiti olan Tomun Beythaun şəhərciyində gizli detektiv bürosu açılır. Toma Kamaldan fərqli olaraq heç bir xüsusi tapşırıq verilmirdi. Onun işi «köməkçisini hər cür çətin vəziyyətlərdən çıxarmaq, eyni zamanda, onunla əlaqə saxlamaq id. Kəşfiyyatçının yaxşı işləyə bilməsi üçün onun əlaqələndiricisinin təcrübəli və etibarlı əməkdaş olmasından çox asılı olduğunu bilən sovet kəşfiyyatı Kamal Aslanın burada möhkəmlənməsi üçün Sinqapurda və Avstriyada uzun illər işləmiş ən yaxşı kəşfiyyat zabitlərindən birini ona kömək etməyə göndərmişdi. Tomun əsl adı, rütbəsi ona məlum deyildi və onlar bir-birinə şəxsi suallar vermirdilər. Tom yaşı qırx beş, «ucaboylu», pianoçu və skripkaçıya məxsus əllərə malik insan kimi təsvir edilir. O, heç vaxt üzə çıxmırıldı.

Görüş zamanı Kamala diqqətlə qulaq asan Tom yaranan təhlükəni, dostunun vəziyyətini xeyli ağır olduğunu başa düşür, Kraytonun zəngi, bù çətin məqamdan çıxış yolları tapmalı, tez bir qərar qəbul etməli olduqlarını yaxşı bilən Tom Kamalın görüşə gedəcəyini dedikdə, bunun nə

qədər təhlükəli olduğunu ona bildirir. Kraytonun pulu aldıqdan sonra da çərənləyəcəyini, bundan sonra da Tomun dediyi kimi bununla sakitləşməyəcəyini, onu şantaj etməyə, qorxutmağa çalışacağını Kamal da bildiyindən Kraytonun hər cür ağlagəlməz hərəkətlərinə hazır olmağa səy göstərir-lər. Ən yaxşı kəşfiyyatçı kimi üzərinə düşən vəzifəni Tom da anlayır, rəqibin təyin etdiyi görüş yerini əvvəldən nəzərdən keçirir, təyin etdiyi yerdə bütöv bir piyada alayını gizlətmək mümkün olduğunu, bununla belə, belə vəziyyətlə az qarşılaşdıqlarını bildirir.

Müxtəlif narahatlıqlara və həyecanlara baxmayaraq, şəxsi məsələləri uzun–uzadı müzakirə etmək göstərişindən uzaq Kamal yersiz hərəkətləri sevməyən, əsil kəşfiyyatçı kimi «lovğalığa, lüzumsuz riskə ikrahla baxan» bir şəxsdir. O, Kraytonla təyin olunmuş yerə gələrkən, onunla mübahisəsi zamanı, ölüm ayağında da üç silahlı qatil qarşısında təmkini-nini pozmur. Özünü bir iş adamı kimi aparır. O, zavodu alıb «öz imperiyasına birləşdirmək istəyən» qaynatasının marağında biznesin inkişaf etdirilməsində bir «cinayət gör-mür». Rəqibinə gəldiyi hədə-qorxu ilə onu özündən çıxarır. Krayton da təcrübəli bir polis işçisi olduğundan şübhə-lərində haqlıdır ki, A.Conson adına kosmik gəmi ucuşu Mərkəzi İdarəsinin Hyustonda yerləşməsi yalnız Şərq ölkə-lərinin bacarıqlı agentləri üçün tələ yemi deyildi, həm də FTB və MTA əməkdaşlarını da birgə kəşfiyyat işinə cəlb etmişdi. Texasda və onun ətrafında İsrail, Fransız və yapon kəşfiyyatından informasiya əldə edilməsi ilə bağlı ciddi iş gedirdi.

Gərgin, ağır vəziyyətdən istifadə edən Kamal «breet-ta»sını çıxarıb atəş açsa da, Krayton ondan daha cəld tər-pənib atəş açır, Tom Losenberq onu yaralayır. Tələyə düş-düyünü duyan rəqiblər pulu götürüb aradan çıxıb maşına tərəf qaçalar da, əvvəldən hazırlanmış xüsusi kəşfiyyat planına əsasən Tom (pulla dolu çamadanın altında partlayıcı

qurğu yerşəldirilmişdi) pultu basır və partlayış səsi limanı götürür.

Özünü əsl amerikalı kimi hiss edən Kamal, Ronni Şedlerlə, eləcə də Kraytonun mafiyası ilə «problemləri» ehtiyatla, səs-küysüz, riskə getmədən müvəffəqiyyətlə yerinə yetirir. Yaziçinin özünün dediyi kimi, xaricdə olduğu müd-dətdə tale də elə bil onun sakit fəaliyyətinə şərait yaratmışdır. Bundan sonra yaziçı onun Hyustondakı fəaliyyətini təsvir edir. Hyustondan Nyü-Yorka köcməli olan Kamalın buraya da gəlişi şübhə doğurmadığından işləri yaxşı gedirdi.

Kamal mükəmməl surətdir. Yaziçı bu surəti yaradar-kən onun həyatında hər məqamı yaxşı ölçüb-biçir. O, təkcə dövlətin əmrlərini yerinə yetirən kəşfiyyatçı deyil, həm də şəxsi həyatını düşünən insandır. Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin bacarıqlı əməkdaşı kimi fəaliyyətə başlayan gündən bu günə kimi taleyini dövlətə, vətənə xidmətə həsr edən, öz şəxsi xoşbəxtliyini tapmayan Kamal Aslan sevmədiyi Marta ilə qurduğu uğursuz izdivacından cana doyub. Toma da bəxti gətirməyən ər kimi gileyənir və boşanmaq üçün də Moskvadan icazə almış olduğundan da gileyini, narazılığını gizlətmir. Sandra ilə görüşdükdə ilk andan ondan xoş gəlir, onda Marta ilə tapmadığı sevgisini axtarır.

Kamalın əlaqələndiricisi Tomla münasibətləri yaziçı tərəfindən uzun-uzadı verilmir, qısa, konkret dialoqlarda hadisələrin içində bu cütlüğün bir-birinin həm dostu, həm də sirdaşı olduğunu görürük. Tom-gizli agent kimi yüksək hazırlığa, müşahidədən yayınmaq bacarığına malik idi. Bu sovet zabiti Amerikada möhkəmlənib, rezidentə işləyən gizli agent idi.

Tomun da öz şəxsi qayğıları var. Yaziçı arabir qəhrəmanının qırıq taleyindən, bir ömrün dörd ilini əks-kəşfiyyatda başqa-bir ölkədə təhlükələr içində keçirən insanın yorğunluğundan şikəyətlənməsini də təsvir edəndə obyektivdir. «Burada dörd il olacağım heç ağlıma da gəlməzdi,

Kamal. Düz dörd ildir. Mənimlə razılaşa bilərsən, bu həd-dən artıq çoxdur. Səni demirəm. Səndə ümumiyyətlə, əsəb yoxmuş. Gizli işdə bu necə ili beləcə işləmək, sənə deyim ki, böyük işdir», - deyən Tom əslində gərgin, hər an ölüm, təhlükə gözləyən insan kimi, əsəbləri daralmış bir insan kimi diqqəti cəlb edir.

Kamal gizli kəşfiyyat idarəsinin işçisidir, sovet kəşfiyyat idarəsi üçün artıq əvəzolunmaz bir əhəmiyyət kəsb edir, eyni zamanda dostlarına qarşı çox qayğılaşdır.

Kamal da, Tom da üzərinə düşən vəzifənin məsuliyyətini duyan, bununla belə bir-birinin həyatı üçün narahat olan humanist insanlardır. BBİ rəhbərliyinin onun üçün ayırdığı etibarlı əlaqələndiricisi Tomun verdiyi məlumat Kamalı narahat edir. Onların əlaqə variantının məhv olduğunu, əlaqələndiricini kiminsə ələ verdiyini duyan Tom Kamalı da təhlükədə qoymamaq, bütün hər şeyi aydınlaşdırmaq üçün ehtiyat varianta keçmək istədiyini bildirdikdə Kamal etiraz edir. Bunun üçün mütəxəssislər olduğunu, onun vəzifəsinin isə hər şeydən əvvəl əlaqələndirici olduğunu, gizli işçilər olduqlarını, əks-kəşfiyyat ilə başqalarının məşğul olmaları olduğunu təkidlə bildirəndə əslində onun taleyi üçün böyük narahatlıq keçirdiyini görürük.

Tom isə izləndiyini, bunu üç dəfə yoxladığını, çotinliklə yaxa qurtardığını, buna görə də narahat olduqlarını, təsadüfən adamı belə izləmədiklərini narahatlıqla dilə gəti-rəndə, Kamal onu otelə qayıtmaga, oradan bilet sıfariş verib tez bir zamanda Texasa uçmağı məsləhət görür, onun burada kimsənin görməməsini, lazımlı gəlsə onu özü çağıracağını dedikdə Tom bunun çıxış yolu olmadığını bildirir.

«-Ehtiyat variant da məhv olubsa, onda necə? Əgər təxribatçı burada, Amerikada deyil, bizim «S» idarəsində, yaxud lap elə BBİ-nin mərkəzində oturubsa, necə olsun? Necə risk etdiyini başa düşürsənmi? Sənə heç cür xəttə çıxməq olmaz. Yalnız mənim ölümümdən sonra buna məc-

bursan»-Kamalın təklifini qəbul etmir. Tom çox yaxşı başa düşür ki, Kamalın bu ölkədə yerləşdirilməsi üçün nə qədər qüvvə və vəsait sərf olunub. Və onun vəzifəsi də Kamalın təhlükəsizliyini qorumaqdır. Və o buna cavabdehdir.

Sovet kəşfiyyat sistemi üçün əhəmiyyətli olan Kamal da bunu dərk edir, əlaqələndiricisinin dediklərindəki həqiqəti başa düşür, bunun üçün Kamalın düzgün olmayan məlumatını mərkəzə ötürməklə və onun dezinformasiya verməklə bütün əlaqə xəttini yoxlamalı olduqlarını (baxmayaraq ki, Kamal «ikili» oyun oynamaq, belə fəaliyyətlə pis vəziyyətdə qalmasını istəmir) Tom israrla tələb edir. Kamal xəttinin yoxlaması üçün başqa bir şey fikirləşməyi təklif edir. Tom bunun mümkünzsüzlüyünü bildirir və Kamalın məsələni əməlli başlı başa düşməsi üçün, əsl kəşfiyyatçı qabiliyyətindən yararlanır. Əldə olan son məlumatları diqqətlə təhlil etməyə çalışır: «Sənin son məlumatın NATO-nun İngiltərədəki bazalarından idi, Makkerfidən aldığın hazırkı məlumatı deyirəm. Sən o vaxt Amerikanın «Traydent» sualtı qayıqlarının getdiyinə xüsusi əhəmiyyət vermişdin. Yadindadır?

-Əlbəttə, yadimdadır, nə olsun ki?

-Qayıqlar oraya getmədi. Mən bunu yalnız bu yaxılarda bildim. Qəzetlər yazıldilar ki, texniki nasazlığa görə hər iki qayıq əlavə qeydiyyat üçün Limana dönməyi qərara alıb.

-Mən də oxumuşam. Bəlkə də bu, sadəcə, təsadüfdür. Bu, iki ay bundan əvvəl olub.

-Qayıqların ikisi də dərhal qayıtmalı idi?-Tom istehza ilə soruşdu. -Bu məlumat qəzətdə niyə getməliydi ki? Onlar elə işarə vurublar ki, heç bir başqa vəziyyətdə reys təxirə salına bilməzdı.

-Elədir. Mən də belə başa düşürəm.

-Mən isə yox. Mən belə bir təsadüfə, nə də qayıqların getməli olduqları halda, gedə bilməməsi üzrxahlığının mətbuatda çap olunmasına inanmırıam.

-Sonra?-Kamal tələb etdi. O, tez nəticə çıxarmağı xoşlamırdı.

-Bizim Paterlinin namizədliyi ilə bağlı bir il əvvəlki informasiyamız. Biz Moskvaya məlumat vermişdik ki, o, İngiltərədə MKİ-nin nümayəndəsi təyin olunacaq. Yadın-dadır?

-..hamısı yaxşı yadımdadır. Nə olsun ki?

-Paterlini oraya getmədi. İngiltərə onun əvəzinə onu Bahamaya göndərdi. Orada, ən yaxşı halda, təqaüddə olan aldanmış iki keçmiş casusu tapmaq olar. Paterlini də indiyədək Bahamadadır. Və nəhayət bizim son informasiyamız da gedib çatmadı. Sənin ingilislərlə əlaqələrin və Liverpuldaki filialın yaranması ilə bağlı informasiyanı deyirəm. Amerikalılar dərhal bizim əlaqələndiricinin xəttinə çıxdılar. Mən aşkar edən kimi oraya cumdum. Başa düşürsənmi, burada nə var? Xətdə onların adamı var. O, bizim məlumatlarımızı, sadəcə, başqa bir istiqamətə yönəldir. Burada heç bir təsadüf ola bilməz. Hər şey dəqiqliq planlaşdırılıb».

Ona görə də ona xətdə tamamilə dezinformasiya verməklə xətti yoxlamalı olduqlarını bildirir. Bununla «məlumatın haradan keçəcəyini» təyin edəcəklərini, bu üsulla satqının məhz harada olduğunu müəyyən edə biləcəklərini anlayan Kamal, bu məlumatı əvvəlki köhnə xətləriylə göndərəcəklərini bildikdə müşahidə altına düşəcəklərindən, Tomun daha ağır vəziyyətə düşəcəyindən narahat olur. Tom isə bu təhlükəni göz altına alaraq, həbs olunmaq təhlükəsi olsa belə, yalnız bu yolla mərkəzdə informasiyanın harada kəsildiyini dəqiqliq müəyyən edilə biləcəyini bildirir. Həbs edilmək təhlükəsindən qorxmayan Tom yalnız bu yolla satqının harada olduğunu müəyyən edəcək-

lərini dedikdə Kamal əlaqələndiricinin haqlı olduğunu başa düşür, qeyri-adı təsadüflərin «üst-üstə» düşərək onların işinə çox zərbə vurduğunu hiss edir, «satqınlığın cansızıcı mənzərəsi göz qabağında idi». Artıq inanmağa başlayır ki, mərkəzə verdikləri məlumatlar Amerikanın xüsusi xidmət orqanları tərəfindən oxunur. Tomun-əlaqələndiricisinin müşahidə altına düşməsi onu göstərir ki, amerikalılar tədricən məlumatı Mərkəzə çatdırıran adamın xəttinə çıxmaga başlayıblar. Belə bir vəziyyətdə vaxtında həbsdən yaxa qurtarmaq və qaçıb gizlənməkdən ötrü ya gərək tədricən öz fəaliyyətini əksinə çevirəsən, ya da öz təhlükəsizliyin namənə böyük risklə məlumatı amerikalılara məhz kimin və hansı məqsədlərlə ötürüldüyünü müəyyən etməyə çalışasən. Sonuncu variantı etməyə çalışan, böyük riskə girən Tom üçün Kamal narahatlıq keçirdikdə əlaqələndirici onu narahat olmamağa çağırır.

Bir tərəfdən əlaqələndiricinin izlənməsi, o biri tərəfdən dövlətin rəhbərinin ölümü Kamal Aslanın yaşadığı ən gərgin dövrdür. Onun Amerikada olduğu bu qədər müddətdə ifşa olunması üçün real təhlükə yaranmışdı, materialların bundan sonra mərkəzə çatdırılmasının xeyli çətinləşdiyi bir dövrdə öz gələcək vəziyyətini anlayırdı. Əgər Tomun əlaqələndiricisi satqındırsa və ya amerikalılar onun izinə düşmüşlərsə, onlar məlumatı oxuyurlar və onu kimin ötürdüyünü gec-tez müəyyən edə biləcək, izinə düşəcəklər. Buna görə də indi ehtiyat varianta keçməklə Tomu oyundan bir müddət kənar etmək lazımdı. Əlaqənin ehtiyat variantını qəbul etmək lazımdı.

Əsərdə kəşfiyyat taleyi, insan oğlunun alın yazısı olan belə bir taleni yaşamaq, peşəkar kəşfiyyatçı olmaq üçün həddən ziyada səbrli, iradəli olmaq əsasdır. Əgər səbr, iradə, dözüm olmasa hansısa bir vətənpərvər insan öz dövlətinin maraqları namənə xarici ölkədə xalqının, dövlətinin, milləti-

nin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün çalışma bilməz, çətinlikləri, təhlükələri dəf edə bilməz. Kamal Aslan ömrünün böyük bir hissəsini mühacir kimi yaşayır. Kamal belə tale yaşıyan tek insan deyil. Keçmiş sovet dövründə nə qədər dövlətin təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün xarici ölkələrdə gizli fəaliyyət göstərən insanlar vardı. Məsələn, elə Kamalın köməkçisi Tom, onun əlaqələndiricisi odessalının taleyi dediklərimizə nümunədir. Odessadan gəlmış, Siseroda-Çığaqo yaxınlığında ömrünün 10 ilə qədərini yaşamış, düzümsüzlüyünü, hiddət və qəzəbini heç vaxt, heç nə ilə ifadə etməmiş, bürüzə verməmiş bu insan sadəcə telefon zəngini gözləmişdi. Və ümumiyyətlə, heç vaxt səslənməyə də bilən bu zəngləri beləcə gözləyə—gözləyə professional bir Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin əməkdaşı, könüllü mühacir kimi ömrünü burada başa vurmuşdu, səsli-küylü, coşqun həyat tərzi olan Odessadan sonra bu adamın beləcə balaca, mürgülü, çoxlarının tanımadığı Siceroda ömrünü başa vurduğunu düşündürkə, belələrinin nə qədər olduğunu fikirləşdikcə, Kamal bir balaca təskinlik tapır ki, özünün həyatı «bununkuna nisbətən bir qədər yaxşı təşkil olunub-muş. Onun bəxtinə istehsal və xeyriyyəçiliklə çox fəal məşğul olan bir milyonçunun qardaşı oğlu olmaq düşmüşdü».

İllərlə xaricdə yadlar içində yaşayan, ancaq işi dövlət üçün əhəmiyyətli olan sirləri ötürmək olan, ürəyində həyata keçirmək istədiyi minlərlə arzuları qalan bu insanların çəkdikləri mənəvi əzablar incəliklərinə kimi yazıçı diqqətindən yayınmir. O hadisələrin təsviri zamanında onların daxili əhval-ruhiyyəsini, arzu və istəklərini, qəmini, duyğularını yetərinə ifadə edə bilir. Daim təhlükələr, gərginliklər, həyəcan dolu anlar içində çalışan əkskəşfiyyatçı insanların şəxsi istək və arzularını, düşüncələrini elə əsəri üçün əsas qəhrəman seçdiyi insanların sırmasında verir.

Yazıçı odessalının simasında yüzlərlə əkskəşfiyyatçının ağrı-acılarını ümumiləşdirir. Keçirdikləri psixoloji sarsıntı-

ları təsvir edir. Aylarla, bəzən də çox-çox illərlə bu şəkildə yaşamaq məcburiyyətində qalıb, hərdən qonşularla və alıcıları ilə bir neçə kəlməlik sıfarişlərlə kifayətlənməklə yaşamaq, belə gərginliyə dözmək, ömrünü belə səssiz-səmirsiz başa vurmaq, bütün ömrü boyu ancaq zəng gözləmək bu, bir quldur dəstəsinin əhatəsinə düşməkdən dəhşətli deyildirmi? Gözünün önünə gətirir onu və bu naməlum adamın nə qədər güclü, dözümlü olduğuna heyranlığını, heyrətini gizlətmir. Bununla belə, əsərdə yazıçının əkskəşfiyyatçı kimi düşünmək qabiliyyəti diqqəti çəkir, o, bu fikrə gəlir ki, kəşfiyyat xidmətçiləri «bəlkə də elə bu xasiyyətlərinə görə seçilir: «Biri mənim kimi daim nəsə fikirləşib quraşdırmalı, tapıb öyrənməlidir. O biri yalnız gözləməlidir. Üstəlik naməlum və ağır şəraitdə. Yəqin ki, psixoloqlarımız xasiyyətimzdəki özünəməxsusluğu da nəzərə alırlar». Kamalın düşdüyü ən gərgin, ağır məqamlarda qəbul edəcəyi qərarlar yazıçı tərəfindən təsvir edilərkən qəhrəmanın psixoloji gərginlikləri dəf etmək, yaranan çətin vəziyyətdən çıxış yolları axtarmaq, planında edəcəyi dəyişikliklər oxucu üçün maraqlıdır.

Artıq hər iki əlaqə xəttini itirmiş Kamal indi onların bərpası üçün yollar axtarmaq lazım gəldiyini düşünürdü. Fövqəladə bir «əlaqə kanalı»ndan müstəsna hallarda istifadə etmək nəzərdə tutulduğunu bilsə də narahat idi ki, «bu xəttə müraciət etmək vaxtı gəlib çatmışdım?»

Çox tədbirli, ağıllı bir kəşfiyyatçı kimi ətrafda baş verənləri dəqiqliklə gözdən keçirməli olan Kamal iki gün ondan əvvəl burada olmuş bu naməlum adamın gəlməsini, əlaqələndiricinin ölümündən sonra burada Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin BBI-nin iki agentinin peydə olmasına qəribə təsadüfdən çox başqa cür qəbul edir.

Əlaqələndiricinin vaxtsız ölümü, mağazada qadının işləməsi, onun verdiyi xəbər, bu qadının rus agenti ola biləsindən şübhələnə biləcək amerika kəşfiyyatının fəaliyyəti

Kamalı düşündürür. Bu qadından şübhələnməməyə əsası var. Kamal Amerikada yaşadığı müddətdə amerikalıların xarakterinə bələd olub. Onların öz ölkəsində belə «sitilin» olmadığını bildirir, onlara bir şey məlum olsaydı dərhal evdə çoxdan axtarış aparar, qadının yerinə öz agentlərini qoyardı, bu işi dərhal həll edərdilər. Çünkü amerikalılar belə hallarda oyunun uzun çəkməsini sevmirlər. Ölkələrində rus gizli agentinin ola bilməsi fikrinin özü onlar üçün dəhşətli və ağlaşığmaz olduğundan elə mağazadaca onu götürərdilər.

Kamalın gərgin iş rejimi, təhlükələr, narahatlıqlar, həyəcanlarla dolu kəşfiyyatçı həyatı var. Onların izinə düşən Amerika kəşfiyyat xidmətinin fikrini öz üzərlərindən yayındırmaq üçün artıq imkan qalmadığı anlar var. Əlaqələndiricisi Tomdan xəbər tutmuşdular. İngiltərəyə doğru hərəkət edən sualtı qayıqdan da xəbərləri vardi. Bunu düşündükdə daha ehtiyatlı olmayı qərara alır, bu oyundan qalib çıxmamaq üçün daha ehtiyatlı tərpənir. Bir halda ki, gəndərilən adam bu mehriban qadının əri ilə oturub söhbət edə və vicedanla əlaqələndiricinin ölümü ilə bağlı sorğu-sual apara bilərdi və bunun daha çox həqiqətə uyğun gəldiğini bildiyindən o hər şeyi diqqətlə yoxlamalı olduğunu başa düşür, axşama planlaşdırılan partnyorları ilə görüşə gecikməmək qərarına gəlir. Məntiqi cəhətdən bir kəşfiyyatçı kimi hərəkət etməliydi, amma o planında dəyişiklik etməliydi, baxmayaraq ki, o, mehmanxanaya getmədən telefonla şeylərinin Nyu-Yorka göndərilməsini xahiş etməməliydi. Amma o bir amerikalı, biznesmen kimi bu ölkədə yerləşdiyini bilir: «biznesmen məntiqi isə partnyorları ilə görüşməyi tələb edir...».

O sifariş etdiyi taksiyə oturub Xammonda getdiyi zaman da yol boyu izlənib-izlənmədiyini yoxlayır, dəfələrlə sürçünü dönməyə məcbur edir. Izlənmədiyinə əmin olduq-

dan sonra Çikaqonun mərkəzinə yollanır, görüşə həmişə olduğu kimi təyin olunan vaxta gəlib çatır.

Kamal sadəcə əməliyyatları yerinə yetirən casus deyil. Kamal bir agent kimi öz fəaliyyəti ilə xarici kəşfiyyat idarələrinin işçilərini, rəhbərlərini də heyrətdə qoyur. Məsələn, Koliforniya və Texasdakı zavodlardan, onların hansı yollasa idarə olunan mərmi istehsalının texnologiyasından sovet dövlətini məlumatlandırır. Bu işdə Tom ona yardım edir.

Tom xüsusi axtarış agentliyinin rəhbəri olmaqla bərabər, həm də Kamalla birgə onun rəhbərlik etdiyi kəşfiyyat işinin əlaqələndiricisi idi. O burada çox yaxşı şəkildə, planlı şəkildə qurulmuş iş sahibi idi. Tom həqiqətən Kamal Aslanın baş direktoru olduğu böyük bir firmanın çox incə bir tapşırığını yerinə yetirirdi. Tomun rəhbərlik etdiyi bu xüsusi agentlik texnoloji ekspertiza sahəsində ixtisaslaşmışdı, keçirilən tədbirlərin düzgünlüyünü yoxlayıb, müəyyən edilməsi müstəqil ekspert və detektivlərə tapşırıldıqından Kamal rəsmi və məxfi görüşlərini təmin etmək, zəruri hallarda görüşmək, vacib informasiyani ona çatdırmaq imkani tapırı.

Kamalla Tom buna baxmayaraq çox çotin şəraitdə fəaliyyət göstərirdilər. Müəyyən bir məlumatla bağlı Kamalla Tom söhbət edərkən onların söhbətinə qulaq asmaq istəyənləri «azdırmaq» üçün «oyunun şərtlərinə görə» bərk-dən danışır, özlərini arxayın aparır. Məsələn, onlar agentliyin firmasında görüşərkən Tom məxfi məlumatı Kamala çatdırırmalı olarkən onlar arasında belə bir «dramatik oyun» qurulur və Tom Kamala çox ustalıqla məlumatı çatdırır.

Əsərdə Amerikanın MİB-nin rezidenti Piter Blant, FTB əməkdaşı mister Kevenoy, mister Aleksandr Eşbi, MKİ-nin və FTB-nin digər əməkdaşları, ingilis, amerikan kəşfiyyat idarəsinin digər məsul şəxsləri iştirak edir, yazıçı onların sovet kəşfiyyat idarəsinin əməkdaşlarının bacarığı, istedadı qarşısında heyrətini, «Vakx» (Kamal Aslan) adlan-

dirdiqları rezidentin fəaliyyəti haqqında aldıqları məlumatlardan doğan həyəcanlarını inandırıcı şəkildə təsvir edir.

İri dövlətlərin kəşfiyyat idarələrini Sovet İttifaqına qarşı nifrat birləşdirən də, onların hər birinin bu ölkəyə qarşı mübarizədə öz maraqları var. Və bunu yazıçı ustalıqla verir. Bu maraqlar ingilis, amerika kəşfiyyatçıları arasında ziddiyətlərin olduğunu üzə çıxarır, ingilis sovet kəşfiyyatındakı agentlərini gizli saxlamağa çalışır. Amerikanın kəşfiyyat sistemi bunu başa düşdüyündən narazılıq dərinləşir, lakin onları bir maraq birləşdirir. Məzuniyyətdən təcili geri çağrılan Eşbinin, MKİ-nin sovet şöbəsinin rəhbəri Yozef Şervudun, Amerikadakı İngiltərə gizli kəşfiyyat xidmətinin nümayəndəsi mister Blantın toplandığı məclisdə FTB əməkdaşı Kevenou bildirir ki, ruslar onların Kaliforniya və Texasdakı zavodlarından müəyyən şeylər öyrənə biliblər. Daha doğrusu, hansı yollasa onların «idarə olunan mərmi istehsalının texnologiyası ilə tanış olmağa müvəffəq olublar». Ölkədə DTK-nin təşkil etdiyi çox böyük bir sovet agentinin olduğunu şübhə etmirlər. İngilis gizli xidmətinin köməyi sayəsində bir nəfər naməlum əlaqələndiricinin DTK səfirliyindəki yerli rezidentlə əlaqəsini müəyyən edə bildiklərinii də bildirən Kevenou onu «Vakx» adlandırır, gəldikləri qənaətə görə, «burada ya bir nəfər, ya da ümumi rəhbərlik altında bir neçə adam fəaliyyət göstərir». Kvenounun verdiyi məlumatdan Blant narahat olur, onun həyəcanını yaxşı başa düşən Şervud onu sakitləşdirmək istəsə də «Siz bizim informasiyamızı nəyə görə FTB-yə çatdırınız? Axı bu yalnız sizin üçün müəyyən olunmuş operativ informasiyadır – deyə açıq-aşkar narazlığını gizlətmir. Şervud da öz növbəsində «rəhbərimiz bu fikrə düşüb», -deyir.

Onları problemin sakit həll edilməsinə çağırən Eşbi ümumi işlərinin «iki problemdən» ibarət olduğunu-(Birinci -sovet agentinin onların zavodlarının qapalı texnologiyasını öyrənib məlumatı Moskvaya çatdırmasıdır, ikincisi «Vakx»ı

araşdırıb tapan və Sündom barəsindəki məlumatı verən Moskvadakı ingilis agentidir) və məsələnin ikisinə də bir-dən yanaşmaq lazım gəldiyini dedikdə, Blant öz ölkəsinin mənafeyini əsas tutaraq: «Ancaq problemlərin yerini dəyişin, əvvəlcə bizim Moskvadakı adamımız, sonra isə Nyu-Yorkdakı bütprüəstimiz barədə danışaq»-deyir. Gərginlik davam edir. Rezidentin Nyu-Yorkda olduğunu, əvvəller onun cənubda – Kaliforniya və Texasda, indi isə ölkənin Şərqində, Vaşinqton yaxınlığında olduğunu araşdırmış Şervudun fikirlərinə əsasən Eşbi gəldiyi qənaətini («deməli, əvvəlcə elə etməliyik ki, ruslar Erik Sundomla «görüşümün» təsadüfi olmasına, inansınlar») bildirir və bununla Moskvadakı adamların üzərindən şübhə götürüləcəyinə Piteri inandırmağa çalışsa da Blant bu üsulla «Siz İsveçlə hər şeyi məhv edə bilərsiniz», - deyə etiraz edir.

Bu adamin sadəcə «əlaqələndirici» olduğunu bəlkə də, sadəcə, təsadüf olduğunu düşünən, bunun yoxlanmasını istəyən Kevonuya Blant sərtliliklə yanaşır. Eşbi Blanka məsələni düzgün anlamağı tövsiyə edir: «Mister Blant, nəyə görə ruslar bələ hesab etməlidirlər ki, Sündomu sizin agentiniz ələ vermişdir? - Eşbi fikrini izah etdi: - Əgər onlar Sündomun iflası mümkün玩意unu işi aparan Matveyevin və ya İsveçin özünün günahı olduğuna inansalar, bu daha məntiqi olar. Biz isə onları buna inandırmalıyıq. Bu bizim problemimizin lap hazırkı mərhələdə həllidir».

Sovet kəşfiyyat sisteminin güclü fəaliyyəti ingilis-amerikan kəşfiyyat idarəesini narahat edir.

Onları narahat edən «Vakx»ın əlaqələndiricilərinin bələ professionallığı və səviyyəsiyidir. Əgər «Vakx»ın «əlaqələndiriciləri bələ professionaldırsa, onun özü hansı səviyyədə olmalıdır? Deməli, o, təkcə agent deyil, ölkədə möhkəmlənə bilmiş və sovet kəşfiyyatının şatlı əməkdaşıdır», ya da ələ səviyyəli agentdir ki, «onun gizlədilməsindən ötrü DTK-nın xüsusi əməkdaşları tələb olunur». Hər iki halda onlar

əmindirlər ki, «Vakx» yalnız təhlükəli deyil, eyni zamanda onların qərargahında qoyulmuş və «hər an onun külünü göyə sovura biləcək partlayış mexanizmidir». Eşbi «Vakx»ın onlara göndərilmiş gizli kəşfiyyatçı olub–olmadığını dəqiq müəyyənləşdirmək üçün Kvenouya göstəriş verir, Eşbinin ingilis kəşfiyyatının bu işdən xəbərdar olduğu, lakin gizlədiyi də onlara aydın olur.

Yazıcı ingilis-amerikan kəşfiyyat idarələrinin arasında kı gizli ziddiyətləri də onun əməkdaşlarının fəaliyyəti daxilində verir. Blantın simasındaki təkəbbürlük əvvəldən Eşbinin nəzərindən yayınmamışdı: burada ingilis kəşfiyyatı ilə amerikan kəşfiyyatı arasındaki zidd açıq verilir. Eşbi ingilis «qonağın» güman etdiklərindən də çox şey bildiyini düşünür: «Yəqin ingilis kəşfiyyatı sovet kəşfiyyatında daha məlumatlı mənbə əldə edə bilməşdir. Əlbəttə, bu mənbənin açılmaq təhlükəsi onları çox narahat edir». Buna görə də, «Vakx»ın tapılmasında onlara kömək etmək maraqlarında olmadığını fikirləşir.

Londondakı rəhbərliyi ilə əlaqə saxlayan Blant bütün informasiyaları «dostlarına» verilməsinin əleyhinə olan Holderlə danışığında amerikanların onların informasiyanı haradan aldığına başa düşdüklerini qeyd edir. Blant DTK-dakı ingilis kəşfiyyatı üçün vacib əhəmiyyətli əsas mənbədən xəbər tutan Şervurdu tanıyordu. Onu MKİ-nin ruslarla şobəsinə rəhbərlik edən, hər şeyi bilə-bilə özünü səfəh yerinə qoyan, öz müttəfiqləri ilə daimi ünsiyyəti pozmayan bir adam kimi tanıyor. Onun keçən il bir türkün əvəzinə Polşa kəşfiyyatının agenti olan fransızı ələ verdiyini xatırlayır. Onun şobəsindəki hərəkət koordinasiyası əlində olan Smit, Feyerman, FTB-dən Tomas Kevenoy Eşbi haqqında düşünür.

İngilis kəşfiyyat idarəsinin əməkdaşları Blant və Xeşlin, eləcə də Amerika kəşfiyyat idarəsi əməkdaşları özlərinin

Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsindəki agentlərini qorumaq üçün çalışırlar.

Yazıcı keçmiş SSRİ-nin DTK-nın sədri Y.Andropovun peşəkar bir əkskəşfiyyatçı kimi yüksək keyfiyyətlərini qələmə almışdır. Yetmiş il on beş respublikanın-vahid bir kommunist rejimi ilə idarə olunmuş Sovetlər İttifaqının bacarıqlı, «fenomen qabiliyyətli» Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədrlərindən biri kimi işinə tələbkar, təcrübəli, ayıq-sayıq Andropovun surətini yaratmışdır.

Böyük bir dövlətin kəşfiyyat rəhbəri olan Andropov öz peşəkar işçilərini yüksək qiymətləndirərək, «açıq münasibətləri» xoşlamayan, «gizli işçilərlə çox az görüşən, əsasən yazılı məlumata üstünlük verən» Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədrdir.

Yazıcıının nəzərində Andropov «heyvətamız yaddaşa» malik insandır. Andropov üçün vətən, uğrunda çalışdığı Vətən var və verdiyi tövsiyələrdə onun vətənpərvər bir Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin işçisi olduğu aydınlaşdır. Kamalla görüşündə işləyəcəyi gənc agentlə təkbətək, açıq danışır:

«-Siz oraya bir-iki illiyə getmirsiniz. Bəlkə də ömrünüüzün ən gözəl çağları orada, xaricdə keçəcək. Bu, o qədər asan olmasa da, belə lazımdır. Xüsusi çətin anlarınız olanda yadınıza salın ki, Sizin Vətəniniz var, uğrunda çalışığınız Vətən, biz Sizi heç vaxt yaddan çıxarmayacaqıq. Nə olursun, heç vaxt!»

Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin işçisi olmağın çətin, ağır, məsuliyyətli olduğu danılmazdır. Hər vətənpərvərdən əkskəşfiyyat əməkdaşı ola bilməz. Bu iş özü də istedad, qabiliyyət tələb edir. Moskva yaxınlığındakı bir bağda göründüyü, təlimat verdiyi Əmirin «çox gənc» olduğunu görsə də Andropov Kryukovun göndərişi təxirə salmaq təklifini rədd edir. Görüşdüyü, bir saatdan artıq söhbət etdiyi gəncin onların inamını doğruldacağına əmindir. Andropov Dövlət

Təhlükəsizlik Komitəsinin rəhbəri kimi onunla görüşündən doğan təəssürata söykənir.

Apardığı danışıqlar xaricdə özgə adla fəaliyyət göstərəcək işçisinin Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin işçisinin-mükəmməl hazırlıqlarından xəbər verirdi və Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin rəhbəri onunla səhbətindən razı ayrılmışdı. Yazıçı həmin dövrə SSRİ-də baş verən ictimai-siyasi hadisələrə biganə qalmır, burada siyasetçi yazıçı kimi düşüncələrini oxucuya bölüşür, hadisələri, tarixi məqamları verir. O dövrün böyük şəxsiyyətləri kimi Andropov və başqa dövlət işində məsul şəxslərin fəaliyyətini təsvir edir. Brejnevin hakimiyyətdən getdiyi dövrlərdə Andropovun oynadığı tarixi rol əsərdə öz ifadəsini tapır.

Yazıçı bu məsələlərə öz münasibətini bildirir. Sovet İKP-nin katibləri arasında Andropov o zaman göründü ki, Brejnevin ömrünə az qalmışdı. Bu dövrə o, Mərkəzi Komitəyə keçmək qərarına gəlir və elə bir vəziyyət yaranmışdı ki, artıq Baş katibin faktiki varisi olmuşdu.

Yazıçı bu dövrün ictimai-siyasi hadisələrini dolğun, düzgün, yetərinə təhlil edir. Bu dövrə Andropovla Ustinov arasındaki yaxınlıq, bu mehriban cütlüyün hakimiyətə yiylənmək istəyinə mane ola biləcək qüvvələrin iflasa uğrayacağı, bu məsələnin artıq düzülüb qoşulduğu, elə buna görə də Andropovun yerində Vitali Vasiliyeviç Fyodorçukun oturduğu romanda öz əksini tapır. Yazıçı ehtiyatla bir sıra detallara toxunur, onlara aydınlıq gətirməyə çalışır. 70-80-ci illər dövründə Sovet İKP MK Bürosunun fəaliyyəti, vəziyyəti haqqında məlumatları mərhələlərlə qələmə alır. Andropov-Ustinov cütlüyü, Ukrayna ilə kifayət qədər six bağlılığı olan Fyodorçukun Andropovun yerində oturması, bunlardan başqa siyasi Büroda Mixail Qorbaçovun, Heydər Əliyevin də artıq görünməyə başladığı, bunlarla Andropov arasında isti əlaqələrin olduğu, Andropovun zəruri hallarda onlara istinad edə bilmək imkanlarını və bir

sıra real tarixi həqiqətləri romanda işıqlandırmağa çalışır. Bu məsələdə respublikamıza uzun müddət rəhbərlik edən istedadlı insan, qüdrətli sərkərdə, təcrübəli siyasi xadim, ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə on beş respublika, eləcə də digər xarici sosialist ölkələri arasında öz bacarığı, qabiliyyəti ilə yüksək nüfuz qazanmış Heydər Əliyev şəxsiyyətinin siyasi Büro ilə bağlı fəaliyyətinə toxunur. Onun Siyasi Büroya cəlb olunması, Andropovun köməyi ilə Brejnevin Bakıya gəlməsini, Brejnevin Heydər Əliyev şəxsiyyətinə marağını, onun istedadlı, bacarıqlı bir dövlət adamı olduğunu öz gözləri ilə görməsini, Azərbaycanda gedən böyük mədəni və iqtisadi quruculuq işləri, onun öz əməli fəaliyyəti ilə Siyasi Büroda qazandığı nüfuz və bəzi məsələlər bədii detallarla işıqlandırılır.

Breznev'in vəfatından sonra Yuri Andropovun onun yerini tutması, sərt, sağlam düşüncəli praqmatik, ardıcıl siyasetçi və son dərəcə bacarıqlı dövlət adamı Andropovun şəxsi keyfiyyətləri, Heydər Əliyevin dərhal Moskvaya çağırılması, Siyasi Büro üzvü seçilib Nazirlər Sovetinin sədri Tixonovun birinci müavini olması, bir sıra siyasi hadisələr romanda geniş bədii təhlilini tapır.

Andropovun hakimiyyətə gəlməsindən sonra tərsliyi və düşünülməmiş hərəkətləri ilə fərqlənən Fyodorçukun gücləndirmə məqsədiylə Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinən DİH-nə keçirilməsi, onun köhnə işçiləri təmizləməklə, bununla qayda-qanun yaradacağına inamı, onunla birlikdə Daxili İşlər orqanlarında korrupsiyadan təmizləmə işinə kömək məqsədilə minlərlə Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin əməkdaşının buraya keçirilməsi, lazımı səviyyədə iş görülməsə də müəyyən təsirlərə nail olunması, korrupsiyadan qorxu hissləri, DİN-DAM və SƏDM əməkdaşlarının məsuliyyət hissini anlaması, Andropovun ölkəni qaydaya salmaq üçün apardığı işlər, ölkədə rüşvətxorluğun, əliyəriliyin, müftəxorluğun, cəmiyyətin inkişafına mane olan

zəruri meyllərə qarşı görülən tədbirlər və gördüyü işlərə, apardığı yeniliklərə Andropovun münasibətini verir. Onun ölkədə nələr baş verdiyini gözəl bildiyini, bununla belə dəyişikliyə inandığını və yazıçı onun fəaliyyətini yenidənqurma sahəsində ilk işlərin M. Andropov tərəfindən əsası qoyulduğunu, M.Qorbaçovun isə bu işi sadəcə «davam etdirdiyini» deyir: «Cəmiyyətin «yenidənqurma» şüarı və xüsusilə, dövlətin iqtisadi sahəsi Andropovun fikirlərinə əslanla bilərdi. «Yenidənqurma» isə yalnız dövlətin möhkəmlənməsi və yaşaması məqsədini güdürdü. Qorbaçovun ölkəyə gətirdiyi uğursuzluq onun müəlliminin ağlına da gəlməzdidi».

Yazıçı Qorbaçovun da özünəməxsus keyfiyyətlərini, xüsusiyyətini açır. Onun real obrazını, xarakterlərini olduğu kimi verir və onun Sovet maşınını düzgün idarə edə bilmədiyini, məntiqsiz, qorxaq, tez coşub özündən çıxmaq kimi mənfi xüsusiyyətlərini, böyük bir gəmiyə oturduqdan sonra ona həvalə edilmiş «sükəni» düzgün idarə edə bilmədiyini, onu buraxıb məhv etdiyini cəsarətlə qələmə alır. Əsərdə səriştəsiz, bacarıqsız dövlət başçısının qeyri-adi ağlı, düşüncəsi, qabiliyyəti ilə seçilən keçmiş Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri, sonra Baş katib səviyyəsinə yüksəlmiş Andropovun əsasını qoyduğu «yenidənqurma» planını da məhv edən, ölkədə bütövlükdə xalqın hakimiyyəti olan sosializm quruculuğuna vurduğu ağır zərbələr yaşadığımız tarix öz əksini tapır.

Yazıçı həmin dövrlərdə Mərkəzi Komitədə hökm sürən xalqdan gizlin gərginlikləri də unutmur. Andropovun tapşırığı ilə Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsindəki icaslarda özü iştirak etməyəndə icasları Qorboçov aparmalı olurdu. Sov. İKP MK Baş katibinin köməkçisi işləyən Volski bunu qəbul edə bilmirdi. Büro üzvlərinin – «Kremlin çəgaları»nın belə bir qərarla razılaşmadıqlarından inciyən Qorbaçovun bunu yaddan çıxaramaması, o irəli çəkiləndən sonra bu köhnə Büro üzvlərini

tədricən hakimiyyətdən uzaqlaşdırması real bir şəkildə əsərdə öz təsvirini tapır.

Əsərdə Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədrlərindən biri olan Viktor Mixayloviç Çebrikov «ehtiyatlı və son dərəcə ayıq adam kimi» səciyyələndirilir. Onun qüvvə və imkanları yetərinə idi. O, Baş Katiblə yaxın idi, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin bütün idarə və şöbələri ilə, eləcə də MK-nin da şöbələri ilə əlaqəsi vardı. BBİ-nin rəhbərinə xüsusi mehribanlıq, qayğı göstərir. Xarici kəşfiyyat işinə qarışma-mağşa çalışır.

Yazıcıının əsərdə yaratdığı surətlərdən biri də SSRİ DTK-in məsul işçisi olan Kryuçkovdur. Onun bir sıra xüsusiyyətləri ilə oxucunu tanış edir.

Kryuçkov diqqətli idi. Kəşfiyyat işçisi olduğu uzun müddət ərzində ona düzgün dərketmə, təhlükəli faktların dərk edilməsini öyrətmışdır. O, özü şəxsən Andropovla gedib «Kamal Aslanə» baş çəkmişdi. O zaman agentin-gələcək Kamal Aslanın gözəl danışq qabiliyyətini lüzumsuz hesab edib xoşlamamışdı: Kryuçkov təbiətən hər şeydən şübhələnən və qaradınməz adam idi. Bununla belə, öz keçmiş şefi Y. Andropovdan fərqli idi, geniş dünyagörüşə, erudiyyaya malik deyildi. Bu keyfiyyəti onun işinə münasibətinə daim mənfi təsir göstərirdi. «Mütəfəkkirdən çox pendant, bacarıqlı komandanın çox namuslu taktika mütəxəssisi olan Kryuçkov iyirmi doqquz il Andropovla işləmişdi və bu öz təsirini hökmən göstərməliydi».

Ehtiyatlı olduğundan onlardan-«Yucin»-dən gələn məlumatın inamsızlığını ifadə edir, eyni zamanda ehtiyatı əldən vermir, bu agenti yoxlanmalı olduğunu bildirir.

Kryuçkovun çox diqqətli, ehtiyatlı olduğunu yazıçı ən kiçik detallarla belə təsvir edir. O, sənədləri hətta özünün olduğu kabinetdə də açıq qoymazdı.

Andropovun hakimiyyətə gələndən az bir müddət sonra vəfati, astmaya tutulan Çernenkonun hakimiyyətə

gəlməsi, astroloqların sübut etməyə çalışdıqları, alnında bir ləkəsi olan cavan, suyuşırın, dazbaş Qarbaçovun hakimiyyətə gəlişi ilə bağlı şaiyələr, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri Çebrikovun yaxın vaxtlarda hakimiyyəti Andropovun komandasının ələ keçirəcəyini gizlətməməsi, Siyasi Büroya olan meyl, bir vaxtlar birinci tətbiq olmaq arzusu ilə yaşayın və indi də öz namizədliyini irəli sürməyə hazırlaşmış Qromikonun Qorbaçovun lehinə çıxış etməyə hazırlaşması, bununla əlaqədar qarşılıqlı razılaşma əsasında Qorbaçovun partiyada, Qromikonun isə dövlətdə yaxşı vəzifə tutması kimi real tarixi faktlar bu romanda öz əksini tapmışdır.

Çingiz Abdullayev bu əsəri yazarkən bir çox tarixi sənədləri, o dövrün ictimai-siyasi hadisələrini, mərkəzi kəşfiyyat idarələrində çalışan əməkdaşların işini tarixi faktlarla araşdırmış, o dövr, o mühitdə baş verən ictimai-siyasi hadisələri diqqətlə izləmiş, əsərdə reallıqlar verilmişdir. 80-ci illərdə SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin BBİ-nin Nyu-Yorkdakı rezidenti Kazakov Vladimir Mixayloviç, Vaşinqtondakı rezidenti Andropov Stanislav Andreyeviç, San-Fransiskodakı rezidenti Zaytsev Lev Nikolayeviç haqqında bu əsərdə bəhs olunur.

Yazıcı əsərdə sosializm quruluşunun, kommunist ideeyasının məğlubiyyətə uğrama səbəblərinə toxunur: «Qardaşlığa və birgə azad əməyə söykənən sosialist ideyası başlangıçda əzəmətli sosial eksperimentə bənzəsə də, fəaliyyətində digər fikirləri hər vasitə ilə boğub öz prinsiplərini, hətta ən kobud qüvvələrin köməyi ilə həyata keçirən totalitar dövlətə çevrildi. Və bu zaman dövlət nəzəriyyə ilə təcrübənin belə uyğunsuzluğuna tab gətirə bilməyərək, yarandığı gündən dağılmağa məhkum idi». Və artıq «can verməkdə» olan bir dövlətin başına gələn Andropovun fəaliyyəti verilir. Onun fenomen liberal olmaq istəyi açılır. Amma iliyinə qədər mühafizəkar, Brejnev'in ən etibarlı tərəfdarlarından biri, ağıllı, istedadlı insan, bir qədər əsiri

olduğu məlum tərbiyə və ideologiyaya bütün ömrü boyu qəlbən inanmış və namusla xidmət edən adam kimi xarakterizə edir. Yaziçinin göldiyi qənaət də budur ki, «elə buna görə idi ki, onun həyatı faciəvi şəkildə yarıda qırılmış və 82-ci ildə əsasını müvəffəqiyyətlə qoyduğu islahatları həyata keçirə bilməmişdi. Eyni zamanda bunu bir tarixi «qanunauyğunluq» kimi qiymətləndirir: «ali rəhbərliyin dağıldığı ölkənin bacarıqsız və gülünc Siyasi Büro üzvlərindən fərqli olaraq, ölkənin real vəziyyəti barədəki obyektiv informasiyaya daha çox bələd olan Andropov cəmiyyət və dövlətin islahatlar yolu ilə dəyişdirilməsi problemini bütün ağırlığı ilə dərk edirdi. Və bu nöqteyi-nəzərdən Andropovun ölümü tamamilə qanunauyğun idi, sanki onu taleyin özü qoruyaraq, təşəbbüs və ümidişlərinin boşça çıxdığını görüb məyus olacağına imkan verməmişdi».

Əsərdə Andropovun vəfat etdiyi, Çernenkonun irəli cəkildiyi bir dövrdə gərgin fəaliyyəti ilə hələ qüvvədə olan Sovet kəşfiyyat sistemi diqqətdən kənardə qalmır. BBİ-nin rəisinin kabinetinə yiğilanlar Sovet kəşfiyyatının İngilis, Danimarka, Norveç, İsveç, Avstraliya, Yeni Zelandiya, Avropanın bir sıra dövlətlərində, Amerikada, İngiltərədə fəaliyyət göstərən rezidentlər, onların fəaliyyəti barədə müzakirələr keçirir, sovet kəşfiyyatçılarının buraxdığı səhvlər analiz edilir, uğursuzluqların çoxunun üçüncü şöbənin işi istiqamətdində baş verdiyini (bu şöbə yalnız İngiltərə və Skandinaviya üzrə deyil, həm də Avstraliya və Yeni Zelandiya məsələləri ilə də məşğul olurdu. Bu pərakəndəlik BBİ-nin zabitlərinə konkret istiqamətdə də işləməyə mane olur) görən rəhbərliyin apardığı təhqiqatlar əsərdə öz əksini tapır. Kryuçkov rezidentlərin adlarını digərlərinin bilməməsi üçün işini çox ehtiyatlı görürdü. Kryuçkov bu yeddi nəfərin hamisini tanıyordu. O, öz zabitlərinin bu rezidentlər barədə az da olsa məlumatı olmasına baxmayaraq, çox ehtiyatlı, olunduqca tədbirli olduğundan, heç kimə etibar etməyə öyrən-

mədiyindən, kəşfiyyatda istənilən variant mümkündür prinsipinə əsaslanaraq, əlindəki rezidentlərin siyahısı olan kağızı özündən başqa heç kimin görməməli olduğunu bildiyindən, bu sovet kəşfiyyatına uzun müddət rəhbərlik etmiş bir şəxsin mütləq bir qanunu olduğunu dərk etdiyindən ehtiyatlı və planlı olduğu, tarixi prinsiplər saxlanılmaqla əsərdə öz əksini tapır.

Yazıcı Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin BBİ-nin rəisinin hər cür keyfiyyətini, sovet kəşfiyyat sisteminin rəhbəri kimi xarakterik xüsusiyyətlərini verir.

«O bütün zabitləri ilə istədiyi kimi danışa bilirdi», «sərt, tələbkar», bununla belə digər zabitlərin məsləhətlərini dinləyən, yeri gəldikcə bunlardan yararlanmağı lazımlı bilən, eləcə də verdiyi əmrlərə tabe olmayı tələb edən, kəşfiyyatçı təkəbbürü daima sezilən rəhbər kimi səciyyələndirilir.

Kryuçkovun işlədiyi şəxslər-Avropa işləri üzrə müavini general Viktor Fyodrovıç Qruşko, üçüncü şöbənin rəhbəri, Skandinaviya və İngiltərə ölkələri məsələsi ilə məşğul olan Nikolay Petroviç Qribin, gizli agentləri birləşdirən «S» xüsusi idarəsinin rəisi general Drazdov və «K» idarəsi daxilində sovet kəşfiyyatının keçirdiyi əməliyyatlara məsul, üçüncü şöbənin ən yaxşı mütəxəssislərindən olan polkovnik Buqdanov, BBİ –nin daxili əks kəşfiyyatının digər mütəxəssisi general Qolubev öz işində səriştəli, yüksək ixtisaslı, peşəkar BBİ işçiləri kimi dəyərləndirilir. Kryuçkov onların hər biri ilə hesablaşmalı olduğunu bilir, məsləhətlərini dinləyir, bilir ki, bu zabitlər öz işlərinin peşəkar mütəxəssisləridir. Son vaxtlar sovet kəşfiyyat sistemindəki səhvlərə göz yummayan Kryuçkov üçüncü şöbənin işi ilə bağlı narazılığını bildirdikdə, İngiltərə rezidenti Arkadi Vasilyeviç Qubkin «Qrinem – Kolsman bazasının nəzəri əsasları barədə məlumat» vermədiyinin səbəbini soruşduqda, buraxılan səhvlərdə onun günahkar olduğunu dedikdə general Qruşko Arkadi Vasilyeviçin çox bacarıqlı mütəxəssis olduğunu deyir və Kryuçko-

vun yadına onun Pribaltikada necə işlədiyini sahı. Bununla belə, Kryuçkov qəzəblə: «Yadimdadir, amma bizim bu sahədəki iflasımız ləp tez-tez baş verir. İngilislər isə bizim bütün rezidentlərimizi dalbadal ölkədən çıxarırlar. Bu, qətiyyən mənim xoşuma gəlmir»-deyir.

Kryuçkov bir qədər həqiqətləri düşünüb, yumşalsa da, tələbkarlıqla hər şeyin diqqətlə yoxlanılmasını, uğursuzluqlarının səbəbini araşdırmağı, nəyə görə iflas məhz üçüncü şöbənin işi istiqamətində baş verdiyini öyrənməyi, bunun qəsdən yoxsa, təsadüf olduğunu öyrənməyi tələb edir.

Zabitlər də sovet kəşfiyyat sisteminin bəzi uğursuzluqlarına, səhvlərinə göz yummur, yeri göləndə nöqsanları deyir, işdə olan səhvlərin günahkarlarını üzə çıxarmaq üçün mübahisədən qaçmırlar.

Məsələn, Kamal çətinliklər içərisində qalıb, hər iki əlaqələndiricisini itirdiyi bir zamanda Kryuçkov Drozdovla onun vəziyyətini müzakirə edir:

«İndi sizin «Yucin» barəsində danışın. Onunla bağlı nə məlumatınız var?

-Hələlik heç bir şey. Nyu-Yorkdakı adamlarımızla onun əlaqələndiricisi əlaqəyə çıxmır. Matveyev onu izlədiklərini bildirib. Sündom da müşahidədədir.

-Onlar isveçin izinə düşüblər?-Kryuçkov qəzəblə soruşdu.

-Bəli,-deyə general cavab verdi.

-Kimin səhvi ucbatından? Əlaqələndiricinin, isveçin özünü, yoxsa Matveyevin?

-Hələlik bunu bilmirik, -Drozdov bir qədər sıxıldı.

-Bəlkə «Yucin» iflasa uğrayıb?

-Bunu yoxlamışıq. Orada hər şey qaydasındadır.

-Bəs əlaqələndircisi?

-Əvvəlki kimi, hələlik işləyir.

-Demək siz «Yucin»lə əlaqəni itirmisiniz? Mən düzgünmü başa düşdüm?

-Elə də yox. Onun əlaqələndiricisi, görünür, isveçin izləndiyini bildiyindən və ya bunu başa düşdüyündən əlaqəyə çıxmır. «Yucin»in özü ehtiyat variantla əlaqə yaratmağa çalışır. Amma burada bir çətinlik var. Oradakı əlaqələndiricimiz ölüb». Kryuçkov onun məhv edildiyindən şübhələnsə də, Drazdov bunun həqiqətən «təsadüs» olduğunu, əlaqələndiricinin xəstələnərək öldüyünü, öz adamlarının onun ölümündən sonra yaşadığı yerə gedib qonşu ev sahibəsi ilə söhbət edib, onun həqiqətən cərrahiyə əməliyyatından sonra xəstəxanada keçindiyini, öz əcəli ilə öldüyünü öyrəndiyini bildirir.

-Demək, «Yucin» əlaqəsiz qalıb?

-Praktiki olaraq, bəli.

-Nə etmək fikrindəsiniz?

-Yeni əlaqələndiricini hazırlayıraq. Əvvəlkini isə geri çağıracaq. O, «Yucin»lə artıq çox illərdir ki, işləyir».

Bu Tom idi. Əsərdə peşəkar bir kəşfiyyatçı kimi yaddaşalandır. O, bütün imkanlardan istifadə edib satqını tapmağa çalışırdı. Məlumatları əldə etmək üçün riskə gedirdi. Kamal onun üçün nə qədər narahatlıq keçirsə də, bunun hədsiz böyük risk olduğunu söyləsə də, Tom Kamalın özünün Sündomla əlaqəyə çıxmağının qeyri-mümkünlüyünü anlayır və bilir ki, tanımadığı üçün Kamala inanmayacaq.

Kamalın izinə düşdüyü məlumatın müzakirəsində iştirak edən ingilis-amerikan kəşfiyyat idarələrinin öz şəxsi maraqlarını yazıçı ustalıqla təsvir edir. Burada haqqında söhbət gedən Sündom BMT-nin İsveçrə nümayəndəliyində işləyən İsveç vətəndaşı idi. MKİ-nin Şervudla Eşbi; ingilis kəşfiyyatının Blantla Xislem, FTB-nin nümayəndəsi kimi Kevenounun iştirak etdiyi iclasda – müttəfiqlər «elə bir program işləyib hazırlamalı idilər ki, ingilis kəşfiyyatının DTK-dakı yüksək mövqeli gizli agentini ələ verməsinlər. Lakin ingilislər də öz növbələrində amerikalıların rus hərbi kəşfiyyatında çox etibarlı informasiya mənbəyinin oldu-

şunu bilirdilər və onlar da xeyli faydalı məlumat aldıqları bu qiymətli agentə xüsusilə zərər vurmamağa çalışırdılar».

FTB Matveyevi təkləməkdən ötrü Sündomu nüfuzdan salmağa, Matveyevi güclü nəzarətə götürməyə səy göstərirdi. Federal Büro əməkdaşları Matveyevin artıq sovet rezidentliyi əməkdaşı olduğuna və Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin BBI-nin Nyu – York şöbəsinin gizli işçilərinə görə cavabdeh olduğuna şübhə etmirdilər və onun Amerikanın ən böyük şəhərində sovet kəşfiyyatı rezidenti Kazakovla six əlaqəsi FTB əməkdaşları üçün artıq sırr deyildi.

Onlar üçün çətinlik törədən Sündom idi. O, SSRİ və Şərqi ölkələri blokunun təmsilçisi olsaydı, onu ölkədən çıxarmaq, sürgün etmək, səfirlikdə belə bir diplomatik hərəkətlərinə dözmək istəmədiklərini bəhanə edə bilərdilər. «Professional kəşfiyyatçılar belə məsələlərdə yazıcıının dediyi kimi, adətən, «lüzumsuz şahidlərin, diplomatların, səfirlərin və jurnalistlərin diqqətini cəlb etməməyə çalışırlar». Çətinlik yaradan burada BMT-nin İsveçrə nümayəndəliyində işləyən Sündomun İsveç vətəndaşı olması idi. Sosialist ölkələri nümayəndəsi kimi ölkədən çıxarmağın qeyri – mümkünüyünü anlayırdılar. «Belə hallarda digər tərəf xüsusili bir etirazını bildirmədən ifşa edilmiş amerikalı diplomatın öz ölkəsindən çıxarılması ilə kifayətlənirdi. İsveç diplomatomunu belə asanlıqla çıxarmaq olmazdı. Bunu buraya toplaşanlar da başa düşürdülər. İsveç tərəfi əməkdaşının günahı barədə mütləq sübut istəyəcəkdir, MKİ və FTB isə DTK-da «Vakx»ın əleyhinə təşkil olunmuş qurğudan baş açmasınlar deyə Sündomu açıq-aşkar təhlükədə qoymamalı idi».

Əsərdə xarici kəşfiyyat idarələrinin «Vakx» adlandırdıqları Kamalın tapılması üçün apardıqları birgə iş geniş təsvir edilir. Bunun üçün onların qarşılaştıqları çətinliklər var. Onlar ehtiyatlı olmalıdır. Elə etməli idilər ki, ruslar Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsində ingilis kəşfiyyatçısı oldu-

ğundan duyuq düşməsinlər. Bu planı kobud hərəkət kimi dəyərləndirən Xeşlem bu fikirdədir ki, onları bu agentlə bağlayan son sapi qırıb atmaqdansa, İsvəçin köməyilə sovet agentlərini tapmağa çalışmaq daha məqsədə uyğundur. Eşbi isə Sündomun onları «Vakx»la bağlayan yeganə sap olsa da, bütün variantları təhlil edib, ən əlverişlisini seçdiklərini deyir. Əlaqələndiricilərini itirmiş «Vakx»ın başqa əlaqələndirici axtaracağınyı yəqin edən ingilis, amerikan kəşfiyyatçıları Nyu-York bölgəsini nəzarətə alacaqlarını, rusların da almanlar kimi nizam-intizama meylliyyini, rus kəşfiyyatçılarına planlaşdırılmış hərəkət etmək icazəsi» verilmədiyini, DTK-nin üç rezidentinin Vaşinqtonda, Nyu-Yorkda, San-Fransiskoda olduğundan, «Vakx»-in əlaqələndiricisinin də bu yaxınlarda olacaqlarına ümid bəsləyirlər. Lakin çox pəşkar, bu sahədə qabiliyyətə sahib olan Xeşlem əgər əlaqənin əsas mənbəyi sıradan çıxıbsa, «Vakx»ın əlaqələndiricisi DTK-nin yerli rezidentləri ilə əlaqəsi olmayan ikinci kanal axtaracağına da inanır. Bundan artıq bir şey düşünə bilmədiklərini etiraf etməli olan Kevenoun əksinə olaraq Xelşen şübhə etmir ki, bu «Vakx» özü gizli agent deyil, ölkələrində möhkəmlənə bilmiş bir adamdır.

Sovet kəşfiyyatının professionallığını, zəncirin uzun olmasının zərərini başa düşdüklərini bildiklərindən, FTB əməkdaşları da artıq inanırlar ki, bu adam Amerikada möhkəmlənmiş və cəmiyyətdə yüksək mövqe tutmuş bir adamdır və buna görə də əlaqəyə şəxsən özü çıxır, DTK kəşfiyyatının professional bir əməkdaşı onun əlaqələndiricisidir.

Eşbi, eləcə də Kevenou da inanır ki, «Vakx» ən böyük sovet kəşfiyyatçısıdır. Onun ələ keçirilməsində ingilis kəşfiyyat idarəsi öz agentlərini təhlükədə qoymamaq üçün yaxından kömək etməyəcək. Amerika xüsusi informasiya mərkəzinin bu işdə müvəffəqiyyət qazanacağına inanır. Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin fəaliyyət dairəsinin genişliyini nəzərə alan

Şervud bilir ki, onlarda kəşfiyyat da, əks –kəşfiyyat da quru- luşça bir idarəyə daxildir və onlardan fərqli olaraq «fəaliyyətlərini əlaqələndirmək asandır». Eyni zamanda Kevenoun mənsub olduğu idarədə də boşboğaz və ya rus agentinin olmamasına da əmin deyillər. FTB və MKİ-nin bir-birinə münasibətindəki gərginlik onların arasındaki söhbətdən məlum olur. Bir –birini nədəsə günahlandıran Şervud özgə agenti axtarmağın MKİ-nin işi olmadığını, onlara ancaq vətənpərvərlik niyyəti ilə kömək edəcəklərini deyəndə FTB nümayəndəsi Kevenou onu sancır ki, «Mən MKİ –nin bütün agentlərinin əsl vətənpərvər olduğuna şübhə etmirəm, xüsusilə İrana silah satışından sonra...». Eşbi yaranan gərginliyi yatırmağa çalışır, bu məcrada söhbət salmağın lüzumsuz olduğunu Kevenouya çatdırır və əsas fikrin bir məqsədə yönəldilməli olduğunu vurgulayır.

Lakin «VAKX»-in əlaqələndiricisinin peyda olduğunu, onun Sündomla görüşə can atdığını bildikdə, Eşbi hey-rətdə qalır, «Servud daşa dönür», qulaqlarına inana bilmir.

Sündom on il əvvəl Polşada İsveçrə səfirliliyində işləyərkən sovet kəşfiyyatına cəlb edilmiş, o vaxtdan müntəzəm olaraq informasiyaları, gizli məlumatları göndərir, sovet kəşfiyyatına lazım olan sənədlərin surətini çıxarırdı. Sündomun işə cəlb olunmasında bir polşalı oğlanla saxladığı homoseksual əlaqə səbəb olmuşdu. Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin Varşavadakı rezidenti bundan xəbər tutmuş, qalmاقaldan qorxan Sündomu əməkdaşlığa məcbur etmişdi. Sündom bu satqınlığın qorxusunu çəkirdi və yüngül həyat tərzi keçirdiyi Amerikada da bu qorxu onun varlığını zəhərləyirdi. Nyu-Yorkdan BMT-nin İsveçrə nümayəndəliyinə göndəriləndə bu gizli müqavilənin qurtardığını düşünsə də, gözlədiyinin əksi oldu. Onu burada da DTK tapdı, işinə davam etmək əmri verildi və yenidən hansısa məktub və paketləri göndərir, lazımı adamlarla görüşür, qorxu altında yüngül həyat keçirməkdə də davam edirdi.

Tomun düşünülmüş planı əsasında amerika və ingilis kəşfiyyatçıları uduzduqlarını anlayır. Bunu rüsvayçılıq, onların hamisini-buraya gələn ingilis kəşfiyyatçıları təkəb-bürlü Blant və ehtiyathlı Xelşem, pərt olmuş «əba və xəncərli» Amerika cəngavərləri Şervud və Eşbinin, uğursuz əməliyyatının rəhbəri Tomas Kevenoun da öz payı olduğunu bildirən yazıçı sovet kəşfiyyatçısının konverti rahatca götürüb Nyu-Yorka götürüb, məlumatı maneasız olaraq Matveyevə çatdırmağa nail olduğunu həyəcanla təsvir edir. Baxmayaraq ki, aparılan əməliyyat nəticəsində Beytaundakı gizli xəfiyyə idarəsinin rəhbəri, Kamal Aslanın əlaqələndiricisi Tom məhv edilir, amma uzun illər sistemli şəkildə ölkədə möhkəmlənmiş Kamal amerika-ingilis kəşfiyyatının diqqətindən yayına bilir. Sovet kəşfiyyat rəhbərliyi Tomun əvəzinə «Yuçin» üçün yeni bir əlaqələndiricini Amerikaya göndərir.

Yazıçı qəhrəmanın taleyinə biganə deyil. Çox etibarlı, diqqətli, sənədlərdə Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin BBİ-nin əməkdaşı yazılan agent Tom əfsanəvi Kim Filibsinin özü idi. Yazıcı DTK-nin ciddi, möhkəm sərt qanun-qaydalarını hadisələrin içində verir. Tom Kamalla uzun müddət bir yerdə işləsə də sistemin qanun-qaydasına uyğun olaraq onun haqqında əsl məlumatı bilmirdi. Kamal bilmirdi ki, Tom Qazaxıstanda böyümüş, sovet kəşfiyyatının professional əməkdaşı, rusiyalı Eduard Mayer idi.

O, xarici kəşfiyyatçı kimi işləmək üçün iki-üçillik göndərilmiş, gənc arvadını və beş yaşılı qızını qoyub uzunmüddətli ezamiyət adıyla çıxmış, onlara tezliklə qayıdacağını söyləmiş olsa da, evə ancaq səkkiz ildən sonra qayıtmış da nəsib olmadı. Ezamiyəti üç dəfə uzadılmış, iki dəfə növbəti hərbi rütbə verilmiş, dörd dəfə isə İrina ilə danışmağa icazə verilmiş Tom bu səkkiz ildə ailəsi ilə dörd dəfə qısa danışa bilmışdı.

Tomun axırıncı əməliyyatı müvəffəqiyyətlə keçsə də o qədər də xoşagəlimli olmadı. İki il əvvəl tanış olduğu

Ketrinlə görüşü zamanı izləndiyini, heç cür onlardan yaxa qurtara bilməyəcəyini anlayan Tom öz iş otağına dönüb «Yucin»i ələ verib, satqın kimi ömrünün qalan hissəsini həbsdə keçirməkdənə, heç kəsin İrinaya və Lenaya onların əri və atasının satqın olduğunu deyə bilməməsi üçün şərəflə ölməli idi. O çox professional bir kəşfiyyatçı idi. Bir əla-qələndirici kimi Kamal yüksək qiymətləndirdiyi, Tomun ehtiyatlılığı, məharətinə arxayın olaraq heç vaxt nəzərdə tutulmuş görüş yerini yoxlamaması, onların bir -birini sözsüz başa düşməsi, uzun müddət birgə işləmələri, Tomun bir insan kimi də gözəl keyfiyyətləri əsərdə verilir. Tomla əlaqə yaratmaq istədikdə, onun başına gələn fəlakəti eşit-dikdə Kamal kədərlənir, əsl adını belə bilmədiyi, Tom kimi tanıldığı insanın öz kabinetində özünü güllələməsi, əsl dostunun belə faciəli həlakı onun bütün varlığını sarsıdır.

Yazıcı bir insan kimi Kamalın keçirdiyi iztirabları qələmə alır. Kamal kəşfiyyatçı taleyinin belə uğursuzluqla başa çatmasını, bütün bunlardan canı boğazına yiğildığını, Tomun taleyinə bənzər tale yaşıdığını fikirləşdikcə, oğlu Markı bağırına basdıqca əzab çəkirdi. Bilirdi ki, nə vaxtsa ona da ölkəni tərk etmək əmri gələcəkdi və ya onun ifşa olunaraq həbs olunması kimi, yaxud da bundan da betər iş baş verəcəkdi: o amerikanların, xüsusilə texashların daha artıq vətənpərvər olduğunu düşünəndə, əslən texaslı olan Marta ilə boşanma məsələlərini rəsmiləşdirə bilmirdi və qorxurdu ki, bununla oğluna daha bir zərbə vursun.

Kamal yaxın, bəlkə də ən əziz dostunun ölümünü yeni təyin olunmuş əlaqələndiricisi Piter Luisdən eşitdi. Əlaqə-ləndirici Piter beş il əvvəl hazırlanmışdı, beş il əvvəldən Nyu-Yorkda yaşayan, xeyli təmkinli nəcib adam təsiri bağışlayan şəxslə elə ilk görüşündə yeni təlimatla təlimatlaşdırıldı. O, «Ceneral elektrik» şirkətinin MKİ üçün yeni təchizata başlamaq istədiyini və bu təchizatın haraya və nə-yə görə getdiyini öyrənməli idi. Bu sifarişin məxfi olduğunu

başa düşən Kamal Aslana məlum olur ki, «bu MKİ və MTA-nın birgə aksiyasıdır». Bu təhcizatın məhz nə olduğunu onun parametri, tətbiqi xarakterini, harada istifadə olunacağını bilmək çox vacibdir, şirkətin Kaliforniya müəssisəsi işe beş gündən sonra başlayacaqdır və vaxtin çox az qaldığını, bu yükün rəsmi sisariçisi MTA nümayəndələri olduğunu işin Müdafiə Nazirliyində rəsmiləşdirilməsini, məsələninin çox ciddi olduğunu anlayan Aslan yeni bir kəşfiyyat işinə başlayır, Kaliforniyaya gedir və səfəri uğurlu olur. O, öyrənə bilir ki, «Ceneral-elektrik» şirkəti MTA və MKİ-nin sisarışı ilə öz təchizatını Alyaskaya göndərəcək. Təchizat dənizin dibindən kabel salınıb başqa bir sistemə birləşdirilməkdən ötrü, xüsusi olaraq düzəldilmişdir».

Kamal öz peşəkarlığı nəticəsində gözə girməyi sevməyən, illər ötdükcə sərtləşmiş, «tabəliçiyində olanlarla hədsiz tələbkar, onların kiçicik bir diqqətsizliyini belə bağışlamayan rəsmi, pedant bir rəhbər olmuş» Kryuçkovun, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin artıq nüfuzunu qazanmaqda idi. Kryuçkov daima onunla maraqlanır. Kamalın Böyük Britaniyadakı informasiya sızması ilə bağlı, həm də sualtı kabellə bağlı məlumatları – peşəkar, dəqiq fəaliyyəti Lenin ordeninə layiq görülür. Sualtı kabellə bağlı məlumatın altıncı idarənin işinə xeyli kömək etdiyini deyən Drozdov yalnız «Yucin»in kabelin şaxtaya davamlı olacağı barəsindəki məlumatından sonra axtarış bölgəsini konkret olaraq müəyyən edə bildiklərini qeyd edir: «Əks halda, amerikalıların bizim Oxot dənizindəki kabellə qoşulmağı planlaşdırıqlarından heç cür xəbər tuta bilməzdik».

Öz hərbi borcunu yerinə yetirən «Yucin»in (Kamal Aslanın) fəaliyyəti Kryuçkov tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Kryuçkov informasiya sızmasını ayırd etmək üçün etibarlı mənbə kimi «Yucin»i məsləhət bilir. Ona daha çətin əməliyyatlar tapşırılır. Şübhədən kənar, yaxşı yerleşmiş «Yucin»ə Baltimordakı oyununu təkrar etməklə – yenidən

bütün əlaqə xəttini yoxlamaq, bu dəfə amerikalılarını yox, ingilislərinkini yoxlamaq tapşırılır. Bu oyunun çox təhlükəli olduğunu, Londonda bu oyunu başa düşsələr, vəziyyətin necə olacağını göz önünə gətirən Drozdov düşündülərini söylədikdə Kryuçkov:

«-Elə edin ki, başa düşməsinlər. Başqa idarələrlə əlaqə yaradın. Hər şeyi bütün incəliklərinə qədər ölçün-biçin. Heç kəs, Londondakı rezidentimizdən başqa bir nəfər belə, əməliyyatımız barədə bir şey bilməməlidir. Məni başa düşürsünüz?»

Yazıcı Sovet İttifaqının hakimiyyət orqanlarında baş verən gərginliklər dövründə DTK-nin fəaliyyətini xüsusişən ön plana çəkir. Sov. İKP MK-nin Baş katibi vəzifəsini icra edən xəstə Cernenkonun hamını əsəbləşdirdiyi bir vaxtda Kryuçkova «müvəffəqiyyət lazımlı idi, hökmən «köstəbəyi» tapıb, yeni rəhbərlik qarşısında özünü təmizə çıxarmalı idi. Bu, məhz indi lazımlı idi. Və bundan ötrü o, hətta «Yucin»in özünü də uduzmağa hazır idi». Əslində Kryuçkov bunu öz mənafeyi üçün etmirdi, köstəbəyin onun öz idarəsində olmasından qəzəbli idi. «O, bu heyvanı tapmaq üçün çalışırıdı, yoxsa rahat olmayıacaqdı».

Kamal («Yuçin») Oxot dənizində amerikalıların sovet kabelinə qoşulmasını xəbər verir. Artıq «Yuçin» (Kamal Aslan) Amerika və İngilis kəşfiyyat idarələrinin nəzarəti altında idi. Tom Losenberqi tanıyan, ona yaxın olan adamların hamısı, Texas ştatı və Nyu-Yorkun bütün sakinlərinin sürücülük vəsiqələri yoxlanılır, geniş yoxlama əməliyyatı aparmaqla «Vakx»-in («Yuçin») silah təhcizatı sənayesi ilə elektrotexniki məhsul istehsal edən iri şirkətlərdən biri ilə əlaqəsi olan adam olduğu üzə çıxarılır, bununla belə, Kamalı tapsalar da, onun əsl sovet rezidenti olub-olmadığını dəqiq müəyyən etmək üçün müvəqqəti ona toxunmamaq, bunu tam təsdiq edənə qədər gözləmək lazımlı gəldiyini, sovet kəşfiyyatının rezidenti olsa da, iki-üç ay müddətində

azadlıqda qalmağına imkan yaratmağın vacibliyini anlayırlar. Artıq izləndiyini başa düşən Kamala əlaqələndiricisi vəsитəsi ilə işini müvəqqəti dayandırmağı əmr edirlər. Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi amerika kəşfiyyat idarəsinin onun izinə düşdүүнү bilsə də, ingilis rezidentliyindəki köstəbəyi axtarış tapana qədər onun Amerikada qalması MKİ və FTB –nin müşahidəsi altında olmalı olduğu vacib bilinir. «Yuçin»in sona qədər dözüb fəaliyyətini davam etdirməsi, təhlükəli də olsa vacibdir. Onun aqibətini «yüngülləşdirmək» üçün bir şey etməyə çalışalar da, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin BBİ bölməsi onun Amerikada olmasını labüb sayırdı. Çünkü onun ağır vəziyyətdə qalmasına, məhbus kimi yaşamasına baxmayaraq amerikalılar da onun əleyhinə bir fakt olmadıqından onun Amerikada qalmasını məsləhət bilirlər. Sovet kəşfiyyat xidmətinə aid məlumatları sizdiran şəxsin Londondakı rezidentlikdə olduğu o zaman açıldı ki, Qordiyevski Nikitenkonun yerinə təyin edilir. İngiltərə və Amerika kəşfiyyatçılarının six əlaqəsi olduğundan bu «köstəbəyin» Londondakı rezidentlikdə olduğu araştırılır. «Ayvi Beliz» əməliyyatını məhz yalnız Londondakı rezidentlik bilirdi. General Quruşko üç gündən sonra Kryuçkova məruzə edəndə ki, «Nikitenko NATO-nun yarımlı bundan əvvəlki bazası barədə, sualtı qayıqlar haqqında heç bir şey bilmirdi. Nikitenko sualtı kabellər və bizim qurduğumuz oyunlar barədə xəbərsiz idi. Bu yalnız bir nəfərə-Londondakı yeni rezidentimiz Oleq Qordiyevski yə məlum idi», bunu eşidəndən Kryuçkov hiss etdiyindən daha da əsəbləşir. «Yuçin»in taleyindən narahat olan Drozdovun əksinə olaraq Trapakov «Yuçin»in taleyinin həllinin köstəbəyin taleyindən asılı olduğunu deyir və bildirir ki, «biz onu həbs edən kimi, onlar da dərhal Yuçini həbs edəcəklər. Bununla da işi bitəcək». Öz fikirlərində haqlı idi ki, bu «köstəbəyin» vəsítəsilə təkcə ingilislər deyil, amerikalılar da faydalı məlumatlar alırdılar.

Yazıçı Qordiyevski haqqında ətraflı məlumat verir: «Polkovnik Oleq Antonoviç Qordiyevski sovet kəşfiyyatının təcrübəli zabiti idi. Hətta, o həmişə BBİ-in ən seçmə göndərişləri ilə işləmişdi. 1962-ci ildə Moskva Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunu bitirən Qordiyevski bir qədər sonra DTK BBİ-nə düşmüş, gizli agentlərə rəhbərlik edən «S» İdarəsinə girdə bilməmişdi. Sonra siyasi kəşfiyyat xətti ilə Danimarkaya göndərilərək BBİ-nin üçüncü şöbəsində işləmiş və nəhayət, 1982-ci ildən 85-ci ilədək Londonda rezident müavini olmuşdu. O, gözəl analistik idi, dünyagörüşünə, biliyinə görə fərqlənirdi. Çox tez mənsəbə çatmışdı və heç kəs onun son on ildə eyni zamanda ingilis kəşfiyyatına da işləməsindən şübhələnməmişdi. Bu, Kim Filbi və Konan Molodiy kimi tanınan Qordon Lonsdəyə görə ingilislərin özünəməxsus qisası idi. Ingilislər, demək olar ki, mümkün olmayan hər şeyə nail olmuşdular. Ingilis kəşfiyyatının on illik bir müddətdə düzüb qoşduğu əla bir oyunun nəticəsində onlar yalnız özlərinin çox gərkli agentini qorumaqla kifayətlənməmiş, eyni zamanda Londonda möhkəmlənməyə çalışan bütün məşhur kəşfiyyatçıları dalbadal ölkədən çıxarıraq onun yolunu da təmizləmişdilər».

Əsərdə ingilis kəşfiyyatına satılmış Qordiyevskini ingilis kəşfiyyatı diqqətlə qoruyur, Vaşinqton, Moskva, Stokholm və Kopenhagendə olan ingilis kəşfiyyatı nümayəndələrinin hamısı bu və ya digər hallarda Qordiyevskiyə uyğun hərəkət edirdilər və bu nəticəsiz də qalmamışdı: «Səksən beşinci ilin əvvəlində məlum olmuşdu ki, Londondakı sovet kəşfiyyatının yeni rezidenti Oleq Qordiyevski olacaqdır. Bu, MİNININ ayrıca və hər iki kəşfiyyat rezidentinin şəxsi zəfəri idi».

Yazıçı burada bəzən öz fikirlərini bir vətənpərvər yazıçı kimi söyləməkdən çəkinmir. Çingiz Abdullayev yazıçıdır, həm də millətinə, torpağını sevən azərbaycanlıdır. Qordiyevskinin əməli fəaliyyətini onun bir gizli agent kimi düşmən cəbhəsinin xeyrinə işləməsi, satqınçılığını yazıçı

nifrətə layiq bilir. Rixard Zorge, Rudolf, Abel, Kanan, Molodir kimi əsl usta, fədakar insanlarla yanaşı öz ölkəsinə xəyanət edib, düşmən tərəfinə keçərək ona işləyənləri yaxşı analiz edir: «onlar kimdir-qəhrəman yoxsa satqın? Söhbət ədalətli cəmiyyət quruculuğunun mümkünlüyü nə səmimi-qəlbən inanan və öz prinsiplərinin qələbəsi naminə canından keçən Kim Fibi, Hau Bercəss və onların yoldaşlarının uğrunda işlədikləri ideoloji motivlərdən getmir.

Söhbət, acgözlük məqsədilə öz ölkəsinin sırrını verən satqın kəşfiyyat zabitlərindən gedir. Kimə işlədiklərindən asılı olmayaraq, istər amerikalı Connı Uoker və ya Oldric Eyms və istərsə də rus Oleq Qordiyevski ilə Oleq Penkovski-əsl satqınlardır. Öz ölkəsinə etdiyi xəyanətinə görə heç bir yüksək mənəviyyat onlara bəraət qazandırı bilməz. Casusluq tarixində hətta ən məşhur adamlar belə satqın, fərari, vətən xaini adlandırılacaqlar. Belələri heç bir ölkədə və heç bir dövlət quruluşunda bağışlanmır. Əks tərəfə işləyənlərin xidmətləri nə qədər qiymətli olsa belə, onların işi elə mənfur əməl olaraq qalır. Onlar hər halda iyrənc və miskindirlər».

Yazıcı satqın adlandırdığı tiplərin xarakterik keyfiyyətlərini də qələmə alır. Qordiyevski əsərdə bacarıqlı, qabiliyyətli, eyni zamanda sərvaxt adamdır. Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin gələcək yeni rezidentinin-Qordiyevvskinin İngiltərə kəşfiyyatı nümayəndəsi ilə görüşündə bu aydın sezilir. Moskvaya çağırılan Qordiyevski onu qarşıda gözləyən təhlükələri duyur və ingilis kəşfiyyatının nümayəndəsi ilə təcili görüşündə bunu bildirir:

«-Məni Moskvaya çağırırlar. Dünən səfirlə görüşdüm. Ona teleqram gəlib. Axşam isə çağrışı təsdiq edən daha bir teleqram gəlib.

-Çağırışın məğzi göstərilib?

-Bəli, Məni Londona yeni rezident təyin etmək istəyirlər. Onlar məni Çebrikov və Kryuçkovla görüşməkdən ötrü çağırırlar.

-Çox yaxşı. -Holder cavab verdi, -ancaq başa düşmürəm, axı Sizi nə narahat edir?

-Teleqramın özünün ahəngi. Nədənsə çox təntənəlidir. Əvvəllər heç vaxt bu cür teleqram göndərilməyib.

-Bunun əhəmiyyəti yoxdur, -Holder bir qədər fikrə gedib dedi,- Sovet İttifaqının yeni lideri aprel plenumunda böyük aşkarlıqdan danışındı. Yeni dövr-yeni adətlərdir.

-Oradakılar ki, qocadırlar,-deyə Qordiyevski etiraz etdi,-Yox, bu teleqram mənim heç xoşuma gəlmir.

-Biz öz kanalımızla da yoxlamışıq. Amerikalılardan da bunu xahiş etmişdik. Moskvada hər şey tərtəmizdir, -deyə Holder onu xatircəm etməyə çalışırıdı,-yoxsa xəbərimiz olardı. Ola bilsin ki, Sizin təyin olunmağınız lap Qorbaçovun özündən də asılıdır.

-Mən hesab etmirəm ki, belə bir teleqram Qorbaçovun özünün göstərişi ilə göndərilsin...»

Qordiyevski artıq vaxtin çatdığını yaxşı anlayır. O öz ailəsini də götürüb ingilis kəşfiyyatına tamamilə keçmək fikrini gizlətmir.

Bununla belə, çağırıldığı üçün getməli olan, başqa çarəsi qalmayan Qordiyevski iki yolun ayricında qalsada, anlayır ki, başqa yolu yoxdur...

Marqaret Tetçerlə Mixail Qorbaçovun görüşü üçün hazırlanan sənədləri Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin BBİ-nin Londondakı siyasi kəşfiyyat üzrə rezidentinin müavini Qordiyevski, daha doğrusu ingilis məxfi xidməti hazırlayıbmış: Qorbaçov bu zaman ingilis kəşfiyyatından şparqalka əldə edibmiş və məhz buna görə ağıllı «Dəmir ledi»də böyük təəssürat oyadıbmış. Yaziçı inanır ki, Qorbaçovla «Dəmir ledi»nin görüşü barəsində bir qədər sonra yüzlərlə kitab yazılaçaq, filimlər çəkiləcəkdi, bu haqda iştirakçıların hər ikisi – Marqaret Tetçer və Mixail Qorbaçov özləri danışacaqdılar». Tetçer-gənc, gələcəkli, mütərəqqi fikirli saydığı

Qorbaçova inanaraq, onun rəhbərlik etdiyi müddətdə ona yardımçı olmağa çalışdığını yazıçı xüsusişlə qeyd edir.

Qordiyevskinin bəd əməllərindən xəbər tutan Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin əməkdaşları onun Holderlə görüşlərini, şəkillərini müxtəlif görüntülərdə çəkmişdi və o Moskvaya endiyi zaman artıq şəkillər Kryuçkovun stolunun üstündə idi.

Qordiyevskinin zərbələri dəyə biləcək Kamal izləndiyini bildiyindən, şəxsi məsələlərdə də ondan əl çəkməyəcəklərini, kamera qoyub görüşlərini çəkəcəklərini, sonra gördüklərini «ləzzətlə» müzakirəyə qoyacaqlarını hiss etdiyindən ağılla, tədbirlə hərəkət edir. İlk növbədə yaxın dostu Sandra ilə əlaqələri kəsir. Yazıçı özü professional kəşfiyyatçı kimi bu işlərin mahiyyətini dərindən dərk edəndir. Bilir ki, «kəşfiyyatçıların düşünülməmiş hərəkətləri olma-malıdır. Onlar yüksək dərəcəli şahmatçılar kimi irəlidə bir gediş deyil, ən azı on gediş görməlidirlər, bu zaman digər tərəfin reaksiyasını da qabaqcadan bilməlidirlər. Və ən kiçik fiqurun, piyadanın rolunu belə, qiymətləndirib, bütün oyunun inkışafını duymalıdır».

Kamal Aslan İngilis-Amerikan kəşfiyyatçılarına meydan oxuyur. Artıq geriyə yolu olmayacağını başa düşür, işini bir həftə ərzində bitirməyə çalışır, FTB əməkdaşlarını çəşdiraraq yerinə bacarıqlı və sağlam düşüncəsinə inandığı Tadao İmatsunu qoyub məzuniyyətə gedəcəyini elan edir. Onun həbsi şirkətin aksiyalarının mütləq aşağı düşəcəyinə gətirib çıxaracaqdı. Müəssisəni gözləyən zərbədən qurtarmaq üçün o şirkəti İmatsuya tapşırır və idarə edilməsinin bütün səlahiyyətlərini ona verir və «şirkətin yalnız etibarlı əllərdə olacağına əmin olandan sonra, nəhayət, Hyuston avialaynerinə bilet aldı».

FTB və MKİ əməkdaşlarının birgə apardığı əməliyyatdan xəbərsiz, amma izləndiyini gözəl bilən, xüsusi xidmət orqanlarının onunla münasibətdə olan hər bir adamın şəxsiy-

yətinin arayıb axtarmasına çox böyük vəsait və qüvvə sərf etdiyini başa düşən Kamal Martadan boşanmasına baxmayaraq, qaynatası Sayminqtonun evinə gedəndə də, vaxtını oğluyla keçirdiyini görəndə də kəşfiyyat əməkdaşları onu addım-addım izləyir, onun öz oğlunu oğurlayacağını, ya da nəsə başqa bir asayışı pozaraq iş görəcəklərini gözlədikləri halda, onları heyrətdə qoyacaq başqa bir iş görür. Hyustona, oradan maşını ilə Beytaunaya gedir—Tomun qəbrinin ziyarətinə gedir, ağlaşıgmaz hərəkətləri ilə onları daha da həyəcanlandırır. Hətta çox pis vəziyyətdə hazırlaşmış, uzun illər gizli agent işləmiş adam «özünü güllələmiş digər bir agentin qəbri üstə getməməli idi». «Qəbirstanlığa belə bir gəliş yalnız digər agentə qarşı vacib bir sübut deyildi, həm də hər hansı xüsusi xidmət orqanının yüksək marağınə səbəb olmalı idi. Bunu yalnız kəşfiyyatdan çox uzaq olan bir adam başa düşməyə bilərdi. Lakin Kamal Beytauna gedirdi».

Amerika FTB-nin əməkdaşı bunu eşidəndə inanmir, professional bir kəşfiyyatçının belə bir sərsəm hərəkətə yol verməsini Eşbi eşidəndə dodağını dişləyir: düşünür ki, «bu adam ya dahi, ya da diletantdır». Kevenou ilə danışığı zamanı onun yeni bir oyun fikirləşdiyini, yoxsa kəşfiyyatçının belə bir işə yol verməsinin qeyri-mümkün olduğunu desə də, fikrində qərarlı olur ki, «Bu Lasenberqin işində onu özünün əli olduğunu açıq—aşkar sübut edir. Bundan sonra yalnız mister Kamal Aslanı həbs etmək olar» və belə də edirlər. İngilis kəşfiyyat agentliyi bu işin əleyhinə olsa da, öz gizli agentini düşünsə də, Amerika MKİ –si onu həbs edir. Büttün bunlara əvvəldən hazır olan «Yuçin»in-Aslan Kamalın həbsi xəbərini alan Mərkəz Qordiyevskini götürməli olsalar da, Qordiyevskinin işinin Kryuçkovun əmri ilə birinci müavini general Qruşo və eks kəşfiyyat nümayəndələrindən general Qolubevlə polkovnik Budanov aparmalı olsalar da, bu zaman onları, xüsusilə Drozdovu narahat edən Qordiyevskinin tutulması üçün onun izlənməsi idi. O, Qordiyevs-

kini tutmaqla həbsxanada olan «Yuçin»in həyatını təhlükədə qoyacaqlarından narahat idi. O, Yuçinin Sovet kəşfiyyatı üçün çox qiymətli olduğunu bildirdi. Reyqanın «Ulduz müharibələri» proyekti barəsindəki ötürdüyü informasiyaların çox qiymətli olduğunu, onu itirməklə, bunun yaradacağı bütün çətinlikləri görür. Praktiki cəhətdən onu itirdiklərindən məyus olan Kryuçkovun əksinə olaraq Drozdov bilir ki, onu itirməyiblər. Onun «plani tamamilə qaneedidir». Çünkü onun Amerikada ailəsi, oğlu, «əmisi», bütün ölkədə tanınan qaynatası imkan verəcək ki, «amerikalılar heç bir şey tapmasınlar».

NATO-nun bazası, Qordiyevskinin məlumat verdiyi sualtı qayıqlar, sovet xəttinə qoşulmuş sualtı kabellər haqqında «Yuçin»in çox bildiyini nəzərə alıb, onun həbs edildiyini düşünən Drozdovun əksinə olaraq sərt, öz idarəsindəki satqınlığa dözə bilməyən, ona nifrət edən Kryuçkov Qordiyevskini, satqını buraxmaq istəmir, amma başqa çıxış yolu olmadığını görən Drozdov Qordiyevskinin Londona qaçmaq istəyinin Sovet kəşfiyyatının xeyrinə olacağını bilir. Onun Londona getməsi Sovet kəşfiyyatının NATO bazaları və sualtı qayıqların irəliləməsi barəsindəki informasiyalarının təsadüfü olması bunun Kamalla («Yuçin») əlaqəsi olmamasını sübut edə bilərdi. «Ayyi Bellz» əməliyyatından narahat olan Kryuçkov bildirir ki, onlar bu əməliyyatı saxlayıblar, çünkü alçaq Qordiyevski sovetlərin sualtı kabeldən xəbəri olduğunu onlara çatdırmışdı. Drozdov buna görə də «biz xüsusi variant nəzərdə tutmuşuq. Bu variantı bir neçə şöbə eyni zamanda hazırlayıb», -deyir.

Bu variantın «Drofa» əməliyyatı olduğunu bildirən Drozdova Kryuçkov narazılıq edir. Bunu «ağlısızlıq» bilir və belə bir avantürayla razılaşır.

Drozdov qətiyyətlə hər şeyi nəzərdə tutduqlarını, burada «risk»in olmadığını deyir. Kryuçkov «Sizə elə gəlir. Siz bu murdar rola kimi götürmüsünüz?», -deyə soruşanda

Drozdov familyanı deyir. Kryuçkovu bu adamın bu işə yaxşı yaradığına, «onda bir qətiyyətsizlik, süstlük» olduğunu, «ümumiyyətlə, onu işləyib» hazırladıqlarına inandırabilir.

«Dofa» əməliyyatının iflasa uğrayacağından, Qordiyevskinin Qərbə qaçıb canını qurtaracağından, «Yuçin»in işə həbsxanada qalacağından da narahat olan Kryuçkovu Drozdov əmin edir ki, hər şey yaxşı olacaq.

Qordiyevski – öz vətəninə, dövlətinə xəyanət etmiş olsa da, ondan da çox vətənpərvər olan, gəncliyi, ömrünün çox hissəsi qəriblikdə keçən əsl sovet agentivardı və onu qurtarmaq üçün dövlət Qordiyevskinin «satqınlığına bir müddət göz yumur. Onu sorğu-suala tutanda da onunla dəlil –sübutlar təqdim etmədən danışıqlar aparılır. İngilis kəşfiyyatı nümayəndələri ilə icazəsiz görüşündən çəkilən çoxlu sayda şəkillərin adı çəkilmir, özlərini elə aparırdılar ki, guya əks –kəşfiyyatı daha çox polkovnikin evindən tapılmış Soljenitsinin kitabı maraqlandırır: öz rəsmi işindən uzaqlaşdırılsa da, ona məzuniyyət verilməsi, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin Semyonskidəki sanatoriyasına dincəlməyə getməyə icazə verilməsi «DTK və sovet kəşfiyyatının ağlaşığmaz, görülməmiş liberalizmi kimi, BBİ rəhbərlərinin İngiltərədə və Amerikada uzun –uzadı müzakirəyə səbəb olan anlaşılmaz hərəkəti kimi qəbul edilir. Londondakı, Skandinaviya ölkələrindəki, qismən də Amerikada olan sovet agentlərinə çox böyük zərər vuran, casusluqda ittiham olunan Qordiyevski işə müşahidədən yayındığını düşünən xain idi. O sanatoriyadan qayıdır onu izləyən xüsusi dəstənin-müşahidəçilərin yüksək hazırlığı olmayan bir neçə agentdən ibarət birinci dairəsini görürdü. Onun ölkədən çıxmاسına imkan verilməsinin səbəbini əslində bilməyən Qordiyevski Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin tarixində ilk dəfə olaraq satqın olub, özünü bu qorxunc təşkilatı udmuş hesab etsə də, özünü azadlıqda hiss etsə də bir vətən xaini idi. Belə bir

vaxtda Amerika həbsxanasında oturan, Kamal vətən xainindən fərqli olaraq öz ağı, düşüncəsi ilə artıq Amerika kəşfiyyatına qalib gəlmışdı. Nyu Yorkun ən yaxşı vəkillərdən olan mister Straum və mister Rozenfeld Kamalın müdafiəsini üzərinə götürmişlər. Onun həbsindən bütün ciddi cəhdlərə baxmayaraq Sayminqton da xəbər tutur. Rozenfeld özü Vaşinqtona gələrək Kamalın nəyə görə həbs olunduğunu başa düşmədiklərindən elə onun həbs olunduğu gün konkret ittiham irəli sürülməsini tələb edir. Bütün fəaliyyəti dövründə işlərini çox diqqətli, səliqə-səhmanla quran Kamal Amerika Federal kəşfiyyat idarəsinə gülünc vəziyyətdə qoyaraq, tamamilə ittiham olunduğu məsələdən təmiz çıxmaga müvəffəq olur. Aparılan dindirmələrdə, istintaq dövründə öz sakitliyini qoruyan, özünü hər cür ittihamlardan təmiz çıxaran Kamal böyük iradə nümayiş etdirir. Sovet kəşfiyyat idarəsinin planı əsasında «Yuçin» Amerika-İngiltərə kəşfiyyat idarəsinin «VAKX» adlandırdığı şəxsin Kamal Aslan deyil, MTA -nın aparıcı əməkdaşı Ronald Uilyam Relton olduğu təsdiq edilir. Amerikalılar tərəfindən «Ayvi-Belez» əməliyyatına birbaşa yolu olan məhz bu adam olduğu ABŞ prezidentinin milli təhlükəsizlik üzrə köməkçisi Robert Makfarley, ABŞ-ın Müdafiə nazirliyinin kəşfiyyat idarəsinin rəisi general - leytenant Daniel Qrexem təsdiqləyəndən sonra hər şeydən əli üzülən Kevenou, Eşbi və digər Amerika kəşfiyyat idarəsinin əməkdaşları Kamalı özlərinin lüzumsuz şübhələrinin qurbanı kimi qəbul etməyə məcbur olurlar. Kamal rəqiblərini heyranedici dərəcədə heyrətdə qoya bilir. Kamala qarşı bütün tutarlı dəlillərini itirmiş FTB və MKİ əməkdaşları onun həqiqətən «Yuçin» olduğu qərarına gəlsələr də, ümidi-siz, naəlac qalib onu buraxmalı olduqda son dəfə bu profe-sional kəşfiyyatçı Kamalın davarınışına heyran qalır, bu-nunla belə ondan əllərini çəkməyəcəklərini, onun Yuçin olduğunu sübut edəcəklərini bildirirlər. Sonra öz vəkilləri və

prokurorla Kevenou və Eşbinin oturduğu həbsxana rəisinin kabinetindən çıxanda Eşbi Kamaldan bir neçə dəqiqə yubanmasını xahiş edir. Hər iki professional kəşfiyyatçının axırıncı görüş zamanı bir-birinin əlini möhkəm sıxıb vidaslaşlığı zaman, bir-birinin gözlərinin içində baxıb sanki Eşbinin onun kim olduğunu və «Vakx» adı ilə kimin gizləndiyini bildiyini demək istəyirdisə, Kamal Aslan da Eşbinin gözlərinin içində baxıb sanki deyirdi: «Bəli, mən professionalam, çalış ki, sən də öz ustalığını mənimlə təkbətək döyüsdə göstərəsən, məni bir partiya udasan, mən o zaman sənin üstünlüyünü tanıyaram».

Kamal öz borcunu ləyaqətlə yerinə yetirən professional kəşfiyyatçı idi və sovet kəşfiyyat sisteminin belə adam-lara ehtiyacı vardı.

Yazıcı 80-88-ci illərdə sovetlər ölkəsində hökm sürən hadisələri ardıcılıqla verir. Baş katib vəzifəsinə seçildikdən sonra Qorbaçovun apardığı islahatları təsvir edir. Bu islahatların içərisində «ölkədə alkooqol əleyhinə aparılan kompaniyalar, bunların ölkənin iqtisadi durumuna mənfi təsiri, üzümçülükdəki səhv addımlar, Qafqazda, Krimin bir çox bölgələrində hektarlarla üzüm bağlarının məhv edilməsi, ən yaxşı şampan və konyak istehsal edən zavodların bağlanması, Sov. İKP MK-nın gülünc qərarlarından biri kimi təəssüf doğurur.

Fərdi xüsusi fəaliyyətə icazə verilməsi, zəhmətsiz gəlirlə fərdi xüsusi mülkiyyət arasındaki fərqlərin doğurduğu çəşbaşlıq, zəhmətsiz gəlirlərə qarşı mübarizə planı, partiya və həmkarlar ittifaqları yiğincaqlarında bu mövzuda aparılan müzakirələr, işin idiotizm həddinə gəlib çatması, aparılan qeyri əhəmiyyətli işin davam etdirilməsi, insan haqlarının boğulması təsvir edilir. Yetərincə işin mahiyyətinə varılmaması, zəhmətsiz gəlir dedikdə onun məğzinin düzgün başa düşülməsi, nəticədə insanların taleyinə vurulan ağır zərbələr, bununla bağlı hadisələr qələmə alınır. Məsələn, alimlik kur-

sunun dinləyicisi evə, canından artıq sevdiyi anasını görməyə getdiyi üçün partiyadan xaric edilmişdi. Guya o, bu üsulla zəhmətsiz gəlirə göz yumubmuş. Oğlanı partiya ilə yanaşı, ali məktəbdən də xaric edərək, həyatını alt-üst edirlər.

Hakimiyyətə gələn Qorbaçovun apardığı cüzi yaxşılığa doğru iqtisadi göstəricilərin xalqda kortəbi qeyri-adi ruh yüksəkliyi yaratması ancaq özünü Qorbaçovun ölkəni idarə etdiyi ilk illərdə göstərdiyi verilir.

Yazıcı dövlət başına gələn Baş katiblərin hər birinin özüylə gətirdiyi yeni programlara toxunur. Bu programların ya kommunizm, ya ərzaq, ya da mənzil məsələsinə aid olması, onların bu programı 15-20 il ərzində həll edəcəyinə verdikləri vədlər peşəkar hüquqşunas-yazıcı, ictimai-siyasi hadisələri düzgün dərk edib, ona ayıq gözəl baxmağı bacaran, işin mahiyyətini gözəl anlayan detektiv yazıcının kəskin istehzasına tuş gəlir. Hadisələrin, əhvalatların gedışatında yazılı Çingiz Abdullayev dövlət quruculuğundakı bu cybəcərlikləri, qüsurları görüb məsxərəyə qoymaqdan çəkinmir. Onların hakimiyyətə gələrkən özləri ilə gətirdikləri program və planların yalan, boş vədlər olduğunu özlərinin də yaxşı bildiklərini açıq-aşkar cəsarətlə, qeyzlə, gülüş doğuran bir dillə istehzali şəkildə verir.

Yazıcı Qorbaçovun Baş katiblərdən fərqli bir işini «yaxşı» qiymətləndirir ki, o yan-yörəsindəkilərin hamısını yedizdirirdi. Hər bir sovet ailəsinə yeni mənzil vəd edən Baş katibin bütün mənzil fondlarını «pay-pürüş» etməsi, ancaq mənzil programının özülünün həyata keçməməsi və bunun həyata keçməsinin qeyri-mümkünlüyü qeyd edilir və yazılı üstü örtülü rişxəndlə Baş katibin özünün «təvazökarlıq ilə fond adını daşıyan gözəl bir binaya köcdüyünü, baş katiblərin hamısının öz taleyindən razı qaldıqlarını deyir. Bir ovuc zümrənin bütün ölkənin sərvətini gizli talaması, üzdə rüşvətxorluğa, zəhmətsiz gəlirə nifrat yaratmaq hissi, gizlində isə öz fəaliyyətləri dövründə öz talelərindən «razi» keyf içində

də yaşıyan dövlət başçıları, məmurlar oxucuda nifrət doğuracaq bir dillə verilir. Qorbaçovun boş, yalançı vədləri, nitqləri, tərəqqipərvər yeni liderin «dolaşıq», çox vaxt işə dəxli olmayan nitqinə sadə insanların əhəmiyyət verməməsi, ümid doğuran hap-goplarına inam, onun hər yerdə peyda olan arvadının «ədaları, cəlbedici geyimləri ilə zəhlə tökməsi» real, olduğu kimi verilir.

Romanda maraq doğuran məhz onun dövründə ölkənin daxili siyasetində olduğu kimi, xarici siyasetində də olan çatışmazlıqların tarixilik prinsipi əsasında təsviridir. Bu roman siyasi –detektiv roman olmaqla yanaşı tarixidir, real faktlara tam dəqiqliklə söykənərək baş verən hadisələri təsvir etməsində Çingiz Abdullayev çətinlik çəkmir. O hadisələrə siyasi –iqtisadi prizmadan baxır və ölkənin bu dövrdə mövcud olan xarici siyasəti, daxili, siyasi məsələləri də nəzərdən qaçmir.

Qorbaçovun hakimiyyətdə olduğu ilk illərdə onun Tetçerlə görüşünə ciddi zərbələr vuran ingilis, sovet kəşfiyyatındaki ziddiyyətli hadisələr xatırlanır, Qordiyevskinin Moskvadan qaçmağa «müvəffəq» olandan sonra ingilislərin «Dumanlı Albion» əleyhinə kəşfiyyat fəaliyyətində ifşa edilmiş «böyük bir diplomat qrupu ölkədən xaric etməsi, bunun cavabında sovet tərəfin də belə bir biabırçılıqla ifşa edilmiş xeyli ingilis diplomatını ölkədən çıxarması», bu hər iki dövlətin münasibətinə zərər vuran təhqirlər kimi yazıçı tərəfindən qiymətləndirilir. Yaziçi Qorbaçovla Büyük Britaniyanın baş nazirinin görüşünü ingilis kəşfiyyatının hazırladığını qabiliyyətsiz, uzaqgörməz Qorbaçovun bilmədiyini qeyd edir: «Heç vaxt heç kəs M.Qorbaçova onun Büyük Britaniyanın baş naziri ilə görüşünü ingilis kəşfiyyatının hazırladığını deməmişdi. Deyən olmamışdı ki, onun təklif və suallarının bütün layihələrini ingilis kəşfiyyatının çoxillik əməkdaşı, DTK BBİ-nin Londondakı keçmiş, eyni

zamanda, hələ də təyin olunmamış rezidenti Oleq Qordiyevski hazırlayıbmış».

Bunu bilən Kryuçkovun susması, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri, Qorbaçovun dövründə siyasi Büronun üzvü olmuş Çebrikovun özünü laqeyd göstərməsi, guya heç vaxt belə pis şeylərin «ona dəxli olmadığı» kimi özünü aparması, «belə pis şeyləri Baş katibə» heç vaxt danışmaz kimi aparması – real hadisələri, faktları romanın sujeti daxilində «əridir», dolanbac yollarla gedir, o dövr hadisələrini qələmə almaqla Sovet Dövlət maşınıını idarə edən qüvvələrin xarakterlərini açır, o dövrün real hadisələrini keçmiş sovet dövlətinin adamlarına, eləcə də dünya oxucularına çatdırır. O zaman baş vermiş bir çox mahiyyəti başa düşülməyən hadisələr, bir çox qaranlıq qalan məsələlər romanda verilir. Çingiz Abdullayev bir yazıçı kimi qələmə aldığı bu əsərdə onların xarakterik keyfiyyətlərini, bu sahədə onların fəaliyyətini, apardıqları siyasetin mahiyyətini oxucu üçün «qaranlıq» qalmağa qoymur. Romanda oxucu üçün qaranlıq qalan bir çox məsələlər aydınlaşır, Sovet Dövləti kimi güclü bir dövlətin məhvinə səbəb olan amillər üzə çıxarılır. Çingiz Abdullayevin bir yazıçı kimi – detektiv, siyasi detektiv kimi sevilməsində əsas keyfiyyətlərdən biri də onun bu hadisələri uzun uzadı yorucu bir dillə deyil, qısa, sadə, məntiqi bir abzaslarda çatdırı bilməsidir.

Sovet Dövlətinin iflasa uğraması səbəblərini də özündə əks etdirən ən maraqlı, dəyərli bədii əsərlərdən biri olan «Məşhər ayağında» romanının sadə sujetində bir-birindən gərgin hidisələr verilir, əsər maraqlı bir süjet xəttinə malikdir. Hadisələr, əhvalatlar əvvəldən axıra kimi olduğu kimi deyil, cəlbedici bir şəkildə verilir, oxucu yorulmur, intizada qalır, bütünlükə hadisələrin içində daxil olur. Səhnələr real, hadisələr zəngin, detallar qabarıq və cəlbedici, surətlər aləmi zəngindir. Əsərdə şəhərlər, Amerikanın həyat tərzi yazarının diqqətindən yayınmir.

Məsələn, Sovet həbsxanaları ilə Amerika həbsxanalalarını müqayisə edir: «Sovet həbsxanası ilə müqayisədə Amerika həbsxanasında oturmaq, hər halda, yaxşı bir kurnota putyovka almaq kimi bir şeydir. Qarşısına cinayətkarı islah etmək kimi nəcib bir məqsəd qoyan, əslində isə məhbusları ağlaşımaz dərəcədə alçaldıb təhqir edən bir sistem olan sovet həbsxanasından fərqli olaraq, Amerika islah müəssisələri heç bir yüksək məqsəd qoymur. Burada azadlığa yalnız təmiz vicdanla getməyə çağırın hər cür riyakarlıqla dolu şüarlar yoxdur. Amerika həbsxanasında məhbus yalnız öz cəzasını çəkir, vəssalam. O, törətdiyi cinayətlərə görə cəmiyyətdən təcrid olunaraq həbsdə qalmalıdır. Lakin bununla yanaşı, heç bir eşidilməmiş həqarətə məruz qalmamalı, səhərdən axşamadək havayı işləməməli və heç bir vəzifəli şəxsin təhqir obyekti olmamalıdır. Sovet sistemində şikayət vermək-yalnız müdürüyyətin qəzəbinə sahib olmaq deyil, həm də öz həyatını təhlükə altına qoymaq deməkdir. Amerika həbsxanasında hər hansı bir şikayətə qanuni şəkildə baxılmalıdır, hətta məsələnin prokurorluğa gedib çatmamış həll olunması təsəvvür edilməz dərəcədə təəccüb doğurur».

Hər bir cəmiyyətdə olduğu kimi Amerikada saysız hesabsız «problem və ədalətsizliklərin olduğunu bilən yazıçı bütün» bu problem və ədalətsizliklərə baxmayaraq «bu ölkənin onu əhatə edən aləmə necə uyğunlaşmaq» istədiyini görür, və «sovet quruluşunun ideya və prinsipləri» onun «fikirlərinin təhtəlsür» səviyyəsində olsa da, «hər bir ağıllı adam kimi o, Amerika həyat tərzinin müsbət tərəflərini görməyə bilməzdi».

Yazıcıının əsərdəki hadisələri belə reallıqla təsvir edə bilməsində, əsərin müvəffəqiyyət qazanmasında maraqlı cəhətlərdən biri hadisələr cərəyan edən yerlər haqqında, onların adamları, onların xüsusiyyətləri haqqında inandırıcı

bir dillə danışmasıdır. «Məşhər ayağında» romanında baş verən bütün hadisələrin çoxu demək olar ki, yaziçinin doğulub, böyüüb boyan –başa çatdığı Sovetlər ölkəsində deyil, xaricdə, 70 il üzümüzə qapanmış, məhdud gedişli ölkələrdə baş versə də, yaziçı, görünür, əsəri yazmadan öncə bu yerləri, bu şəhərləri yaxşı –yaxşı gəzmiş, bu şəhərlərdəki bir sira parkları, otelləri belə olduğu kimi işıqlandırmaq üçün səbrlə hər şeyi yaxşı –yaxşı öyrənib, qələmə almışdır. Məsələn, bəzən o əsl texashıların xarakterlərini açır. Hyüstonun bir hissəsində həmişə yaranan tıxaclardan birinə düşən Kamal «Honda» sürən qadını görür. Tünd rəngli eynək taxmış, nazik dodaqlarının tərpənişindən arxadakı maşının sürücüsünün səbirsizliyindən hirslənib, deyinməsini aydın sezərək dönüb maşınının nömrəsinə baxır və Kamal onun Luizidə anadan olduğunu bilir: «Bu fransızlardan törəyənlər həmişə belə coşqun olurlar» və yaxud: yaziçı Luiziana və Texas ştatlarının əhalisi haqqındaki karnaval bayramlarında, ənənəvi zənci yürüşlərində fransız əhval–ruhiyyəsinin Luizianada çox hiss olunduğunu, texashılarla luizianalıların fərqli xüsusiyyətlərini, onların milli geyimlərini (enli Texas şlyapası qoyurdular, qəşəng uzunboğaz çəkmələri xoşlayırdılar, «Texaslı» adı ilə fəxr edirdilər) təsvir edir. Bir-birindən fərqlənən məqamları (texashıların öz qonşularını o qədər də ciddi adam hesab etmir, Luiziana sakinləri isə öz növbəsində onlara hədsiz ciddi adamlar kimi yanaşırdılar) yaziçı o qədər həssaslıqla qələmə alır ki, onun doğulandan bu şatlarda yaşadığı, onlarla daim ünsiyyətdə olduqlarını təsəvvür edirən. Yaziçı həssashlığı, dəqiqliyi, təsvir etdiyi hadisəyə yaratdığı inam hissi, mənsub olduğu xalqın milli xüsusiyyətləri ilə yoğrulsada, dünya xalqlarının, o cümlədən qələmə aldığı hadisələrin baş verdiyi iki böyük ştatın əhalisinin xarakteri, xüsusiyyətləri haqqında konkret detallar, oxucu inamını qazanmaq üçün yararlandığı priyomlar

Çingiz Abdullayev yaradıcılığının xarakterik xüsusiyyətləri kimi götürülməlidir.

Əsərdə diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri Şərq-Qərb düşüncələrinin, mənəvi xüsusiyyətlərin əsərdə öz əksini tapmasıdır. Yolda yaranan tixac zamanı tanış olduğu Sandra-nın maşınının əzilməsi nəticəsində Kamal da maşını saxlayır. Onlar tanış olurlar, Kamal onun maşınının əzilməsindən narahat olur, üzrxahlıq edir, Sandra onun şərqlilərə məxsus (o Amerikada yaşasa da, valideynlərinin türkmənşəli olduğunu bildirmişdi) nəzakətli davranışından məmənunluq duyur.

Yazıcı əsərdə Kamalı sovet ailəsinə məxsus ruhda təribiə almış dolğun bir surət kimi verir. Sadə bir evdə doğulduğundan, düsdüyü yeni mühitdə, amerikada evlərində həmişə dayə və qulluqcuların olmasına öyrəşə bilmir. Özünü mehmanxanadakı kimi hiss edir. Bunlar onun xoşuna gəlməməklə yanaşı burada özünü yaxşı hiss etmir, ona elə gəllirdi ki, «güclü külək zamanı onların tikilmiş damı darmadağın ola bilər». O, yaşadığı, böyüdüyü möhkəm özülli daş evləri bu beton və şüşə qalağından daha çox xoşlayırdı.

Marta surəti əsərdə bütün xarakterik keyfiyyətləri ilə verilməsə də, Kamalın şəxsi həyatında, taleyində oynadığı rol bu və ya digər şəkildə özünü göstərir. Daim əriylə yersiz mübahisələr edən deyingən Marta mübahisə üçün kiçik detalları unutmur, inciyən, küsən, arvadının onu sixan, qəzəbləndirən, özündən çıxaran hərəkətləri Martanın vecinə deyil. O, özünə qarşı daim ərini diqqətli görmək istəyir, onun məsləhətlərindən (yola bax, şirin şeyi az ye, atam narahat olacaq) boğaza yiğilan Marta belə yaşamağın əleyhinədir və bu yaşayış onun fikrincə, hər ikisini «cana doydurub». Kamal həmişə onunla mübahisədən qaçmağa can atsa da, Marta daha çox dərinliklərə gedir, münasibətləri qəlizləşdirir. Kamalın Şərqə məxsus kişi xüsusiyyətləri sanki qərbli qadını sixır. Amerikaya gəldiyi səkkiz il müddətində

Amerika vətəndaşlığını bərpa etmiş, artıq ona doğmalaşmış, Texas kimi bir ştatda hətta yüksək mənsəb də qazana bilmış Kamal Martanın bütün şiltaqlıqlarına dözməli olur. «Heç bir problemin olmaması üçün kəşfiyyatçının arvadı olmasa yaxşıdır, on illərlə subay qalmalarını isə qeyri-mümkün bilir, həyatın çətinliyi və mürəkkəbliyi səbəbindən yerini bərkitməkdən ötrü hökmən evlənməli olan Kamal bilir ki, Martanın atası da onu xasiyyətinin tündlüyündən xəbərdardır. Bəzən yaşadığı mühit Kamalı sıxır, hər şeyi atıb, baş götürüb buradan getmək istəyir, mümkün qədər uzaqlaşmaq, sanki yaşadığı həyatdan, eləcə də keçmişindən qaçmaq istəyən Kamal bütün bunların günahını Martada görür. Onun şəxsi həyatını dözülməz əzab-əziyyətə düşcar edən, öz varlığı ilə onun ömrünü zəhərləyən Martadan gələn il boşanacağını qətiyyətlə qarşısına qoyan Kamal başa düşür ki, qaynatası Robert Sayminqtonun işgüzər tərəf müqabili olmaq nə qədər faydalı və zəruridir. Amma Martanın sözlərindəki həqiqəti (Marta hesab edirdi ki, onlar tamam ayrı ayrı adamlardır) dərk edir.

Marta Kamaldan əvvəl başqa bir adamlı evlənsə də, birinci əri onunla evləndikdən il yarım sonra Martanın əməllərindən bezib getmişdi. Yeniyetmələrə aid olan inadkarlıq və şiltaqlıq Martanın beyninə işləmişdi. Kamal isə bunu o vaxt dərk etməyə başlamışdı ki, onların artıq övladı dünyaya gəlmİŞdi və Kamalın arvadı ilə arasındaki anlaşılmazlıqlarda bircə nəfərə-artıq ilk kəlmələri deyib danışmağa başlamış və onun üçün demək olar ki, bütün aləmi əvəz edən, bu iki ən yaxın varlığın niyə yola getmədiklərini hələ dərk etməyən körpə oğluna yazığı gəlirdi.

Kamal ömrünün Amerikada keçən səkkiz ilindən sonra rastlaşdığı Sandra ilə Martanı müqayisə edir; «qətiyyətli, intizamlı, diqqətli» Sandra ilə daima dava -dalaşa, istədiyi anda hər şeyi məhv etməyə hazır olan Marta arasındaki böyük fərqi görür.

Sandra Marta ilə boşandıqdan sonra Kamalın öz şəxsi həyatındaki boşluğu dolduran bir surət deyil, həm də artıq qərib ölkədə Kamalın ürək qızdırıldığı bir insandır.

Əsərdə Kamalın şəxsi həyatından çox onun bir gizli agent kimi fəaliyyəti daha qabarıq şəkildə verilir. Marta ilə oğlu, Sandra ilə sevgi məcaraları əsərin ümumi süjet xəttində əsərin dolğun, hadisələrin maraqlı quruluşuna, zənginliyinə xidmət edir. Burada ictimai-siyasi yönümdə hadisələr bir süjetdə mərkəzləşdirilir.

Əsərin ilk səhifələri Kamalın Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri kimi tarixdə qalan Andropovla Moskva yaxınlığındakı agentlər üçün nəzərdə tutulan xüsusi bağdakı görüşü ilə başlansa da, burada «qabaqcadan danışılıb həll olunmuş», «əmrə» əsasən, xalq, dövlət naminə tərcümeyi-həli, milliyyəti və həyat tərzi ilə fərqlənən, artıq Əmir deyil, Kamal Aslan adı ilə yeni doğulan, bir daha Əmir kimi mövcud olmayacaq insanın talcayı əsasdır.

Əsər A. Dantenin «İlahi komediya» əsərindən götürülən aşağıdakı epiqrafla başlayır:

Cəhənnəmin girişində uca, qəlbi bir yerdə.
Mən oxudum aram –aram solğun rəngli yazını.
Dedim: «Ustad, bu kəlamlar məni salıb min dərdə.
Mən eşitdim o ustadın hüzunlu avazını:
Əzəl gündən bura bədbin ruhların məkanıdır.
Burda qorxu, dəhşət hissi müvəqqəti, anidir!
(A.Dante «İlahi» komediya)

Bu misralarda köşfiyyatçı ömrü, qanlar-qadalar, təhlükələr içində keçən insan ömrü var. Qərib ellərdə düşmən içində, tənhalıq içində millət vətən xalq naminə ömür sürənlərin çəkdiyi mənəvi iztirablar var. Qəm var, qüssə var, amal var, məqsəd var, həyatda nə üçünsə yaşamaq hissi var. Şəxsi mənafedən çox ictimai mənafə, xalq mənafeyi əsas

götürülən bu əsərdə dövlətinin siyasi mənafeyi üçün odlardan, alovlardan keçən insan ömrü var. Milli təhlükəsizlik orqanlarında çalışmış, onlarla, yüzlərlə ömrü bu təhlükələr içində qırılmış, mətin, iradəli vətən oğulları var. Xalqına, torpağına sədaqətli oğullar. Vətən xaini olmayan oğullar, torpağını, dövlətinin sırlarını satmayan cəsur, saf oğullar, hansı ki, tarix onların adını səhifələrinə əbədi həkk edib.

Çingiz Abdullayevin romanlarında özünə məxsus xüsusiyyətlərdən biri pubistik keyfiyyətlərlə zənginliyidir. O əsərlərində hadisələri təsvir edərkən o əsərlərlə bağlı siyasetçi, tarixçi, politoloq kimi, siyasi məqamlara diqqəti cəlb edir, onların şərhini verir. Xarici-daxili siyasetdə gördükleri çatışmazlıqlara biganə qalmır. Onun obyektiv şərhlərində beynəlxaq siyaset, milli siyaset, qlobal dünyanın problemləri öz geniş əksini tapır. Hər detektiv, siyasi mövzuda bədii əsərlər müəllifi bu uğuru qazana bilməz. Onun üçün həmin sahədə yaxşı mütəxəssis olmalısan, beynəlxalq aləmdə baş verən hadisələrlə ətraflı məlumatlı olmalısan, ölkə daxili mövzuları dırısa, mütləq dövlətin xarici, daxili siyasetini, sosial-iqtisadi sahədəki vəziyyətini dərindən bilməlisən. Çingiz Abdullayev gəncliyinin yetkin dövrlərində dağılmış imperiyanın vətəndəşini olub. Onun burada ən yaxşı analitik keyfiyyətlərindən biri bu dövlətin yeritdiyi siyaset, onun müvəffəqiyyətləri, dağılmasına səbəb olan amillər haqqında yetərincə dərin biliklərə malik olmasıdır ki, hər hansı bir əsərində bu dövlətin dağılmasına səbəb olan ağırlı məqamlarına bir publisist kimi aydınlıq gətirir. O, ölkənin siyasi, sosial, iqtisadi, tarixi inkişaf prosesi, zəruriyyətlər, məglubiyyətlər haqqında mütəxəssis kimi, politoloq kimi geniş təhlilini verir, müasir gəncliyin bəlkə də bilmədiyi, onun üçün qaranlıq məsələlər haqqında onu biliklərini artırmış olur. Bu dövləti hegemon, imperialist bir dövlət kimi tanımayıb, yetmiş il qüsurları olmaqla bərabər qazandığı müvəffəqiyyətlərini görüb. Dünya xalqlarının milli müstəqilliyini, azadlıq ideyalarının qələbə çalmasında

sosializm ölkələrinə yardımçı olmuş, zəhmətkeş kütlələrin mənafeyini müdafiə edən bir ölkə kimi beynəlxalq aləmdə tarixi xidmətlərini oxucudan gizli saxlamağın mənasızlığını görür, o əsl sovet vətəndaşı kimi böyük bir möhtəşəm ölkənin uğurlarının əldə olunmasında, təhlükəsizliyinin təmin olunmasında bu ideallarla köklənmiş insanların fəvqəladə peşəkarlığı, cəsurluğu haqqında əsərlərində yeri gəldikcə məlumat verir, bir yazıçı kimi, publisist kimi tarixin bir çox məqamlarının doğru, düzgün təhlilini də verir.

DETEKTİV ƏSƏRLƏRDƏ PEŞƏKAR DETEKTİVLƏR, CİNAYƏTKARLAR VƏ QILINCDAN KƏSƏRLİ ƏDALƏT

Çingiz Abdullayev detektiv yazarıdır. Azərbaycan ədəbiyyatında detektiv əsərlər azdır. Azərbaycan ədəbiyyatında bu janra meyl hələ sovet dövründən artmışdır. Həsən Seyidbəylinin «Cəbhədən-cəbhəyə», Cəmşid Əmirovun «Qara Volqa», «Brilyant məsələsi» və s. romanları sovet oxucularına yaxşı tanışdır. Bununla belə, digər tarixi, ictimai-siyasi, bədii keyfiyyətlərə malik romanların geniş vüsət aldığı dövrdə detektiv janrı zəif inkişaf etmişdir. Demək olar ki, bu sahəyə nədənsə maraq az olmuşdu. Bunu komunist ideologiyasının senzurası ilə də əlaqələndirmək olar. İnqilabi mövzulu romanlarda ictimai-siyasi nöqtəyi-nəzərdən detektiv keyfiyyətlər olsa da, bu janrı geniş əhatə edə bilməmişdir. Əlisəfa Azayevin detektiv əsərləri «Gecəyarı sui-qəsd», «Sirli qətl», «Amansız qatil», «Günahsız məhbus», «Gizli əməliyyat», «Gözlənilməz hadisə» və s. kitablarında toplanan əsərləri detektiv əsərlər kimi oxuculara tanışdır. Sabir Şahtaxtının «Mafiya şahid saxlamır» əsərində «həyatın mürəkkəb və ziddiyyətli hadisələri, ömrün təzadları, insan münasibətlərinin məhdudsuzluğu, müxtəlif insan xislətləri və xarakterləri»nin əsərdə maraqlı dillə təsvir edildiyi bildirilir. Bununla belə, Azərbaycan ədəbiyyatında detektiv janrda yazdığı əsərlərə həm ölkəmizdə, həm də dünyada tanınmış Çingiz Abdullayevdir və o bir-birindən maraqlı süjetlərə malik əsərlərilə bu janrı milli ədəbi prosesdə yüksək zirvəyə qaldırmışdır.

Detektiv ingilis sözü olub («todetect») mənası «açmaq», «üzə çıxarmaq», «təhlil etmək», «öyrənmək» mənasını verir. Detektiv əsər deyəndə də bu əqli nəticəyə aparan induktiv və yaxud deduktiv elmi-məntiqi təhlil metodu ilə,

mürəkkəb, dolaşıq müəmma və ya sirrin epik təhkiyədə, habelə dramatik səhnələrdə açılıb göstərilməsini başa düşürük. Yaziçi detektiv əsərlərdə qəhrəmanın cinayət hadisəsi də daxil olmaqla, rəngarəng sirrlərini, cürbəcür tapmacalarını təhqiq edərək üzə çıxarıır. Adətən, detektiv qəhrəmanlardan məntiqi təhlilə mükəmməl yiyələnməkdən başqa, hüquqi, hərbi və s. biliklər də tələb olunur».

Bütün cinayət hadisələri ilə bağlı olan əsərləri detektiv əsər adlandırmak olmaz. İlqar Fəhmi haqlı olaraq yazır ki, bu janrin böyük incəlikləri var, «hüquq-mühafizə orqanlarının arxivlərində yığılıb qalmış «cinayət işləri»nin hər hansı kağıza köçürməklə yaranan əsərləri detektiv roman adlandırmaq «çox böyük yanlışlıqdır».

Şərq ədəbi prosesində detektiv ədəbiyyat qədim ənənələrə söykənir. Xalqımıza məxsus qədim «Avesta»da, «1001 gecə» nağıllarında dastan və rəvayətlərimizdə, nağıllarımızda rast gələ bilərik.

Detektiv janrin ilk toxumları Dostoyevskinin «Cinayət və cəza» əsərində səpilir. Borc, kasibçılıq, pula ehtiyac onun qəhrəmanını cinayətə sürükləyir. Bu cinayətin törənmə səbəbləri, onu törədənin çəkdiyi cismani və mənəvi cəzaları, cinayət aləmində baş verən faciələrdə əsas əzab çəkən insan bu əsərdədir.

Detektiv janr Edqarın yaradıcılığında bir janr kimi formallaşmağa başlayıb. Onun yaradıcılığı «Amerika burjua cəmiyyətinin mühafizəkar görüşlü hissəsinin dünyabaxışındakı böhranın inikasıdır, onun yaradıcılığı bu böhranın da-ha aşkar şəkildə təzahür etdiyi dövrü əhatə edir. E. Ponun əsərlərində həm yaziçinin burjua həyatına, bu həyatın doğruduğu bütün iyrənc nəticələrinə bəslədiyi mənfi münasibət öz əksini tapır, həm də onun dərin bədbinliyi, şəxsi qazanc və var-dövlət əldə etməyə çalışanlardan «iyrəndiyini»-deyirlər. Çingiz Abdullayevin yaradıcılığında bu motivlərlə səsləşən anlar var. Məsələn, onun detektiv janrda yazdığı

epopeya xarakterli böyük bir hissəni əhatə edən əsərlərində əsas qəhrəman Dronqdur və bu əsərlər epopeya xarakteri daşıya bilir. Dronqo yaziçinin bədii təxəyyülü ilə şəxsi özünüifadədir desək yanılmariq. Onun qəhrəmanı sosializm mühitində doğulub, böyüyüb, yaşıının böyük bir çağlar, enerjili vaxtını bu cəmiyyətdə keçirib. Onu da dağlımış qu-ruluşun daxil olduğu kapitalist quruluşlu cəmiyyət qane etmir. Qazanc və var-dövlət qazanmaq, kapital yiğmaq, öz şəxsi mənafeyi üçün əzizini belə ayaqlar altında əzməyə həzir bu mühitin, cəmiyyətin qüvvələrinə nifrəti var. Onları qəbul edə bilmir. Bəla burasındadır ki, Dronqo bu cəmiyyətin Edqar kimi «dolların qarşısında diz çökən qəlbsiz və xudbin» kapitalistlərinin «hərəkətlərindən» qəzəblənir. Yaziçi da elə çox əsərlərində Edqar kimi «həmişə pul qazanmaq dalınca qaçan adamların qəddarlıq və insafsızlığı təsvir edir». Ç. Abdullayevi Edqardan fərqləndirən xüsusiyyətlər çoxdur. Məsələn, Edqar yaradıcılığında burjua həyatının doğurduğu eybəcərliklərdən doğan bir bədbinlik var. O, fantastik həyatı təsvir edir. Onun öz əsərlərində uydurma və çox zaman da mürtəce mahiyyyət daşıyan fantastik aləmi real həyata qarşı qoyduğunu bildirən tədqiqatçılar, bununla da yaziçinin «oxucunu» öz dövrünün mühüm problemlərini həll etməkdən uzaqlaşdırduğunu da qeyd edirlər.

Müasir dövrə bir qədər müasir anlayışda bu ədəbiyyatın XIX əsrдə Amerikada yarandığı bildirilir. Eləcə də Qərbi Avropada da bu ədəbiyyat inkişaf etmişdir. Amerika yaziçisi Edqar Allan Ponun adıyla bağlanır. Ancaq detektiv janrin yaranması, kriminal hadisələrlə zəngin olan detektiv ədəbiyyatın ilk nümunələrini yaradan Edqar Allan Po bu yolu öz əsəri ilə daha da işıqlandırdı. Əvvəlki macəra, fantastik ünsürlər dolu əsərlərdən fərqli olaraq Edqarın əsərləri ilə daha da formalaşır. Ondan sonra Aqata Kristi, Artur Konan Doyl, Qilbert Çesterton, Jorj Simenen kimi yazıçılar detektiv janrin tam formalaşmasında böyük rol oynadılar.

Amerikan yazarı Edqar Allan Po XIX əsrin 40-cı illərində bu ədəbiyyatın əsasını qoymuşdur. Ondan sonra bu mövzuda bir-birindən maraqlı əsərlər yazılmış, detektiv ədəbiyyat coğrafi sədləri aşmış, bu mövzuda dünyada uğurlu gözəl əsərlər yazan sənətkarlar yetişmişdir. Amerika detektivindən ayrılmaz hesab olunan ingilis detektivi ABŞ və Qərbi Avropada təşəkkül tapmış detektiv ədəbiyyatla əla-qəli şəkildə inkişaf edib formalaşmışdır. «İngilis ədəbiyyatında detektiv janrin meydana çıxması və formalaşması və yetkinləşməsi XIX əsrin 2-ci yarısında Kollnez, Çesterton, xüsusilə Konan Doylun adı ilə sıx bağlıdır. «Artur Konan Doylun bu janrda yazdığı əsərləri dünya detektivinin şədevrləri kimi bu gün də öz ədəbi-bədii dəyərini qoruyub saxlamaqdadır».

Bu ədəbiyyatın zəngin ideya və məzmuna malik nümunələrinin yaradılmasında böyük əməyi olan, onu yeni forma-üsələb xüsusiyyətlərilə zənginləşdirən yazıçılardan biri Aqata Kristindir (1891-1975). Yaratdığı hekayə, roman, povest və pyesləri ilə ingilis detektiv ədəbiyyatının zirvəsi Konan Doyldan sonra adı ikinci çökilir. O, detektiv ədəbiyyatının, xüsusilə, ingilis, Amerika ədəbi ənənələrindən yaranmaqla bir-birindən maraqlı detektiv əsərlər yaratmışdır.

«Aqata Kristinin əsərləri Böyük Britaniyada, elcə də ingilis dilli ölkələrdə məşhurdur. O, detektiv janrı inkişaf etdirməklə bərabər, detektiv mövzuda yazan məhsuldar yazıçı olmuşdur. Detektiv mövzuda yazdığı əsərlərin ideya-məzmun keyfiyyətləri, müasir detektiv ədəbiyyatının tərkib hissəsi olan ingilis detektivinin formalaşmasında onun rolu əvəzsizdir. Əsərləri 100-dən çox dillərə tərcümə edilmiş, dünyada tanınmışdır. «Onun yaradıcılığı incəsənətin-kino, televiziya və teatr kimi növlərində də geniş təcəssümünü tapmaqla böyük auditoriya qazanmış, insanların ədəbi-estetik zövqünə və mənəvi dünyasına öz təsirini göstərmişdir» (S.Mirbağırova).

Onun əsərləri Azərbaycan dilinə də tərcümə olunmuşdur. Qəzənfər Paşayevin tərcümələri içərisində də Aqata Kristinin detektiv əsərləri var. Məsələn, gözəl tərcüməçi, müəllim Səfər İsgəndərov onun əsərlərindən nümunələri dilimizə tərcümə etmişdir. «Baş nazirin oğurlanması» əsəri buna nümunə ola bilər. Onun yaradıcılığı təbii ki, dünya detektiv ədəbiyyatının, eləcə də milli ədəbiyyatımızda detektiv janrin inkişafına öz təsirini göstərmişdir.

Dedektiv ədəbiyyat digər ədəbi növlərə nisbətən fərqli ədəbiyyatdır, realist metodlara əsaslanan ədəbiyyatdır. Detektiv ədəbiyyatda insanlığın ciddi problemləri öz əksini tapmışdır. Bununla əlaqədar detektiv ədəbiyyatı realist metoda əsaslanmış ciddi ədəbiyyata aid etmək olar, (hərçənd ki, dedektiv klassik və macəra janrında romantik metoda söykənir. Birincidə bu aqlın oyunudur, ikinci janrda isə avantürist xətt var-qəhrəman macəra axtarır». Detektiv ədəbiyyatın meydana gəlməsini zəruri sosial-tarixi şərtlərlə bağlayırlar. Bu janrin ümumilikdə bir ədəbiyyat hadisəsi kimi ideya-estetik qaynaqlara da malik olduğu bildirilir. Detektiv əsərlərin çox zaman baş qəhrəmanı detektivin özüdür. O, polis, müstəqil xəfiyyə, kəşfiyyatçı ola bilir. Detektiv törədilmiş cinayətlərin üzərində təhqiqat aparır, ədaləti əsas meyar götürür, ədalət naminə apardığı işdə də qalib çıxır.

Detektiv ədəbiyyat haqqında dünya tədqiqatçılarının maraqlı fikirləri vardır. Fransız yazıçısı Jorj Simenon detektiv ədəbiyyatın nümayəndəsidir. O yazır: «Yalnız çox səriştəsiz adam ədəbiyyatın bu növünü lazıminca qiymətləndirə bilməz. O, dərin mənəvi-psixoloji stimullar verir və davranışının sadə, anlaşılıq nümunələri əsasında tərbiyə edir. Kəskin maraqdan başqa ona antik anlayışa yaxın olan klassik bir fabula xasdır: şər açılıb və cəzalanıb, xeyir, yəni ədalət qalib gəlir. Bu janrin bütün ədəbiyyatını tamamilə qeyri-ciddi və yüngül hesab edərək nəzərə almamaq olduqca səhvdir».

Bu gün dünya ədəbiyyatında detektiv əsərləri ilə tanınan Qilbert Çesterton, Jorj Simenon, Yan Fleminq, Erl Stenli Qardner, Karter Braun, Ceyms Xedli Ceyz, Ed Makbeyn, Pyer Bualo Narsejak, Reks Staut, Frederik Forsayt, Eduard Torol, fantastik detektiv əsərlər müəllifləri Umberto Eko, Orxan Pambuk, Milorad Paviç, Xaruki Murakami, Frederik Forsayt kimi istedadlı detektiv yazıçılar arasında həmyerlimiz Çingiz Abdullayev vardır.

Detektiv əsərlərdən dünyada məşhur olan Şerlok Holms (Konan Doyl), Ceyms Bond (Yan Fleminq), vəkil Peri Meysok (Eri Stenli Qardner), Danni Boyd (Karter Braun), İtaliya mafiyasına qarşı mübarizəni özündə əks etdirən, bu yolda böyük fədakarlıqlar göstərən «Sprut-1» başlığı altında çoxseriyalı filmin qəhrəmanı komissar Katanii kimi Çingiz Abdullayevin Dronqosu da məshhurdur. Bu detektiv qəhrəmanlar dünya oxucularının hamısı üçün sevimlidir. Artıq neçə əsrlərdir ki, mədəniyyətlər qovuşur. Bu XIX əsrдən daha da sürətlənib. Bu gün ekranlarda çoxlu sayıda detektiv əsərlərə tamaşa edirik. Amma nədənsə bədii əsərlərdən tanışımız adlarını çəkdiyimiz bu detektiv qəhrəmanlar oxucu, tamaşaçı hafızəsində əbədi qalıb.

Çingiz Abdullayevin əsərlərində olan detektivlər içərisində onun Dronqosu müşahidəçi, analitik, dərin bilik, yaddaş sahibidir, araşdırıldığı cinayət işlərinin təhqiqatında «söyüqqanlı» bir insandır. O, hər incə işə nüfuz edir, çox ağıllı, iti hafizəli və cəliddir. Onun istedad və qabiliyyətini yazıçı ümumi sözlərlə oxucuya çatdırır. Onu əsərlərində hadisələrin içində elə «yerləşdirir» ki, o həm də bilavasitə hadisələrin çox zaman şahidi, çətin situasiyalarla qarşılaşan, özünü itirməyən, düşdüyü vəziyyətlərdən ağlının, dərrakəsinin köməyi ilə çıxmağı bacarındır.

Rus yazıçısı Arkadi Adamov yazır: «Detektiv-iyirminci əsrin xüsusi bir fenomenidir... Sərr, xüsusi ləhəfat və ölüm sərrini özünə cəlb edir: cinayətin açılması yəqin ki, ən

cəlbedici bir şeydir... Məhz detektiv romanın oxucu diqqətini cəlb etmək qabiliyyəti onun tərbiyə metodunu xüsusilə effektli edir».

Detektiv ədəbiyyatın yaranması «hüquqi-vətəndaş dövlətinin təşəkkülü və bu anlayışın real həyatda inkişafı ilə sıx bağlı olduğu bildirilir. İctimai və humanitar elmlərin inkişafı detektiv probleminə sosial-tarixi yanaşmanı artırıb əsas amil oldu. Detektiv ədəbiyyatın bir sənət hadisəsi kimi hüquqi kontekst tarixini öyrənənlər onu vətəndaş cəmiyyətinin yaranması mövqeyində şərh edirlər və bu sahədə ədəbi-tarixi və elmi-nəzəri əsərlər yazılmışdır. Bu sahədən olan mütəxəssislər yuxarıdakı fikri irəli sürürlər.

Bir çox Avropa dövlətlərinin cinayət məcəllələrində etdikləri dəyişikliklər (ən başlıca dəyişiklik isə şübhəli şəxsəndə məlumatın alınması, baş vermiş cinayəti qəbul etdirmək məqsədi güdən və cinayət tərkibinin müəyyən edilməsində əsas vasitə hesab olunan fiziki işgəncələrin qadağan olunmasıdır-L.Məcidova) nəticəsində cinayətlərin təhqiqində sübut-dəlil, cinayətin yaranma səbəblərini öyrənməsi kimi amillər birinci yerə keçdi.

Dünyada ilk dəfə detektiv xidmət İngiltərədə 1748-ci ildə yaranıb. XVIII əsrin ortalarında isə Avropa və Amerikada detektiv bürolarının gördüyü işləri həyata keçirən ilk polis məntəqələri təşkil olunub. 1829-cu ildə Skotland-Yard polisi az sonra onun bazasında cinayət axtarış şöbəsi yaradılır. 1850-ci ildə Amerikada Allan Pinkertonun ilk detektiv agentliyi açılır. 1909-cu ildə əsası qoyulan Federal Təhqiqat Bürosu-FTB (FBI), Almaniyada məşhur IV polis idarəsi, Bismarkın dönəmində siyasi polis yaradılır. «Getdikcə cinayətlərin açılması üzrə metodik və elmi-hazırlığın yüksəldilməsinə diqqət artır. Kriminalistika və məhkəmə-tibbi ekspertiziyyası böyük sıçrayışla inkişaf etməyə başlayır. Cəmiyyətdə detektiv agentlərin statusu da artmağa başlayır.

Artıq onlar insanlar arasında büyük rəğbətə, müsbət mənada müqayisə obyektinə çevrilirlər».

Tədqiqatçılar göstəirlər ki, qərb dövlətlərinin hüquqi-professional nizamnamələrində edilən dəyişikliklər, bunun ardınca cinayət işlərinin təhqiqi ilə bağlı olan özəl və dövlət-axtarış xidmətlərinin yaranması, polis aparatının təşəkkülü və s. detektiv janrin meydana gəlməsinin ən əsas sosial-tarixi şərtləri sayıla bilər».

XIX əsrдə detektiv janrin inkişafına jurnal publisistikası çox böyük təsir etmişdir. Bu dönəmdə geniş oxucu kütłəsini hüquqi problemlər daha çox maraqlandırırdı. Məhz bundan irəli gələrək məhkəmə reportajlarının və polis xronikasının özünəməxsus janrları da formalşmağa başlayır. Bu janrin inkişafında XIX əsrin 30-40-ci illərində Amerika və Avropada geniş vüsət tapan jurnal nəşrləri də böyük rol oynamışdır. Elə onu qeyd etmək kifayətdir ki, Amerikada 1825-1850-ci illərdə nəşr olunan jurnalların sayı 100-dən 600-ə qədər artmışdır. Detektiv ədəbiyyatın, o cümlədən ingilis ədəbiyyatında detektiv janrin ideya-estetik qaynaqları deyəndə hər şeydən əvvəl, məhz yuxarıdakı amilləri nəzərdə tuturuq».

XX əsrin müasir Azərbaycan detektivi milyonlarla oxucunun bir yazıçı kimi mənəvi tələbatını özünəməxsus şəkildə ödəyir, populyarlığını qoruyur. Çingiz Abdullayevin bir-birindən gözəl məzmuna, ideya-estetik keyfiyyətlərə malik detektiv əsərləri sərhəd tanımır. Dünya şöhrətli yazarlığını elə dünya oxucularına sevdirən onun detektiv əsərləridir... Amerikanın «Krisçen Saudens Monitor» jurnalı onu müasir dövrün siyasi detektiv janrında yanan ən yaxşı müəlliflərindən adlandırmışdır.

Dünya ədəbi prosesində elə yazarlar var ki, (məsələn, Meredit) onların fikrincə, kamil əsər yazarının kamil dövründə yazılıa bilər. Həç bir yazarıya kamillik dövrünə çatmayış ciddi əsər yazmayı məsləhət görmürlər. Meredit ka-

millik dövrünü qırx yaşa aid edirdi. Con Eliot isə belə düşündü ki, «Yalnız nadir zəka sahibi 20 yaşında bədii dəyər kəsb edən əsər yarada bilər». Çingiz Abdullayevin «Mavi mələklər» əsəri yaxşılarının elə gənclik illərində bədii dəyər kəsb etmiş ən yaxşı, kamil əsəri kimi qiymətləndirilməlidir. Əsərdə qoyulan problemlər, orada hadisələrin verilmə prinsipi, süjetə daxil olan yardımçı qolların əsərin ideyaməzmun xüsusiyyətləri ilə vəhdətdə olması, hadisələrin təsvirində zəngin siyasi publisistika, detektiv janra məxsus bədiilik, tarixilik güclüdür.

Yazıcıının «Mavi mələklər» əsəri «İnterpol»un və «Mavi mələklər»in əməkdaşlarının həyatından bəhs edir. «İnterpol» II dünya müharibəsindən sonra Fransada yaransa da, onun yaranma tarixinin əsrin əvvəllərinə gedib çıxdığı bildirilir.

Hələ 1914-cü ildə 12 ölkənin polisləri Monako knyazlığına toplaşaraq cinayətkar canilərin beynəlxalq sorğu mərkəzini yaratmaq istəmişdilər. Ancaq dünya müharibəsi başlamışdı və bu işi Vyanada Beynəlxalq kriminalist polis komissiyası yaranandan sonra həyata keçirə bildilər. 1938-ci ildə nasistlər Avropanı zəbt edib təşkilatın bütün sənədlərini ələ keçirdilər. 1945-ci ildən sonra «İnterpol» yenidən dirçəldi.

Yazıcı «İnterpol»un fəaliyyəti haqqında oxucunu faktlar əsasında məlumatlandırır: «Hazırda bu beynəlxalq polis qərargahında müxtəlif millətlərdən olan 250-dən çox adam işləyir. Onlardan dörddə biri fransızdır. Hər ölkə öz iqtisadi gücündən və əhalisinin sayından asılı olaraq İsvəçrə frankı ilə hesablanan pay verir: Nizamnamədə yazıldığı kimi, «İnterpolu»n məqsədi cinayətkarlığın hər hansı növünə-oğurluğa, incəsənət əsərlərinin, «canlı malların», «bahalı şeylərin» gizli satışına və saxta pulların buraxılmasına qarşı mübarizə aparmaqdır».

«Trud»un xüsusi müxbiri E.Şülyuki yazır: «İnterpol»da yarım milyondan çox adının adı yazılmış, kartoteka yaratılmışdır. Burada həm əlifba sistemi üzrə, həm də cinayət növlərinə görə tərtib edilən kartoteka ilə yanaşı, həmçinin barmaq izlərinin də geniş kolleksiyası vardır. Arxivin böyük bir hissəsi narkotik maddələrin istehsalı və satışı ilə bağlı olan cinayətkarlığa həsr edilmişdir. Polislər bu fikirdədir ki, narkotik maddələrin satışı çox böyük kapital qoyuluşu tələb edir və bu iş müxtəlif millətlər tərəfindən korporasiya qaydası ilə təşkil edilir. İnişlər Sen-Kluya cinayətkarlığının müxtəlif növü haqqında 600 mindən çox tələb və informasiya daxil olmuşdur. Hər il «İnterpol»un milli şöbələrinin telegram, telefon zəngləri və müxtəlif tələblər axını on beş faiz artır.

Bu cür möhkəm əlaqələndirilmiş polis axtarışlarının müəyyən uğurlar göstərdiyini heç kim inkar etmir».

Ç.Abdullayevin «Mavi mələklər» əsəri Beynəlxalq polis təşkilatı olan «İnterpol» əməkdaşlarının dünyani cənginə almış narkotika ilə məşğul olan mafiyoz qruplara qarşı mübarizəsindən götürülüb. «Cənub-Şərqi Asiyadan tutmuş Latin Amerikasınacan bütün dünyani əhatə edən «Mavi Mələklər» romanını yazmaqla dünya detektiv ədəbiyatında yeni «qlobal siyasi detektiv» janrının əsasını qoymuş oldu və bütün dünyada bu janrin klassiki kimi şöhrət qazandı» (İ.Fəhmi)

Dünyanı narahat edən narkotika alveri BMT-nin İqtisadi və sosial soveti yanında cinayətkarlıq üzrə xəbərdarlıq və onunla mübarizə ekspertləri Daimi komissiyasının diqqətindədir. Narkotik maddələr satan, qaçaqmallar alveri edən cinayətkar təşkilatlar ən müasir texniki vasitələrə, yaxşı düzəldilmiş xəfiyyə şəbəkəsinə, böyük və geniş yayılmış icraçılar ştatına malik olduğu məlumdur, müasir şəraitdə onlara qarşı mübarizə aparmağın ötən illərə nisbətən getdikcə mürrəkkəbləşdiyindən dünya narahatdır. Onlara qarşı işi uğurlu

mübarizə aparmaq üçün İnterpol'a ən qabiliyyətli, bacarıqlı əməkdaşlar cəlb edilir. Əsərdə illərlə öz ölkəsinin əks-kəşfiyyat idarələrində, sonradan isə «İnterpol» əməkdaşlarının «mavilərin» cərgəsində çalışan, həyatıyla risk edən Düpreni şəxslərin fəaliyyəti ümumiləşdirilir. Onlar daim təhlükələrlə üz-üzədirlər. Yaziçi bildirir ki, «onlar çox deyil, azdırılar, ancaq həmişə irəli gedir və qalib gəlirlər. Birincinin yerinə ikinci, üçüncü, dördüncü gəlir», neçələri canını qurban verir. Onları başqaları əvəz etdiyindən qatillərlə mübarizədə qələbə çalırlar. Çünkü qanuni işi müdafiə edirlər. Elə buna görə də, müvəffəqiyyət qazanırlar».

Amma müvəffəqiyyətlər asanlıqla əldə edilmir, yaşıdlıları ölkəyə, onları gözləyən ünvanlara gedən qara xəbərlər var. Bununla belə, artıq bu aləmdə bişmiş, yetişmiş qüvvələr var ki, macərasız həyat onlara mənasız görünür. Tapşırıqdan qayıdır istirahət etməmiş onlar yenidən təhlükənin əsəbləri cilovlamağa məcbur etdiyi, həyatın amansızcasına oynadığı və çox da baha başa gəldiyi yerə can atırlar. Onun əsərinin qəhrəmanı Düpren, Miqel də, Minelli də belə idi. Onlar iftixar hissi keçirir ki, «S-14»-dürlər. «Baxmayaraq ki, burada həyat, olum-ölüm məsəlesi gözlə qaş arasındadır. Onların xüsusi tapşırıqla gəldikləri «S-14» rəyonu bilirlər ki, təhlükəli zonadır, burada işləmək xəfiyyələrə asan başa gəlmeyib. Onlar müxtəlif çətin əməliyyatlarda müvəffəqiyyət qazandıqdan sonra bu işə cəlb edilirlər. Məsələn, Düprenin dəstəsində olanlardan biri-Miqel Qonsales Paraqvay şirkətlərdən birinin işçisidir. Region komissarı onu «S-14» bölməsinin region müfəttişinin köməkçi vəzifəsinə göndərmiş olsa da, ona xəbərdarlıq edir ki, bu bölmə «olduqca mürəkkəbdir». O, təsadüfən bu qrupa göndərilmir. İntellekti yüksək olsa da, silah işlətməyi bacarsa da, o, bir sınaqdan keçərək bu işə qəbul edilir. Bu sonuncu və ciddi sınaq ondan böyük cəsarət, ağıl, ustalıq tələb edir. O içi boşaldılmış, boş silahla üç saat vaxt ərzində milyon-

dan çox pul gətirməli və bu milyonu şəxsən özü əldə etməlidir və ona xəbərdarlıq edilir ki, «kimsəni öldürməyə, fiziki və ya psixoloji zədə yetirməyə» hüququ çatmir. Öz aqlına əsaslanıb pulu gətirməlidir və ona bir də xəbərdarlıq edilir ki, «əgər əməliyyatın gedişində qanunsuzluğa yol verib, Fransa polisi tərəfindən həbs edilsə, onda bu ölkənin qanunu ilə cəzalanacaq və onlardan kömək görməyəcək». Əməliyyat yerinə yetiriləndən sonra «pullar öz qanuni sahibinə qaytarılacaq». Miqelin əsas işi zərərsiz, hətta mənəvi ziyan belə vurulmadan bu işi görməkdir. Miqel Qonsales saat yarımından sonra əməliyyatı başa çatdırıb, çamadan dolu qızıl boyunbağıları, bəzək əşyalarını, mirvari və üzükləri onlara təqdim edir, onun bunları əldə etməsi zamanı tapşırıldığı kimi hərəkət etdiyini desə də, vəzifəli şəxs inana bilmir. Miqel bunları qızıl mağazasından götürdüyüünü bildirəndə:

«-Bəs, axı, xəbərdarlıq edilmişdir ki, heç kimi soymayıınız, hətta qorxutmayışınız da. Başa düşürsünüzüm, hətta qorxutmayışınız da. Miqel, siz də günahkarsınız. Belə işə necə yol vermişiniz,-deyə qırmızıyanaq kişi stuldan sıçrayıb qalxaraq qışqırdı:

-Cənab, o heç kimi qorxutmayıb, o... sadəcə...

-Bu necə ola bilər-sadəcə... budumu sadəcə-qırmızıyanaq kişi bələdçinin başından tutaraq qışqırdı».

Arxadan açılan qapıdan içəri girib onları dinləyən region komissarı-hündürboy kişi hamidan susmağı, Qonsaledən isə danışmağı tələb edir.

«-Mən elə birinci qarşıma çıxan qızıl mağazasını müəyyənləşdirib, rayon komissarının familyasını öyrəndim. Barianni idи familyası. Telefonla zəng edib sahibkarı istədim. Barianninin adından dedim ki, mağazanı indi bu saat qarət edəcəklər. Mağazanı qarət etmək istəyənlər, Barianninin neçə ay idи ki, tutmaq istədiyi iki məşhur qanqsterdir, sahibkardan tələb etdim ki, arada kiminsə öldürüləməyi üçün qarətçilərə müqavimət göstərməsinlər, çünkü qanqster-

lər mağazadan çıxan kimi həbs olunacaqlar. Beş dəqiqədən sonra mağazaya girdik. Sahibkar hər şeyə dəqiq əməl edirdi. O nəinki qorxurdu, məncə ürəyində bizi gülürdü də. Onun işçiləri də özlərini elə aparırdılar. Sanki vəziyyətdən əyləndilər. Onlara xoş gəlirdi ki, indi bizi tutacaqlar və buna görə də çantamıza qiyməti milyondan çox olan bahalı şeylər qoyurdular. Sonra sakitcə çölə çıxıb getdik. Sahibkar isə içəridə qalib gözlədi. Görürsünüz, heç kimi qarət etmədən, qorxutmadan şərtləri yerinə yetirmişik. İndi komissar, Barianinin adından sahibkara zəng vurub cinayətkarların tutulduğunu deyə bilərsiniz. Hadisə isə onları hələ əyləndirəcək və qarət edildiklərini bilmədən bu əhvalatı təbəssümlə xatırlayacaqlar.

Otağa çox uzun süren sükut çökdü, nəhayət, hündürboy kişi ayağa qalxaraq, Miqelə yaxınlaşdı və onun əlini möhkəmcə sıxdı:

-Sizi qiymətləndirməmişik, Qonsales, afərin. Tapşırığı əla yerinə yetirdiniz».

Yazıcıının qəhrəmanları bir sıra məsələlərin dəqiq təhqiyatında «İnterpol»a yardımçı olublar. «Mavi mələklər» heç bir dövlət təşkilatı və xüsusi idarəsi ilə əlaqəsi olmayan könüllü təşkilatdır. Kifayət qədər nüfuzlu bir təşkilatda işləmək üçün məhz belə fiziki və psixoloji sınaqlara davam gətirmək lazımlı gəlir. «İnterpol» prezidentinin şəxsi xahişi ilə, «Mavilərin» xüsusi xəfiyyələri Kennedinin öldürülməsi ilə bağlı istintaqı bir dəfə aparıb, Jorren komissiyasının işinin düzgünlüyünü təsdiq edir. Onun Li Xarvi Svaldin atlığı güllə ilə öldürdüyüünü bildirirlər.

Yazıcı bu hadisənin qəhrəmanlarından birilə tanışdır. «İnterpol»un ən yaxşı üzvlərindən biri ilə, hansı ki, neçə ildir «Mavi mələklər»lə əməkdaşlıq edir».

Yazıcı bu təşkilatın iş sistemi ilə də oxucunu məlumatlaşdırır. «İnterpol»un özünəməxsus iş sistemi var. Onun əməkdaşlarının çoxuna öz ölkəsində işləmək lazımlı gəldiyin-

dən onların iş fəaliyyətini kənar adam bilməməlidir. Dövlətin daxili işlərinə qarışmırlar. Beynəlxalq cinayətkarlıqla mübarizə aparmaq çətin olduğundan dövlətlər özləri «İnterpol»a müraciət edir və yazıcıının qəhrəmanı belə əməliyyatlarda yaxından iştirak etmiş şəxsdir. Yazıçının əsərinin qəhrəmanları da o zaman «İnterpol»dan «Mavi mələklər»in dəstəsinə keçib ki, «İnterpol» dünyanın hər yerindən könüllülər toplayanda, xüsusi təhsili və hazırlığı olan bir neçə xarici dil bilmək tələb olunanda onların da «bəxti» gətirir. Onlar bu təşkilata düşənə qədər ağır sınaqlardan keçirilir.

«Mavi mələklər» əsərinin süjet xəttindən məlum olur ki, onlar çox gərgin vəziyyətdə işləməli olurlar. Çox çətin və təhlükəli bir tapşırıq yerinə yetirilməlidir. Düpəre, Migel və Luici «S-14» xüsusi qrupunun iki həftədən artıq susmasının səbəbini araşdırma olurlar. «Dubl S-14»ün region müfəttişi Şarl Düpre bildirir ki, bu qrupla bağlı nə hadisə baş verdiyi məlum deyil. Həmin bölmədə olan əlavə iki əməkdaşın da susması, özü də eyni vaxtda rəhbərliyi narahat edir, bunun səbəbini aydınlaşdırmaq lazım gəlir. Baş komissar ancaq öz güclərinə ümid bağlayıb bütün rabitə əlaqələrini mühasirəyə almaq haqqında təcili əmr vermişdi. Müdafiə üçün onlara baş əlaqələndirici də qosublar. «Ən başlıcası «S-14» qrupunun nə üçün susduğunu müəyyənləşdirməkdir» - deyən Şarl Depre onların şəkillərini əməkdaşlara göstərir və məlum olur ki, susmuş «S-14» qrupunun rəisi Maks Foqelveyd, birinci köməkçisi Con Morrison, ikinci köməkçi Anri Rojedir. Luici ikinci köməkçini tanıyor, onunla yarım il Kolumbiyada işlədiyini, çox bacarıqlı olduğunu deyir və onu öldürəndən qisasını alacağını deyəndə Şarl Düpre bu işdə səbərli və təmkinli olmayı, özlərini aldatmamağı məsləhət görür. Onun fikrincə, «əgər qrup susubsa, deməli, onları oyundan çıxarıblar. Başqa cür izah etmək də olmaz».

«S-14» bölməsinin mürəkkəbliyi, dünyanın ən narahat rayonlarından biri olduğu Düpreyə məlumdur və o da mə-

lumdur ki, onlara «qaynar görüş» hazırlayırlar, «onlara borclu qalmamaq üçün» onlar da müvafiq şəkildə buna hazır olmalıdır. Düprenin emekdaşlarına yeni sənədlər təqdim edir və məlumatlandırır. Luici Büyük Britaniyanın polis zabiti Artur Sheltonson, Miqel Yamayka sakini Xose Jozef Uribe (İndoneziyada yaşamağa getmək istəyən Spanini-Taunda doğlumuş şəxs), Düprenin özü isə Amerikanın Si-Bi-Es şirkətinin kinooperatoru Cozedo Riçardson (İndoneziyanın ekzotik canlıları haqqında film çəkməyə gedir) adıyla, pasportuyla fəaliyyət göstərməlidirlər. Onların təchizatları «İnterpol»un nəzarəti altında bir neçə gündən sonra onlara çatdırılacaq. Əsas görüş yerləri Kemajoran aeroporu olub, həftənin tək günü, axşam saat 5-ə təyin olunmuşdur. Ehtiyat variant Cililiton aeroportu, axşam saat 7-dir. Düpren onlara məlumat verir. Azacıq şübhə yaranan kimi risk etmədən aeroportdan bilet götürüb ölkənin hər hansı yerinə getsinlər, sonra qayıdarlar. «Təklikdə izləsələr bilet götürün». Görüş zamanı təhlükə hiss olunarsa, əllərində sigaret qutusu tutmağı məsləhət görür. Birinci növbədə Kebansoran rayonunda yaşayan vasitəcılardən olan Tammenin harada olduğunu öyrənməyi tapşırır.

Boqorda Foqolveydin qrupundan olan Con Morrisonun rabitə əlaqəsinə çıxmadığı məlumdur, «bəlkə məlumatı vağzaldakı gizlin yerə çatdırmağa imkan tapıb». Özünün Liman rayonunda olacağını, ikinci vasitəçinin orada yaşadığını, Foqolveydin qrupunun ehtiyat görüşünün də orada yerləşdiyindən Liman rayonu rəhbərliklərinin diqqətini həmişə cəlb etdiyindən elə kələfin ucunu da burada axtarmaq lazımlı gəldiyini deyən Düpren qalan şeyləri reklam əlaqələndiricisinin çatdıracağını, onları Cakartada gözləcəyini, fəaliyyətlərinə nəzarət edib, lazımlı gəlsə onlara qoşulacağını bildirir. Görüşünü Luicinin qaldığı mehmanxananın barındıda saat 7-yə təyin edir, «parol əvəzinə əlaqələndirici özünün «M-17» kodunu deyəcək».

Aparılan əməliyyat nəticəsində onlar Foqolveydin aeroportda, Taammenin, Rojenin limanda öldürüldüyündən xəbər tuturlar. Limandakı vasitəçi də aradan götürülüb. Morrisonun yerini müəyyənləşdirə bilmirlər. Beləliklə, onlar «S-14»ün Foqelveydin dəstəsindən olan üç nəfərdən ikisinin və hər iki vasitəçinin öldürüldüyünü dəqiq müəyyənləşdirirlər. Morrisonun susması da onları narahat edir ki, o da «yəqin ki, həmişəlik susub». Onlar haqqında məlumatı kənara ötürənin zonanın nəzarətçi şöbəsindən olduğuna əmin olan yoldaşları günahkarı tapmaq qərarına gəlir və onlar «İnterpol»da, elə «Mavilər»in əməkdaşlarının da həsəd aparası əzmkarlıq göstərərək bir sıra şeyləri müəyyənləşdirirlər.

Əsərdə İndoneziyadan göndərilən narkotik maddələrin hədsiz artmasının BMT-nin diqqətini cəlb etməsi, bundan «İnterpol»un da narahatlıq keçirdiyi təsvir edilir. Narkotik maddələrin Sinqapurdan, Honkonqdan, Panquladan, Banqkokdan gətirildiyi, yalnız bir hissəsinin Cakartada satıldığı, indi vəziyyətin daha da kəskinləşdiyi, «Şan dövlətləri» adlanan yerdən narkotik maddələr gətirilməsinin qarşısını ala bilməyin qeyri-mümkünlüyü diqqətdədir: «Orda əldə olunan tiryek dörd dövlətin-Tailandın, Birmanın, Laosun və Çinin qovuşduğu bir yerdə keçilməz dağlarda bitir. Orada güclü mafiya nəzarəti var. Ora düşmək mümkün deyil». Əvvəllər oraya iki dəstə göndərilsə də, fəaliyyət vaxtı qurtarana qədər susdurulur. Vasitəçi bildirir ki, «Cəmi bir dəfə oraya getmək mümkün olub. Ordian Kayel və Kris Mences İngilis kinooperatoru adı ilə bu «dağ dövləti»nə daxil ola bilənlər. Onlardan biri «Mavilər»in xüsusi tapşırığını yerinə yetirirdi. Onlar möcüzə sayəsində iki ildən sonra qayida bildilər.

Düpre «Qızıl üçbucaq» haqqında məlumatlı idi. Oranın rəhbəri Homindan diviziyasının keçmiş rəisi, Çin generalı Li-Ben-quan, onun müavini general Duan Şiven-dir, Honkonq mafiya dəstəsinin başçısı Loy-Maudur, Şan

seperatçıları dəstəsinin başçısı San Mu Tsanqdır, «Şan dövləti»nin lideri Mo Xeyi, üçbucağın tiryək şahlarından biri Kxun Sıdir və «S-14» rayonunu «ənənəvi» olaraq mühasirəyə almış Lo Xsin Xandır. Əməkdaşların diqqətini cəlb edən Lo Xsin Xandır. «Onun adamları üçüncü aydır rəqiblərini aradan götürməyə çalışdıqlarına baxmayaraq, müvəffəqiyyət qazana bilməyiblər. Yerli hökumət orqanlarının verdiyi məlumatata görə, yerli üçlük Lo Xsin Xana qarşı «tiryək mühəribəsində» hətta qalib gəlir».

Üçlüyün güclü qüvvəyə malik olması, bu üçlüyün «qara qılıncalar» adlanan şəbəkəsinin şaxələndiyi, adamlarının təkcə İndoneziyanın deyil, Malayziya, Singapur və Yeni Qvineyanın dövlət və polis orqanlarına daxil olduğu, Singapur və Tailand mafiyası ilə six əlaqə saxladığı, bütün bu zonaların faktiki olaraq onların nəzarəti altında olduğu, başlıcası tiryək otunun məhz İndoneziyada hazırlanıb xaşxaşa çevrildiyi və burdan hazır şəkildə Nyu-Yorkun, Asmterdamın, Londonun, Meksikanın bazarlarına aparıldığı da «Mavi mələklər»ə məlumdur. Düpə bilir ki, üçlük bu bölmədə daha bir «qızıl üçbucaq» yaradıb. «Mavilər» artıq bunların daha da fəallaşdığını əlaqələndirici vasitəsi ilə öyrənirlər.

«Son vaxtlar şəhərdə xüsusilə də limanda kiçik narkotik maddə satıcıları və alıcıları fəallaşıblar. Onlara kiminsə rəhbərlik etdiyi hiss olunur, özü də çox ağıllı rəhbərlik edir, onları bir-birinə mane olmamaqdan ötrü şəhərin içkixanalarına, eyş-işrat yerlərinə göndərir. Bax, elə buna görə də İndoneziya hökuməti özünün BMT-dəki nümayəndəsi vasitəsi ilə Baş katibdən «Mavilərin» dəstəsinin buraya göndərməyi xahiş etmişdir». Foqelveydin dəstəsi də bunun üçün bura göndərilmiş, görünür, «qara qılıncalar»a bu məlumat çatmış, Foqelveydi və Taammeni üçlüyün adamları öldürmişdür, Taammenin evini də nəzarətdə saxlayan «qara qılıncalar»dır. Əlaqələndirici «Dubl-S-14»ün yeni əməkdaşlarına Taam-

menin evində gizli yer olduğunu bildirir. «Əgər Morrisonun Boqordakı gizli yeri bu günə qədər aşkar edilməyibə, onda üçlüyün Taammenin də gizli yerini bilmədiyini ehtimal etməyə» əsasları olduğunu deyən əlaqələndirici bu qrupun «mütləq Taammenin evinə girib gizli yeri» açmalı olacağını, növbəti dəstənin bütün heyətinin tapşırığı yerinə yetirməyə başlamalı olduğunu bildirir.

Qrup bu üçlüyün maliyyələşmə mənbəyini araşdırır. Üçlüyün mafiya dəstəsi kimi Avstraliyada yerləşən «Nyuqen-hend» bankından maliyyə hesabı götürdüyü məlum olur. Bankın prezidenti Sidneydən 140 km aralıda öz maşınınnda öz-özünü öldürdüyü, Maykl Xendin (onun şəriki) heç bir iz qoymadan yoxa çıxdığı «Mavilər»ə məlumdur. Yaziçı həftəlik sovet qəzeti olan «Zarubejom»da (1983, səh 19, №19) bu mövzuyla bağlı yazının oxucunun diqqətinə çatdırır, təsvir etdiyi hadisələrin reallığına diqqətini cəlb edir. Honkonqun «Eyşanuk» qəzeti Nyuqen və Xendin narkotika satışında çoxlu qazanc əldə etdiyini bildirir. 70-ci illərin ortalarında Avstraliya polisinin məlumatlarında ilk dəfə onların adı çəkilib. «Bundan sonra bank sürətli gəmi almaq üçün böyük miqdarda pulu Avstraliyadan Honkonqa keçirmişdi, həmin pulu alınan gəmidə 46 milyon dollar dəyərində olan 5 tonluq marixuan tapılaraq, ABŞ sahillərində tutulub saxlanılmışdır. Bankın şöbələrindən biri «qızıl üçbucaq» rayonunda – Tailandın şimalında, Çianqmayedə yerləşmiş. Şöbə narkotik maddələr satışına maliyyə əməliyyatını qanuniləşdirməkdən ötrü yaradılıbmış. Onlara Honqkonq-dakı «Nyuqen-Xend» kontorunun direktoru rəhbərlik edirmiş. Sonradan məlum olub ki, həmin adam eyni vaxtda Tailandda Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin prezidenti vəzifəsini tutmuşdur».

İstintaq vaxtı o da müəyyənləşdirilir ki, Nyuqen başçılarının meyiti 70-ci illərin sonunda Büyük Britaniyanın daş karxanasında tapılmışdı və o gizli Avstraliya-Yeni Zelandi-

ya sindikatı ilə əlaqə saxlayırmış. O, heroinin «qızıl üçbucaq»dan ABŞ-a gətirilməsini təmin edirmiş.

Polis gözətçiləri asfalt yolda Sidneyin 140 km-də Litoru şəhərindən çox uzaq olmayan yerdə Nyuqeni maşının da çaplı təfəngilə özünə qəsd etmiş şəkildə tapır. İki sığorta şirkətinin komissiyası onu özünü öldürdüyüünü təsdiq etsə də, polis buna inanmir. Nyuqenin maşınınindəki İncil kitabının birində Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin keçmiş direktoru Uilyam Konbonın tələsik adı yazılmış kağız, Nyuqenin cibində Amerika kəşfiyyat şefinin görüş vəsiqəsi, vərəqənin arxa tərəfində isə Konbanın Asiyaya səfərinin marşrut planı aşkar edildiyi də qəzətdə bildirilir.

Öz həmkarının ölümünü eşidib Avstraliyaya uçan, polisə izahat verən Xend Nyuqenin külli miqdarda pul götürüb bankı aldatlığına baxmayaraq, bilir ki, onu müflislik gözləyirmiş və onun özünü öldürməsinə inanmir.

Qəzet Xendin istintaqa bütün həqiqəti söylədiyini yayar. Avstraliya bankının keçmiş direktoru Stiven Xollun dediyinə görə istintaq başlayan kimi Xend öz işçilərinə polis gələnə qədər şirkətin bütün sənədlərini məhv etmək əmri vermiş və bunu belə izah etmişdir: «Yoxsa çoxlarının başı ağrıydı». Bundan sonra Sidneydən çıxıb getmişdi. Avstraliyanın «Narkotika ilə mübarizə bürosu»nun məlumat verənlərindən birinin dediyinə görə, Nyuqen və Xend təkcə heroin maxinasiyası ilə məşğul olmamış, həm də dünyanın müxtəlif yerlərində Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin məsul tapşırıqlarını həyata keçirildilər. Xendin yoxa çıxması birmənali qarşılanmir. Nyuqen və Xendi casusluqda da günahlanıranlar var.

Düpre «İnterpol» dəstəsi «Dubl S-14»ün region müfettişi, onun birinci köməkçisi Miqel Qonsales, ikinci köməkçisi Luici Minelli, baş zona əlaqələndiricisi Elen Deyli, onun xüsusi köməkçisi, İndoneziya hərbi polisinin zabiti Çanq Sa ilə birlikdə fəaliyyətə başlayır. Mavilər

Taammenin evinə girmək üçün yollar axtarır, Taammenin evini nəzarətə alan «qonaqlar» haqqında polisə xəbər verir. Onlar həbs ediləndən sonra gizlincə yeri asanca aça bilərdilər. Lakin «Mavilər» ayıqdır, onlar polis işçiləri arasında olan inadkarlardan xəbərdardırlar. Onlar evi axtarıb gizli yeri ələ keçirə bilərdilər. Başqa yolla – avtomatla silahlanar, bütün sakinləri qırı bilərdilər, amma onlar narahat idilər ki, orada «qara qılinc»lar üçlüyünün üzvləri deyil, yerli əks-kəşfiyyatçılar da ola bilər.

Yazıcı çox gərgin şəkildə işləyən «mavilər»in vəziyyətini təsvir edir. Vəziyyəti tam aydınlaşdırımayana qədər «Mavilər» silah işlətməyi məqsədə uyğun bilmirlər: «Bu narahat dünyamızda onlar tez-tez güclü kəşfiyyatların marağı ilə toqquşurdular və belə toqquşmada onların çoxunun cinayətkar deyil, məhz «Mavilər»in özlərinin casus hesab edən əks-kəşfiyyat xəfiyyələri üzə çıxırdı. Və belə hallarda baş komissarların işə qarışmağı tələb olunurdu. Bəzən «Mavilər» «İnterpol»un başqa nümayəndələri ilə toqquşurdular. Nə etmək olar? Casusluq xəstəliyi adamların arasında bərk yer eləyib və bununla mübarizə çox çətindir».

Yazıcı «Mavi mələklər»in amal və vəzifəsinin tam humanist, insanpərvər meyllərlə bağlı olsa da, sərt və amansızcasına hərəkət etməyə məcbur olduqlarını da təsvir edir. - Həyat üçün deyil, ölüm uğrunda gedən bu müharibədə «Mavi mələklər»ə aman verilmədiyini, onların tez-tez bir-birinə maneçilik törədən, düşməncilik edən müxtəlif ölkələrin dövlət orqanları ilə toqquşduğu və bunun onların işini mürəkkəbləşdiriyini bildirir: «Dünya belə «hərbi əsəbilik» hüdudunda yaşadığından məhz bu şəraitdə fəaliyyət göstərmək lazımlı gəlir».

Əsərdə baş vermiş hadisələri «Mavi mələklər»in super kəşfiyyatçısı, bu əməliyyatda iştirak edən «Mavilər»dən biri, müəllifin dostu danışır.

Əsərin kompoziya quruluşu maraqlıdır. Əgər epiqrafi nəzərə almasaq («İnsan olmaq – bu o deməkdir ki, sən hər şey üçün cavabdeh olduğunu hiss edirsən» A. De Sent Ekzüperi) «Giriş əvəzi» başlığı altında verilən yazıyla başlayır. Bu müxtəlif proseslərə məxsus məlumatlardır.

Düpre və onun dəstəsi Taammenin, Foqelveydin, Koksenin öldürdüyüünü, dəstənin digər üzvünün tapılma-dığını, Taammenin gizli yerinin məlumatına görə üçlüyün laboratoriyasının Kalimantana rayonunda yerləşdiyini öyrənə bilir. Eyni zamanda «qara qılıncılar» təşkilatının başlanan təhqiqat işindən xəbəri olması işi bir az çətinləşdirir.

Onlar «Nyuqen-Xend» bankının bu üçlüklə əlaqəsini müəyyənləşdirməyə çalışırlar.

Düprenin- «D-13»-ün regional müfəttişinin apardığı əməliyyatlar olduqca cəsarətli və yaxşı düşünülmüş şəkildə aparılır. Baş komissarlıq onun bacarığına, qabiliyyətinə vurgundur. Onlar Taammenin məlumatına əsasən heroin laboratoriyasının Kalimantanada yerləşdiyi məlumatı əldə etsələr də, qarşıda böyük çətinliklər var. Onun dəqiq harada yerləşdiyini bilmirlər. Kalimantana böyük bir ərazidir. 5 milyondan çox əhalisi olan Kalimantanın dörrdə üç hissəsi keçilməz tropik meşələrlə əhatə olunduğunu da nəzərə alsaq, burada konkret laboratoriyanın yeri bilinməsə işlərin nə qədər çətin, ağır olacağı göz qabağındadır.

Mavilər burada olan «qara qılıncıların» vasitəcılərindən 4.2.8-lə çağırılan şəxsin Xun Syun şəhərində Çin restoranı sahibinin nömrəsi olduğunu öyrənirlər. Oraya gələn adamların çoxluğuna baxmayaraq əməkdaşlardan biri onu «Toyota»da Düpreni izləyən adamı tanır. Həmin adamı nəzarətə götürürülər. Eyni zamanda Xun-Syun «Nyuqen-Xend» bankın müştərilərindən olduğu da aşkarlanır.

Düpre onu izləyən «Toyota» ilə yanaşı «Mersedes»in də kimə aid olduğunu öyrənərkən məlum olur ki, bunlar BVD- Hollandiyanın gizli polisləridir. Onlar da polislə mü-

qaviləyə əsasən heroini onların ölkəsinə göndərənləri tapmaq və yolu bağlamaq istədiklərini öyrənir. İndoneziya-dan Hollandiyaya da göndərilən «ağ ölüm» təbii ki, onları da çox narahat edən məsələlərdəndir. Düpəre Morrisonun getdiyi yolu yoxlamağı, Xan Syu gözdən qoymamağı köməkçilərindən tələb edir, özü isə, «Nyugen-Xend» bankının bütün maliyyə əməliyyatlarını yoxlamaq üçün İndoneziya hökumətində sənədlərlə tanış olmağa razlıq ala bilir. Düpəre günlərlə çoxlu bank sənədlərini ayırdı edir, «Nyugen-Xend» bankının və ona aid olan başqa koorporasiyaların fəaliyyətini gözdən keçirir, ən başlıca, gərəkli işi Düpəre özü həyata keçirir.

Yazıçı «Mavilər»in nizamnaməsi ilə oxucuları tanış edir. «Mavilər»in nizamnaməsində onların bir-birinə şəxsi həyatlarını danışmaq qadağan olunurdu. Onlar ancaq özlərinin və yoldaşlarının əməliyyatlardakı «sərgüzəştləri»ni bilirdilər. Başqa məlumatları öyrənməyə hüquqları çatmırıdı. Mavilərin qeyri-adi peşəkarlığı, onların həyata keçirdiyi humanist ideyalar yolunda canlarından keçməsi sağ qalan dostlarının qəlbini göynədir. «Dubl-S-14»-ün əlaqələndiricisi xanım Deyli Taammeni, Foqelveydi xeyirxah, mərd, vətənpərvər insanlar kimi yad edir. Yoxa çıxmış, taleyi qaranlıq qalan Morrisonu xatırlayır. Onun «Yorkşir Potroşitel» adlı qatilin ələ keçirilməsində rolunu dilə gətirir. Yazıcı «Yorkşir Potroşitel» haqqında məlumatı verir. 1978-81-ci illərdə İngiltərədə çoxlu qəllər törədir. 13 cavan qadın vəhşicəsinə öldürülür. Şahzadə polisinin bütün cəhdinə baxmayaraq cinayətkar manyakı ələ keçirmək mümkün olmur. «Skotland-Yardin xahişi ilə İngiltərədəki «Mavilər» (onlardan biri də Morrison idi) əməliyyata qoşulur, qatil ələ keçirilir. Həmin qatilin Bredfrod şəhərindən olan yük maşınının sürücü 34 yaşlı Piter Satklif olduğu üzə çıxır.

Xanım Deyl «Dubl-S-14»-ün üzvləri üçün də narahatlıq keçirir. Hər ani ölüm, təhlükələrlə keçən «Mavilər»in ədalətli mübarizədə çəkdikləri əzab-əziyyətlər ona yaxşı tənışdır. Onlar çox qurbanlar verirlər. Çünkü qəhrəmanın özünüň dediyi kimi, «Mavi planetimiz tamamilə, həddindən artıq qızdırılıb və hətta milyon «Mavi mələklər» də ölkələrə və qitələrə göndərilmiş olsa belə, bu eyş-işrət və zorakılıq dalğası ilə bacara bilməz. Əlbəttə, biz müəyyən iş görürük, amma bu, düzünü desəm, dənizdə bir damla deməkdir».

«İnterpol»un real həyatda tuta bilmədiyi cinayətkarların ədalət məhkəməsindən tez-tez qaçıb gizlənməsi həqiqətdir. Yaziçi öz qəhrəmanın həyatını Ceyms Bondun həyatına bənzədir. Amma onun mavi mələyi 007 nömrəli xəfiyyədir-Ceyms Bonddan fərqlidir. Çünkü, «Ceyms Bond» tullanır, güllələyir, öldürür». Ona «M» gizli idarəsi adam öldürməyə xüsusi icazə verib». Amma «Mavilər»ə bu qadağandır. Ondan fərqli olaraq onu bunun üstündə məhkəməyə verərlər. «Mavilər»in baş qoşduğu aləmdə qəhrəmanın nəzərində heç bir Ceyms Bond da iş görə bilməz. Cinayət aləmində «Mavilər»i «zəhərli kimyəvi məhlul çıləyən sanitərlər» adlandırır: «Qoy o zəhərli məhluldan kəsəyənlər, tarakanlar və siçanlar məhv olsun. Kimyəvi məmulatlarımız sakınlərə ziyan vurmamalıdır. Onda bütün adamlar gözlərini yerə dikib qapılarını xoşbəxtliklə üzümüzə açacaqlar. Axı gərəkli və xeyirxah işlər görürük».

«Mavi mələklər» «İnterpolun» təşkilat quruluşuna daxil olmasalar da onlar bir-birilə sıx bağlıdır. «İnterpol»un köməyi ilə yaranıb. «Mavi mələklər» «İnterpol»a informasiya hazırlamaqdan başqa, həm də bu informasiyanı yerlərdə yoxlayan adamlardır. Yazıçının qəhrəmanı işlərin mahiyətini qısaca belə ifadə edir: «Biz cinayətkarlıqla mübarizə aparan beynəlxalq hüquq müdafiə orqanlarının xüsusi dəstəsiyik». Və qeyd edir ki, təşkilatımızda ancaq könüllülərdir. Dünyanın heç bir hökumət və dövlət orqanı qarşısında öh-

dəlik götürməmişik. Fəaliyyətimiz Beynəlxalq hüquq təşkilatları statusuna zidd deyildir və Beynəlxalq Millətlər Təşkilatının beynəlxalq ixtisaslaşmış idarələr üçün təsdiq etdiyi normalara uyğun gəlir».

Düpre, daxil olduğu «Dubl-S-14»-ün bütün dəstəsi Taammenin aradan götürülməsində-İri bank sahibi, kommersant, qacaq mal alverində bir neçə dəfə ilişsə də, özünü təmizə çıxarmağı bacarmış cənab Muni olduğu aydınlaşdırılır. Morrisonu da xarici kəşfiyyatçı bilib Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin adamları aradan götürdüyüünü öyrənirlər. «İnterpol»un xüsusi dəstəsinin üzvü olan Morrisonun bu şəkildə ölümü kədər doğurur. Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin və MTA-nın zabiti Luici özü də amerikalı və MTA-nın xəfiyyəsi idi. Amerikanın siyasetindən, ölkəsinə və demokratiyasına görə xəcalət çəkdiyini deməkdən çəkinməyən Luici həmvətənlərinin bu cür çirkin və alçaq işlə məşğul olmasını ayıb və ağırlı bilir. Luici Morrisonun ailəsindən və uşaqlarından üzr istəməli olacağını düşünəndə də əzab çəkir.

Tiryek və heroin istehsal edən dəstələrin hökmranlıq etdiyi ərazilərdə bu bədbəxtliyin qarşısını almaq üçün işlər görülməsi, bunun 80-ci illər mətbuatında geniş işıqlandırılması məlumdur. Həmin faktlar romanda öz əksini tapır. «İzvestiya»nın xüsusi müxbiri A.Xarlamovun narkotik maddələrin istehsalı, satışı ilə bağlı Ratundan hazırladığı «Cinayətkar biznesin himayəçiləri» adlı bu yazında deyilir:

«Kiçik hərbi vertolyot Şan yaylasındaki dərələrin üstü ilə uçur. Hər yan ucu-bucağı görünməyən cəngəlliklə örtülüb. Kəndlilərin qırmaq üçün ayırdıqları bəzi cəngəllik yerləri isə adanı xatırladır. Həmin yeri six tropik bitkilərdən, yaşılıqdan ayırməq üçün çox eziyyət çəkilib.

Yolumuz tiryek və heroin istehsal edib yayan dəstələrin fəaliyyət göstərdiyi məşhur «qızıl üçbucaqdan» keçib gedir. Əməliyyatın gedişində hökumət qoşunları narkotika hazırlayan üç laboratoriya, 105 kq narkotik maddə, o cümlə

lədən 10 kq heroin, 549 qallan tiryək məhsulu, çoxlu miqdarda kimyəvi preparatlar və 47 ədəd müxtəlif silah ələ keçiriblər. Atışma zamanı 36 quldur öldürülüb. Hökumət qoşunlarında 7 nəfər həlak olub, 36-sı isə yaralanıb».

Bu dəfəki səfərə Birmanın, xarici hərbi attaşelərinin və Amerika nümayəndəliyinin nakomaniya ilə mübarizə aparan heyəti dəvət olunub. «Xarlamov öz məqaləsində «ağ ölüm»ün gizli fabrikini və quldurlardan alınan hərbi qənimətləri – yeni avtomatları, qumbaraları və minaları görüdüyüünü bildirir:

«Silahların əksəriyyəti Amerikada istehsal edilib. ABŞ konsulluğunun səfərdə iştirak edən və narkotik maddələrin yayılması ilə məlumat alan əməkdaşı bu silahların Amerika anbarlarından oğurlandığını inamla təsdiqlədi... Ancaq amerikalı laboratoriya ləvazimatlarının nadir və bahalı kimyəvi preparat yığınının, gizli bağlamaların istehsalı üçün möhürlərin və başqa şeylərin hansı anbarlardan oğurlandığını aydınlaşdırıa bilmədi. Əldə edilmiş hərbi qənimətlərin markaları, həmin qənimətlərin guya narkotik maddələr istehsalı və yayılmağı ilə mübarizə aparan Qərb ölkələrdən göndərildiyinə şübhə doğurmur. Göründüyü kimi, onlar sözdə bir, işdə bir başqa mövqe tutublar».

A. Xarlamov Mo Xeynin quldur dəstəsinin kəndlilərə tutduğu divandan danışır: Mo Xeyn Şan Dövlətinin birləşmiş şatlar ordusunun lideridir (ŞBİÖ). Onun əmrinə tabe olan iki batalyon heroin istehsal olunduğu yeri qoruyur, narkotik maddələr karvanını müşahidə edib yola salır».

Jurnalist Birmada bu bədbəxtliyə son qoymaq üçün görülən tədbirlərdən, tiryək otunun yerində çay, kofe, tütün əkinin çoxaldıldığını, narkomanlar üçün xüsusi xəstəxana açıldığını, BMT-nin narkotik maddələrin yayılması ilə mübarizə aparan təşkilatlarının Birmaya köməyi getdikcə artırduğunu bildirməklə yanaşı qeyd edir ki, «əgər tiryək alveri edən cinayətkar dəstələr ərazidə gizlənib müdafiə olunma-

saydilar, onda görülən tədbir daha təsirli olardı. Məlumdur ki, Tailandda Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin bir qrup zabiti fəallıq göstərir və onların iş funksiyalarına uyğun olaraq narkotik maddələri yayanlarla mübarizəni təşkil etməlidirlər. Dəstənin məlumatından aydın olur ki, onlar öz işlərini müvəffəqiyyətlə görürər. Əslində isə faktlar Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin əməkdaşlarının və agentliklərinin Cənub-Şərqi Asiya ölkələrində tiryək alverçiləri ilə cinayətkar əlaqə saxladığını təsdiqləyir. Onlar humanist fikirlər pərdəsinə bürünüb qonşu dövlətlərə, o cümlədən Kampuçiya, Laos, Birma və Hindistana qarşı casusluqla məşğul olurlar. Çoxları haqli olaraq maraqlanır; onların bu fəaliyyəti getdikcə çiçəklənən Amerika silahi ilə təchiz olunub Tailand ərazi-sində sığınacaq tapan «tiryək orduları» ilə əlaqədar deyil ki?

«Tiryək kralları» tiryək və heroinin qiymətinə təsir göstərməkdən ötrü öz aralarında razılığa gəliblər. Silah ticarətini qaydaya salıb indi də birləşmə yolları axtarırlar. Onların okeanın o tayındakı himayədarları (Amerika) isə Cənub Şərqi Asiya ölkələrinə təsir göstərmək və regionun xalqlarına qarşı təxribatlıq aparmaqdan ötrü seperatçılıq bayrağı altında fəaliyyət göstərən qudlurlardan istifadə etməyə çalışırlar» (A.Xarlamov «İzvestiya»nın xüsusi müxbiri. Ranqun).

Yazıcı romanda Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin əmələrini təsvir edir, mətbu məlumatlara diqqəti cəlb edir. Doğrudur, Avropa dünyası bürüməkdə olan «ağ ölüm»dən narahatlıq keçirir. «Stern» (AFR) İtaliyada gizli hökumət adlandırdığı «Əski mafiya»nın var-dövlətinin mənbəyi kimi narkotik maddələr satışını, gücünün mənbəsi isə korrupsiya olduğunu deyir. ABŞ prezidenti C.Karter «Narkomaniya cəmiyyətimizin bələsidir», -deyir. «Merdeka» (İndoneziya) «ölkədə üçlüyü necə keçmiş miqyasda fəaliyyət göstəriyini başa düşmək olar. Bu silahlı kateri, müasir avtomat silahları, vertolyotu olan və bankın yardım etdiyi bütöv bir

klandır. Üçlük onların sırrını öyrənməyə cəhd göstərən hər bir həvəskardan amansızcasına qisas alır», -deyir.

Yazıcı mətbuatdan aldığı faktlarla mövzunu zənginləşdirir, əsərin süjetində narkomafiyaya qarşı mübarizə, bu biznesin dünyaya yayılmasıyla yaratdığı təhlükə, dünya ictimaiyyətinin narahatlığı da əsasdır.

Əsərdə narkomaniya ilə mübarizə aparanlar təqib olunur. «Mavilər»in İndoneziyada apardığı xüsusi istintaq «S-14» qrupu üzvlərinin öldürülməsi haqqında yeni və dəhşətli faktları üzə çıxarır. Foqelveyd təyyarədən düşərkən atılan güllədən öldürülür. «Polis bu fəlakətli güllənin haradan atıldığını müəyyənləşdirə bilmədi».

«DUBL S-14» qrupu «S-14» qrupunun faciəli ölümərində kiminsə satqın olduğunu başa düşür. Deməli, bu mafiya ilə əlaqə saxlayan kəşfiyyatçılar, hüquq-mühafizə işçiləri onların öz aralarında da var, az deyil. Foqelveydin, Taammenin, Rojenin satqınlarını öz aralarında axtaran əlaqələndirici Deyli, indoneziyalı köməkçi Çanq Sad gözünnün önünə gəlir, gah baş komissarı, gah regional komissarı təqsirləndirir, amma tutarlı fakt görmür, belə axmaq fikirlərə düşdüyü üçün bəzən özünü qınayan, oddan-alovdan çıxmış Qonsales bircə şey bilir ki, «o satqın onların ətrafında olanlardandır». Düprenin dediyinə görə, Foqelveydin qrupu haqqında məlumatıancaq üç adam bilirdi. Zonanın baş komissarından başqa daha üç adam kimdir?

Yazıcı bu böyük əməliyyatda işirak edən insanların hər birinin keçirdikləri həyəcanları, eləcə də zabit andına, şərəfinə ləyaqətlə xidmət edən bu vicdanlı insanların daxili hiss və həyəcanlarını, mənəvi iztirablarını qələmə almış olur. Böyük bir dəstənin sonuna yetən cinayətkarları üzə çıxarmaq, dostlarının qisasını almaq, satqını cəzalandırmak, məqsəd və ammallarına xəyanət edən içərilərindəki o şəxsi aşkara çıxarmaq, ifşa etmək üçün Düpre və onun qrupu mərdliklə mübarizə aparır.

«Dubl S-14»-ün dəstəsinə qarşı aparılan növbəti cina-yət işinin izinə düşən Düpre və onun əməkdaşları bank kommersanti cənab Mun vasitəsilə onları aradan götürmək istəyən Xyurqornye-hərbi polisin baş müstəntiqi, «qara qılıncılar» təşkilatının rəhbərlərindən olduğunu öyrənirlər. Eyni zamanda təşkilatın beş minə qədər üzvü olduğunu, hər birinin öz nömrəsi olduğunu, başda beş adamdan ibarət sovet olduğunu, Munun özünün də bu sovetin üzvü olduğunu meydana çıxarırlar. Sovetin qalan üzvləri Xyurqornye, polkovnik Marxaen (hərbi polisin xüsusi dəstəsinin rəhbəri, Kalamontanadakı əməliyyatlara cavabdehdir), general «T» (İndoneziya hökumətinin xahişi ilə müəllif onun familyasını tam yazmır), sovetin rəhbəri (mali hara, kimə göndərməyi həll edir), Marxaen (göndərilən malın yerlərə təhlükəsiz çatdırılmasını təmin edən dəstənin başçısı)dır.

«Dubl S-14» Sovetin beş üzvünün adını çəkir, müəllif bu adı məxfi sayır. Amma onun köməyi ilə narkotikanı ilk dəfə nəinki Asiya rayonlarına, eyni zamanda Meksikaya, Şimali Amerika və Avropaya göndərməyə başladıqlarını bildirir. Munun hər bir ölkədə tanınmış adamları olduğunu deyəndə, məlum olur ki, narkotika Mexiko polisinin rəisi general Arturo Duraso (özünün qumarxanası var, qumarxana vasitəsi ilə malını satır) ləqəbi «kömrükçü» olan şəxslə Kanadaya, bir hissəsi Birləşmiş Ştatlara göndərilir..

İtaliyadan Birləşmiş Ştatlara göndərilən narkotik maddələr haqqında xəbər alan Miqelə məlum olur ki, ABŞ-a mali yelkən gəmilər vasitəsilə Tukuana şəhərciyi vasitəsilə göndərilir: «Durasonun adamları orada yükü qəbul edib sahil səra dağlarının ətəyilə göndərirdilər. Meksikaya nisbətən ABŞ-dakı dəniz nəzarətimiz daha yaxşıdır və belə yol bizi əlverişlidir».

«Mavilər» apardıqları istintaq əməliyyatı zamanı maliyyələşdirməyə kömək edən bankın «Nyuqen-Xend» olduğunu, Xendin Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi ilə əlaqəsini də

aşkar edirlər. Pulların da oradan göndərildiyi məlum olur. Məlum olur ki, Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi ona görə onlara pul verir ki, bu üçlük onlara xüsusi xidmət göstərirdi. «Mavilər» bu xidmətin bundan ibarət olduğunu öyrənirlər ki, onların adamları «Flores zonasını nəzarət altında saxlayırdılar və oradakı qiymətli yataq yerinin olduğunu təsadüfən aşkarlayan şahidlərin bir neçəsini aradan götürmişdülər». Düpəre bunun Uran yatağı olduğunu bilir, təkcə bunun üçün onlara bu qədər pul verdiyini də anlayır. Cənab Munin onların həm də «Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinə və Pentaqona da narkotika göndərdiklərini» dilə gətirir. Yaziçi qəhrəmanın düşdürüyü gərgin vəziyyəti təsvir edir, narkotika satışında coğrafi ərazinin genişlənməsi, bu işin aşkarla çıxarılması üçün mübarizə aparan «Dubl-S-14» qrupunun milli tərkibi, heyət üzvlərinin müxtəlif ölkələrdən olması və aparılacaq əməliyyata nə qədər ziyan vura biləcəyindən narahat Düprenin keçirdiyi həyəcanları təsvir edir. Düpəre ona görə narahatdır ki, bir ucu Amerika MKİ-nə gedib çıxan cinayətin araştırılmasında iştirak edən Luici əslən amerikalıdır.

Düpəre eйтdiyi reallıqlara inanmaqla yanaşı, Luici Minellinin əslən amerikalı, Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin keçmiş zabiti (Domiano Konti) olduğunu, Minellin də əslən kim olduğunu bilmədiyindən (bu «İnterpol»da hərbi sərridi) düşdürüyü dolaşıqdan çıxış yolları axtarır. Belə bir şəraitdə istintaq aparmağın nələrə aparıb çıxaracağını da bilir. Əgər onlar istintaq aparmaq üçün icazə verilməsini tələb etsələr, «həmin anda Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsində xəbər tutacaqlar». Onsuz da Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin nümayəndələri onların şöbəsi İndoneziyaya çatan kimi sorğu-suala çəkiblər. Düpəre çox gözəl başa düşür ki, burada «böyük oyun oynanılır» və onlar səhvə yol verməməlidirlər. Bunun üçün riskə getməli olacaqlarını bildirir. O, bunun üçün Miqel və Minelliyə-öz adamlarına dərindən inanma-

lıdır, Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsini və Pentaqonu ifşa etmək üçün işi üçlükdə həll etməlidirlər. Luicini məlumatlaşdıranda Luici Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin keçmiş zabiti onların mafiya ilə əlaqəsi olduğunu çıxdan bildiyini deyir və bunu «təbii» sayır. «Çünki onların yaxşı məlumat mənbəyi və bütöv məlumat vermə şəbəkəsi mövcuddur. Hər ölkənin cinyətkarlıq dünyasında polisin xəbərçiləri olduğu da sərr deyil. Düpre Muninin Pentaqona narkotika lazım olduğunu təsdiqlədiyini, Muninin bu vəhşi xəbərdən sarsıldığını görür. Bununla belə, Düpre bildirəndə ki, bu tapşırığı yerinə yetirmiş laboratoriyaları aşkar etmiş, üçlük və onun rəhbəri məlumdur, yəqin ki, bank sahibini bir az da sixsalar şöbələrindən onlara məlumat verəni də müəyyənləşdirmək mümkün olacaq, Luici bu axtarışın davam etdirilməsini, (amerikalı olsa da) həqiqəti bilmək istədiyini (bunu böhtan olduğunu sübuta yetirmək üçün o Pentaqonun, Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin narkotika allığına hələ də şübhə edir) gizlətmir. Bank sahibi Muni təzyiqlərə davam götirməyərək narkotikanın Pentaqona çatdırılması məlumatını ona Durasonun verdiyini, general «T»-nın da işin içində olduğunu deyir və sübut olaraq onu bildirir ki, «bu bizim «Nyuqen-Xend» bankı ilə müqaviləmizin şərtlərindən biri idi. Yoxsa onlar bizə istiqraz verməzdilər».

«Mavi məlekələr»in bu regional gəldiyini də İndzerillonun (Salvatore İndzerillo Siciliya mafiyası «sahibkarlarının atasıdır». Uzun müddət «isi» dayısı Rozario Di Madco aparıb) adamları xəbər verdiyini öyrənir. İndzerillonun bu işdə ona görə marağı var idi ki, «üçlük» ardıcıl qaydada malın bir hissəsini İtaliyaya-Sicilyaya göndərirdi. Nyuqeninin təklifi ilə malın bir hissəsini olduqca təmiz heroin hazırlamaqdən ötrü Siciliyaya göndərirdi. İndzerillo gəlirin müəyyən bir hissəsini (Siciliya laboratoriyalarında «qızıl üçbucaq»dan, Livandan və Türkiyədən gələn mallar hazırlanırdı) gizlətmək istədiyindən ona «hesablanmamış mal la-

zim idi». «Qızıl üçbucaq»dan olan mal isə «ailə başçı»larının ciddi nəzarəti altında olduğundan mali gizlətmək mümkün deyildi».

Düpre bir tərəfdən Duraso, Pentaqon, «Nyugen-Xend», digər tərəfdən də Siciliya mafiyası- bütöv bir mafiya ilə mübarizə aparmışın mürəkkəbliyini anlayır. Bunun üçün birinci növbədə rayondakı ocağı məhv edib, buraya göndərilən malın yolunu bağlamalı olduqlarını bildirir. Siciliya mafiyası ilə təklikdə bacara bilməyəcəklərini, onlara baş komissara tabe olan, bütün operativ qrupların da köməyi lazımlığını bildirir, «Əgər mümkün olsa, «R-11» qrupunun bizə göndərilməsini xahiş edəcəyəm».

Yazıcı «R-11» qrupu haqqında oxuculara məlumat verir. «R-11» qrupu «İnterpol» prezidentinin şəxsən özünə və yaxud müavinlərindən birinə tabe olan «mavilər»in xüsusi operativ qrupudur. Ən mühüm tapşırıqları yerinə yetirir. Qrup İtaliyada general Douzerin azad olunmasında iştirak edib. BMT-nin Baş katibi Kurt Valdhaymin İrana səfərinin mühafizəçisi olub. 1975-ci ildə Helsinkidə Avropa Dövlətləri başçılarının təhlükəsizliyi və əməkdaşlığı müşəvvirəsində fərqlənib. ABŞ prezidenti Ceneral Forda və Finlandiya prezidenti Urxo Kekkonenə qarşı törədilən qəsdin qabağını alıb.

Qrup bütövlükdə qırxa yaxın əməliyyat aparıb. Onun tərkibinə öz ölkəsinin dövlət təhlükəsizliyi komitələrində on ildən az olmayaraq işləmiş adamlar daxildir. Qrupun üzvləri vətəndaşı olduqları ölkənin təhlükəsizlik komitələrinə tabe olmurlar. «Tərkibi beynəlmiləldir. Qrupun komandiri «İnterpol» prezidentinin baş zona komissarları ilə razılığı əsasında təyin olunur. Qrupun sayı, konkret tərkibi və hansı silahlarla təchiz olunması məlum deyil».

Əsərdə hadisələrin içində yazıçı bu böyük mafiya ocağının məhv edilməsi üçün aparılan əməliyyatlar haqqında rəsmi xəbərləri, mübarizənin beynəlxalq səviyyədə aparıl-

ması istiqamətində gedən işləri verir. Məsələn, onların iş prinsipi ilə bağlı məlumatlarla oxucunu ətraflı məlumatlaşdırmaq üçün bir sıra məxfi məktublarla tanış edir. Bu məxfi məlumatlar vasitəsilə oxucu bu böyük beynəlxalq təşkilat, onun fəaliyyəti, hüquq normaları haqqında yetərincə məlumatlandırılır. Oxucu hadisələrin reallığına tam əminliklə baş vermiş hadisələri izləməkdə maraqlı olur. Bu təşkilatların müxtəlif hadisələrlə bağlı ətraflı məlumatlar əldə etmək imkanlarını görür. Yaziçi inandırıcılıq prinsipini ustalıqla gözləyir. Uyğun materialları verməklə qələmə aldığı hadisənin reallığına oxucuda şübhə yeri qoymur. Məsələn, əsərdə müxtəlif məlumatları verən məktublar var. Bu məxfi məktublar əsərdəki hadisələrlə uyğun verilir. «P-11» xüsusi qrupunun komandirinə məxfi məktubda deyilir: «Avropa zonası baş komissarının sərəncamına keçirsiniz. Bütün fəaliyyət ümumi «R» siqnali ilə aparılır (Liter «V») və yaxud:

«S-33» regional qrupuna:

«Arturo Durasonu müşahidəyə götürün. Müşahidəyə götürülən adam Mexiko polisinin rəisidir. Yerli orqanlarla razılaşdırılmadan özbaşına hərəkətə yol verilməməli»

(Şəxsən, məxfidir).

Və yaxud,

Meksika prezidenti əlahəzrətlərinə

«İnterpol» prezidentindən

«Sizdən nümayəndələrimizi qəbul edib gizli söhbətdə onları dinləməyinizi xahiş edirəm. Cənab əlahəzrət, şübhəsiz ki, bu mürəkkəb vəziyyətdə hansı tədbirlər görməyi özünüz müəyyənləşdirəcəksiniz»

(Olduqca məxfidir Liter «V»)

Bu məlumatların içində narkotika ilə mübarizə tədbirləri haqqında da maraqlı teleqramlar vardır ki, yazıçı bunların əsərin məzmunu ilə bağlı faktlarından yaradıcılıqla yararlanır. Məsələn:

«S-37» regional qrupuna:

«Polisin narkotika ilə mübarizə aparan Montreal şöbəsinin rəisini müşahidəyə götürməli. Yerli orqanlarla razılığa gəlmədən heç bir iş görməməli. Birgə fəaliyyət üçün Montreal polisi idarəsi ilə əlaqəyə girə bilərsiniz»

(Olduqca məxfidir Liter «V»)

Və yaxud:

«S-41» regional qrupuna:

«Fəalliyət rayonu Kap-Lityekdir. Ora göndərilmiş narkotika yükünü aradan çıxartmaq, bazanı məhv etmək lazımdır. Əməliyyatı tez aparmalı. Yerli orqanlarla əlaqəyə girməməli»

(Olduqca məxfidir)

Və yaxud:

ABŞ-in Müdafiə nazirinə,
Xüsusi üsullarla müharibə idarəsinə,
Oktinavadakı xüsusi əhəmiyyətli
Bininci Döyüş qrupunun komandirinə

«Alfa» bölməsi, Kalimantana rayonunda yerləşdirilməlidir. Qrupu orada Si-ya-si-nin nümayəndələri təlimatlaşdıracaq».

(Olduqca məxfidir)

Və yaxud:

Müdafiə Nazirliyi Kəşfiyyat İdarəsinin
Siyasi şöbə rəisinə

«BMT-nin nümayəndələri bizim Kalimantana rayonuna aid olan informasiyamızın onlara verilməsini tələb ediblər. İnformasiyanın bundan sonra yayılmasının qarşısını almaqdan ötrü ciddi tədbirlər görmək lazımdır. BMT nümayəndələrinin Kalimantanada aşkarladıqları laboratoriyanı təcili məhv etməli. Bu məqsədlə Oktinavadan «Alfa» qrupu göndərilib. Bu əmri alandan 24 saat gec olmayıaraq

işlə bağlı olan bütün sənədlər «Ci-2» şöbəsinə göndərilməlidir».

Si-ya-si ABŞ Müdafiə nazirliyinin kəşfiyyat idarəsi yanında «Ci-2» şöbəsinə daxil olan hərbi əkskəşfiyyatın xüsusi idarəsidir.

Əsərdə Düpəre gərgin iş sayəsində «R-11» qrupunu İtaliyaya göndərtdirib, İndzerillonu çətin də olsa nəzarətdə saxlaşdır. Çakarta yaxınlığındakı laboratoriya dağıdır. Kalimantanaya hava-desant batalyonunun seçmə bölmələri göndərilir. «Mavilər» həm də, doğrudan da, Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin «Qara qılıncalar»la əlaqədə olduğunu müəyyənləşdirir. Onu narahat edən Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin İndzerillonu «Mavilər»in təşkilatında olan bir adamlı görüşdürüb onların hesabına əlaqə yaratdığını da öyrənir. Düpəre yaxşı bilir ki, onların fəaliyyəti təkcə Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin nəzarəti altında deyil, bütün böyük kəşfiyyatların onlar haqqında məlumatı var. Bunun da «təbii» olduğunu deyir, çünki xəfiyyələrinin çoxu müxtəlif ölkələrin nümayəndələridir.

Düpəre əlaqələndirici Deyli vasitəsilə Foqelveydin başçılıq etdiyi qrupun İndoneziyaya gəldiyini bilən dörd nəfərin Kristofer Saldunedo (Kolumbiyalıdır, öz ölkəsinin kəşfiyyat orqanlarında on dörd il işləyən 48 yaşlı şəxs onların mərkəzi yarandığı vaxtdan fəaliyyət göstərir, uzun müddət Fransada işləyib, Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi ilə əlaqədə olub), Rodriqo Alameyda (ispandır, Frankonun dövründə İtaliyanın Təhlükəsizlik orqanlarında işləyib), Uilyam Uilkot (İngiltərə kəşfiyyatı kadr zabiti), Kan Jul-Szi (Çinin dövlət təhlükəsizlik orqanlarında işləyir. «Mavilər»in əlaqələndiricisi kimi Koreya və Yaponiyada işləyib) olduğunu öyrənir.

Foqelveydin qrupu haqqında xanım Deyli, Çanq da məlumatlı idilər. Onları qəzəbləndirən bu məlumatı verməklə neçə-neçə bütün qəlbi, vicdanı ilə ədalət uğrunda mü-

barızə aparan günahsız insanların həyatlarını məhv etmə-ləridir. İndi onu daha bir narahat edən şey var. Bilir ki, o kimdirsa, dinc durmayacaq. «Dubl S-14» qrupunun aradan götürülməsinə çalışacaq. «Mavilər»in regional ehtiyatlanmağa əsası varmış. «Mavilər»in mərkəzindən həmin o dörd adamdan birinin günahı ucbatından qıraqa məlumat verilmişdi. «Dubl S-11» qrupunun heyəti artıq aşkarlanmışdı. Bu qrupdan nəinki Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin, eləcə də mafiyanın üçlüyünün də məlumatı vardır. Qrupun heyətini peşəkar qatil Alan Derşovits də tanıyordu və bir neçə gün idi ki, Şarl Düpren, Luici Minelli və Miqel Qonsales onun nişangahına çevrilmişdilər...». Bununla belə, «mavilər» artıq əməliyyatı həyata keçirə bilirdilər.

Düpren «İnterpol»un və polisin «Qara qılınc»lar üçlüyünün sovetinin bütün üzvlərini həbsə aldı, həbs bütün gecəni davam etdirildi, onun yeni-yeni üzvlərini həbsə aldılar. Əvvəllər «İnterpol» yuxarıya toxunmadan daha çox xırda-xuruşları vurub uzaqlaşdırırdısa, indi Munin məlumatından sonra «üçlük sovetinin bütün üzvləri həbsə alındı». Kalimantanaya göndərilmiş hava-desant batalyonun iki rotası gələnə kimi, mafiya labaratoriyanı məhv eləyib izi itirmişdi. Bununla belə, Dupre öz qrupunun İndoneziyada qalmağın təhlükəli olduğunu yəqinləşdirdiyindən səhər tezdən bütün sənədləri alan kimi adamlarına yola hazırlanmağı əmr etdi. Amma Minelli-Domino Konti öldürülür. Qatil Alan Derşovits «öz hesabına 30 min dollar yazır. Bir zamanlar Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin və Milli Təhlükəsizlik Agentliyinin əməkdaşı olmuş Luici bütün ömrü boyu böyük ideallarla yaşasa da, mübarizə aparsa da, yaziçinin fikrincə, onun «bütün ömrü boyu çalışdığı ideallarla vicdanının təmizliyi arasında indi çox uyğunsuzluq vardı». Xeyirxah, həqiqətpərəst, qanunsevən Luici digər «mavilər» kimi sər-səm dünyamızda zoraklığın qarşısını almaq istəyən, «ağ ölüm»ün ölkələrə, eləcə də öz doğma Amerikasına aparıl-

masının qarşısını almağa cəhd edən «mavi mələklər»in tez-tez qurban verdiyi «güclü adamlar»ından biri idi. İndzeril-lonun tapşırığı ilə Luici öldürdü.

Yazıcı 70-ci illərdən üzü bəri dünyamı alov kimi qarsıyan narkotik maddələrin istehsalı və satışında böyük rolü olan, bu sahədə milyardlar qazanan böyük dövlətlərin aparlığı siyaseti pisləyən dünya mətbuatına oxucunun diqqətini cəlb edir. Londonun «Sandi-Tayms» qəzeti mafianın geniş miqyasda fəaliyyətinin səbəbini 73-cü ildən kəskinləşmiş enerji böhranında görür: «Məhz həmin böhran bu cinayətkar klanların işgüzərləq fəallığını zəiflədib, onları hərəkətsiz alverdən qumarxanaları almağa, adamları girov götürüb narkotika satmağa və pul alıb azad etmək yoluna keçməyə məcbur etdi. İndi bu üsul gizli biznesin qazanc mənbəyinə çevrilib. 1976-cı ildən Siciliya mafiozlari narkotika satışından milyonlarla funt sterlinq əldə ediblər (əsasən Nyu-York və Hamburqdakı əməliyyatları hesabına). Bundan başqa son illərdə İtaliyanın özündə belə heroin satışı çoxalıb və getdikcə artır».

Qəzet narkotika satışından alınan qazanc həddindən artıq çox olduğundan cinayətkar klanlar arasındaki mühabətənin dayanmadığını bildirir: «Palermoda danışırlar ki, şəhərin kənarında yeni tikilmiş binaların çoxunun beton bünövrələri mafiozların meyidi doldurulmuş əsl zirzəmiləri xatırladır».

Dünya ədəbiyyatında İtalya mafiyası haqqında maraqlı romanlar, povest və hekayələr müəllifi kimi tanınan XX əsr italiyan ədəbiyyatının detektiv yazılıcısı Leonardo Şaşa (1921-1989) yaradıcılığında mafiya, onun kəndlərdə, sonra şəhərlərdə geniş inkişafı ilə bağlı müxtəlif hadisələr təsvir edilir. «Bayquşun günü» romanında ilk dəfə italiyan mafiyasının kəndlərdəki hökmranlığının şəhərlərə də yayılmasından bəhs olunur. Leonardo Şaşa «Pirandello və Siciliya» adlı elmi-tənqidi esselər, Palermo tarixindən götürülmüş

«Misir xartiyası» tarixi romanının, XVIII əsrдə baş vermiş bir rahibin həyatından bəhs edən «İnkvizitorun ölümü», 1862-ci ildə Palermoda olan dövlət çevrilişindən bəhs edən «Xəncər gəzdirənlər», şəhər mafiyasının həyatından bəhs edən «Hər kəsin öz qisməti» romanları ilə yanaşı «Şərab rəngli dəniz» hekayələrinin, «Kontekst» romanının da müəllifidir. Detektiv yazı texnikasından parodiya kimi istifadə edən yazıçı «Kontekst»də cərəyan edən hadisələri uyduруlmuş bir məkanda təsvir etsə də, ölkənin bilavasitə İtaliya olduğu açıq aydın göz qabağındadır: hakimiyyət məqsədilə aparılan prinsipsiz siyasi oyunlar, pulla ələ alınmış manyak tərəfindən icra olunan sifarişli qətller, satqın dövlət məmurları və «fövqəladə» mimikriya qabiliyyətinə malik olan, siyasi rejimlərin bütün dəyişikliklərində öz mövcudluğunu qoruyub saxlamağı bacaran mafiya təşkilatı...» (C.Cəmşidov). Onun «Mafiyalar vesterni», «Mayorananın yoxa çıxması», «Moronun işi» kimi əsərlərində də mafiya, onun fəaliyyəti öz əksini tapmışdır.

Çingiz Abdullayevin də bu əsərində İtaliya narkomafiyasının geniş fəaliyyətindən yeri gəldikcə bəhs olunur. «Qızıl Asiya üçbucağı» narkotiklərin dünya bazarında xammalı, Siciliya onun mətbəxi sayılır. Palermadan, Messini və Katannodan göndərilən təmizlənmiş tiryək məhz burada hazırlanıb heroinə çevrilir. Sonra Nyu-York və Hamburq şəhərinə yola salındığı deyilir: «Mafiya narkotiklərin Amerika bazarını əlində möhkəm saxlayır. Bu faktın çox maraqlı və həqiqətə uyğun izahı var. İş ondadır ki, ABŞ-ın yüksək operativlik və effektivlikdə şöhrət qazanmış narkotiklərlə mübarizə idarəsinin Siciliyada filialı yoxdur».

1945-ci ildən İtaliyada 45 hökumət dəyişilsə də mafiiyanın əvvəlki kimi mövcud olaraq qalması, getdikcə «çiçəklənməsi, onun ölkədə bu gün getdikcə böyüyən və sabit təşkilat» olması, onun qarşısını almaq istəyəni «amansız qisas» gözləməsi də Qərb mətbuatında verilir.

Böyük mafianın «mətbəxi» Siciliya-Roma-İtaliyadır. Yazıcı bu böyük ölkənin keçmiş tarixini, möhtəşəm zəngin tarixini yada salır. Roma şəhərinin meydanları, küçələri qanlı vuruşmaların, təntənəli yürüşlərin, murdar satqınlığının və yüksək mənəviyyatın təzahürünün «şahididir». Yazıcı keşməkeşli qədim Roma tarixi ilə bu gününü yaşayan müasir Romanı üz-üzə qoyur.

Yazıcı VIII əsrə Romul tərəfindən əsası qoyulan, Böyük Roma imperiyasının və bütün dünya mədəniyyətinin mərkəzinə çevrilən Roma və romalıların sonralar istilaçıya əvvilməsini, yaxın torpaqların fəthinə başlanılmasını keçdiyi yolu gözümüz önündə canlandırır. Yazıcı dili, ifadələrindəki səlislik, tamlıq gözəldir, tarixilik və bədiilik birləşən cümlələrdəki canlılıq, qürur və təəssüs, təəccüb və maraq, qəm və sevinc, eləcə də kədər doğuran təsvir min illik Roma tarixinin gözümüz önündə sənətkarlıqla tablosunu canlandırır. Yazıcı üçün hadisələri təhkiyə üsulu ilə qələmə almaq çətin deyil. Amma bu təhkiyədə bədiilik, özünə maraq, özünəcəlbətmə, yorucu olmamaq, canlı, realist və romantik vəhdətdə olan yazıçı təxəyyülünün ifadəyə əvvilib öz bədii əksini tapması əsasdır. Yazıcı keçmiş Romaya mafianın tügyan etdiyi indiki Romanın müqayisəli bir tarixinə diqqəti yönəldir.

Ç.Abdullayev Romanın-azadlıqsevər-əyilməz Romanın oxucu hafızəsində əbədi qalan tablosun yaradır: «Romaya eşq olsun! - Bu səda altında barbarlar dəhşətə düşüb qaçırdılar, imperiyalar və çarlıqlar parçalanıb dağılırdı.

«Romaya eşq olsun!- deyib məğlubedilməz Roma legionları Qaliya və Britaniyada, Afrikada, Asiya və Yunnanıstanda guruldayırdılar. Dəmir legionlar hər yana dəhşət və qorxu yayırdı. Onlar heç kimə aman vermır, mərhəmət göstərmirdilər. Böyük Roma adı ilə qan axıdır, ölüm törədirdilər.

«Romaya eşq olsun!-bu səsi eşidən minlərlə qul baş
eyirdi, minlərlə əsir qadın itaətkarlıqla aqibətinin nə ilə
qurtaracağını gözləyirdi. Qul analar uşaqlarını bağırlarına
basır, qul kişilər nifrətdən dişlərini qıçayırdılar.

«Romaya eşq olsun!-bu səslə Sezarın və Pompeyin,
Sullı və Troyanın, Spipon və Mariyanın legionları yürüşlər
edirdi.

Bu şəhərdə Roma ağalığının Romanın özündə və büt-
tün dünyada təsdiqləməyə çağırən böyük əqidə təlqin olu-
nurdu. Neronun və Flaviyevin sarayları tikildi. Kolizey,
Ferum və Panteon yüksəldi. Şəhər min ilə kimi bütün
inkışaf etmiş dünyanın mərkəzi sayılıb. Özü də necə mərkəz!

Onun bazilik və hamamları, tağ və sarayları, meydan
və küçələri hələ də Siseron və Katilinanın coşqun sözləri
haqqındaki xatırələri yaşıdır. Qrakxov qardaşlarının acıqli
çıxışlarını, Yuli Sezarın son qışqırığını, dahi şairlərdən-Ber-
kilinin, Lukrenqsinin, Ovidi və Horatsinin gözəl üslubunu
da unutmayıb xatırlayırlar. Böyük filosoflar sayılan Seneka,
Tatsinq və Plutarx məhz burada yaşayıb-yaradıblar.

Kalıqul vaxtındakı dəhşətləri və Neronun onu yan-
dırmağını, vandal və nestoqların basqınının «acı xatirə kimi
şəhərin divarlarına» hopub qaldığını deyir, «barbarların əli
ilə dağıdılıb şan şöhrətdən məhrum edilmiş şəhərin yalnız
eramızın VI əsrindən sonra adı əyalət mərkəzinə çevrilməyə
başladığını dilə gətirir. Romanın yenidən dirçəlməyə başla-
diği tarix xatırlanır. XI və XII əsrlərdə bu torpağın cəsur
oğulları-Robert Qviskarın və Arnold Bremianskinin rəhbər-
liyi ilə iki respublika idarəsi yarandığını, müqəddəs Roma
imperiyasının yenidən dirçəlməyə başladığını qeyd edir.
1309-də Papanın iqamətgahı Avinyona köçürüldüyünü,
1377-dən başlayaraq Roma papalarının həmişəlik bu şəhər-
də qalması məsəlesi dövründə yaşanan çətinlikləri və həmin
vaxtdan şəhərin həmişəlik olaraq katolik dünyasının mər-
kəzi sayıldığını vurgulayanda yazılı təəssüf və kədərini,

dünyanı dəhşətə gətirən hadisələri təsvir etməyə yer qoyur. Tarixdə Romada misli görünməmiş ədəbiyyatın, incəsənətin, memarlığın inkişafını gözümüzönündə canlandırır. Yada Rafael Santi, Mikelancelo kimi şəxsiyyətlər düşür. İtaliyanın möhtəşəm rəssamları, memarları, üsyانlar, müharibələr də xatırlanır və bunların üstündən keçib gedən Romanın 1891-ci ildə İtaliya dövlətinin paytaxtına çevriləyini deyən yazıçı onun keçmiş qəhrəmanlıq tarixinə kölgə salan, dünyaya nəhənglər və qəhrəmanlar vermiş bir yerdə İtaliyanı biabır edən, onun keçmiş və indiki tarixində nifrətli qara ləkə sayılan murdar və iyrinc bir təşkilatın da yarandığını qeyd edir. Mafiya! Bu təşkilat yarandığı ilkin dövrlərdə feodallara qarşı mübarizə aparan, işgalçılara müqavimət göstərməyə çağırın, xeyirxah, müdafiə məqsədi ilə fəaliyyət göstərən bir təşkilat olub «onda ölüm, zor və şantaja yol vermirdi».

Zaman keçdikcə bu mafianın işi də, məramı da dəyişdi. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq cinayətkarlıq yolu tutdu. Yaziçı oxucu üçün dolaşıqlıq yaradacaq hər bir məsələnin izahını, təhlilini verir. Mafiya, onun yaranması, inkişafı, tutduğu yol haqqında oxucunu məlumatlandırır, onun üçün qaranlıq qalacaq detallara bədii dillə aydınlıq götərməyə çalışır. Oxucu əsərdəki hadisələr, qəhrəmanların gələcək taleyi üçün nigarançılıq keçirir, onların sonrakı taleyi ilə necə dərindən maraqlanırsa, onların mübarizə apardığı məsələlər, problemlər haqqında, onların həlli yolları ilə bağlı yazıçının müdaxilə etdiyi məsələlərə də o dərəcədə maraqlı göstərir. Bu əsərin oxucusu mafiya, onun fəaliyyət göstərdiyi yerlər, təşkilatlar haqqında məlumat alır, yazıçı onlara qarşı mübarizə aparan beynəlxalq qüvvələrin birləşib, («İnterpol» da qarışmaqla onun tərkibində yaranan müstəqil təşkilatların da köməyi vasitəsilə) bu cinayətkar dünyanın zərərsizləşdirilməsi üçün görülən tədbirlər haqqında da məlumat verməklə oxucunun mənəvi sabitliyini də

təmin etmiş olur. Dünyada baş alıb gedən, ən qüdrətli hərbi qüvvələrin də gizlincə qurşandığı təşkilatların, hərbi təşkilatlarının aşkar edilməsi, zərərsizdirilməsi sahəsində görülən işlər, bu yolda öz humanist əqidəsinə sadiq, vicdanlı insanların olması oxucuda mənəvi sakitlik yaradır. Yaziçı oxucunun bu gün inkişaf etmiş, dünyanı sarsıdan mafiyanın keçib gəldiyi yolla tanış edir: Mafiyanın maliyyə mənbəyi olan qumar biznesi, dağdırıcılıq və kontrabandadan gələn gəlir milyonların günahsız qanı hesabına olduğundan nisrət doğurur.

Konkret olaraq, mafiyanın Siciliyada çox dərin kök atması səbəbləri göstərilir. «Kəndlilərin avamlıq və cahilliyi, qəbilə adət-ənənələri, dindarlıq və köhnəliyin qalıqları mafiyanın mövqeyini bu adada daha da möhkəmlədir. Siciliyalı cinayətkarlıqla məşğul olub bu təşkilat sisteminə daxil olmaya bilər, lakin onun mafiyaya xidmət edən adamları polisə satıb, yaxud onlara mane olmağa hüquq çatmır. Belə ənənəvi namus anlayışı Siciliya kəndliləri arasında artıq kök atıb. Lakin şəhərə gəlib özlərinə iş tapa bilməyən bu adamlar gec-tez mafiya toruna düşürlər.

Yaziçinin narahat olduğu məsələ odur ki, artıq mafiya təşkilatı quldurların və qatillərin birliyi deyil, eyni zamanda bu ölkənin dövlət orqanlarında hörməti olan mötəbər bir təşkilatdır. Ölkə parlamentinin üzvləri, şəhər merləri və görkəmli partiya xadimləri də bu təşkilata daxildirlər. Yüksək səviyyədə olan korrupsiya, görünməmiş şantaj və dövlətin siyasi strukturundan doğan cinayətkar elementlərin artması mafiyani tamam dişbatmaz edir».

Yaziçı mafiya rəhbərləri, bu sistemin quruluşu haqqında oxucunu yetərincə məlumatlandırır: təşkilata sahibkar, «ailənin atası» başçılıq edir. Ailə üzvləri sayca çox olur. Təşkilata rəhbərlik edən müavini ilə yanaşı, bu cinayətkar biznesdə iştirak etməyən, amma güclü nüfuzlu malik, «mafianın yaşılı üzvü, məsləhətçi də var. «Bir ailə aşağıda isə

«kaporeclər», yaxud leytenantlar dayanır. Onlar, adətən, təşkilatın, işin bu və ya digər sahəlrinə cavabdeh olan «bölmələrinə» başçılıq edirlər. Ondan aşağıda isə sahibkarın «kaporeclər» vasitəsi ilə əmrini onlara çatdırıran «düymələr», yaxud «əsgərlər» dayanır. Bu özünəməxsus ierarxik pillənin ən axırıcı pilləsində kiçik narkotika alverçiləri, səyyar satıcılar, məlumatverənlər fəaliyyət göstərir. Onlar «ailə» tərkibinə daxil olmasalar da, sahibkarın bütün tapşırıqlarını yerinə yetirir».

Yazıcı Amerikada mafiya strukturunu yada salmaqla yanaşı (ABŞ-da «Koza» təşkilatında birləşmiş ailə sahibkarları adətən, özlərinə başçı - «Kapo di tutti kapi»ni seçirlər. Bir vaxtlar bu vəzifəni professional cinayətkar və mafioz Karlo Kabino tuturdu- Ç.A) İtaliyada bütün ailələrin «xaç atası», sonradan işi Salvatore İndzerilloya verən Di Maço sayıldığını qeyd edir.

Bununla belə, müxtəlif ölkələrin ictimaiyyətinin mafiyaya qarşı ciddi mübarizə apardığı, 85-86-cı illərdə mafiyaya ciddi zərbələr vurulduğunu qeyd edən yazıcı kapitalist dünya sisteminin doğurduğu xoşagəlməz hadisələrə diqqəti yönəldir. Mafianın qazandığı milyardların gücü qarşısında «kapitalist ölkələrinin hüquq-mühafizə orqanları geri çəkilməyə məcbur olur. ABŞ-da hətta hökumət üzvlərinin də mafiya ilə bağlılığının (keçmiş əmək naziri R. Donovanın işi) dilə gətirən yazıcı «müasir şəraitdə onu məhv etmək qeyri-mümkündür», -deyir. İtaliyada, ABŞ-da tikinti podratlarını ələ keçirən, narkotik maddələr satışından ağlaşırmaz dərəcədə çoxlu gəlir götürən mafiya heç kimə aman vermir. Marksın peyğəmbərcəsinə dediyi «qazanc naminə kapital heç nəyin qarşısında dayanmaz»-sözləri indi həyata keçib.

Kapitalist dünyasında gedən mübarizələr, cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparan Şarl Düpren kimi vicdanlı, ədalətli, hümanist qüvvələrin müəyyən «uğurları» mafianın

axıradək məhvində nail ola bilməz. Ona görə də yaziçı bu fikirdədir ki, «mafianı yalnız cəmiyyətin ictimai strukturunu yenidən qurmaqla məhv etmək olar. Ancaq hələlik... hələlik narkotiklərin «şirin yuxuları» ilə məst olmuş cavallar həlak olur, təklikdə mübarizə aparmağa cəhd göstərən vicdanlı polislər dünyadan köçür, mafiya ilə əlaqədə olan korrupsiya çirkabına batmış kapitalist ölkələrinin yeni-yeni dövlət xadimləri ifşa olunur. Və «Koza Nostra» (italyan mənşəli amerikanlar idarə edən mafiya), Siciliya mafiyası, «Kamorra», «Üçlük» və başqa cinayətkar təşkilatlar mil-yardlarla qazanc əldə edirlər».

Kapitalist dünyasında məşhur Siciliya mafiyasını məhv etmək (onların qarşısını almaq üçün «S-14» məhv edilmişdi) üçün «Dubl S-14»ün üzvləri «P-11» qrupunun köməyi ilə artıq İtaliyada öz işlərini davam etdirsələr də, narkotikanın İtaliyaya hansı yolla daxil olduğunu da aydınlaşdırırmalı idilər. Bunun üçün yükün qəbul edildiyi yer öyrənilməli idi. İndzerillo onun izinə düşdükərini bildiyindən «Dubl S-14»ün üç üzvünün (Düpre, Luici, Minel) hər birinin başı üçün Derşovitsə otuz min dollar pul vermişdi. Qatil bu üç qəhrəmandan biri olan Luicini aradan götürməyə müvəffəq olmuşdu.

Düpreni həm narkotikanın İtaliyaya gətirilməsi, həm də onların mafiya ilə şərik olub, qrupu satan qatili müəyyənləşdirmək məsələsi narahat edirdi. Düprenin mənsub olduğu qrupun rəhbəri komissar onları satan dörd nəfərin dördünün də Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi ilə işləməsini mümkün sayır, bununla belə, ancaq onlardan hansınınsa mafiiyaya xidmət etdiyi fikrindədir və «Dubl S-14»ün sağ qalan üzvlərinin qarşısına «bunu gecikmədən» öyrənməyin vacib olduğunu əsas məsələ kimi qoyurdu.

Düpre təhlükəli vəziyyətə düşəndən sonra o dörd adamın üçüncü həftədir nəzarətə götürüldüyünü, oraya girməyə yalnız özünün, köməkçisinin və «İnterpol» prezidenti

Con Simpsonun və BMT Baş Katibinin müavini Urkvartın ixtiyarı çatdığını, bununla belə, yenə informasiya sizliğini deyəndə Miqel onlardan belə şübhələnməkdən çəkinmir. Komissara yeni hazırlanan «planı»na uyğun hərəkət etməli olduqlarını deyir. Qonsalesin bu planını onun komissarı da bəyənir. O, öz məntiqi düşüncələrinə, ağılna, hissinə güvənərək, bir neçə gün gecə-gündüz düşünür, təhlillər aparır, müşahidələrə üz tutur və sadə bir məntiqi fikir onu satqını tapmağa kömək edir. «Necə olsa bu düyüni açacam. Məhv olacam, amma tapacam». Bu düşüncələr içində qəfildən komissarın səliqəsizliklə otağın küncünə atılmış şinelini görür. Qonsales şineli çevirəndə şinelin içəri cibində bükülmüş ağ kağız vərəqələrini görür və müşahidələrin bolluğu karına gəlir. Hər gün baş direktorun Urkvartın şöbəyə şinellə daxil olması, şineli otaqda soyunması, təcrübəli adamın «bu şinellərin birinə şifrələnmiş mətni qoymaqla» məlumatı qadağan olunmuş zonadan çıxmasına imkan yaratdığını başa düşür: «həmişə müəyyən vaxtda buraya gəlib, sonra da müəyyən yerdə gedib orada şinelini soyunan adamın cibinə qoyulan kağızı cinayətkar yoldaş rahatlıqla götürür. Dörd nəfərdən biri Uilyam Uilkot zəmanəti ilə texniki katib vəzifəsinə götürülmüş Ronald Makforlayn adlı şəxs dən istifadə etməklə işini gördüyüünü üzə çıxarır. «S-14» qrupunun ən bacarıqlı, cəsur üzvlərinin qətlində əli olan Uilkotun cinayətkar əməlləri aşkar olur. Miqel dostlarının qatilindən intiqamını alır.

Digər tərəfdən, Miqel, onun daxil olduğu qrupun regional müfəttişi uğurlu əməliyyat apararaq Amerika-İtaliya mafiyalarının arasına düşən ziddiyyətdən istifadə etməklə bu böyük iki mafiyanın özləri-özlərini məhv etməsinə şərait yaratmış olurlar. Mafiyalar arasındaki müharibə geniş miqyasda aparılır, kəskinliyi ilə özünü göstərirdi. Amerika mafiyasının yığıncağına toplaşmış «xaç ataları» qərar qəbul etdilər ki, İndzerillonunun (polisin, «İnterpol»un apardığı

təhqiqat nəticəsində onun İndoneziya üçlüyü-qara qılınclarla gizli əlaqəsindən Amerika mafiyasının xəbər tutacağını anlayır, birinci növbədə Palermoya gəlmış «Koza Nostra»da işləyib özünün vasitəsi ilə ABŞ-a narkotika göndərən iki Amerika mafiozunu aradan götürür ki, əlaqələri kəssin. Beyrutdan göndərilən yeni narkotika yükünü də öz ailə üzvlərinə məlum olan yerə göndərir. Siciliyada laboratoriyalarda işləyən bütün Amerika qanqsterləri hiss olunmadan işdən uzaqlaşdırılmışdı») gizləndiyini bilirdi və onun işindən xəbər tutmuşdular, onu aradan götürmək üçün Nyu-Yorkdan, Los-Ancelosdan, Çikaqodan zərbə qüvvələri-qanqster dəstələrindən seçilmiş Amerika quldurları İtaliyaya göndərilir, döyüşün gedişində hər iki cinayətkar təşkilat çoxlu adam itirir və onların rəhbərləri isə öz rəqiblərinin qurbanı oldular. İndzerillo və Boktaden öldürülür, əlaltıları da yoxa çıxmaga başlayır, yalnız «ailə»nin bir üzvü -Petro İndzerillo canını qurtarıb Amerikaya qaçsa da, az sonra o da «Alitaliya» («Xaç atası» adlanan reys) aviaşirkətinin 642-ci reysi ilə başı kəsilmiş halda geri qaytarıldı».

Yazıcı hadisələrin təsvirində mafiyanın üzvlərinin faciəvi sonluğunu göstərməklə yanaşı, sanki ölümə məhkum edilmiş bu təşkilatın işinə nifrəti daha da artırmış olur. Düprenin mübarizəsini ürəkdən alqışlayır.

«İnterpol»un əməkdaşları, ABŞ-in narkotika ilə mübarizə aparan xüsusi bölməsi, Si-ya-si-nin ən bacarıqlı professionalları və ABŞ-in VVS «A-2» kəşfiyyat şöbəsi də hərbi bazaya gəlir. Bir neçə Amerika hərbi xidmətçisi həbs olunur. «İnterpol», «P-12» xüsusi qrupu Düprenin yaxından iştirakı ilə ona təqdim olunmuş siyahı üzrə Palermoda, Nyu-Yorkda, Hamburqda, Marseldəki bəzi böyük narkotika alverçilərini də həbs etdirdi.

Düpre böyük bir cinayətkar təşkilatın zərərsizləşdirilməsi uğrunda mübarizədə mafiyanın əli ilə törədilmiş partlayışda ayaqlarını itirdi. O və onun dostları ədalətin bərpası

üçün döyüşürdülər, qalib gələcəklərinə inanırdılar. Miqel neçə illər sonra da olsa, məhz bu ədalət uğrunda döyüşlərdə seçilmiş Düprenin, Luicinin, Deylinin intiqamını Derşovits-dən aldı.

Yazıcı dünyani cənginə almış narkotik maddələri istehsal edən, satan cinayətkarlara qarşı Miqel, Düpren kimi çoxlu sayda, həm «İnterpol»un, həm «mavi mələklər»in, həm də dünyanın böyük ölkələrinin polisləri arasında vicdanlı, ədalətli şücaətli şəxslərin olduğunu yaratdığı surətlər vasitəsilə sübut etməyə çalışır. Müstəntiq Rokko Kinniçi, Covanni, Falkone kimi polis xidmətində cəsur insanlar vardı. Siciliyada hökmranlıq edən, dünyaya meydan oxuyan cinayətkar təşkilata qarşı mübarizədə Kinniçi rəqibini tanımışdı. O, mafiyaya xidmətdə şübhələnən bankdakı haqq-hesabların yoxlanılmasını tələb edirdi. «O, mafianın ifşasından ötrü bir çox siyasi proseslərin yolunda «yaşıl işıq» yandırmış müstəntiq kimi yadda qalır. Düpren ilə birlikdə iki böyük mafianın arasına «ziddiyyət» salmaqla, onların bir-birinə qarşı «xəyanəti»ni bir-birinin gözü qarşısında sübut etməklə, əslində onları məhv etməyə nail olanlardan idi. Lakin cinayətkar mafiya onların hakimiyətini zəiflədən belə polis işçilərinə qarşı çirkin işlərini davam etdirirlər və Kinnici evindən çıxıb, jandarmların mühafizə etdiyi zirehli maşına yaxınlaşanda güclü partlayışın qurdanı olur. Mafianın bu növbəti terror aktı xalqı qəzəbləndirir. «Korryere della sera» qəzeti yazırırdı: «Maşına qoyulan partlayıcı maddə dövləti dizi üstə çökdürmək və ölkəni qanlı çağırışa səsləyib mafianın hökmranlığını təsdiq etmək istəyir». Kinnicinin ölümünün İtaliyada hiddətli partlayış doğurduğunu da qeyd edir. Hökumət və məhkəmə orqanlarını güclü tənqid edir. İtaliya qəzetlərinin yazdıqları yazınlarda cinayətkar mafiyaların çoxlu dəlil və sübutlara baxmayaraq məhkəmə təhqiqatının uzadılması,

cinayətkara bəraət qazandırılıb azadlığa buraxılması pislənir.

«Mavi mələklər» romanı dünyanın bir çox yerlərində Avropa, Asiya və Amerikanının bir çox ölkələrində mövcud olan-narkotik maddələrin istehsalı və satışı ilə məşğul olan mafiyaların cinayətkar fəaliyyətini məhv etmək üçün yaradılan «İnterpol»un «Mavi mələklər» dəstəsinin fəaliyyətdən bəhs edir. Yazarının əsəri yazarkən real faktlara əsaslandığı romanda öz əksini tapıb. Bu kitabda beynəlxalq icmalçılardan, sovet jurnalistlərinin (A. Veselitskinin və Duna-yevin «Bu kimə lazımdır?», «Biznes dünyasında») materiallarından istifadə edilmişdir.

«Mavilər»in fəaliyyəti müəllifə yaxşı tanışdır. Onların iş prinsipini yaxşı bilir. Dünyada fəaliyyət göstərən «İnterpol» əməkdaşlarının işinin özünəməxsus xususiyəti vardır. «Birinci, onlar bir-birini tanımadırlar. İkinci, kənara informasiya verilə bilməz. Üçüncüsü odur ki, «Mavi mələklər» öz ölkələrinin kəşfiyyat aparatında işləməməlidirlər. Məhz bu cəhət «İnterpol»un və BMT-nin daimi ekspertlər komitəsinin başlıca şərtidir. Əgər eyni şəhərdə bir yerdə olsalar, onda dünyanın istənilən ölkəsinin daxili təhlükəsizlik qüvvələrinin diqqətini cəlb edə bilərlər. Onsuzda «mavi mələklər» haqqında kifayət qədər məlumatı olan cinayətkarlar avtomatik şəkildə onlara mane olar. Yaziçi bu əsərdə «mavi mələklər»in kiçik bir qrupunun əməkdaşlarının Avropanı, Cənubi Amerikanı cənginə alan mafiya cinayətkarlarına qarşı apardığı ədalətlı mübarizəsindən bəhs edir. Bu təşkilatların, həm də onların dövlət orqanlarındakı havadarlarının çirkin fəaliyyəti dünya ictimaiyyətinin gözü qarşısında canlandırılır. Onların əsl simasını görmək üçün təhlükəsizlik orqanları, xüsusi xidmət orqanları faktlar, dəlillər gəzir. Bu cinayətkarların cinayət yerində dəlil-sübut qoymadıqları, himayədarları olduğundan məcburdurlar ki, onların milyardlarını qoruyub saxlayan banklara

gedib maliyyə maxinasiyalarını yoxlaşınlar: Müstəntiqlərə, «İnterpol» əməkdaşlarına çox yaxşı məlumdur ki, onlar özləri satış bazarına görə bir-birini məhv edir. Hər il narkotika satışından milyardlarla gəlir götürən mafiya orda-burda bir-iki qram heroin satan alverçilərdən ibarət de-yildir. Onun istehsalını, satışını təşkil edənlərin bir ucu iri dövlət strukturlarında yüksək vəzifələrdə oturanlara gedib çıxır. Onlar dünya mafiyasını idarə edənlərin siyahısında öncül yer tuturlar. Amerika kimi böyük bir dövlətin çirkin siyasətdə iştirakının «rəsmi sübütü» kimi yazılıçının ABŞ Müdafiə Nazirliyinin Kəşfiyyat İdarəsinin rəisinin kabine-tində keçirilən iclasının stenoqramından verdiyi bir parça dediklərimizə sübutdur: ABŞ Dövlət katibliyi, ABŞ Müdafiə nazirliyi Kəşfiyyat idarəsi və digər dövlət təşkilatları nar-kotikanın istehsalı və satışında mafiya ilə əlaqəlidir. Mexi-konun polis rəisi Durasonun (Arturo) öz xidməti vəzifəsin-dən varlanması üçün istifadə etdiyi mətbuata da məlum idi. Narkotika alverindən, fahişəxanalıqdan, kontrabandadan aldığı qazanc Durasonu ölkənin varlı adamlarından edib. Onun Mexikonun şəhərtrafi qəsəbəsindəki mülkündə ver-tolyot meydançası, innodrom və kozino yerləşdiyi, 600 mil-yon dollardan çox pulu olduğu məlum olur. Duraso tək deyil. Onun kimi yüzlərlə polis işçisi vardır ki, sözdə nar-kotika ilə mübarizə aparır, işdə onlardan biridir. Monrealın narkotika ilə mübarizə aparan yerli polis rəisinin istintaq zamanı müsadirə etdiyi həmişə və kokoini özü mənimşəyib bacarıqlı işbazlara satdığı aşkar edildiyindən 14 il həbs cəzasına layiq görülür. Duraso kimi polis məmurları ölkə-nin başçısı ilə əlaqədə bu cinayətləri törətdiyi şübhəsizdir. Faktdır ki, Durasonun narkotika daşımاسına başçılıq etdiyi məlum olan kimi, o, ölkənin prezidentiylə görüşüb ölkədən tələsik çıxıb gedir ki, tutulmasın.

«Qara qılıncclar»ı Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi silahla təchiz edir. Pentaqonun həqiqətən narkotikayla dolu böyük

anbarları var. Bu anbarlar Nyu-York, Kentukki və Kolorado ştatlarında yerləşir. İspaniyadan ABŞ-a çoxlu miqdarda heroin ötürüldürdü. Yaziçıya həftəlik «Zarubejni» qəzetiinin 1982-ci il 42 nömrəli tirajında verilən məlumat məlumdur. Bu məlumatda mafiya təşkilatlarının arasında olan «Susma»-qanun andına sədaqət göstərməyənlərin aqibəti açıqlanır.

İnterpolun bir qrupu olan «Mavi məlekələr» dünyanın bir çox ölkələrində narkomaniya ilə yanaşı cinayətkarlığa qarşı, terorrçuluqla mübarizədə yerli orqanlara kömək edir. Onlar həmin idarələrin dövlət məmurları ilə həmrəy olur. Qərbi Almaniyanın «Lyufthanze» təyyarə şirkətinə məxsus olan «Boinq-737» təyyarəsi qaçırılır, İtaliyaya doğru istiqamət alır. Terrorçuların girov götürdükləri təyyarə Romaya enir. Az sonra yenidən Misirə doğru istiqamət götürür. İki gün əvvəl qaçırılan təyyarə Krit adasında NATO-nun hərbi bazasında yerə enir. Misir hökuməti nümayəndələri terrorçuların təslim olmasına cəhd göstərsələr də, təyyarə havaya qalxır. Bu qırmızı terrorçu-anarxistlər dəstəsi əvvəlcə alman sahibkarları federal birliyinin sədri Hans Martin Şleyeri öz avtomobilində oğurlayırlar, dörd mühafizəcisi də öldürür. Kansler Şmidt Şleyeri axtaran qərargahha şəxsən özü başçılıq edir. Şleyxeri oğurlayan kəslərin də təyyarəni və sərnişinlərini girov götürən terrorçularla eyni məqsədə malik olduqlarını aşkar edir. Terrorçu dəstəninin rəhbəri Baaderin azad olunmasını tələb edən terrorçular istədiklərinə nail olmayanda, ölkənin müdafiə orqanları onların Şleyeri saxlayan yerə hücum edəndə Şleyeri güllələyirlər. Şmidt ikinci böyük terror programında sərnişinlərin və təyyarənin xilası üçün «İnterpol»un «SQS-9» xüsusi qrupunun köməyindən istifadə etməli olur, aparılan uğurlu əməliyyat nəticəsində girov götürülmüş insanların həyatı xilas edilir. AFR hökuməti bu əməliyyatda iştirakına görə və əməliyyatın uğurla başa çatdırılmasında «mavilər»dən

olan Meltserinə xüsusi təşəkkürünü bildirir. «İnterpol»un bu qrupu ölkələrin dövlət təşkilatlarına cinayətkarlıqla mübarizədə kömək edir. Bu qrup «mavilər»-«İnterpol»un başqa əməkdaşlarından fərqli olaraq «küçədə güllə atmır, damların üstünə tullanır». «Bu hər şeydən əvvəl ixtisaslaşmış beynəlxalq təşkilat əməkdaşlarının imtiyaz və toxunulmazlıq hüququndan istifadə edən, beynəlxalq informasiyaları hazırlayan məmurlardır. «Mavi mələk»lər adlandırılın bu qrupun adamları hüquqşunaslar, kriminalistlər, mühəndislərdir. Mavilərə ölkənin hökumətinin şəxsi icazəsi olmadan onların daxili işlərinə qarışmaq qəti qadağan olub. Xeyirxah, həqiqətpərəst, qanunsevən «İnterpol»un vicdanlı əməkdaşlarının həyatından bəhs edən bu əsər mövzuca Azərbaycan ədəbiyyatında yenidir. İlk dəfə Çingiz Abdullaevin yaradılığında bu mövzuya müraciət olunub. Qloballaşma dövrünü yaşayan Yer Kürəsinin əhalisinin qarşılaşdığı ən böyük problem, ən dəhşətli məsələlərdən biri olan narkomaniya geniş şəkildə öz fəsadları, ziddiyətləri ilə əsərdə bir problem kimi qoyulur. Burada yazıçı Avropa, Asiya, Cənubi Amerikada baş alıb gedən narkomaniyanın insan həyatında törətdiyi faciələri, bunun yaratdığı problemləri, sistemli şəkildə dönyanın hər yerinə göndərilən, istehsal edilən, satılan narkotikanın-gəncliyin xüsusi olaraq məhvini yönəldiyini görür ki, bundan doğan narahatlılıq əsərdə öz əksini tapıb. Bəşəriyyətin qarşılaşduğu «ağ ölüm»dən milyardlar qazanan mafiyanın dövlət qanunlarına tabe olmaması, öz milyardlarını artırmaq, hər gün daha çox pul qazanmaq, mane olanları göz qırpmadan qətlə yetirmək-dönyanın yaşadığı real təhlükə-əsərdə əsas ideyadır. Dövlətlərin belə öhdəsindən gələ bilmədiyi bu dəhşətli azar cəmiyyətin bütün təbəqələri içərisində dolaşır. Onun müalicəsinə lüzum görünmür. Cəhd edənlər məhv edilir. Mafiya istədiyi kimi dönyanın hər nöqtəsində bu yolla pul qazanmaq üçün bütün təhlükələri gözü qabağına gətirib, şüurlu surətdə bu

tonqalın alovundan qorxmur. İnsanlıq duyğularını məhv edərək, şeytan, iblis əməlləri ilə silahlanaraq, cəmiyyətdən, xalqlardan, üstündən tapdalayıb keçdikləri canlardan, mənəvi dəyərlərdən zərrə qədər həya etmədən daha da irəli gedirlər. Hakimiyyət onlar üçün puldur. Pul hakimiyyətin idarəedici qüvvəsidir. Onlar hakimiyyətini qan, dəhşət, ölüm üzərində qurduqlarından onların fəaliyyəti bəşər üçün böyük, dəhşətli təhlükədir.

Yazıcı burada hər şeydən əvvəl bu ictimai bəlanın nələrə aparıb çıxardığını bilən hüquqşunasıdır. İnsan haqlarının qoruyucusudur. Narkomaniyanın törətdiyi qanlı cinayətlərin canlı şahididir. Mafiya ailələrin dağılmasına-cəmiyyətin sağlam inkişafına zərbə vurur. Yazıcı, ziyalı kimi narkotik maddələr istehsal edən labaratoriyaların dağıdılmasına, məhv edilməsinə, narkotika ilə məşğul olan mafiya başçılarının tutulmasına, gülələnməsinə, məhv edilməsinə baxmayaraq köbəlk kimi yenidən papaqlamasından narahatdır. Onlara qarşı mübarizə aparan, cinayətkarlığın, terrorçuluğun, narkomaniyanın törətdiyi cinayətlərin qarşısının alınması üçün yaradılan «İnterpol» kimi beynəlxalq təşkilatın vicdanlı, qeyrətli oğullarının bu mübarizədə verdiyi qurbanlarının sayından narahatdır. Narkomaniya xəstəliyinə tutulan gənclərin sağlamlığını itirməsindən narahatdır. Millətlərin, xalqların gələcək sağlam nəslinin başının üstünü almış təhlükəldən narahatdır. Beynəlxalq aləmdə sivil dövlətlər, demokratik qanunlar əsasında idarə olunduğu güman edilən dövlət rəhbərlərinin belə cinayətdə iştirakından, qanunların, insan haqlarının, dövlət konstitusiyalarının pozulmasından narahatdır. Qlobal dünyani bürüyən fəlakətlərdən, faciələrdən kənarda qala bilməyən, öz müstəqilliyini yenice əldə etmiş, böyük arzularla yaşayan respublikasının gənclərinin, vətəndaşlarının həyatı üçün narahatdır və həm də ictimaiyyətin qarşısını ala biləcək yeganə qüvvə olduğunu başa düşən vətəndaşdır-dünya vətəndaşı.

Hər gün dünyada baş verən təbii fəlakətlər burulğanında aciz qalan dövlətlərin, cismani və mənəvi iztirablar çəkən insanların o qədər sosial-iqtisadi problemləri vardır ki.... Nə qədər ölkələr yoxsulluq həddini keçib. Nə qədər uşaqlar, insanlar səfələt içindədir. Nə qədər dünyada zəlzələlər, sunamilər, leysanlar nəticəsində ev-eşiyindən məhrum qalan insanlar var... Qayğıya, pula ehtiyacı olan ölkələr var. Amma bu ölkələrin elə vətəndaşları var ki, onların cibinə hər gün milyonlar axır, eyş-işrət, mənəvi pozğunluq hədsiz dərəcədə artıb. Şüurlu insan «ağ ölüm»ün əsirinə çevrilib. Əldə edə bilməyənlər, onun xəstəsi olanlar min bir cinayətə əl atır, oğurluq, talançılıq ölkələri bürüyüb. Bütün bunlar «İnterpol» aləmində üstü açılan cinayətlərin bəlkə də iştirakçısı, hüquqşunas yazılıçının diqqətindən kənarda qalmır. Hər cür qəsdlərə, terrora, oğurluğa, adam öldürməyə cəhd göstərən insanların dinindən, dilindən, millətindən asılı olmayaraq nümayəndələrini Çingiz Abdullayevin əsərlərində görə bilərik.

Çingiz Abdullayev təkcə Azərbaycan yazıçısı deyil, Azərbaycan millitaritində uyğun əsərlərlə kifayətlənmir. Onun əsərlərində qələmə aldığı cinayətləri törədən cinayətkarların dövləti, milliyyəti yox, qeyri-insani keyfiyyətləri əsas götürülür. Çingiz Abdullayev yaradıcılığında zərif, kövrək qəlbin istəkləri törədilmiş cinayətlərin içində qığıl-cıma bənzəyir. Orada böyük insan, humanist insan qəlbi çırpınır. O yalvarmir, ağlamır, diz çökmür-cinayət aləminə, onu törədənlərə nisfrət oyatmayı bacarır, pul, var-dövlət, şan-şöhrət hərislərinə oxucu qəlbində kin yaratmayı bacarır, insanda şan-şöhrət, cah-cəlaldansa ağıla, nəfsinə sahib olmanın daha dəyərli olduğuna inam yaradır. Halal zəhmətlə, əməklə yeyilən duz-cörəyi sonradan qusdurulan min bir ləziz nemətlərdən üstün olduğuna inandırı bilir. Vicdan sakitliyini, azadlığını, mənəvi azadlığı dünyada üstün

tutmağa çağırır. Cinayət aləmində ad çıxaranların acı sonluğuna diqqəti yönəldir.

Yazıcıının bu «ağ ölüm»ə qarşı çıxan dünya xalqlarının haqlı etirazlarını ifadə edən mətbuat xəbərlərindən də qaynaqlandığı görünür. Məsələn, Çakartanın «Anqkatan bersencata» qəzətinin məlumatı: «Son vaxtlar qeydə alınmış narkomanların sayı dəhşətli vəziyyətdə artır. Narkomaniya ilə mübarizə şobəsinin verdiyi məlumata görə narkomanların son iki ayda törətdiyi cinayətlərin sayı iki dəfə çoxalıb. Bir fakt daha çox həyəcanlıdır ki, cinayəti törədənlərin əksəriyyəti 25 yaşa qədər olan cavanlardır. «Narkotik maddələrin ticarəti getdikcə öz toruna yeni-yeni müştərilər çəkib salır. Ötən il hərbi polisin böyük müvəffəqiyyətinə baxmayaq narkomaniya azalmağa doğru getmədi, narkomaniya ilə mübarizə şobəsinin zabitlərindən birinin dediyi kimi, onların gücü kifayət qədər təsirli olmadığından daşınan yükün yalnız onda birini tutub saxlaya bilirlər. Belə çıxır ki, bu dəhşətli xəstəliyə cəmiyyətimizin bütün təbəqəsi yoluxur. Biz həmin narkomanlarla Çakartanın dəbdəbəli rayonlarında, ordu zabitlərinin, məmurların arasında və hətta öz dəhşətli fəaliyyətlərini unutmağa çalışan bədbəxt adamların olduğu lekroziyalarda da qarşılaşa bilərik. Öləkə ictimaiyyəti bu biabırçı faktlara son qoymağı haqlı olaraq tələb edir. Görünür, narkomanlara münasibətdə polis ciddi cəza tədbirləri hazırlamalıdır, ədliyyə nazirliyinə və hərbi tribunala isə sərt qanunlar tətbiq etməyi göstəriş vermək lazımdır.

Ölkəmizə daxil olmuş bu «ağ ölüm»ü ancaq birlikdə dəfə etmək olar».

BMT-nin İqtisadi və sosial soveti yanında cinayətkarlığa qarşı mübarizə daimi komitəsinin məruzəsində də deyilir ki, «...qayda-qanunun sonradan möhkəmləndirilməsində mühüm məsələlərdən biri də gizli narkotika ilə müvəffəqiyyətlə mübarizə aparmaq üçün Daimi komitənin müsfətiş və ekspertlərinin hazırlanmasıdır».

Yazıcı yiğdiği təcrübələr əsasında gəldiyi nəticələri qələmə aldığı hadisələrdə verir. O, istefada olan bir zabit kimi, xüsusi təyinatlı şöbənin rəhbəri kimi Müdafiə Nazirliyinin xətti ilə xarici ölkələrdə müxtəlif tapşırıqlar yerinə yetirmiş, Belçikada, Ruminyada, Anqolada, Əfqanistanda... işləmişdir. «1986-ci ildə Çauşeskonun güllələnməsində əli olması ittihamı ilə Ruminyadan çıxarılmışdır. Buna görə də Ç. Abdullayevin bütün hadisələrdən təfsilatı ilə məlumatlı olması töbiidir. Anqolalı komandirlərin Namibiyada əsirlilikdən azad edilməsi üçün ağır əməliyyatda iştirak etməli olmuşdur. Bu əməliyyatdanancaq dörd nəfər sağ qayıtmışdı. «Belə ki, həyatın və ölümün qiymətini yaxşı bilir».

O, MTN-də xidmətdən getdiyinə təəssüflənmir. Hesab edir ki, əlindən gələni etmişdir. Bu Çingiz Abdullayevin şəxsi fəaliyyəti haqqında məlumatlardır.

«Mavi mələklər» əsəri onun bu janrda kəskin süjetli ilk əsəridir. Ç. Abdullayev bu əsərin nəşri üçün çalışmış, DTK onun nəşrinə imkan verməmiş, əsər yalnız 1988-ci ildə işiq üzü görmüşdür. Ç. Abdullayev bu əsərdə qəhrəmanlıqlarından bəhs edən insanlarla birləşən, «İnterpol»un ən yaxşı üzvlərindən biri, neçə illər «Mavi mələklər»lə əməkdaşlıq edən şəxsə bənzəyir.

Əsər beş hissədən ibarətdir. Bir çox bədii əsərlərdən fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Adətən, bədii əsərlər müəyyən ölçü, biçimə uyğun yazılır. Bir çox nəşr əsərləri ədəbiyyatımızda proloqla başlayır, epiloqla bitir. Yazıcı burada «ənənədən» bir qədər kənara çıxır. Burada Girişəvəzi başlıqdan önce epiqraf verilir. Sonra «Giriş əvəzi» qısa yazıda əsərin süjet xəttində mərkəzi surətlərdən biri olan region müfəttişi DUPRE kimi ən hazırlıqlı, ən təcrübəli «mavi-lər»dən danışır, 1977-ci il 14 oktyabrında Malorkada Qərbi Almanıyanın «Lyufthanze» təyyarə şirkətinə məxsus olan «Boinq-737» təyyarəsini qaçıran terrorçulara qarşı keçirilən əməliyyatın hazırlanmasına xüsusi nəzarət edən Melserin

fəaliyyətini verir, terrorçuların Ştamhaymin daxili həbsxanasında saxlanılan Andreas Baaderin və «RAF» anarxist dəstəsinin bir neçə başqa rəhbərinin azad olunması tələbi ilə bağlı dünya mətbuat orqanlarının məlumatlarını verir və bu mübarizədə böyük fədakarlıqlar göstərən «mavi məlek-lər»in fəaliyyəti təqdirdir edilir. «Girişəvəzi» əsərdə sonrakı hadisələrdə əsas rol oynayan mavilərin başına gələn hadisələrlə uzlaşır, süjet xəttinin tərkib hissəsinə çevirilir. Müxtəlisf başlıqlar, fəsillər gələcək böyük hadisələrdən bəhs edir. Bu başlıqlar ölməsinə baxmayaraq, əsərdə dağınıqlıq, pərakəndəlik yoxdur. Müxtəlisf başlıqlar altında verilən hadisələr bir süjet xəttində cəmlənir. Hətta oradakı iki «xatirələr» başlığı altında verilən yazılar da əsərin məzmun və ideyası ilə həmrahəngdir. Burada otuz gün vətəndən kənarda olan beynəlxalq təşkilatların birində işləmək təklifi alan, «İnterpol»un hazırlıq «mərkəz»ində olan, bəlkə də müəllifin özüdür. İndoneziyaya ezam edilmiş də özü ola bilər. Qəfildən harasa gedən, «anlaşılmaz ezamiyyətlər»də olan da odur. Kim bilir, kim bilir... Hər bir insan öz dünyası ilə dünyamız içində bir dünyadır. Hər deyəndə insanlar bir-birinin mənəvi dünyasının səyahətçisi ola bilmir. O insanların iç dünyasından xəbərimiz ola bilir ki, yaşadığı dünyasının, öz dünyasının qapısını oxucu kütləsinin-milyonların üzünə açır. Onu da Tanrı hər kəsə qismət eləmir. Tanrı qələmi, sözü verdiyi insanları özü seçilir, kiminin lal duyğularını hərəkətə götürir, sözə, misraya, sətrə çevirir, kimisinin.... nəsə bu, mövzunu hansı tərəfə desən çəkmək olar...

Yazıcı burada detektiv janra məxsus müəyyən klassik ənənələrə sadıqdır.

Ç.Abdullayev sərf realist yazılıdır. Müasir detektiv ədəbiyyatının nümayəndəsidir. Onun qəhrəmanı çox vaxt törədilən milyonlarla cinayət hadisələrinə «adət» edib. Onun qəhrəmanı (məsələn, bir çox əsərlərinin əsas qəhrəmanı Dronqo) törədilən cinayətləri görüb çəkdiyi əzabları, bir

insan kimi ona Tanrı tərəfindən bəxş edilmiş «rəhmdillik» xüsusiyyətini üzə vurmamağı bacarır. O, yanında törədilən qətllərə, cinayətlərə, belə baxanda, adama elə gəlir ki, soyuqqanlıqla yanaşır. Amma oxucu duyur ki, o, bütün qüvvəsi ilə həmin cinayəti törədənləri tapıb ədalət məhkəməsinə çəkmək, cəzalarına çatdırmaq istəyir. Dronqo hüquqşunasdır, yazıçı da ixtisasca hüquqşunasdır. Dronqo onun düşüncələrinin inikası ola bilər. Onlarda oxşar xüsusiyyətlər var. Bu cəhətdən Edqar Po ənənələrinə sadıqliyi görünür, əslində bu da reallıqdan doğur. Ç.Abdullayevin yaratdığı qəhrəmanlarda ağıl hissin, duyğunun idarəedicisidir. Onun qanunlarından kənara çıxmır.

Detektiv ədəbiyyatın nümayəndələrinin, yazıçılarının əsərlərini tədqiq edən tədqiqatçıları Edqarin yaradıcılığındağı «insan qəlbinin dəhşətlərinin təsviri və qeyri-adi tendensiyalar» daha çox maraqlandırırdısa, Çingiz Abdullayevin bir çox əsərlərində onu maraqlandıran bu cinayətlərin törənmə səbəbləridir, insanın ağılı ilə nəfsi arasındaki tarazlığın pozulmasıdır, cəmiyyətin altını üstünə çevirən pula, kapitala hərisliyin törətdiyi faciələri, dəhşətləri, onun acı nəticələrindən ancaq insanın əzab çəkdiyini göstərməkdir.

Hər dövrün özünəməxsus detektiv əsəri, detektiv yazıçısı var. Ç.Abdullayev elə bir zamanda ədəbiyyata gəlib, elə bir dövrün detektiv yazıçısıdır ki, bəşər bu günə qədər törədilən müharibələri, atılan bombaları görüb, bir-birinə qarşı dövlətlərin yeritdiyi çirkin siyasetlərin acı nəticələrini görüb, yaşayıb, insanlara qarşı dəhşətli silahlar yaradanların öz hegemonluq hərisliyindən əl çəkməyib, əməllərindən nəticə çıxarmayıb, istehsal etdiyi kimyəvi, zəhərli nüvə silahlarını sinaqdan keçirməklə Yer kürəsinin özülünü, dayağıni sarsıdan görüb, qlobal dünyamıza qarşı törətdikləri fəsadların qarşısını almağın vaxtı gəlib çatdığını görüb və hər zaman, hər cəmiyyətdə, hər ölkədə, hər dövlətin ərazisində nəfsin törətdiyi qanlı cinayətləri görüb, qorxub, pul üçün

atasının, anasının, oğlunun, qızının-əzizlərinin başını kəsənlərin acı aqibətini görüb, pulun kapitalın törətdiyi fəlakətləri görüb, eyni zamanda ağıla, məntiqə söykənərək Allah verən ruzusunun halalına sahib olanların yüksək mənəviyyatından özü də elə bir rahatlanıb, həyəcanını azalda bilib ki, hələ dünyanın axırı deyil, hələ dünyada yaxşılar, vicdanlılar, düz, doğru əməl sahibləri var. Tərki-dünya olmaq lazımdır. Belələrinin yolu ilə getmək, onlardan görüb-götürmək lazımdır, pulun törətdiyi faciələrdən qurtulmağın yeganə yolu nəfsinə sahib olub, ağlın, idrakin işığında yeriməkdir.

Kapital əldə etmək, güclü sərvətə, çoxlu mülkiyyətə sahib olmaq ehtirası bu gün də güclüdür. Elə bu ehtiraslar tikib-quranları, qurub yaradanları, kapitalını artırmağa çalışanları artırır. Eyni zamanda asan yolla milyonlara yiye-lənmək üçün insanların, eləcə də dövlətin cibinə girənlərin də artdığını görüb. Ağilli, ziyalı adamlar pul, mülkiyyət ehtirasını qəbul edə bilmir. Sənət adamları, qələm, istedad sahibləri kapitala hərisliyin törətdiyi faciələrin öz əsərlərində bədii inikasını yaratmışdır, yaradıllar. Formalizm və dekadent ideyalı yazıçı kimi təhlil edilən Edqar Allan Po da, Aqata Kristi də..., Ç.Abdullayev də məhz bu mürəkkəb, ziddiyətli tarixi mərhələlərdə yetişib, cəmiyyətin, dövrün bədii güzgüsünü yaradıb. Onun yaratdığı, oxucu hafızasında yer tutan peşəkar Dronqo surəti detektiv ədəbi ənənələrin davamıdır.

Dranqo, Puaro kimi peşəkar detektivlər dünya ədəbiyatında çöxdür. Bu gün yüzlərlə kinofilmlərdə ən qatı cinayətlərin üstünü açan xəfiyyə obrazları var. Dünya ədəbiyyatında detektiv janrıñ belə böyük nümayəndələri var. XIX-XX əsr məşhur ingilis yazıçısı Konan Doylun yaratdığı «Baskervilleñ iti», «Dəhşət vadisi» povestlərindəki, hekayələrindəki Şerlok Holms var.

Konan Doylun tarixə düşən xəfiyyə Şerlok Holmsı qeyri-adi istedad, aqlı, təfəkkür sahibi xüsusi bir qabiliyyət sahibi kimi yaddaşlara həkk olundu. O, elə bir parlaq istedada malik idi ki, onda elə bir qabiliyyət var idi ki, o, baş-qalarında özünə heyrət doğururdu. Məsələn, «Baskerville'lərin iti» əsərində onun qeyri-adi müşahidələri qonağı heyran qoyur. Onun yanına kömək üçün gələn doktor Mortimer üç ay əvvəl qəfildən, həm də facieli surətdə olmuş Baskervilin saxlamaq üçün ona təqdim etdiyi ailə sənədini - «qədim əlyazması»nın onun cibində olduğunu deyəndə heyrətə gəlir və necə öyrəndiyini soruşanda Şerlok Holms bunu o, içəri girən kimi hiss etdiyini deyir, sənədin XVIII əsrin başlanğıcına aid olduğunu bildirəndə qonaq daha da heyrətə gəlir və «ser, bu sizə haradan məlumdur»? - deyə soruşur. Şerlok Holms bu şəxsin içəri girən andan onun yanına hansısa bir səbəbdən gəlməyə məcbur olduğunu anlayır, bu şəxsi diqqətlə gözdən keçirir, Söhbət əsnasında əli cibində olan, doktorun hərəkətləri də onun diqqətindən yayınmir. Güclü müşahidəçilik qabiliyyəti olan bu adam onunla söhbət edərkən «iki düymə eni olan bu əlyazmasının kənarını» cibindən görür, saralmış rəngindən onun qədimliyini də qeyd edir. Qonaq istər-istəməz bunu ona sezdirmişdi. Holms sənədin tarixini «on il-iyirmi il təxmini təyin edə bilməyən ekspert yaxşı ekspert deyil», - deyir və bu əlyazmanın tarixini təqribi ona söyləyir. Holms xəfiyyəçilik fəaliyyətində öz gücү, öz imkanları sayəsində cinayətkarlara qarşı mübarizə aparır.

Şerlok onun özü qədər peşəkar Vatsonun gözündə qeyri-adidir, məsələn, Şerlok «məsələnin ən xırda təfərrüati-nı belə düşünərək, bir-birinin ardınca bir neçə nəzəriyyə qurarkən və bu nəzəriyyələri bir-birilə tutuşdurub, hansı məlumat mühüm, hansı məlumatın əhəmiyyətsiz olduğunu həll edərkən tək düşünür, dinclik gəzir». O, bütün günü «Baskerville'lərin» başına gələn hadisələrin izinə düşmək üçün

oturub fikirləşir, planlar qurur. Bütün günü kresloda oturub, «iki böyük qəhvədan qəhvə içmiş», «həddən artıq tütün çəkmiş» Holms stenfordun yanına adam göndərir, Dartmur bataqlığının xəritəsini götirdir, bütün günü onun üzərində işləyir, o yerlərin xəritədə cizilmiş sxemini diqqətlə nəzərdən keçirir və artıq o yerlərə lap yaxşı «bələd» olduğu qənaətinə gələrək bu işdə doktor Mortimerin dediyi kimi, fövqəltəbii bir varlığı, yoxsa insan əli ilə törədilən cinayətin mövcudluğunu ayırd edilməsi üçün təhqiqata başlayır.

Şerlok Holms hər hansı bir cinayətin təhqiqatını apararkən bəzən bütün vaxtını bu işin üzərində qurmazdı, onda iş haqqında olan düşüncələrdən tamamilə ayrılmak kimi qəribə qabiliyyət də vardi. O, hər şeyi unudaraq hansısa bir incəsənət sahəsinə diqqət yetirərdi, skripka çalardı, bununla o, düşüncələrdən, qatma-qarışq fikirlərdən təmizlənərdi, «Baskerville'in iti» əsərində Konan Doyl onun yüksək müşahidəçilik qabiliyyətini, xəfiyyəçilik keyfiyyətini, hər hansı bir cinayətin açılması, qatilin üzə çıxarılması üçün ən ağır fiziki və mənəvi çətinliklərə də qatlaşdığını, öz peşəsinin ustası olmaqla yanaşı, işindən zövq aldığınu bu peşəni sevdiyini də təsvir edir. Dostu Vatsonu Henri Baskerville onun malikanəsinə göndərən, növbəti qurbanı düşmən təhlükəsindən qorumaq üçün özü malikanələrin yaxınlığında bataqlıqlar ərazisində qədim yaşayış məskəni olan köhnə xarabaliqlarda gizlənərək, həm Baskerville nəslinin nümayəndələrinə qarşı törədilən cinayətin üstünü açmış olur, həm də illərlə bu yerli camaatı qorxu və dəhşət içərisində saxlayan uydurulmuş əfsanələri puça çıxarıır.

Ona məhz aludə olduğu hobbisi də kömək etmiş olur. İncəsənətə, rəssamlıq işlərinə maraqlı Holms Baskerville'in ailə şəkillərinə baxarkən, «hobbis»i köməyinə çatır, Şəkilləri diqqətlə nəzərdən keçirərkən-orada Hüqo Carlzin şəklinə baxarkən qonşu Stenltonun oxşar cizgilərini görür. Sürdüyü «fərziyyənin» reallığına inanır. Onun bu nəsildən olduğu-

nu, Çarlzin kiçik qardaşı Roker Baskervilin olduğunu üzə çıxarır. Vaxtı ilə Cənubi Amerikaya qaçmış və orada evlənmiş olan, onun familiyasını daşımış oğlu əvvəlcə Vandeller, sonra Stenlton adlandırılın bu şəxs Baskerville'lərin böyük malikanəsinə sahib olmaqda ona mane olacaq əmisi Çarlzi, sonra isə əmisi oğlu Henrini aradan götürmək üçün plan qurur. Şerlok Holms bunun üçün heç bir şeydən çəkinmədiyi, təhlükələrə getdiyini, əvvəlcə mümkün qədər Baskerville-Holla yaxın bir yerə köçdüyünü, sonra Çarlz və başqa qonşularla dostluq edərək onların etibarını qazandığını, Baskerville'lərin iti haqqında Çarlzdan eşitdiyi əfsanədən istifadə etməklə arzularını həyata keçirməyə başladığını üzə çıxarır. Stenlton öz işini iblisənə və hiyləgərliklə qurur. Mövhümatçı, əfsanəyə inanan (əfsanəyə görə, Baskerville malikanəsinin sahibi həmin nəsildən olan azğın dinsiz, allahsız Hüqo bir fermerin qızını sevir, zorla qızı qaçırır, onu yuxarı otaqların birində gizlədir və dostları ilə kef edir. Qız oradan düşüb bataqlıqla öz evlərinə doğru qaçır. Hüqo öz əsrinə yeyib-içmək aparır, yuxarı qalxanda qızı tapmır, dostları ilə birgə qızın dalınca gedir. Mehtərlərə əmr edir ki, «Qara Madyan» atımı yəhərləyin, itləri açın buraxın». Sonra qızın yerdə düşüb qalan ləçəyini itlərə iylədir. Bərk-dən hürə-hürə qaçısan itlərin arda ay işığı düşmüş bataqlığa doğru atını çapır». Onun yoldaşları da atlanıb onun arxasında gedir, bir naxırçıya rast gəlirlər. O, bir qızın keçib getdiyini, onun izi ilə bir sürü itin də düşdüyünü deyir və əlavə edir ki, «mən başqa bir şey də gördüm, Hüqo Baskerville qara madyan atda mənim yanımdan keçib getdi, bir it də səssiz, səmirsiz onun dalınca qaçırdı. Bu elə bir bədhey-bət, qorxunc şey idi ki, Allah göstərməsin adam belə bir dəhşətli şeyin onun arda gəldiyini görsün». Az keçmir Hüqonun sahibsiz atı sərxoş dostların yanından sürətlə keçir. Qorxsalar da, onlar bataqlığın içərilərinə getməkdə davam edirlər və buraya gələn həmin üç qızın yanın-

da Hüqo Baskervilin cəsədini görəndə tükləri biz-biz olur. Onlar görürər ki, «Hüqonun başı üstündə qara, iyrənc və çox yekə bir yırtıcı heyvan durubmuş, o zahirən itə oxşayırmış, lakin bu it bütün insanların gördüyü itlərdən hündür və iri imiş. Bu yırtıcı heyvan onların gözü qabağında Hüqo Baskervilin boğazını gəmirirmiş. Sonra o qanlı ağızını atlilara sarı çevirir, onun gözləri od kimi parıldayırmış. Atlar bunu görüb qorxudan çıçıırlar. Çığır-açıǵıra da atlarını var qüvvələri ilə bataqlığın içi ilə qovurlar. Buna tab gətirməyən quldurlardan biri elə o gecə ürəyi partlayıb ölürlər, qalanlar isə ömürlərinin axırına kimi bu ağır sarsıntıdan özlərinə gələ bilmir) Çarlzı məhv etmək üçün bu əfsanədən istifadə edir. O, adı bir cani kimi sərt itlə kifayətlənməyib «dahiyənə» fikrini həyata keçirmək, «bu itdən dəhşətli bir əjdaha» etmək məqsədilə Londondan ən iri, ən sərt it alır və bu iti Devolşirə gətirərkən başqaları görməsin deyə bataqlığın içi iylə xeyli piyada gedərkə evinə gətirir, kəpənək tutmağa gedərkən Qrimpen bataqlığının içərilərinə yol tapdıqdan sonra iti gizlətmək üçün onu burada zəncirləyib, əlverişli bir məqam əlinə keçdikdə işildayan maddəni ona sürtür, Çarlzın üstüne qısqırdır. Bu dəhşətli məxluqun nə olduğunu anlaya bilməyən ürəyi xəstə Çarlz tab gətirməyib bağırı çatlayıb öldüyüünü, Henriyə də belə bir tələ qurdوغunu Şerlok Holms üzə çıxarıır. Cani öz işini həyata keçirənə qədər ona kömək edənləri də ustalıqla aradan götürüb, izi itirmək istədiyini üzə çıxarıır. Şerlok onun bütün cinayətlə-rini üzə çıxarmaq üçün işini ehtiyatla qurur, dostlarına vacib bir işi çıxdığını söyləməklə, onları aldatmaqla, canini şübhələndirməyə bilir. Londonda qalacağını desə də, gizlincə Devolşirə gedir. Ona çəkdiyi əziyyətlər «əhəmiyyətsizdir», bunlar onun işinə mane olmur. Kumbi-Tresidə qalan, hadisələrin cərəyan etdiyi yerə yaxın olmaq üçün bataqlıqdakı komada gizlənən Şerlok Holms bu qayda ilə hər şeydən xəbərdar olur və burada dostunun yazdığı Stenltonların həyatı

haqqında məlumat onu cəlb edir. Onların şəxsiyyətini təyin edir və Stenltonu ələ keçirmək üçün plan qurur. Henriyə qarşı hazırladığı növbəti sui-qəsdin baş tutmasına imkan vermir, onu cinayət etdiyi yerdə tutur, arzularını həyata keçirmək üçün lazımlı bildiyi vəhşi yarı ac, yarı tox saxlanan itdən cinayətkarcasına istifadə edən Stenltonu ifşa edir.

Şerlok Holmsın sərgüzəştlərini qələmə alan yazıçı Holmsın bu iş ilə pul üçün deyil, öz sənətini sevdiyi üçün məşğul olduğunu qabarıq verir. O, xüsusi əhəmiyyətə malik olmayan işləri yoxlamaqdan boyun qaçırır. «Ala bəzək lent», «Boskom dərəsinin sırrı», «Holmsın son əməliyyatı», «Boş evin sərgüzəsti» əsərlərində də yazıçı onunla bağlı hadisələri təsvir edir. Onun üçün ən böyük mükafat göstərdiyi fəaliyyətin uğurlu nəticəsidir. O, xəbis adamları, onların fikirlərini oxumaqda mahirdir. Yaziçı xəfiyyənin özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətlərini, iş prinsipini təsvir edir. Məsələn, dostu Uotson onu «Alabəzək lent» əsərində bəzətəsvir edir-«Şerlok Holms təzə düşmüş izə rast gələndə tamamilə dəyişirdi. İndi onu tanımaq çötin idi, onun üzü gah açılıb, gah da tutulurdu, qaşları çatılaraq iki möhkəm qara xətt təşkil edirdi. Gözlərində onun sərt bir işiq parıldayırdı, onun başı aşağı dikilmişdi, beli əyilmişdi, dodaqları bir-birinə sixilmişdi, uzun, arıq boynunun damarları kəndir kimi zol-zol durmuşdu. Başı işə ələ qarışmışdı ki, arabir verilən sualları, deyilən sözləri də eşitmirdi, eşitsə də, onlara olsa-olsa ancaq səbirsiz halda deyinə-deyinə cavab verirdi». Cinayətkarın izi ilə dinib-danişmadan tez-tez gedən, bəzən dayanıb duran, Holmsın hər bir hərəkəti müəyyən bir məqsədə doğru yönəldilirdi. Onun diqqətli baxışları, üzündə olan ifadə işinə qarşı tələbkar, diqqətli Holmsın xəfiyyəçilik keyfiyyətləri kimi xarakterizə edilməlidir. O, ən xırda şeyləri diqqətlə müşahidə etməklə təhqiqatın uğurlu nəticələrinə yiyələnir.

Dronqo Şerlok Holmsın sələfidir. Ç. Abdullayevin bir çox romanlarının qəhrəmanı Dronqo gənclərin, uşaqların xüsusi maraq dairəsindədir. Dronqo təkcə cəsarətli qəhrəman deyil, həm də ən təhlükəli cinayətlərin üstünün açılmasında beynəlxalq səviyyədə terrora, narkomafiyaya qarşı mübarizə aparan cəsur bir adam kimi də onların sevimlisidir.

Yazıcı Konan deyirdi: «Dünyanın hər hansı bir yerindən-Fransadan, Kanadadan, Avstraliyadan, Belçikadan, Yunanıstandan Londona ekskursiyaya gələn məktəblilər vaqondan düşən kimi xahiş edirlər ki, «ən əvvəl bizi Beykerstritə aparın, Şerlok Holmsin yaşadığı evi bizə göstərin». Dronqonun məmləkəti daha böyükdür. O, sovet ölkəsində yaşayıb. Onun bu gün MDB məkanında tanınmış dostları, məsləkdaşları var. O, beynəlxalq aləmdə cinayətkarlığa qarşı xüsusi qrupda-BMT səviyyəsində fəaliyyəti ilə diqqəti cəlb edir. O. Şerlok Holmsin, Uotsonun, Pyalonun... davamçısıdır. Şerlok Holms kimi Dronqo da dünya ədəbiyatında ancaq dütüncə ilə, məntiqlə iş görən qəhrəmənlardandır. O nəyə qadirdirsə, nə kimi müvəffəqiyyətlər əldə edirsə, hamısında- düşüncə onun igidiyinin əsası kimi nəzərə çarpir. O da Şerlok Holms kimi bütün dəlilləri götür-qoy edən, onları bir-biri ilə tutuşdurən, çox ciddi bir yoxlamadan keçirən, bununla da nəyin mühüm, nəyin gərəksiz olduğunu təyin edəndir. Onun təfəkkürü real və konkretdir.

Şerlok Holms haqqında hər bir hekayə-insan zəkasının əzəmətini nümayiş etdirən əyani bir vasitədir və bu hekayələrin də başlıca qiymətinin onda olduğunu bildirirlər və «bunlarda məntiq bəzi oxoculara sadə, zəif görünə də, qalib gəlmış məntiqin himnidir», -deyirlər.

Şerlok Holms təfəkkürü-onun başqa bir fövqəladə qabiliyyətilə əlaqədardır. O, ətrafında olan elə hadisələri görür və onlara diqqət yetirir ki, biz, adətən, bu hadisələrin yanından «... ötüb keçirik. Onda nadir təsadüf edilən bir

müşahidəçilik qabiliyyəti vardır. Bir adama baxan kimi o dərhal bu adamın nə ilə məşğul olduğunu, onun xasiyyətini və keçmiş həyatını, evli olub olmadığını belə söylər. Onun bu müşahidəçilik qabiliyyəti az qala lap fövqəladə bir şey kimi əmələ gəlmışdır, çünki ağıllı müşahidəçilik qabiliyyətini də, başqa qabiliyyətlər kimi təkmilləşdirmək və gözəl-ləşdirmək olar».

Serlok Holms dostu Uotsona çox şeyi nəzərdən qarçırdıqlarını deyir, «insan şəxsiyyətinin müəyyən edilməsində pencək qolunun böyük bir əhəmiyyəti vardır, adamın dirnaqları çox şey izah edə bilər, çəkmə qaytanının bağlanmasından çox mühüm nəticələr çıxarmaq olar», -deyir.

«Qanın üç rəngi» əsərində yazıçı Dronqonun qeyri-adi müşahidəçilik qabiliyyətini təsvir edir: «Dronqo insanın əli ilə onun xarakterini müəyyən edə bilirdi. Bilirdi ki, «təbil çubuqlarına» oxşayan barmaqlar, yaxud həddən artıq kiçik qulaqlar aşkar debilizm əlamətidir». Həyatına qarşı hazırlanmış terror aktının karşısının alınması üçün bu gün bir detektiv kimi tarixi şəxsiyyətə lap yaxından nəzər yetirən Dronqo aristokrata, yaxud musiqiçiyə xas olan uzun, nazik barmaqlar sahibinin «qələbəyə köklənmiş» yorulmaz şəxsiyyətin musiqidən tutmuş ədəbiyyata, elmdən siyasetdək seçdiyi hər hansı sahədə uğur qazana biləcəyinə əmindir.

Dronqo həmişə onu əhatə edən polis, milis əməkdaşlarının bacarıqsızlığını, bəzilərinin bu orqanlara layiq peşəkar hüquq-mühafizə işçisi olmadığını görür. O, bəzən onların yarıtmazlığını, yekəxanalığını, paqonlarından sui-istifadə etmələrini məsxərəyə qoyur. O, lazım gələndə nazir müaviniనə səviyyəsinə qədər qalxmış bu sahənin işçilərinin sadəlöhlüyüünü, laqeydliyini, bu işin adımı olmadığını üstüörülü şəkildə üzünə vurur. Oxucunun gözündə bir agent, xəfiyyə kimi, o, nazir müavinindən qat-qat üstündür. Yaziçi Dronqo vasitəsilə onların bəzilərinin əliyəriliyini, ədalətsiz qərarlarını, onlara verilən hüquqdan öz şəxsi mənafeləri

üçün yararlanmalarını qəbul edə bilmir, gülür, tənqid edir, lağa qoyur. O, beynəlxalq səviyyəli bir ekspertdir, dünyanın hər yerində belə səbatsız, iş bilməz polis əməkdaşları ilə qarşılaşır, belələri hər ölkədə, hər yerdə var. Yaponiyada apardığı təhqiqat işlərində də, İnterpol xəttilə, gördüyü işlərdə də bunların yetərinə kütbein, yaramaz nümayəndələrini görür, rişxənd edir, bununla belə işinin ustası olanları da görüb təqdir edir.

Şerlok Holms da polis işçilərinin kütbeinliyinə, bacarıqsızlığına istehza edir, gülür. Məsələn, Holmsı izləyən polis əməkdaşları onu öldürmək istəyən cinayətkarların izinə düşə bilmir, onların mülahizələri Holmsa gülünc gəlir və yaxud, polis Lestreyd adlı birisi öz işində hər dəfə yanılır. Skotland -Yardin bu agenti elə bil ki, kitabda ancaq ona görə göstərilir ki, tamamilə bacarıqsız, qabiliyyətsiz bir adam olduğunu hər dəfə bürüzə versin. O dayaz, qorxaq bir adamdır, polis dəftərxanasından kənara çıxmayan məhdud bir ağıla malikdir. Bu hekayədə o, həmişə bacarıqlı, zirək, cəsarətli bir adam olan Şerlok Holmsa qarşı qoyulur, bundan da onun məhdud ağılı, daha məhdud, daha zəif görünür».

Holms təkcə istedadlı xəfiyyə deyil, o incəsənət vurğunudur, incəsənətin, rəssamlıq sənətinin mahir bilicisidir. Gözəl skripka çalır, Haydnı, Vaqneri sevir, «Skripkaçı Sarasatenin konserti onun üçün böyük bir hadisədir. Danışanda tez-tez Horatsinin, Petrarkanın, Hafizin, Floberin əsərlərindən misal gətirir. Ümumiyyətlə, o yüksək mədəniyyətli bir adamdır. Psixatriya və kimya haqqında, onun bir neçə elmi əsəri vardır. O, fəlsəfi təfəkkürə də malikdir.

Ç. Abdullayevin qəhrəmanı Dronqo-zəmanəmizin Şerlok Holmsıdır- tarix, coğrafiya elminin bilicisidir, ölkələr, onların tarixi, coğrafyası, mühiti, mədəniyyəti haqqında dəyərli bilgilərə malikdir.

Şerlok Holms haqqında əsərlərin müəllifi məşhur ingilis yazarı Artur Konan Doyl «Şerlok Holmsın sərgüzəştləri», «Şerlok Holms haqqında qeydlər», «Baskerville'in iti», «Şerlok Holmsın qayıtması» və s. kitabları ilə yanaşı, «Mayka Klark» tarixi romanın, «Briqadir Jerarın igidliyi», «Bodni Stop» adlı povestin müəllifidir. Amma bu əsərlər nə qədər dəyərli olsa da, oxular onun Şerlok Holmsla bağlı yaratdığı əsərləri tələb edirdilər. Oxular da Ç. Abdullayevin Dronqo ilə bağlı bütün əsərləri azlıq edir. Əlbəttə, təbiidir, bütün detektiv əsərlərin müəlliflərinin yaradıcılığında Ş. Holms, Puar, Dronqo kimi qəhrəmanlar var və Ç. Abdullayevin qəhrəmanı da öz agli, mənətqi düşüncəsi, işində peşəkarlığı, müşahidə qabiliyyəti, dəqiqliyi, nikbinliyi, peşəsinin ustası kimi yaddaqalan mükəmməl obrazdır.

Maraqlı bir məsələ də Konan Doylun Şerlok Holms kimi çağırılmasıdır. Konan Doyl özü etiraf edirdi ki, onu «Şerlok Holmsla qarışdırırlar». Dünya oxuları da çox zaman Dronqonu Ç. Abdullayevin özü kimi qəbul edir. Bir çox məsələlərdə Ç. Abdullayevin həyat və fəaliyyətinə ya-xından bələd olan onu Dronqonun özü hesab etməkdə səhv etməz. Dronqo yazarının bədii təfəkkürünün zəngin məhsulları ilə təmin olunmuş Ş. Holms, Puar səviyyəli, onlardan qat-qat artıq olan cinayətlər aləmində yaşayan, mübarizə aparan detektivdir. O, təkcə vətəndaşı olduğu ölkədə deyil, bütün dünyada Holms kimi «cəsarətlə və səbatla» onlarca müxtəlif canılarda qarşı mübarizə aparrı. Konan Doyl, məşhur Amerika yazarı Edqar Ponun, ingilis yazarı Uilki Kollinzin («Ay daşı») detektiv əsərləri kimi Ç. Abdullayevin də detektiv əsərləri dünyada tanınır. Konan Doyldun Şerlok Holmsi ilə, Çingiz Abdullayevin Dronqosu daha çox dünyada şöhrət qazanmışdır desək yanılmariq.

Ç. Abdullayevin «Quba Kapriçcosu» əsəri Ş. Holmsla bağlı bir hadisəyə bənzəyir. Korney Çukovski «Şerlok Holms haqqında» yazıda qeyd edir ki, «polis işçiləri Xerner

adlı bir nəfər su kəməri ustasını tutmuşdu: onu çox nadir təpilan qiymətli bir daşı oğurlamaqda müqqəsir görürdülər. Şerlok Holms bu işi təhqiq etmiş, sübut etmişdir ki, Xorner müqqəsir deyil, o saat da Xorneri həbsdən azad etmişlər».

Dronqo «Quba kapriççosu» əsərində qiymətli bir daşın oğurlanması ilə bağlı təhqiqat aparır.

Edqar Ponun detektiv hekayələri (məsələn, «Morq küçəsindəki qətl» və s) «sirli cinayətlər və bu cinayətlərin üstünün açılması məsələlərinin təsviri üzərində» qurulmuşdur, Ç. Abdullayevdə də bu xüsusiyət əsasdır. Fərqi budur ki, Po hekayələrində «etrafdağı hadisələri normal qavrayan adı adamları deyil, psixi cəhətdən xəstə və hadisələri qeyri-normal bir şəkildə qavrayan insanları» təsvir edir, Ç. Abdullayevin təsvir etdiyi hadisələrdə o cinayəti törədənlər normal insanlardır; düşüncələr dəhşətli hadisələrdə insanların daxilən, mənən pula, vara hərisliyi əsasdır. Şüurlu şəkildə törədilən dəhşətli cinayətləri əsərləri üçün mövzu seçən Çingiz Abdullayevin qəhrəmanları Edqar Allan Ponun qəhrəmanlarından fərqli olaraq zaman daxilində «yaşayırlar». Bir fikirdə Ç. Abdullayev Edqarla həmfikir görünə bilər ki, Edqar da, o da «qəhrəmanlarının görüşlərini və səciyyələrini ictimai səbəblərlə göstərməyə səy etmir»lər, sanki hər ikisi sübut etməyə çalışır ki, «cinayətkarlığa aludəlik insan təbiətinə xas olan bir keyfiyyətdir. İnsanda cinayət hissi var ki, bu da onu cinayətə sövq edir».

Edqar detektiv ədəbiyyatda ilk dəfə xəfiyyə surətini yaratmışdır. Sonralar bu «ənənə» davam etdirilmiş, detektiv əsərlər müəllifləri iri həcmli romanlarında detektiv surətlər yaratmışlar ki, bu da mükəmməl, obrazlar kimi hafizələrdə yaşayır. Ç. Abdullayevin yaratdığı Dronqo belə «xəfiyyə» obrazları içərisində bitkinliyi, mükəmməlliyi ilə layiqli yer tutur.

Edqarın «Marqo küçəsindəki qətl» novellasında xəfiyyə Dyupen təhsilli aristokrat bir şəxs olub, xəfiyyəlik sənətini şəxsi qazanc məqsədi üçün seçməmiş «o bu sənətə zəngin və müxtəlif hadisələrdən estetik zövq almaq üçün bağlanmışdır. Canini axtarmaq kimi mürəkkəb bir iş onu özünə cəlb edir. Bu məsələ onun üçün həlli çətin olan bir müəmmaya dönür və dolaşiq məsələni açmaq ona ləzzət verir». Morq küçəsində baş vermiş qətli törədən cinayətkarı tapmaq üçün «Dyupen dəlilləri müqayisəli şəkildə təhlil edir, ondakı fövqəladə həssaslıq, fantaziyasının zənginliyi, çox ustalıqla cürbəcür ehtimalları ortaya atması axırda qələbə ilə nəticələnir». Dronqonun da zəngin fantaziyası, fövqəladə həssaslığı, məntiqi dəlillərlə çıxışı onu Dyupenin sələfi edir. «Mari Rojenin sırrı», «Qızıl böcək» detektiv hekayələrində də yazarının qəhrəmanı, «mürəkkəb, dolaşiq» məsələləri necə məharətlə açırsa, Ç.Abdullayevin «Quba Kapriçiosu», «Unudulmuş röya», «Döyüşünün yolu»... əsərlərində də Dronqo aqla, zəkaya, məntiqi mühakimələrə əsaslanaraq cinayətlərin açılmamış qalmasına imkan vermir.

Çingiz Abdullayevin əsərləri içərisində maraqlı, yaddaqlan «Quba kapriçiosu» əsəri məzmunca, quruluşca o biri əsərlərdən bir qədər fərqlənir. Əsər Nadir şahın itmiş almazlarından üçüncüsünün axtarılmasından bəhs edir. Əsərin ilk səhifələrindən məlum olur ki, Nadir şahın hökmranlığı dövründə «üç məşhur almaz mövcud idi»... Həmin almazların tarixi də maraqlıdır: «Nadir şahın hökmranlığı dövründə ikisi əsl əfsanyə çevrilmiş ən iri almaz olub. Birinci, Nadir şahın şərəfinə onu adı ilə adlandırılmış, ikinci adı «Koxinor»dur. Üç dəfə kiçik ölçülü axırıcı daş isə Nadir şah dövlətin regenti olduğu müddətdə İranda hökmdarlıq edən III Abbasın adını daşıyırmış, Azərbaycan o zaman Səfəvilər dövlətinə aid idi. O zaman ərazinin böyük bir hissəsi Nadir şahın dövlətinin tərkibində idi və bu üç qiymətli Daş Nadir şahın xəzinəsində olmuşdur. «Onlar

haqqında 1740-cı ildə Nadir şahın yanında olmuş fransız səfirinin xatirələrində qeyd edilir. Məhz həmin görüşə hələ iki il qalmış Nadir şah Hindistana yürüş edərək Büyük Moğalların paytaxtı-Dehlini almışdı. Dehlini tutanda Böyük Moğalların xəzinəsini zəbt edir. Dehlidən apardığı ləl-cəvahiratın arasında Nadir şahın şərəfinə adlandırılmış məşhur almaz da olur. Bu hadisənin üstündən yüz il keçəndən sonra «İran hökmdarı Fətəli şah rus səfiri Qriboyedovun qətlinin əvəzində bu qiymətli daşla qanbahası vermiş» və indi tanınmış bu daş Moskvada Almaz fondundadır».

Əsərdə ikinci Daş-«Koxinor» haqqında da məlumat verilir. Koxinor hələ e.ə. 56-cı ildə tapılıraq, təqribən 1500 il hind hökmənlərinin əlində qalmışdı. «Almaz 1304-cü ildə Dehlidən Sultan Ələddin Koxinə mənsub idi. 1526-cı ildə isə işgalçı Babur Hindistanı qəsb edir və oğlu Humayun bu daşı fars şahına hədiyyə verir. Və bu almaz digərləri ilə yanaşı İran hökmdarlarının xəzinəsinə düşür. Nadir şah daşı görüb, «bu nur dağıdır», - deyib, o vaxtdan daşı Koxinor (farsca) «nur dağı» adlandırıblar. Nadir şah öldürüldükdən sonra onun sərkərdələrindən biri-Əbdəli daşı Əfqanistana aparır. XIX əsrin əvvəllərində Lahor çarı Rahat Sinqx onu Hindistana qaytarır, orada sipailərin qiyamı qalxanda almazı Böyük Britaniyaya göndərirlər. 1911-ci ildə almaz cilalanaraq kraliça Mariya üçün Böyük Britaniyanın Kral dövlət tacına taxılmışdır. «Quba Kapriçiosu» əsərində dün-yada ən məşhur daşlardan olan «Koxidor»dan sonra yazıçı üçüncü daşla bağlı məlumat verir. Daşların hər üçünün Nadir şahın tacından asılıraq zümrüdlər və yaqtılarla əhatəyə alındığını, onlar barəsində fransız səfirinin yazdıqlarını, ikincisini Moskva və Londonda saxlandığını bildirən gənc zərgər qiymətli ləl-cəvahiratın üçüncüsünün onlarda, daha doğrusu, əmisində olduğunu, onu öz gözləri ilə gördüğünü, əmisinin ölümündən sonra yoxa çıxdığını Dronqoya danışmaqda məqsədi onun tapılıb öz nəslinə qaytarılmasını tə-

min etməkdir. O daş onun üçün, əmisi üçün, zərgərliklə məşgül olmuş bütün ailə üçün çox dəyərlidir: «Əmim bütün əlində olanları ona verib Moskvaya köçməkdən imtina edib. Bakıdakı dükanları satıb. Arzulayırdı ki, bizim ailəmiz həmin almazın qoruyucusu kimi tanınsın».

Dronqo kimi adlı, sanlı, nüfuzlu, təcrübəli, ağıllı, «sərraf adam»a, özgələrinin fikirlərini oxumağı bacaran, aça bilmədiyi cinayət olmayan insana pənah gətirən gənc zərgər bu şərəfi qorumaq-daşı tapıb, onu öz nəslə vəsitəsilə, gələcək nəsillərə ötürmək üçün hər şeyə hazırlıdır. Ürəyi istəyən məbləği bu daşı tapana verməyə hazır olan zərgər almazın dəyərini bilir. Qorxur ki, «daş birdəfəlik it-bata düşər, müşarlaya bilərlər, yaxud almazın əsil dəyərindən hali olmadan qiymətli daş kimi satarlar».

Nadir şahın xəzinəsindən olan iki daşın etibarlı yerlərdə olduğunu bildirən zərgər üçüncü daşın onlar üçün təkcə almaz deyil, ailələrinin, qüdrətlərinin, məşhurluqlarının rəmzi kimi qəbul edir, taleyi üçün narahatlıq keçirir. «Heç təsəvvür edə bilməzsiniz ki, bu zərgərlər arasında nə deməkdir. «Şah Abbas» almazının ailəmizdə olduğu bəlli olsa, biz MDB məkanında ola bilsin, hətta Avropada, dünyada ən tanınmış zərgərlər ailəsi olacaqıq. Bu sanki «Oskar»a malik olmaqdır. Yaxud yazıçılar üçün Nobel mükafatının, müxtəsər onu tapmaq lazımdır».

Yazıçı bu əsərdə də ənənələrinə sadiq qalaraq «Şah Abbas» almazının onların nəslinə mənsub olduğunu iddia edən, onun tapılıb, ailəsinə qaytarılması üçün hər şeyə hazır olan, Azərbaycanda əsrlərlə yaşayan dağ yəhudilərinin tarixi haqqında oxucunu məlumatlaşdırır. Çox vaxt «tat» adlandırılan dağ yəhudilərinin bütün ərazilərdə – (çoxunun Bakıda, Şamaxıda, Sumqayıtda, Xəzərin sahillərinə yaxın iri şəhərlərdə) məskunlaşdığını, bir parasının yəhudiliyi, bir qisminin isə müsəlmanlığı qəbul etdiyini göstərir. Dağ yəhudilərinin tarixinə toxunur. «Dağ yəhudiləri»nin meydana

cıxmazı tarixcəsi dövlət dini yəhudilik olan Xəzər xaqanlığı barəsində əsatirlə bağlıdır. Bizim eramızın VII əsrində yaranmış dövlət müxtəlif quruluşlarla X əsrin başlanğıcına qədər mövcud olmuşdu. Türkdilli Xəzər xalqı paytaxtını indiki Dağıstanın ərazisindəki Səməndər şəhərində salmışdı. Lakin sonradan ərəb basqınları dövlətin cənub vilayətlərini viran qoydu və xəzərlər Aşağı Volqaya köçərək İtil adlı yeni paytaxt tikdilər.

Ərəb işgalçları xəzərlərin islami, Bizans imperiyası məsihiliyi qəbul etmələrini tələb edirdi, fəqət, Xəzər xaqanlığının hökmranları dövlət dini kimi bizim eramızın 731-ci ilində yəhudiliyə üz tutdular. Təqribən bu dövrlərdə xəzərlər İrandan və Bizansdan qovulmuş yəhudilərlə qaynayıb-qarışmağa başladılar. Xəzər dövləti artıq X əsrin əvvəlindən qonşuların, o cümlədən, rus knyazlarının da dağidıcı həmlələrinə məruz qalırdı və həmin əsrin sonuna yaxın öz mövcudiyətini itirdi. Yəhudiliyi qəbul etmiş türkdilli əhalinin bir qismi Şimali Azərbaycanda və Dağıstanda məskən saldılar. Tədricən yerli sakinlərlə qaynayıb-qarışaraq yeni millətitatları meydana çıxardılar. Əksəriyyəti fars dilinin talış dilinə oxşar xüsusi şivəsində danışmağa başladılar. Bakının ətraf kəndlərində də xeyli tat olduğunu, islami qəbul etdiklərini, əsas etibarilə Azərbaycan və tat dillərində danışdıqlarını bildirən yazıçı daşın onlara məxsus olduğunu bildirən yəhudi zərgər ailəsinin «vətəni» olan Krasnoya Sloboda yəhudiləri haqqında danışır: «Krasnoya Slobodada və Quba şəhərinin o biri sahilində məskunlaşanlarsa yəhudiliyi qəbul etmiş, ancaq tat dilində danışan dağ yəhudilərinin nəsilləridir. Adı Avropa yəhudilərindən fərqli olaraq onları dağ və yaxud Quba cuhudları adlandırmaga başlıdlar, çünki Quba şəhəri yaxınlığında məskun idilər. Onların adları və soyadları demək olar ki, azərbaycanlılardan fərqlənmir. Əsasən, heç tat dilində də deyil, azərbaycanca danışır, çox azı ivrit və yaxud idişi bilirlər».

Milli münasibətlər məsələsinə də diqqət yetirən yazıçı xalq və millətlər arasında fərq qoyulmadığını, siyahıyaalma zamanı islama qulluq edən tatlar, yəhudiliyə sitayış edən dağ cuhudları, eləcə də bir respublikanın tərkibində yaşayaraq eyni dildə danışan talışlar, kürdlərin özlərini azərbaycanlı kimi qələmə verdiklərini (hərgah köklü azərbaycanlılar hal-hazırda Azərbaycanın ərazisində yaşayan türkdilli tayfaların nəsilləridir), digər qalanlarının hamısı – tatlar, laklar, talışlar, udilər, albanlar, avarlar, kurd'lər, ləzgilər öz milli xüsusiyyətinə, hətta dillərinə malikdirlər) qeyd etməklə yanaşı, maraqlı məsələlərə də diqqəti cəlb edir, «yaxınlığında Krasnaya Sloboda» salınmış Qubanın özündə şıə müsəlmanlar, şəhərin ətrafında isə sünnilər olan çoxlu kənd, Krasnaya Sloboda dağ yəhudiləri, bura köcüb gələn mala-kanlar, qonşu rayonlarda udilər, ləzgilər, avarlar yaşasa da onlar müxtəlif dinlərə məxsus olsalar da, həmişə bu məkannda mehriban yaşamış, birgə əkib-becərmiş, bayramları bir yerdə keçirmiş, doğma yurdlarını düşməndən birlikdə qorumuşlar və bu gün də qoruyurlar».

Yazıçı onları mehriban müxtəlif dini ədavətlərdən uzaq olan, sağlam ideyalarla yaşayan, insani münasibətlərlə ömür sürən görür və yazıçı bir vətəndaş kimi fəxr edir ki, onun Azərbaycanı XX əsrin əvvəllərində çar Rusiyasını lərzəyə gətirən yəhudü talanları, Avropada mövcud olmuş faşist qettoları haqqında heç nə bilmirlər və bilsələr də, «həddən ziyadə heyrətlənər və bu sayaq barbarlığı anlamazdılar». Yazıcı bir vətəndaş kimi fəxr edir ki, «Azərbaycanda, ümumiyyətlə, anlamırdılar ki, öz qonşusunu özgə dini təriqətə qulluq edən müsləman olduğuna görə necə qətlə yetirmək olar. Hətta Dağlıq Qarabağ uğrunda alovlanan Ermənistən-Azərbaycan müharibəsi öz ölkəsində məskunlaşmış bütün qonşuları ilə dostluq və barışlış şəraitində yaşamağa adət etmiş azərbaycanlı əhali üçün ağır sınağa çevrilmişdi».

Yazıcıının əsərində adlarını çəkdiyi tanınmış zərgərlər də müxtəlif xalqlara məxsus, əsrlərlə bir yerdə yaşayan insanlardır. Əsərdə Bakıda bir zamanlar məşhur olan Rəsul Rəsulzadə, Zinur Marçiyev, Semyon İzmayılov kimi zərgərlərin simasında bu sənəti dərinəndə bilən, bu peşənin gözəl ustalarından bəhs olunur. «Şah Abbas» almazına sahib olmuş mərhum Semyon İzmayılovu özü də mahir zərgər olan Rəsul Rəsulzadə belə təqdim edir: «O mahir usta, əsl peşəkar idi. Hələ Bakı məktəbinin qocaman ustalarından dərs almışdı. Lap balaca oğlan ikən öyrənməyə gedirdi. Yeni bir şey əzx etməkdən ömründə utanmadı. Artıq qırxı haqlamışdı, amma yanına gəlib məsləhət ala bilərdik, çox fərasətliydi».

Dekorativ tətbiqi sənətin ən qədim və geniş yayılmış növlərindən biri olan zərgərlik sənətinin ən qədim nümunələri e.ə. 3-cü minilliyyə aid olan qədim Misir bağları, asma bəzəklərdir. Zaqqafqaziyadan, Orta Asiya ərazilərindən e.ə. 2-ci minillik-eranın ilk əsrlərinə aid qiymətli zərgərlik nümunələri tapılmışdır. Arxeoloji qazıntılar zamanı Mingəçevir, Yaloylutəpə, Xocalı, Qəbələ, İsmayıllı, Xınıslı, Qaratəpə və başqa yerlərdə tapılan qiymətli bəzək əşyaları zərgərliyin Azərbaycan ərazisində də lap qədimdən geniş yayıldığını sübut edir. Xocalıdan və Mingəçevirdən tapılan tunc kəmərlər üç min il bundan əvvələ aiddir. Hətta zərgərlilər adlı Azərbaycan tayfalarından biri Cənubi Azərbaycanda Savalan dağının ətəklərində yaşayırdılar. Urmiya gölünün ətrafinda Həsənlu təpəsindən tapılan qızıl cam (e.ə. 8-9 əsrlərə), Ziviya mahalından əldə edilən qızıl döşlük (e.ə. 8 əsr) zərgərlik sənətinin gözəl nümunələri kimi məşhurdur. Azərbaycanın zərgərlik nümunələri dünyanın bir çox muzeylərində saxlanır. Bakıda zərgərlər küçəsi, zərgərlik fabriki də vardır. Azərbaycanda Füzuli yaxınlığında Köndələn çayın sağ sahilində tunc dövrünə aid zərgərlər yaşayış yeri var. Oradan tapılan müxtəlif maddi-mədəniyyət nümu-

nələri bu adla bağlı sənətin ölkəmizdə qədimliyindən xəbər verir. Zərgərlikdə müxtəlif texniki üsullardan, məsələn, basma, qara savad, döymə, minasazlıq, həkketmə, hörmə, şəbəkə və s. istifadə edilir. Kəmər, qolbaq, qozalı qolbaq, düymə və s. basma, sırga, bilərzik və s. bu üsullarla əldə edildi ki, bu sənətin ən gözəl nümunələrini xalqımızın sənətkarları, zərgər ustaları düzəltmişlər. Qədim Misirdə, Çində, İranda, Avropanın ərazisində də zərgərlik geniş yayılmış sənətdir. Zərgərlik sənəti çox çətin peşədir, ağıl, bilik, təcrübə bu sənətin rəmziidir. Əsl zərgər kimi yetişmək üçün illər, təcrübələr lazımdır ki, qiymətli, əntiq əşyalar seçə biləsən, brilyantların bütün cilalarını duyasın, təmiz işi saxta işdən ayırd edə biləsən, «almazın parıltısı gözlərini qamaşdırıb kor etməsin»....

Qiymətli qaş-daşların törətdikləri fəlakətləri də zərgər yaxşı bilir. Qiymətli qaş-daşların üstündə təsəvvür etdiyi-mizdən də çox qan var.

Dronqo itmiş almazın axtarışına başlamazdan önce onun Semyona gəlib çatana qədər keçdiyi yola nəzər salır, bununla bağlı məlumatları əldə etməyə çalışır. Hər il qiyməti birəmin artan «Şah Abbas» almazının Böyük Moğallar ailəsinə mənsubluğu, üstündə Tac-Mahalı tikdirən həmin Cahan şahın özünün yazısı həkk edildiyi, şəhərin ən yaşılı zərgərlərindən olan Rəsul Rəsulzadəyə məlumdur. O, bu almazı gözləri ilə görüb. İlk dəfə otuz il əvvəl Arsen Şekerciyski daşı onun yanına gətirib qiymət qoydurmuşdu. Arsen Şekerciyski iki yüz il əvvəl Bolqarıstanda yaşayan türk sərdarlarından olub. Bu nəslin əksəriyyəti rus qoşunları Bolqarıstanə daxil olub ölkəni işğal edəndə türk hökmranlığınıñdan rusların tərəfinə keçmişlər, Bolqar xalqının azadlıq uğrunda mübarizəsində ona dayaq olmuşlar. Bir neçə ailə isə həmvətənlərinin qisasından çəkinib İstanbula köçür. Bakıda neft sənayesi cürcərəndə bu şekerciyskilərin bir ailəsi Bakıda fəaliyyət göstərən Rotşdin və Nobelin şirkətlərində

işləyir, 37-də onu güllələyirlər, arvadını və 3 yaşlı uşağını yaşadığı mənzildən çıxarırlar. Onun iki oğlu cəbhəyə gedir, biri həlak olur, o birisi isə polkovnik rütbəsində qayıdır, üçüncü oğlu Arsen Cənubi Azərbaycanda inqilab başlayanda İrana gedir. O zaman o «Şah Abbas» almazını İranı tərk edib Avropaya gedən Aşot Manukyan'dan satın alır. Amma başqa cür gəzən söz-söhbətlər də yazıcıının oxucuya çatdırmaq istədiyi məslələrdəndir. «Söz-söhbət gəzirdi ki, məhz Arsen Şekerciyiski erməni zərgərinin ailəsinə inqilabi İranı tərk etməsində və bütün əmlakını Avropaya göndərməyə yardım etmişdi. Bunun müqabilində artıq inqilabi Komitənin Təbliğat-Təşviqat Şöbəsinin sədr müavini işləyən Şekerciyiski Manukyan'dan nə isə rüşvət almışdı və onun məbləğini heç kim heç vaxt öyrənə bilmədi; 1956-ci ildə bəraət alan Şekerciyiskinin rəssam oğlu Berlinə, qızı Moskvaya köçür. Arsen Şekerciyiskinin iki övladının biri Kazım məmur idi, rəhbər vəzifələrdə işləmişdi və son illərdə təqaüdə çıxmışdı».

Dronqo almazın izinə düşməzdən əvvəl onunla görüşür. Özünü jurnalist kimi qələmə versə də, ağıllı, düşüncəli Kazım Şekerciyksi onun məramını başa düşür. O, almazı Manukyan'dan ona kömək göstərmək üçün rəmzi məzənnəyə aldığı, bu dəyərli əşyanı respublikada qalmasını istədiyindən Bakıya götirdiyini, ölkədə hərcəmərclik başlayanda aldığı təqaüdlə ailəsinə dolandırı bilmədiyindən almazı özü satmaq qərarına gəldiyini deyir və onu Rəsul Rəsulzadəyə və Semyona göstərir, Rəsulzadənin pulu olmadığından ala bilmir. Moskvaya köçmək niyyəti ilə dükənini satmış Semyon almazı alır. Kazım bu almazı dəyər-dəyməzinə satdıqından peşman olduğunu Dronqodan gizlətməsə də, amma bu daşın ancaq fəlakət götirdiyini də söyləyir: «Nəzərinizdə tutun, bu almaz heç kəsə xoşbəxtlik götirmir. Manukyanın ailəsi də Avropaya gedib çata bilmədi. Qatar qəzası zamanı həlak oldular. Atam da özü bu lənətə gəlmış almazın

üzündən iztirab çəkirdi, ürəyini yeyib tökürdü, gözləyirdi ki, haçan onun haqqında xəbər tutacaqlar və gəlib əlindən alacaqlar. Həyatı boyu qorxurdu və gözləyirdi. Sonra mənə danişdi, mən də gözləməyə başladım, gözləməyə və qorxmağa. Bu Daş sanki ailə lənəti idi, daima tir-tir əsirdik ki, onun dalinca gəlib əlimizdən alacaqlar. Və ya oğurlayacaqlar. Yaxud öldürəcəklər. Onu İzmayılova satandan sonra rahat yaşamağa başladıq. Bu səbəbdən həmin almazı axtarmayın».

Almaza qarşı iddialı olan qacarlar nəslindən olan Kazım Arsenoviçin qardaşı qızının ər tərəf qohumları idi. Daima həmin daşın onların ailəsinə mənsub olduğunu isbat-a çalışırıdı. Bu Daş haqqında zərgərləri də xəbərdar edibmiş. Dronqo Kazım Arsenoviçdən aldığı bu məlumatlardan sonra almazı itirən Semyonun ailəsinə yaxın olan üzvlərlə görüşmək üçün Krasnaya Slobodaya getməzdən önce Semyonla yaxın münasibətlərdə olan Validə ilə görüşməyə üstünlük verir. Əldə edəcəyi məlumatların hər biri bu oğurluq işinin üstünün açılmasına ancaq kömək edə bilərdi. Amma Validə ilə görüşdən az sonra onun öz mənzilində qətlə yetirildiyini, qatilin şəxsi əşyalarına əl vurmadığını, amma evi ələk-vələk etdiyini eşidəndə başa düşür ki, «Şah Abbas» almazının tapılmasında maraqlı hansısa bir əl də var və o almazın Semyon ölməzdən əvvəl ona bağışladığı və almazın mütləq Validədə olduğuna əmin olan kəsdir.

Validədə almazın olmadığına əmin olan Dronqo onu orada axtaran şəxsin, tapmadığı təqdirdə Krasnaya Sloboda-dada öz axtarışını davam etdirəcəyini bildiyindən gözlənilməz hadisələrə qarşı hazır olmağa çalışır. Zərgər Semyonun Krasnaya Slobodadakı mənzilində qohumları Xurşidə və oğlu Tufar, bağban Qulam, sərt, rəhmsiz Zinnur Marçiyev, Fatma, şoferi İsa Aşurovla apardığı söhbətlər, cinayətdə kimin təqsirkar olduğunu sübut etmək üçün hər şeyi tez bir zamanda götür-qoy etməyə məcbur olan Dronqonun şübhə

və ehtimalları təhkiyə üsulu ilə verilir. Dronqo cinayətlərin artmaması üçün tezliklə cinayətkarı tapmağa çalışır. O bilirdi ki, əgər bu almaz mövcud deyilsə də, onu axtaran var və dünən bir qadının qanına əl bulaşdırıb, cinayət edib, o artıq dayanmayacaq, o, yenə qan tökəcək, növbəti qəsdin olmaması üçün, mütləq hərəkət etmək, o qatilin qarşısını almaq lazımdır. Validənin ölümü, onun qəzet satanın dediyinə əsasən gələn kişinin onu tanıdığı üçün qapını üzünə açması Dronqonu bu qənaətə gəlməyə vadər edirdi ki, bu cinayəti törədən kimsə Validə onu tanıyır, yoxsa yad adama qapı açmazdı. Semyonun qohumu Xurşidənin ölümü ilə Dronqo bütünlüklə bu fikrə gəlir ki, onların arasında qarşısını heç nə ala bilməyən qatil gəzir. «Nəsə psixi sərxoşluqda bulunmaqdadır», nəyin bahasına olursa olsun o almazı tapmaq niyyətindədir. Dronqo illərlə qazandığı təcrübələrə söykənərək, başa düşməyə çalışır ki, davranışına istinadən bu hərəkətilə qatil heç də təkcə varlanmağa həris deyil». Dronqo burada daha fərqli bir mətləb görür: «Onun hidətli şəxsi intiqam hissi var-dövlət əldə etmək hərisliyi ilə vəhdət təşkil edir». Bu adam almazı tapmaqdan ötrü sona qədər gedəcək və yolundan dönəməyəcəkdir.

«Quba kapriçciosu» əsərində neçə gündən bəri baş verən hadisələri öz-özlüyündə götür-qoy edən, baş verən qətl hadisələrinin itən almazla sıx əlaqəsini görüb, həm almazın, həm də bu qətllərin törədilməsində, uğurlanmasında əli olan qatilin bu evdən, bu adamlardan kənardə axtarılmasını gülünc sayan, hər şeyi diqqətlə analiz edən Dronqo ümumiyyətlə, törədilən cinayətlərin mütləq qatillərini tapıb «dəmir barmaqlıqlar arxasında» oturdacağına əminidir. Onun üçün həqiqət, haqq-ədalət hər şeydən ucadır, qan tökən günahını öz cəzasıyla yumalıdır. Güclü-gücsüz olan dünyada onun üçün bir həqiqət var. Onun gözlərinə görünən üç ixtiyar insanla olan söhbətində Dronqo əzmi, məslək və əqidəsi oxucuya aydın olur: «Darvazanın ağızında

bir neçə ahil kişi dayanmışdı. Qəribədir, onların minib gəldiyi maşın görünmürdü, yoxsa piyada gəliblər. Qərara gəldi ki, eşiyo çıxmaq lazımdır, küçədə, evin darvazasında ixtiyar adamların dayanması ədəbdən kənardır. Lakin Fatma ondan əlli tərpəndi, itləri damlarına salıb darvazanı açdı. Qadın darvazanı açan məqamda isə Dronqo özünü çatdırıldı.

Fatma ədəb-ərkanla salamlılaşdı:

-Axşamınız xeyir, buyurun keçin içəri, ev sahibi hələ yoxdur, qohumlarılığılə gedib. Yəqin bilirsiniz Xurşidə dün-yasını dəyişmək qərarını verib.

Sinli adamlarla ölümdən danışmaq olmaz. Nəzakətsizlikdir və etikadan kənardır. Mərhumlar barəsində dünyasını dəyişmişlər kimi söz açmaq lazımdır. Dronqo diqqətlə gələnlərin üzlərinə baxdı. Biri çox ehtimal ki, dağ cühudu, digəri azərbaycanlı, üçüncü ləzgi idi. Üzlərindən, özlərini tutmaqlarından, danışq tərzlərindən onları çox asan fərq-ləndirmək olurdu. Onların hər üçü Azərbaycan dilində danışırdılar.

-Keçin evə.

Qonaqları çox dilə tutmaq lazım gəlmədi. Onlar evə keçib çəkmələrini soyundular. Məscidlərə və evlərə ayaqqabılı keçmək olmaz. Birinci halda bu, Allaha, ikinci halda isə ev sahiblərinə hörmətsizlik nümayişidir, qocalar çəkmələrini çıxarıb qonaq otağına keçdilər, aramla masa arxasında rahatlaşdırırlar. Dronqo onların arxasınca evə keçdi. Hal-hazırda evdə yeganə kişi idi və ev sahibinin dostu hüquqi ilə qonaqları qarşılıamağa borclu idi. Fatma çay hazırlamaq üçün mətbəxə tələsdi.

-Biz gəlmişik,-qocalardan biri, çox güman, Krasnaya Slobodada yaşayan dilləndi, - eşitdik ki, dünən axşam bu evdə Xurşidəni öldürüb'lər və hamımız bir yerdə gəlməyə qərar verdik. Bizə danışıblar ki, burada özgələrin fikirlərini oxumağı bacaran bir adam var, harada gizlənlərsə gizlənsinlər, caniləri tapıb ortalığa çıxardır, o adam sənsən?

-Məni bağışlayın, möhtərəm qoca, - Dronqo başını əydi, - haqqında müxtəlif nağıllar nəql edirlər.

-Sən Allahın və özgə insanların əleyhinə qiyam qaldıranları axtarib-tapan adamsan,-ikinci qoca, Qubanın sakininə oxşayan Dronqonun sözünü ağızında qoydu, - doğrudurmu?

-Bəli, Allahın vəsiyyətini və insanların qanunlarını pozan caniləri axtarib tapmağa cəhd göstərirəm.

-Onlar Allahın hansı vəsiyyətlərini pozurlar? -ehtimal ki, Xaçmazdan gəlmış üçüncü qoca xəbər aldı.

-Öldürmə və oğurlama. Bu vəsiyyətləri pozanları qanun izləyir. Ataların bu vəsiyyətləri sizin müqəddəs kitablarınızda da yazılıb-Tövratda, Bibliyada, Qurani-Kərimdə, bütün müqəddəs kitablarda. Fəqət adamlar Allah xosunu itiriblər və insanların qanunlarına riayət etmirlər. Belə olan təqdirdə həmin adamları tapmaq və cəzalandırmaq lazımgəlir.

Ahıl kişilər baxışdırılar.

-Sən kimsən ki, bu ixtiyarı öz adına çıxmışan?- ikinci qoca xəbər aldı.-Sən nə ölüm mələyisən, nə də Allahın bələsi. Nəyə əsasən sən özünü müqqəsirləri cəzalandırmaqdə və mərhəmət göstərməkdə, ona kömək etməyə səlahiyyətli sanırsan?

-Bu hüququ mən ağır zəhmətimlə qazanmışam. Cəza üçün nə qədər bu sayaq tipləri axtarib tapdığım hesablansa, çox böyük rəqəm alınar.

-Ömründə səhv buraxmamışan?

-Əlbəttə, hərdən bir yanılmışam. Amma qəsdən heç vaxt səhv buraxmamışam.

Üçüncü dəqiqləşdirdi:

-Sənin anlayışında həqiqət nədir? Onu necə anlayır, qəbul edirsən?

-Hərənin öz həqiqəti mövcuddur. Fəqət, hamımızı birləşdirən bir şey var. Bunlar insanların riayət etməyə borclu olduqları həmin vəsiyyətlərdir.

Birinci qoca xəbər aldı:

- Onda yalan nədir?

-Həqiqətə zidd olan hər şey və yaxud Şərə xidmət edən.

-Sənin yaxşı zəkan var, - ikinci onu təriflədi, - Özün kimə səcdə edirsən? Yalnız həqiqətə? Yoxsa öz idrakına, səmaninkinə nisbətən daha çox pərəstiş edirsən? Səcdə üçün ən yaxşı insan surəti yaradaraq kimə sitayış edirsən?

-Yaratmırəm, idrakım təkmil deyil, ruhumu sindirmaq isə çox çətindir. Həqiqətə xidmət edirəm, İdraka inanıram, istənilən İdraka-koşmik, kainat, qalaktik və öz şəxsi İdrakıma.

-Bizə demişdilər ki, sən bu yerlərdə anadan olmusan, - üçüncüsü soruşdu, -bu düzdür?

-Buralarda deyil, paytaxtda.

-Deməli, sənin həmyerlilərinik,-üçüncü kişi söhbətin mabədinə davam etdi.-O zaman söylə bizə, nəyə inanırsan: mərhəmət, yaxud layiqincə mükafat, ədalətin cəzalandıran qılıncı, yaxud Allahın cəzası. Bunlardan hansı sənə daha yaxındır?

-Layiqincə mükafat,-Dronqo demək olar ki, düşünmədən cavab verdi.-Konfutsiy yadımdadır. O demişdi: «Pisliyin əvəzində heç vaxt yaxşılıq etmə, əks halda yaxşılığa nə ilə cavab verəcəksən. Yaxşılığa yaxşılıqla cavab ver, pisliyə isə ədalətlə». Layiqincə mükafat-Dronqo təkrar etdi.

Birinci qoca dilləndi:

-Əzazilsən, səndə rəhmdillik yoxdur.

-Qoyunlara qarşı rəhmdar ola bilərəm, qurdrlara yox. Onlar üçün ürəyimdə rəhmə, amana yer yoxdur.

İkincisi xəbər aldı:

-Bəs qoyunlara tez-tez rəhmin gəlir?

-Çalışıram onları qoruyum, fəqət həmişə alınmır.

-Özün qulyabani canavar kimisən,-üçüncüsü fikirli-fikirli dilləndi,-yırtıcıların sürüsünə girirsən, orada zərbə-zərbə dalınca yağıdırırsan. Artıq qan dadmışan. Səni dayandırmaq mümkün deyil, yalnız üstünə yeni qurd dəstəsi gəndərmək olar.

-Hətta bu cahanda onların kökü kəsilməyib, - Dronqo başını qaldırdı, - demək, sonuncu canavarın əhədini kəsmə-yənəcən belə qulyabani olacağam.

Birinci ixtiyar kişi ah çəkdi:

-Üzərinə ağır vəzifə götürmüşən, yolunun üstünə tikanlar, göz yaşları səpilib. Heç kəs «çox sağ ol» deməyəcək. Nə kəsilməyə verilmiş qurbanlıq qoyunlar, nə də bu sayaq asanlıqla öldürüdüyüñ canavarlar, sənə heç kəs təşəkkürünü izhar etməyəcək. Bunu dərk edirsən?

-Hazırıam buna. Təşəkkür lazım deyil. Yalnız öz işimi görürəm. Aləmi qurdlardan təmizləyirəm.

-Gəlmışdik səni görək-ikincisi xəbər verdi - kimliyini qavramağa cəhd göstərək. İndi bilirik sən kimsən.

-Canavar-qulyabani,-Dronqo qımışdı.

-Ondan da betər pissən, sən yalquzaqsan, bir sürü qoyunu təkbaşına qırıb-çatan yırtıcı. Yaxud bir topa canavarı. Sənə nə qanun, nə qayda, nə nizam-intizam, nə qadağa yazılıb. Özün özünə qanunsan, qadağasan. Qürurun səni ayrı yerə gətirib çıxara bilər.

-Sizi anlayıram.

-Fəqət, Allah ürəyində olsa, vəzifəni sona qədər yerinə yetirəcəksən. Bu həyatda sənə can rahatlığı yoxdur. Nə yerdə, nə səmada, nə torpaq altında. Bəlkə o biri həyatda, intəhası, bunu sənə boyun ola bilmərik. Bir çox başqa vəsiyyətləri və qanunları pozursan, irəlidə sənə qapqara zülmətin gözləməyi mümkün kündür.

-Buna hazırlam,-yenə nəsə demək üçün ağını açırdı ki, gözlerinin yumulduğunu, başının ağırlaşdığını, artıq yuxu-

suna müqavimət göstərmək iqtidarında olmadığını hiss etdi, gözlərini açanda həndəvərində heç kəs yox idi. Uzun boş masanın arxasında əyləşmişdi. Dronqo ayağa qalxıb mətbəxə keçdi. Fatma şam yeməyi bişirirdi. Astadan xəbər aldı:

-Fatma, bura kimsə gəlməmişdi?

-Xeyr, - qadın cavab verdi, - adamlardan heç kəs bizə gəlməmişdi.

-Aydındır. Deməli, hər şeyi yuxuda görmüşəm,- Çevrilib getmək istəyəndə, Fatmanın sözlərinin mənası onun şüuruna çatdı:

-Adamlardan heç kəs gəlməmişdi - qaşqabaqla təkrar etdi -ola bilsin, kimsə ayrı varlıq olub.

Dronqo yataq otağına keçdi və həmin masanın arxasında əyləşdi. İndi gəl, başını sindir. «Bu görüş həqiqətənmə vaqe olub, yoxsa yuxusuna girib?..»

Dronqo Krasnaya Slobodada olan mərhum Semyonun bütün yaxın adamlarını, hətta Fatmanın bacısı qızını (4 yaşlı) dindirməkdən çəkinmir. Fransadan aldığı məlumatlar əsasında bu cinayəti törədən sürücü İsa Aşurov olduğunu üzə çıxarıır-əsl adı İsa Aşuri olan bu şəxs sürücü kimi özünü qələmə verib, uzun illər Semyonun yanında işləyib. Almazın izinə düşən Aşurov özünü həqiqətən Qacar nəslinin nümayəndəsi bilir. Atası Fəid xanın qızını almış İran azərbaycanlısıdır. Fəid xan isə Dronqonun gözündə ən alçaq adamdır: «Fəid Qacar deyildi, özü sadəcə Əhməd şahın bacısının oğlu, anası isə padşahın xalası qızı idi. İsa Aşurov. Sizin damarlarınızda alicənab qanın bir qətrəsi də axmir. O qandan sizdə bircə damcı olsayıd, bu sayaq cinayətlərə qol qoymazdin. Sadəcə başınıza yeritmisiniz ki, bu məşhur sülaləyə aidiyatınız var və həmin daşı qaytarmağınız. Qacarlar iki ölkənin Azərbaycanın və İranın fəxri idilər. Siz isə ailənizə rüsvayçılıq damgası vurmusunuz. Fransadan aldığı məlumatlar əsasında onun babası Fəid xanın da iç üzünü açır: «Fəid xan-babanız elə sizin tayınız

olub, mürtədin birisi imiş, İsa. Həmin almazı böyük dayısından oğurlayaraq Manukyanə satıb ki, dəbdəbəli həyat sürməyə pulu çatsın. Deyəsən, belə deyirlər: «Ot kökü üstündə bitər», İsa. Sizin damarlarınızdan zadəgan qanı axmir, elə əbədi nökərsiniz ki, nökər. Öz xəstə ehtiraslarınızın, səfəh hisslərinizin qulu-nökəri».

Dronqo qatili aşkar edənə qədər artıq almazı tapmışdı. Fatmanın bacısı qızına hədiyyə alıb, aparıb dindirəndə, parıldayan daşı tapan, oynamalı əşya kimi qəbul edib gizlədən qızçıqaz onu hədiyyə ilə dəyişməyə razılıq verir. Dronqo bunun qızın əlinə keçməsi ehtimalını açıqlayır. Əmisinin ölümündən sarsılan Asif dərhal almazı götürmək qərarına gəlir. Yataq otağında tək qalan kimi gizlinci açmaq qərarına gəlir, bu anda onun epilepsiya tutması başlayır. Yixilan anda qapıya toxunur və gizlincə örtülür, almaz diyirlənib xalçanın kənarına düşür, Dronqo ehtimal edir ki, Asif almazı əlinə götürəndən sonra huşunu itirdiyindən almaz əlində diyirlənib, döşəməyə düşür. Dronqo «Şah Abbas» almazını sahibinə qaytarır. Onun nə üçün bunu hamının yanında verməməsinin səbəbini də aydınlaşdırır: «Ona görə ki, daha heç kəs sizin əlinizdən almağa cəhd göstərməsin. Bu almaz sizin ailənizə mənsubdur».

Yazıcı bu əsərdə Dronqoya məxsus bir keyfiyyəti də üzə çıxarıır. O, öz işinə məsul bir şəxsdir. Onun özgə malında gözü yoxdur, gözütoxdur. Almazı tapdıqdan sonra, təhqiqatını davam etdirir, törədilən ölüm hadisələrində əli olan, bu almazı axtaran şəxsi tapıb üzə çıxarmaq üçün bir müddət almazı tapdığını onun sahiblərinə söyləməyi lazım bilmir. İsanı üzə çıxarandan sonra alması sahibinə qaytarır. Qardaşlar onun saflığına heyran qalırlar:

« - Siz onu özünüzdə saxlayar və heç kimə heç nə deməyə bilərdiniz.

-Bilməzdim, - Dronqo etiraz etdi, - o təqdirdə mən Dronqo deyil, İsa Aşurov olardım. Mənim şərəf haqqında

anlayışlarım var. Ola bilsin, zadəgan şərəfi deyil. Lakin mənim normal adam anlayışında özgə adamların əşyalarını özündə saxlamaq olmaz. Bunu anam mənə balaca vaxtı öyrədib. O, ixtiyar yaşındadır və mən anamı məyus etməməyə çalışıram».

Dronqo üstünü açdığı cinayətlərin əvəzini istəmir. Milyonların üstündə oturmuş insanlardan təmənnası yoxdur. O yaxşı bilir ki, milyonlara sahib olanların əksəriyyəti onu ölüm, qan bahasına yiğib. O yaxşı bilir ki, var-dövlət, qızıl, gümüş, almaz «bu sayaq məşhuri-cahan ləl-cəvahiratın hər biri arxasında uzun, qanlı iz qoyub gəlmış və mənsub olduğu şəxslərə daim müşkullor yaşatmışdır». Zərgər, Quba cühudu Semyon İsmayılova məxsus almaz keçib gəldiyi yollarda, düşdüyü evlərdə ancaq qorxu, həyəcan, ölüm, qətl, qarət görüb, kiməsə uğur, səadət gətirməyib. Dronqo da kriminal aləmdə bunun şahidi olub.

Ç.Abdullayevin detektiv əsərlərinin dili aydın və səlisdir, cümlələri sadə, fikrin aydın qavranılmasına xidmət edir, qoyduğu problemi süjetdə məharətlə oturdur.

Ç.Abdullayevin əsərlərində məntiq güclüdür. Hadisələr yiğcam və gərgin bir dillə söylənir, oxucuda həyəcan, maraq oyatmaq imkanı genişdir, hadisələrdən oxucu yayına bilmir, gərginlik, intizar içində qalan oxucunu həm hadisələrin gedisi, həm də onu təhqiqat edən detektivin şəxsi istedadı, bu sahədəki xüsusi istedadı heyran qoyur. Hadisələr o qədər inandırıcı bir dillə təsvir edilir ki, oxucunu təsvir olunan hadisələrin doğruluğuna qəlbən inandırı bilir. Onlarda fantaziya, macəra motivləri yoxdur. Reallıq o qədər güclüdür ki, bəlkə də hadisələr o şəkildə baş verməyib, yazıçı bədii təxəyyülünün də məhsulunu onun gözünə qatmaqla qələmə aldığı hadisələrin reallığına oxucunu inandırı bilir. Onun demək olar ki, bütün əsərləri maraqlı münaqişələr üzərində qurulub. Bu qədər cinayətlər, təhqiqatların təsviri, hadisələr oxucunu bezdirmir, artıq, yorucu obyektlər sü-

jetdə yoxdur, oxucunun maraq dairəsini özünə cəlb edə bilmək keyfiyyəti var və bu keyfiyyət əsərdə əsasdır.

Tədqiqatçılar Edqarın əsərlərinin süjetini məharətlə qurduğunu, bədii üsullardan, surətlərdən isə çox qənaətlə istifadə etdiyini söyləyirlər. Çingiz Abdullayevin əsərlərində də sayca az, maraqlı süjetlər-bütöv olaraq, qırılmadan, vahid süjet xəttinin inkişafına xidmət edən fəsillərdə verilir. Onun əsərlərində də surətlər azdır. Məsələn, «Döyüşünün yolu» əsərində Fudzioka, Moriyama, Sato, Namekova, Udzava, Fumiko, Tatsu Simura, Kodzi Simura, Setsuko, Tamakiti bütöv bir romanın-geniş həcmli bir romanın süjetində olan əsas surətlərdir və hadisələr onların arasında baş verir və yaxud, «Məhəbbət və nifrətin zirvəsi» əsərində inspektor Mursiskiy, David, İrina, qızı Tamara, Liana, Samoylov, Veber əsərdə bütün hadisələrin iştirakçısıdır.

Və yaxud, «Etiraflar vadisi» romanında İbrahim, Alla, Leonti Yakovleviç, Feliks, Yuliya, İvçenko, Kim Do Su, Roman surətləri vardır. Əsərlərinin sayı qədər konkret surətlər aləmi vardır. Bunlar geniş həcmli əsərdə iştirak edən surətlərdir. Adətən, epik əsərlərdə süjetlər sayca bir, üç, beş... ola bilir. Surətlər aləmi də rəngarəng ola bilir. Bir romanda sayca çox surətlər iştirak edə bilir. Yəqin ki, detektiv janrin da öz xüsusiyyətlərindən biri süjet və surətlər azlığıdır, hadisələrin təhkiyə üsülü da özəlliyi ilə seçilir. Bu isə gördüyüümüz kimi əsərə heç bir xələl gətirmir. Dədiyimiz ki, Çingiz Abdullayevin səlis, aydın dili var, özünəməxsus nəqletmə, süjet xəttini özünəməxsus şəkildə qorumaq bacarığı var.

Ç.Abdullayevin romanlarının içində onun estetik görüşləri öz əksini tapıb. O, yazdığı əsərdə oxucuya təsir etmək, onu qələmə aldığı mövzuya cəlb etmək üçün yaranıldığı detallar var və bu yaziçı xarakterindən doğur. Məsələn, «Döyüşünün yolu» əsərində yaziçinin təhqiyatını aparmağa, cinayətkarları üzə çıxarmağa dəvət olunduğu Yap-

niyaya quru, rəsmi bir şəkildə gedib, hadisələri çözüb qayıt-dığı təsvir olunmur. İlk aeroportda düşən kimi görüşdüyü yaponlar, dünyanın ən böyük paytaxt şəhərlərindən olan Tokio haqqında, onun keçmiş adət-ənənələri, onların bu gün də qorunması, sərf yaponlara məxsus adətlər, qanunlar haqqında maraqlı məsələlərə yer ayırır. Yaponların inkişaf etmiş bir ölkə kimi tarix səhifəsində mövcudluğu, onun iri şəhərləri, otelləri, parkları haqqında məlumatları az deyil, amalına, əqidəsinə sadıq insanları haqqında məlumatlar verir. Amma bu məlumatlar bir ölkənin haqqında tərcüme-yi-hal kimi verilmir. Büyük ustalıqla, yazıçı manevrləri ilə verir. Tipik yapon xarakterlərini elə qələmə aldığı hadisələrin içində olan insanların, bu və ya digər fərdin xarakterində «oturdur». Fudzioko ilə Simuranın simasında əsl yapon mənəviyyatını verir, mübariz, sağlam samuraylar haqqında oxucuda müəyyən təsəvvür yaradır. Yaxud, hansısa bir görüşü zamanı, sərf yaponlara məxsus xüsusiyyəti verir. Kodzi Simurani xəstəxanaya qədər müşaiyət edən Simura maşından düşüb əlil arabasına oturarkən əl ağacını döşə-mədən götürmək üçün irəliyə tərəf əyiləndə, «Dronqo onu qaldırmağa çalışdı. Simura Dronqonun ona uzatdığı ağacı onun əlindən alıb başını yellətdi:

-Bu sənin bu ölkədəki birinci səhvindir. Əgər səndən xahiş edən yoxdursa, heç kimə kömək etməyə çalışma. Avropalı öz xoş rəftarlığını nümayiş etdirmək üçün kiməsə qayğı göstərməyə çalışır, yapon isə sənin bununla ona xəstə və yaşlı olduğunu xatırlatmaq istədiyini fərz edir».

Burada Avropalı və ya Şərqi xalqlarına məxsus qoca-ya, böyüyə hörmət etmək hissi, yaponlarda yaşlı və xəstə adəmin qüruruna toxunmaq kimi qəbul edilir. Yazıçı belə incə məqamlarla, detallarla əslində bütöv bir xalqın milli xüsusiyyətləri, həyat tərzi haqqında oxucunu məlumatlaşdırmış olur.

Onun əsərlərində mövzular yiğcamdır, təsvirlərində, məlumatlarında da yiğcamdır. Fakt və hadisələri yiğcam şəkildə verməklə oxucunun bu faktlara, hadisələrə fikrini, diqqətini cəmləşdirməyi bacarır. O, bir çox detektiv yazıçılardan fərqli keyfiyyətlərə malikdir. Məsələn, Edqar Allanın nadir hallarda öz qəhrəmanını konkret şəraitdə təsvir etdiyi bildirilir. Onun hekayələrində hadisələrin hansı şəraitdə, harada və nə vaxt cərəyan etdiyini müəyyənləşdirmək olmur.

Çingiz Abdullayevin əsərlərində isə hadisələrin cərəyan etdiyi yerlər, tarix dürüst, dəqiq müəyyən olunmuş reallıqlarla tam dolu şəkildə oxucuya ötürülür. Məsələn, «Məşhər ayağı» əsərində hadisələrin baş verdiyi məkanı, hətta qəhrəmanın olduğu oteli, dövlətləri tam dəqiqliklə verir. Bunu «Etiraflar vadisi» əsərində də görürük. Oxucu onun qəhrəmanlarının ekzotik məkanlara -keçmiş illər ərzində Himalay dağlarına, Antraktidaya, Cənubi Amerikaya və Afrikanın cənub bölgələrinə səyahət etmiş olduqlarından xəbərdardır. Əsərdə onların planlaşdırıldıqları-növbəti səyahətə hazırlaşdıqları məkan Kalimantana adasıdır. Yaziçi onun ərazisinin üç dövlətə məxsus olduğunu -Brunei, Malayziyanın və İndoneziyanın bir hissəsi olduğunu, onun ərazisi, əhalisi, florası haqqında məlumatları oxucuya dəqiqliklə, maraqyaradıcı bir təhkiyə üsulu ilə çatdırır. Oxucu baş verən hadisələr, qəhrəmanların çətinliyə düşdüyü yerlər, meşələr, vadi-lər, hətta oradakı canlı aləm haqqında məlumat alır. Bunlar bir coğrafiya dərsliklərini xatırlatmir. Yaziçi təxəyyülündən keçirilib, bədii bir ritmlə, bədii tonla, bədii ifadə vasitələrinin zənginliyi ilə oxucuya çatdırılır. Bu etiraflar vadisinin gözəllikləri ilə insan xarakterindəki pozulan tarazlıq, bu tarazlığı pozan mənfiliklər, ziddiyətlər verilir.

Onların başına gələn hadisələr, yaşadıqları «tale»lərinin, əməllərinin nəticəsidir, onlar öz xoşbəxtliklərinin, bəxbəxtliklərinin səbəbkarlarıdır. Onlar hansısa bir sirli-sehrli,

əcaib, dəhşətli məxluqların əli ilə öldürülmürlər. Onların psixoloji durumunda qeyri-real heç nə yoxdur, hər birinin real xarakterik xüsusiyyətləri talelərinin açarıdır.

Çingiz Abdullayev bir yazıçı kimi başa düşür ki, müasir oxucunu fantastik fikirlərlə məşğul etmək o qədər asan deyil. O yazdığı əsərin reallıqlara söykənən «damarını tutan» oxucunun yazıçısıdır. Hər dövrün detektiv yazıçısının öz yazıçı təxəyyülü var, kimisi romantik, kimisi reallıqlara daha çox bağlı şəkildə yazar. Tədqiqatçılar Edqar Allan Ponun yaradıcılığının romantikayla sıx bağlı olduğunu bildirir: Edqarın «əsərləri, təsir gücü və dəqiq işlənmə yeri baxımından azaddır. Həyatın həqiqi mənzərəsini təsəvvürə gətirmək üçün sənətkar bütöv empirik prosesə diqqət yetirir. O, çalışır ki, hadisədə heç də həmişə aydın açılmayan müxtəlif imkanları görüş dairəsindən qaçırmamasın. Bədii inikas üçün insan təcrübəsinin yeniləşmə prosesini başa düşmək, onun ibrətlərini və sosial səmərəliliyini anlamaq vacibdir. Hər şəylə maraqlanan tədqiqatçı sənətkar tərəfindən yeni sosial təcrübənin inkişaf etdiyi mühitin əldə edilməsi elə bir mühüm şərtidir ki, insanlığın sayəsində incəsənətin idrak üfiqlərini genişləndirmək, yəni məlum olan və müəyyən olunmuş çərçivəsindən çıxməq olur».

Eyni zamanda tədqiqatçılar Edqar Allan Ponun xarakterində əsas diqqəti cəlb edən cəhət kimi iki qəribə xüsusiyyətin cəmləşməsini görür: «İnsanın maddi aləmdən uzaq olması onun daxilində iki şəxsin yaşaması ilə bağlılığını göstərir. E.A.Ponun yaradıcılığına diqqət yetirsək, onun əsərlərində əzabverici qorxudan yaranan ikili insan və ya dəhşətli cinayətin üzücü daxili iztirablarından dəhşətə gəlmış bir insan görərik. Onun əsərlərinin mütailə edən hər bir oxucu bu əsərlərin qəhrəmanları ilə Edqar Allan Ponun öz hissələri, ruhi sarsıntıları arasında bir əlaqə olduğunu dərk edir».

Ç.Abdullayevin yaradıcılığına bu aspektən yanaşsaq, müraciət etdiyi detektiv ədəbiyyat janrının banisindən fərqli xeyli xüsusiyyətlər görərik. Bircə xüsusiyyətinə görə onun qəhrəmanları ilə özü arasında əlaqə olduğu fikirləri qəbul etmək olar.

Filosof Asif Əfəndiyev «Bu və ya digər sənət əsərini oxuyarkən, yaxud dinləyərkən, seyr edərkən biz yalnız surətləri yox, eyni zamanda onların arxasında dayanmış yaradıcı şəxsiyyəti görürük. O, insanın yaradıcı mahiyyətini təcəssüm etdirir. Buna cörə də bir çox mütəfəkkirlər bədii istedadı təbiətə bənzətmışlər. Bədii təfəkkürün süzgəcindən keçən həyat hadisələri sənətkar zəkasıyla işıqlandırılmış sənət lövhəsinə çevrilir. İndi biz həmin hadisələrə sənətkarın gözüylə baxırıq. İndi o həyat hadisələri olmaqla bərabər, yaradıcı şəxsiyyətin məhsulu, övladıdır», - deyir.. Balzak yazırırdı: «Təbiət səhv edə bilər. Sənət təbiətin səhvini düzəltməlidir».

Çingiz Abdullayev yaradıcılığında əsas detektiv janrıdır. Dünya ədəbi prosesində detektiv janrda ən gözəl əsərlər yazan, bu janrin ustaları arasında onun da adı var.

Detektiv janrda yazılmış əsərlərin öz zəngin ideya-məzmun xüsusiyyəti var. Səyavuş Məmmədzadə haqlı olaraq deyir ki, «detektiv» janrnıa bir növ «əyləncə» ədəbiyyatı kimi baxanlar olsa da, bu janrin mövzu potensialı, mənəvi, əxlaqi təsir dairəsi daha geniş, daha çox mənalıdır.

Ç.Abdullayevin əsərlərini Azərbaycan oxucusuna Azərbaycan dilində çatdırın tərcüməçilər tərcümə prosesində yaziçının «materiala necə dərindən bələd olduğunu, gərgin süjet qurmaq, bütün ayrıntıları sərrast keçmək, dəqiq uzlaşdırmaq bacarığını yüksək qiymətləndirir.

Ç.Abdullayevin detektiv əsərlərində mövzular məzmunca zəngindir. Hansısa əyləncə intiriqalarından bəhs olunmur. Onun yaradıcılığına bələd olan müasirlərimizin dediyi kimi, «dünyanın siyasi avantürüstlər əlində qaldığı

indiki vaxtda zəngin həyat materialına, müşahidə və təhlil qabiliyyətinə, elmi dünyagörüşünə malik Ç.Abdullayev dərīxan və əylənmək istəyən harin və tənbəl qız və oğlanları deyil, məhz düşünən, dünyyanın dərdlərini anlamağa iqtidarı olan oxucuları nəzərə alır» (X.Əliyev).

Ç.Abdullayev bir sıra əsərlərində əsas mövzu kimi XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində törədilən dəhşətli cinayətləri, onu təhqiqat edən, bu cinayətlərin üstünü açan Dronqo kimi «mavi mələklər»i ilə tanınan «İnterpol» işçilərinin qeyri-adi şəraitdə apardıqları istintaq əməliyyatlarını götürür.

Çingiz Abdullayevin bir yazıçı kimi hər hansı əşyanın, insanın sözlə real portretini yaratmaq imkanları genişdir. Hər hansı hadisə, hər hansı fakt onun sənətində real mənzərəsini tapır. Məsələn, yazıçı «Centelmen sövdələşməsi» əsərində «Boinq-767» təyyarəsi haqqında oxucunun gözü qarşısında onun sürətini yaradır. Bu da yazıçı dəqiqliyi, diqqətliliyindən irəli gəlir. Çingiz Abdullayevi maraqlandıran obyekt diqqət mərkəzindən qaçılmazdır. «Boinq-767» təyyarələrini müxtəlif cür komplektləşdirmə mövcudluğunu görür: «Boinq-767» təyyarələrində müxtəlif cür komplektləşdirmə mövcuddur. Birinci halda bu, birinci dərəcəli zalda səkkiz yer, biznes-klassda otuz altı və ekonom-klassda isə yüzdə yaxın yer ola bilər. İkinci halda, birinci dərəcəli zalda otuz yer və ekonom-klassda isə iki yüz yer ola bilər».

Yazıçının ən böyük müvəffəqiyyəti dediyimiz kimi, yazdığı əsərlərdə baş verən hadisələrə oxucunu inandıra bilməsidir. Detektiv janrda yazılmış əsərlərdə bu xüsusilə bir tələbdir. Real hadisəni yazıçı o qədər fantastik hissələrlə bəzəyər ki, reallıq kölgədə qalar. Amma fantastik əsəri reallıqlar zəminində qələm almağı bacarmaq xüsusi istedad tələb edir. Hər cinayət hadisəsindən bəhs edən əsər detektiv əsər hesab oluna bilməz. Detektiv əsərlərin mütəxəssisi olmayı bacarmaq lazımdır. Onun öz qəlibi var. O, qəlibdən çıxanda artıq öz formasını, janrını itirmiş olur. Ona görə də

yazıcı yazdığı əsərin janr, forma, məzmun xüsusiyyətlərini qorumağıdır. Fikirləşirik ki, nəzmlə detektiv əsər yazmaq olarmı? Hələ ki, bu ədəbiyyat aləmində görünmür. Bax detektiv janrda elə tələblər var ki, bunların ustası olmaq lazımdır ki, yazdığını əsər mahiyyətini itirməsin. Çingiz Abdullayev bu cəhətdən çox məsuliyyətlidir. Yəqin ki, ilk dəfə bu janrda əsər yazmadan öncə detektiv əsərləri çox müaliə edib. Onun üçün detektiv janrin qaranlıq qalan xüsusiyyətləri yoxdur.

Dövrün tanınmış qələm sahibləri Ç.Abdullayev yaradıcılığı haqqında dəyərli fikirlərini bildirib. Onun oxucuları çoxdur. Andrey Bondarin dediyi kimi, onu hamı oxuyur, o assentdən tutmuş akademikə qədər hamının sevimlisidir. O, Ukrayna oxucuları arasında Şekspir, Şevçenko, Puşkin, Hote, Balzak və digərlərindən daha məşhurdur. Demək olar ki, onun kitablarını dünyanın hər yerində oxuyurlar. Onun cəlbedici süjetlər qalareyası var. Onların içində Dronqo əvəzsizdir.

Müasir dövrdə bəşəriyyətin ağır təbiət sınaqları sırasında qaldığı bir zamanda, ağır, dəhşətli nüvə silahlarının istehsalı, Yer kürəsinin flora və faunasına vurulan ağır zərbələr, hegemon dövlətlərin təhlükəli silahlara sahib olması, xalqların dinc, sakit həyatını pozan terrorizm, ölkələrin bir-birinə üstün gəlmək istəyi kimi ağır problemlər də var.

Çingiz Abdullayevin qələmə aldığı əsərlərdə müxtəlif ölkələrdə baş verən hadisələr, törədilən cinayətlər, bu cinayətlərin günahsız insanların başına açıldığı müsibətlər, günahkarların üzə çıxarılması sahəsində çalışan professional, peşəkar insanların çox gərgin bir şəkildə fəaliyyəti, hər an qarşılaşıqları təhlükələr, ölüm, dəhşət, tökülen qanlar və bunları törədənlərin-əsl günahkarların məhz həmin peşəkarlar tərəfindən zərərsizləşdirilməsi də əsas mövzular-dandır.

İlk detektiv əsərlər öz məzmununda həyəcanlara, intriqalara, cinayətlərə, müxtəlif kriminal hadisələrə geniş yer verirdi, macəraçılıq onlarda üstünlük təşkil edirdi. Sonralar mükəmməl detektiv əsərlər yaranmağa başladı ki, bunlar öz bədiiliyi ilə detektiv janrin dəyərli nümunələrinə çevrildi. Bəzən Şerlok Holms kimi həvəskar xəfiyyə obrazını (Konan Doylun əsərlərinin qəhrəmanı) əyləncə intriqaları üzərində qurulduğunu söyləyənlərin əksinə olaraq onun mükəmməl detektiv əsərlər qəhrəmanı adlandırsaq səhv etmərik. Orada macəraçılıq elementləri var, lakin elə bu mükəmməl detektiv olub, Dronqoların yaradılmasına zəmin hazırlayıb. Ağlı, məntiqi düşünmə qabiliyyəti, işinə maraq, vəzifəsinə məsulluq hissi digər detektiv yazıçıları, eləcə də Ç.Abdullayev kimi yazıçıları da düşündürür.

Ç. Abdullayev sözü, əsərləri ilə, ixtisası, işi, sənəti ilə detektiv janrin içindədir. Onun qəhrəmanları hər cür cinayət aləmində ölümlə, təhlükə ilə üz-üzədir. Olum-ölüm, həyat-ölüm dilemməsi qarşısındadır. Ağlına, qüvvəsinə, iradəsinə, cəsarətinə güvənərək «soyuqqanlıqla» bu işin içində uğurlu fəaliyyət göstərir. Onun narkomaniya dünyasını dağdan, məhv edən düpreləri, mertelesləri, miqelləri, minelləri var, onun dünyada hər gün minlərlə insanların ölümünə bais olan terrorçulara qarşı mübarizə aparan oğullar sırasında koroğlusu, nəbisi, polad ələmdarları... olan vətən övladları-dostları, qardaşları, həmyerliləri var. Onun beynəlxalq aləmdə terrorizmə, banditizmə, narkomaniyaya... bir sözlə, cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparan, dünya dövlətlərinin təşkil etdiyi birliklərdə xalqını, millətini, dövlətini təmsil edən Dronqolari var. «Qatil üçün qran PRİ» əsərində də həmin amal uğrunda özlərini hər cür təhlükəyə atan Dronqoların məqsədi insanları faciələrin əlindən qurtarmaqdır. Dünyanın bütün xidmət orqanları tərəfindən axtarılan terrorçu onu izləyənləri aradan götürür, hər dəfə təqib edənləri öldürür və əməliyyatlardan sağ çıxır. «Qatil

üçün qran PRİ» əsərindəki motivlər Konan Doylun ocerkləri ilə səsləşir. Onun Moriartisi Ç.Abdullayevin Əhməd Mürsəli kimi qatı cinayətkardır. Dronqo onun axtarışı, törədəcəyi, planlaşdırıldığı terror aktının qarşısının alınması üçün nə qədər təhlükələrlə qarşılaşır.

Bildiyimiz kimi, Konan Doyl öz ocerklərində Şerlok Holms ilə görüşündən, «ta onun «dəniz müqavilənaməsi» işinə qarışib mühüm bir beynəlxalq gərginliyin qarşısın alana qədər» fəaliyyətindən, baş verən hadisələrdən bəhs edir. Holmsın son əməliyyatı onun professor Moriarti ilə bağlı apardığı təhqiqatıdır. Holms çox oxumuş, savadlı, elmlı, fövqəladə riyazi istedada malik Moriarti təbiətində «ibliscəsinə bir təməyül» aşkarla çıxarır, onun damarlarından axan qan-«canılər qanıdır» fikrinə gəlir. Londonun canılər aləmi ilə dərindən tanış olan Şerlok Holms bütün cinayətlərdə həmişə qüvvətli bir əlin olduğunu hiss edir. Saxtakarlıq, soyğunçuluq, qətl-qarət kimi bütün cinayətlərdə o, bu adamın «varlığını duyur», çox üstü açılmayan cinayətlərdə bu adamın-təşkilatçılıq rolunu görür. Bu sırlı kəsin kim olduğunu üzə çıxarır, Moriartini «cinayət aləminin Nopaleonu» bilir və artıq Holms üzə çıxarır ki, Moriarti bütün cinayətlərin yarısını təşkil edəndir: «O dahidir, filosofdur, mücərrəd düşüncəli mütəfəkkirdir, hörümçək öz torunun mərkəzində sakitcə duran kimi, o da sakitcə durmuşdur. Lakin onun qurduğu torun minlərcə teli var, o, bunların hamısını izləyir, o ancaq cinayətin planını qurur, onun çoxlu agenti var, onlar çox gözəl təşkil edilmişdir. Birisi bir adamın lazımlı bir kağızını oğurlamalı, bir başqasının evini soymaq, ya bir ayırsını öldürmək istəsə, Moriartiyə müraciət etdimi-cinayət baş verəcəkdir. Onun agentini tuta bilərlər. Bu zaman həmin agenti zamina götürmək, ya da müdafiəçi çağırmaq üçün həmişə pul tapılır, cinayət təşkil edən kənarda qalır, o zərrə qədər də şübhə oyatmır. Belə bir təşkilatın olmasını çıxardığı nəticələr əsasında

müəyyən edən Holms onu meydana çıxarıb zərərsizləşdirmək üçün bütün qüvvəsini sərf edir. Moriarti Holms üçün ən təhlükəli düşməndir, ona çox ağır zərbələr endirir. Holms bu ağır zərbələrə cavab verir. Moriarti onu yolundan çəkinməyə çağırır. O, Holmsa da onun təhlükə gözlədiyini deyir və bildirir ki, bu cinayət aləmində o tək deyil, «siz bir adamin deyil, böyük qüdrətli bir təşkilatın yolunu kəsmisiniz. Bu yoldan çəkilməlisiniz, çəkilməsəniz əziləcəksiniz»- deyəndə Holms ona belə cavab verir.

-Mən yəqin bilsəm ki, cəmiyyətin rifah və səadəti üçün sizi məhv edə bilərəm,-onda özümün də məhv olmağıma məməniyyətlə razı olardım».

Holms təqiblərlə qarşılaşır, atılan güllədən yayına bilir, onu dəyənəklə hücum edən şəss yaralasa da, özünü müdafiə edə bilir. Artıq onların cinayətlərinin üstünü açan Holms bir müddət sağ qalmaqla təhqiqatda iştirakının da lazımlığını düşünür, müəyyən bir vaxta oranı tərk etməli olur və dostu Uotsona da özü ilə getməyi təklif edir. O, dostunun köməyi ilə «Avropanın ən ağıllı bir dələduzuna Avropada canılərin ən əzəmətli bir sindikatına qarşı» iş görüdüklərini unutmamağı, ehtiyatlı olmayı, bunun üçün marşrutu «planlı» şəkildə həyata keçirməyi tövsiyə edir. Bununla belə, bütün quldur dəstəsi tutulsa da, qaçmağa müvəffəq olan Moriarti də ondan qisas almaq üçün bütün gücünü sərf edir.

Minlərlə cinayətin üstünü açmış olan, cinayətkarı cəzasına çatdırın Holms inanır ki, bir gün Avropada «ən ağıllı, ən təhlükəli bir canını»-Moriartini də tutmaqla vəzifəsini bitmiş hesab edəcək. Holms sona qədər bu cinayətkarlarla mübarizə aparıb onların ədalətli dərsini almasına nail olur. O nə qədər nahaq yerə «məhkum edilmiş adamları həbsdən, sürgündən, dar ağacından xilas edir. Cinayətlərlə dolu Londonda, eləcə də, bütün dünyada məşhur olan Şerlok Holmsa hamı inanır. Hər bir nədənsə müqqəsir bilinən kə-

sin işini o təhqiq edirəsə, bilir ki, o «yeməyəcək, içməyəcək, yatmayacaq, başqa məsələlər barəsində düşünməyəcək, çalışacaq ki, du dəhşətli sərrin üstünü açsın, cinayət edib gizlənən, öz təqsirini başqasının üstünə atan o alçağı ifşa etsin». Şerlok Holms bilir ki, o, bu işə məsulidur, bir insanın həyatı bu məsələnin həllindən asılıdır.

Şerlok Holms bütün canı, səhhəti ilə bu mübarizəyə qatılır. Uotson-dostu onun həyatında ağır məqamlar olduğunu deyir: «o, təhqiqat aparan zaman öz işində həddindən artıq fədakarlıq göstərdiyindən elə zəifləyirdi ki, ayaq üstə dura bilməyib özündən gedirdi». Bir iş görərkən qətiyyən öz mənfiətini güdmür, kasiba, köməksizə də öz köməyini əsirgəmir. «Əlbəttə, o, yalnız kasıbları fəlakətdən qurtarmır. Nazirlər də, bankirlər də, hersoqlar da ona müraciət edib kömək isteyirlər. Kimin ki, başına qəribə sirli bir hadisə gəldi-Şerlok Holmsın qapısı onun üzünə açıldı. Belə hadisələr onu hər şeydən çox maraqlandırır. Sirlərin və müəmmalaların üstünü açmaq-onun ixtisasıdır. Onun bu xarakterinə müxtəlif cür qiymət verirlər. Hər cür dolaşış iş açmağı xoşladığından özünü min cür təhlükəyə atır, gecələr yuxusuz qalır. O, özü də «sirli, müəmmalı bir iş olmayanda darixır, belə həyat ona çox maraqsız və sönük görünür. Yaziçı onu başqlarına sərr verməyən, çox təmkinli, ümidi lərini ona bağlayanların ümidi doğrultmağa çalışan, çətinə düşəndə həyəcan keçirən, o bədbəxt insanlara yazıçı gələn insan kimi təsvir edir. Hər bir dolaşış iş ölüm-dirim məsələsi olsa belə, onun üçün hansı bir təhlükəli iş olur-olsun, bu iş yaxşılığın və həqiqətin qələbə çalacağına kömək etsəydi, bu təhlükəli işi öhdəsinə götürməkdən boyun qaçırmaz olan Şerlok Holms kimi Dronqo da təhlükəli anları yaşayır. Onun zəmanəsi daha qorxunc təhlükələrlə doludur. Bu zəmanənin detektivi olmaq çox çətindir. Məsələn, «Qatil üçün Qran PRİ» əsərində Dronqo İranda Əhməd Mürsəlin adamları tərəfindən izlənir. Ölümə

əlbəyaxa olur. Ona tuşlanan güllədən təsadüf nəticəsində sağ qalsa da, yaralanmasına baxmayaraq, qorxmur, beynəlxalq dərəcəli, Moriarti kimi caninin tapılması, zərərsizləşdirilməsi üçün bütün bacarığından istifadə edir. Fransada keçirilən festival zamanı törədiləcək terrorun da qarşısının alınması yolunda hər an ölümlə əlbəyaxa olur, qorxduğu, həyəcanlandığı bir şey vardısa o da, minlərlə günahsız insanın başına gələcək faciənin qarşısını vaxtında ala bilməmək idi.

«Qatil üçün qran PRİ» əsərində yaxıcı Fələstin-İsrail münaqişələrinə toxunur. Bütün münaqişələr ağilla, stol arxasında oturub aparılan danışqlarla, birlikdə müzakirələr, sağlam bir şəkildə öz həllini tapmalıdır. Dünya sivil bir dövrdə yaşayır, barbarlıq, vəhşilik dövrü deyil. Hər bir ziddiyətli məsələlərdə tərəflərin öz maraqları olsa da, dinc, yanaşı yaşamaq üçün ortaq məxrəcə gəlməlidirlər. Ən böyük ziddiyətli müharibə ocağı olan İsrail-Fələstin münasibətlərinin normal münasibətlərə doğru inkişafının pozulmasından narahat olan İsrail Təhlükəsizlik xidmətinin generalı deyir: «bu fələstinlilərlə çox böyük çətinliklə yenidən əlaqə qurmuşuq. Yasir Ərəfat danışqlara razılaşıb və «bu zoraklığın genişlənməsini dayandırıa bilmişik». Qorxulusu odur ki, Əhməd Mürsəlin ucbatından bu proses pozula bilər, sülh danışqlarının baş tutmamasına götərib çıxarar. Yaxıcı belə məsələləri əsərlərində unutmur. Detektiv əsərlərindəki siyasi motivlər, qoyulan siyasi məsələlər aktual və zamanın problemləridir. O, bu siyasi problemləri yaşayan dünyanın yaxıcısı, ziyalısı, ictimai xadimidir.

Neçə illərdir Fələstin-İsrail münaqişələri davam edir. Bu münaqişələr on minlərlə insanların həyatına son qoyub, tökülen qanlar, törədilən terror aktları israil-fələstin xalqlarının dinc ömrünə zəhər qatıb. Dünya dövlətlərinin qarışdıqları bu münaqişələrin Qarabağ münaqişəsi kimi həlli

tapılmır ki, tapılmır. Artıq əlli ilə yaxındır ki, torpaq iddialı iki xalqın faciələri baş alıb gedir.

Ərəb-İsrail münaqişəsi illərdir davam edir. Bu mübarizənin özündən öncə sadə İsrail xalqının təxminən iki minililik təqibləri göz öünüə gəlir. Tarix boyu başı müsibətlər çəkən «antisemitizm» cərəyanının əzablarını yaşayan yəhudü xalqı göz öünüə gəlir. Eramızın birinci əsrində Roma imperiyası yəhudü dövlətini ləğv etdi. Onlar Fələstindən qovuldular. Romada fəaliyyət göstərən xristian kilsəsi belə bir məlumat yaydı ki, guya Xristosu (İsa peyğəmbəri) yəhudilər çarmixa çəkiblər. Yəhudilərə qarşı mübarizə Roma imperiyasında dövlət səviyyəsində aparıldı. Kilsə yəhudilərlə nikahi qadağan edir, xristianlıları yə-hudilərə qarşı barışmaz olmağa çağırırdı ki, bu da yəhudü qırğınlarının törənməsinə səbəb oldu. «Avropada başlayan Birinci (1095-1099-cu illər) və İkinci (1147-1149-cu illər) səlib yürüşləri zamanı yəhudilər böyük qırğınlara məruz qalmışdır. Onların keşməkeşli əzablı həyatı XVIII əsrin sonlarına qədər davam edir. XVIII əsrin sonunda 1791-ci ildə yəhudilər ilk dəfə olaraq Fransada başqa xalqlarla bərabər hüquqa malik oldular. Almaniyada isə bu proses XIX əsrin 40-ci illərinə təsadüf edir. Ancaq buna baxmayaraq Hitler hakimiyyət başına gələndən sonra bu ölkədə antisemitizm son həddə çatdı».

İkinci Dünya Müharibəsindən sonra İsrail öz dövlətini yaratmaq imkanı qazandı. Elə bu dövrdən İsrail öz siyasi fəaliyyətində ərazilərini genişləndirmək üçün «ərəb dünyasına meydan oxudu». «Suriyaya aid olan Colan təpələrini, Cənubi Livanı, Fələstin torpaqlarını işğal etdi».

Fələstin xalqı qədim fələstinin yerli ərəb əhalisidir. İsraildə, onun işğal etdiyi Fələstin torpaqlarında, Livan, Küveyt, İordaniya, Suriya, Misir, həmçinin Latin Amerikası, qərbi Avropa ölkələrində yaşayır. Təqribən dörd mil-yondan çox əhalisi olan fələstinlilərin formalaşmasında e.ə

XIII əsrдə indiki İsrail və Fələstин ərazisində məskunlaşmış filistinlilər, sonralar isə ərəb tayfaları mühüm rol oynamışlar. Ərəb dilində danışırlar, müsəlman dinlidirlər. İsrail sionistlərinin irqi ayrı seçkilik siyasetinə məruz qalan fələstinlilərin böyük bir hissəsi-təqribən iki milyona qədəri ərəb ölkələrində qaçqın düşərgələrində yaşamağa məcbur olmuşlar. Fələstinlilər Fələstин Milli Azadlıq Təşkilatında birləşərək İsrail işgalçlarına qarşı indi də mübarizə aparmaqdırıllar. Bu torpaqların qədim tarixi var. Qərbi Asiyadakı bu tarixi vilayət paeolit dövründə mövcuddur. Tarixçilər e.ə. XII əsrдə fələstinin sahil zolağını filistinlilərin tutduğunu, qalan ərazidə isə e.ə. XI əsrдə qədim yəhudü tayfaları İsrail-Yəhudü padşahlığının əsasını qoyduqlarını, bu padşahlığın e.ə. təqribən 928-ci ildə İsrail padşahlığına və Yəhudü padşahlığına parçalandığını bildirir.

Bu diyar zamanın ağır sınaqlarına məruz qalmışdır. «Fələstин e.ə. 539-cu ildən Əhəmənilər dövlətinin, e. ə. 2-3 əsrlərdə Ptolemylər və Suriya Selevkilərinin, e.ə. 63-cü ildən Romanın, 595-ci ildən Bizansın tərkibində olmuşdur. VII əsrдə ərəblər, XI əsrдə səlibçilər, XII əsrдə Misir sultanları tutmuşdular. 1516-ci ildə Osmanlı imperiyasının tərkibində idi. 1917-ci ildə ingilis ordusu Fələstini işgal etdi. 1920-47-ci illərdə Böyük Britaniyanın mandatlı ərazisi olmuşdur».

BMT Baş Məclisinin 1947-ci il 29 noyabr tarixli qərarına əsasən İngiltərənin mandatlığı ləğv edilir və Fələstин ərazisində ərəb və yəhudü dövlətləri yaradılmalı olur. «Qüds BMT-nin idarəsi altında beynəlxalq xüsusi rejimli müstəqil inzibati vahid oldu». 1948-49-cu illərdə Fələstin ərəb dövləti üçün ayrılmış ərazinin böyük hissəsini İsrail zəbt etdi, digər hissəsini İordaniya tutdu. Qəzzə rayonu Misirin nəzarəti altına keçdi. İsrail hərbi qüvvələrinin tutduqları ərazidən 900 mindən çox fələstinli qovuldu və Fələstin qaçqınları problemi meydana çıxdı. 1967-ci ildə İsrail keçmiş

Fələstin mandatlıq ərazisini bütünlükə zəbt etdi və bu günədək işgal altında saxlayır, «Fələstin xalqının azadlıq və öz müqəddaratını təyin etmək hüququna zidd olaraq, ABŞ-İsrail hakim dairələri İsrail dövləti daxilində Fələstin xalqına «muxtariyyət hüququ» verilməsi planını irəli sürürlər. Dünya isə bunu qəbul etmir, eləcə də fələstin xalqının özü də. BMT və ÜSS-nin qərarı ilə 1982-ci ildən 29 noyabr günü Fələstin xalqının mübarizəsi ilə beynəlxalq həmrəylik günü elan olunmuşdur. Ərəb dövlətləri, müsəlman dünyası, dünyanın mütərəqqi qüvvələri müstəqil Fələstin dövlətinin yaradılmasının tərəfdarları onların hüquqlarını müdafiə edir. Fələstin xalqının istiqlaliyyəti uğrunda mübarizə aparan Fələstin Azadlıq Təşkilatı, Fələstin xalqının liderləri sülhə qovuşmaq, müstəqil dövlət qurmaq istəyindədirlər, arzularının gerçəkləşdirilməsinə zərbə vuran partlayışların, terror aktlarının əleyhinədir.

«Qatil üçün qran PRİ» əsərində «Biz sülh şəraitində yaşamağa öyrəşməliyik. Yoxsa xalqımız əbədi mühəribəyə düşər olacaq»-deyən Hacı Kərimi və onun tərəfdarlarını eşiməyən qüvvələr var. Bunlardan ən qorxuluşu Hacı Kərimi və onun adamlarını bundan narazı olub güllələyən terrorçu Əhməd Mürsəldir və o, Fələstin qruplaşmalarının Ərəfatın əmrinə tabe olmaq və öz terror aktlarını müvəqqəti dayandırmaq barədə qəbul etdikləri qərarın əleyhinə çıxır. Bu qərarı Hacı Kərim ona bildirdikdə isə onu güllələyir, «Hezbollah» təşkilatı bundan xəbər tutur, onunla bir daha iş görməyəcəyini bəyan edir. Öz liderlərindən birinin qətlə yetirilmiş olduğunu bilən fələstinlilərin Avropadakı, Yaxın Şərqdəki agenturaları qəzəblənərək onu təqib edirlər. Yazıçının əsərinin süjet xəttini bu terrorçuya qarşı aparılan mübarizə və terrorçunun törətdiyi cinayətlərin təsviri təşkil edir.

Terrorçu Əhməd Mürsəl öz «əvvəlki dostlarının hamisi ilə üzülüşüb, bütün əlaqələrini kəsib», özünün yaxın

adamlarından bir neçesi ilə müstəqil fəaliyyətə başlayır. Fələstin liderləri onun törədə biləcəyi təhlükələrdən narahatdır. Və nəhayət, onlar öyrənə bilir ki, o, Bakıya yola düşmüş sərnişinlərin siyahısında olub. Əhməd Mürsəl soyadını dəyişdirmiş, əldə etdiyi pasportla («seriya və nömrələri» onlara tanış olan Kanada pasportu ilə) uçub. Onların düşündükləri kimi terrorçu Tehrana deyil, Bakıya gedir. Onlar ehtimal edirlər ki, Parisdə onların agentini öldürdükdən sonra Əhməd Hollandiyaya gedib və oradan da Bakıya uçub. Aparılan təhqiqat zamanı onlar belə bir məlumat əldə etmişdirlər ki, iki il əvvəl onlarda Kanada pasportlarının bir neçə blankı yoxa çıxmışdı, «güman ki, bunlar Əhməd Mürsəlin adamlarının əlinə keçib. Beş gün əvvəl Parisdə agentin qətlə yetirilməsi, üç gün sonra isə oğurlanmış pasportlardan istifadə edərək Şengen zonası ölkələrinin ərazisindən çıxıb Bakıya uçan Əhməd Mürsəl ola bilər. Orta Şərqiin müsəlman ölkələri arasında öz səfirliliklərinin olduğu yeganə ölkə olan Azərbaycandakı səfirləri Arkadi Mil-Manini xəbərdar etmək qərarına gələn rəhbərlik onun Bakıdakı səfirliliklərinə basqın hazırladığından narahatlıq keçirir. Əhmədin alternativ silah mənbələri axtarmaq üçün Bakıya getdiyinə əminidirlər, «axı, indi o, yeni terror aktları üçün silah tapmaqdan ötrü ora-bura vurnuxur. Qafqazda isə bu ən asan işdir. Orada qeydiyyatsız silahın sayı-hesabı yoxdur».

Yazıcı Əhməd Mürsəlin Qafqazda silah əldə etmək üçün Bakıya uçmasını əsərdə göstərməklə müharibə ocaqlarına çevrilmiş olan Çeçenistan, Qarabağ, Osetiya, Abxaziya, Gürcüstan, Dağıstan məsələlərinə toxunmuş olur. 80-ci illərin sonu, 90-ci illərin əvvəllərində dağlımış imperiyanın ərazisində öz müstəqilliklərini əldə etmək istəyən Qafqaz xalqlarının milli maraqlarını yatırmaq üçün imperialist qüvvələrin törətdiyi qanlı cinayətlər, bu yerlərə satılan külli midarda silah-sursat o qədər çoxalmışdı ki, insanlar evdən çıxmağa qorxurdular. Gündüz, gecə atılan güllələr, atəş

səsləri artıq adı hala çevrilməkdə idi. Yaziçı ölkədə hökm sürən hərc-mərcliyin qarşısının alınması üçün görüləcək sərt tədbirlərin olmadığı bir zamanda baş verən hadisələri qələmə almış olur. Fələstin-İsrail münaqişəsi baxmayaraq ki, 60-cı illərdən daha da kəskinləşmişdi, sonralar dünyada müharibə ocaqlarının artması, bu gün də həlli tapılmayan gürcü-abxaz, çeçen-rus, Azərbaycan-ermənistən münaqişələri də dünyanın ən böyük problemlərindən birinə çevrildi ki, yazıçı fələstin-israil münaqişəsi kimi bu ərazilərin də kəskin müaqişə ocaqlarına çevrildiyinə dünya oxusunun diqqətini cəlb etmiş olur.

Əhməd Mürsəlin məhz belə müharibə alovlarının şöləndiyi ərazidən əldə etdiyi silahı Avropaya keçirmək (əslində Qafqaza o silahlar Avropa, Amerika, Rusiya, İran kimi ölkələrdən gətirilirdi) fikrində olduğuna əmin olan şəxslərdən olan polkovnik onun öz «metodundan» istifadə etməyi, belə terrorçunun qarşısına onun özü səviyyədə «bir ovçu» çıxarmağı, Əhməd Mürsəlin özünü ələ keçirməyi, bunun üçün BMT-nin eksperti olmuş, məşhur analistik Dronqonun köməyindən istifadə etməyi məsləhət görür. Əslində Dronqonun bu işlə bağlı təhqiqata cəlb olunması da səbəbsiz deyildi. Çünkü «Moskva və Bakı məhz onun regionlarıdır». Amma Rusiyada «Yad bir adamı» əməkdaşlığı cəlb etməyi «bağışlanmaz» səhv bilən, onu yaxşı tanıyan Rayski var. O, yenidən ekspert kimi Dronqo ilə iş birliyi qurmağa narazılıq etsə də, onun işə cəlb edilməsinə görək olmadığını bildirirə də, «bu, bizim problemimizdir və onu özümüz həll edəcəyik»-desə də, reallıqlarla «barışmalı», fikrindən dönməli olur.

Yaziçı burada bütöv bir qrupla Bakıya gəlmiş general Rayskinin Azərbaycan Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi və Xarici İşlər Nazirliyi rəhbərliyi ilə görüşünü təsvir edir. Azərbaycan rəhbərliyini də bu terrorçunun törədə biləcəyi terror aktları narahat edir. O da tezliklə onun tutulmasında

maraqlıdır. Rayski ilə gələn əməkdaşların bir qrupu, əlavə olaraq iki polis avtomobili və Milli Təhlükəsizlik Xidmətinin bir neçə maşını da ona təhkim olunaraq İsrail səfirliliyinin mühafizəsi gücləndirilir. Əhməd Mürsəlin İsrail səfirliliyinə qarşı törədəcəyi terror da gözləniləndir.

Yazıcı əsərdə Azərbaycanla Tel-Əviv arasındaki «isti» münasibətlərə toxunur. İsrail Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan, onunla diplomatik münasibətlər quran ilk dövlətlərdən idi. Onların bir az da əvvəlki tarixdən məlum olan yaxşı münasibətləri vardi. Yazıcı bir az tarixə üz tutur, bu «isti» münasibətlərlə oxucunu tanış edir; vaxtilə çar Rusiyanın iki böyük şəhərdə-Bakı və Tiflisdə yəhudi qırğını törətmək üçün göstərdiyi cəhdləri, bu cəhdin puça çıxmasını yada salır və bildirir ki, «bunu da İsraildə həmişə xatırlayırdılar». Bu məsələləri yazıcı ötəri olaraq yada salmir. Yazıcının burada bu məsələləri oxucuya çatdırmaqdə vətəndaş maraqları var. Yazıcı əsərlərində millətinin, xalqının oğlu olaraq qalır. O, xalqının, millətinin yüksək hümanist ideyalarıyla köklənmişdir. Azərbaycan tarix boyu öz qonşuları ilə dostluq şəraitində yaşamağa can atıb. Baxmayaraq ki, xarici müdaxiləçilər bu çoxmillətli yurdun xalqları arasına millətçilik toxumu səpməklə, onları bir-birinə qarşı qoymaqla onların başını qarışdırıb, öz çirkin siyasetini həyata keçirməyə çalışıb, yazıçı bundan onların bəzən yararlanı bilsələr də, həmişə istəklərinə nail olmadıqlarını bildirir. Yazıcı 1905-1918-ci illərdə törədilən erməni-Azərbaycan qırğınılarını yada salır. Əsrin sonlarında Sovet İttifaqının dağıılması, öz müstəqilliyini isteyən Azərbaycan kimi dövlətlərə qarşı imperialist qüvvələrin müdaxiləsi, yenidən millətçilik alovunun şölənməsi, bu dəfə 90-ci illərdə o qədər də istəyinə çatmayanların çirkin siyaseti əsərdə öz bədii əksini tapır.

1905-1918-ci illərdə on minlərlə erməni-Azərbaycan xalqının qətlə yetirilməsinə səbəb olan fitnələr törədilməsinə

baxmayaraq 90-cı illərdə bu baş tutmur, yaziçı «minlərlə azərbaycanlıının öz qonşusunu zorakılıqdan müdafiə etməsini, minlərlə yerli sakinin öz dostunun və yaxınının xilaskarı olduğunu, bununla belə, Bakıda 56 erməninin öldürülməsinin «dünyanın müxtəlif yerlərində yaşayan bəkliləri heyrətə götirdiyini, bunun da şər qüvvələrin əli ilə olduğunu, bir ucunun yüz minlərlə azərbaycanlıının Ermənistandan qovulması və kütləvi şəkildə öldürülməsi ilə bağlılığını göstərir və humanist xalqının humanist oğlu kimi, bununla belə, hər hansı bir insanın qətlə yetirilməsinin əleyhinədir, bu, hansı dinə mənsub olmasından «asılı olmayıaraq, həm mənəvi, həm də dini nöqtəyi-nəzərdən qeyri-əxlaqi bir işdir», -deyir.

Yaziçı bu terror aktının qarşısının alınmasına Dronqonun da qatılmasını «təmin etməklə» xalqımızın sülhsevər, dövlətimizin insanların dinc yanaşı yaşamasını istəyən beynəlmiləl bir ölkə olduğunu, onun bacarıqlı hüquq mühafizə işçilərinin bu dincliyyin, əmin amanlığın qorunub saxlanması üçün həmişə hazır olduqlarını, bunu işləri ilə sübut etdiklərini bildirmiş olur. Yaziçı bu əsərdə bəzi məsələlərin qaranlıq qalmasına imkan vermir. Dronqo bir azərbaycanlı övladı kimi yaşadığı ömrü, işini «əyləncəli» həyatı kimi yaşamayıb. O, «neçə sinmiş talenin, uğursuz ömrün, sənmüş ümidiñ şahidi»dır, «nə qədər eclaf, məkr, həyasızlıq və zorakılıq» görmüşdü. Cinayət qurbanı olmuş nə qədər insana rast gəlib, nə qədər bu yolda dostlarını, yoldaşlarını itirib, özgələrinin ağrısına, əzabına göynəyir.

O, bir zaman inandığımız «vahid, bölünməz» dövlətin vətəndaşı idi, ömrünün otuz ilini bu ideyalarla köklənmiş, bu amallara xidmət etmiş, vahid bildiyi sovet xalqının nümayəndəsi idi. Artıq bütün bu ideyaların puç olduğunu görən, Moskva və Bakıda mənzilləri olan, «vahid, bütöv Vətənin-Sovetlər ölkəsinin «parçalanmış hissələrinin» hərəsinin bir səmtə üzdüyünü, eyni sürətlə müxtəlif istiqamətlərə

yönəldiyini görüb, öz ölkəsinin dağıla bilməsi ilə «barışa bilməyənlərdən» idi. «Vətən» anlayışı onunçün doğulub, böyüdüyü, tərbiyə aldığı və öz imkanları daxilində qoruma-ğça çalışdığı nəhəng ölkəni ehtiva edirdi.

Bu əsərin yarandığı illərdə milyonlarla insan azadlıq, müstəqillik şüərləri altında günlərlə azadlıq meydanında yatanda, elə insanlar da var idi ki, şüurlu surətdə qarşısındı fəlakətləri duyurdu. Birdən-birə bütün bağları qırmaq olmazdı, yetmiş il bir ölkəyə, bir əqidəyə, bir məsləkə xidmət etmiş insanların həyatını cəhənnəmə döndərəcək təhlükələri qabaqcadan görənlər var idi. Eyni zamanda bu ayrılığın gətirdiyi əzablarla dözməyənlər var idi. Çingiz Abdullayev bir yazıçı kimi bu hadisələrin içində idi. O hansısa bir zamanda, tarixdə baş vermiş hadisələri qələmə almırı. Yaşadığı zamanın, günün, saatın reallıqlarının şahidi idi. Ona doğma olan ölkəsinin müstəqilliyini istəməklə yanaşı, bu dövrdə elə insanlar var idi ki, haqlı olaraq, həqiqətən birdən-birə illərlə dost-qardaş bildiyi insanları ayrı ölkə vətəndaşı kimi qəbul edə bilmirdi, içində sevinc qarışq böyük bir ağrı da yaşıadırdı. Bu dağıntı minlərlə insanın vətənini, əzizlərini, ailəsini əlindən aldı, işini itirdi, amalları puç oldu. Dronqoların faciəsi göz qabağında idi. Bu ölkə onun otuz iki yaşı olanda dağılmışdı. Yaziçinin qəhrəmanı yaşadığı reallıqların üstünü pərdələməyi bacarmır. Yaziçi da onun kimidir, insan hissələrini, duyğularını bədii boyalarla vermək, bəzi «sarı sim»lərə toxunmaq, özünü oxucuya yalançı millətçi kimi təqdim etmək meylindən uzaqdır. Çingiz Abdullayev elə bir yazıçıdır ki, bərsiz-bəzəksiz, pafosuz, düşündüklərini deyir, realdır..

Bununla belə, müstəqil, bərabər, azad, suveren yaşamaq istəməyən xalq, millət yoxdur. Öz müqəddaratını özü həll etmək, öz evinin böyüyü olmaq, kimsədən asılı olma- maq, azad düşüncələrini, yaşayışını özü təmin etmək, qolu-

na zəncir keçirilməsinə imkan verməmək hər millətin, xalqın oğlu kimi onun da istəyidir.

Çingiz Abdullayev sovetlər ölkəsi dağılana qədər yazdığı əsərlərində, dağılma ərzəfəsində yazılın əsərlərində də düşüncələrində azaddır. Əslində Dronqo ömrünün böyük bir hissəsini Sovetlər dönməmində yaşayan, vahid sovet xalqının oğlu, vətəndaşı olan, milyonların düşüncələrini özündə eks etdirən bir surətdir. Dronqo bu düşüncələrində tək deyil. Sovet İttifaqı dağılandan sonra aramızda, düşüncələrimizdə kök salmış ideyalar qalmaqdı idi, 15 respublikanın vahid bir bayraq altında birləşən vətəndaşları kimi aralarımızda olan zəncirləri birdən-birə qırmaq, birdəfəlik atmaq mümkün deyildi. Bunun üçün zaman lazım idi... bu əsərdə illərlə bir ölkəsi, dövləti, kəşfiyyat sistemi, təhlükəsizlik orqanı olub, bir yerdə işləmiş, fəaliyyət göstərmiş, ölkəsinin daxili və xarici siyasetində birgə döyüşmüş Dronqo, Matveyev, Rayski var. Bu terror aktı törədilə biləcək Bakı onlar üçün də bir zaman doğma idi və indi də ölkələri arasında təhlükəsizlik sahəsində müqavilələr qüvvədədir. Baxmaya-raq ki, Dronqo müstəqil analitikdir, o, bu iki ölkənin vətəndaşıdır. Qeyd etdiyimiz kimi, Əhməd Mürsəlin indiyə kimi Avropada vəhşi aksiyalar törətmək üçün ona pul verməyən İranın xüsusi xidmət orqanları ilə haqq hesab çəkmək istəyi, ikincisi isə, Yaxın Şərqi dəki kövrək sülhə zərbə vuran bu terrorçunun törədəcəyi faciələr bu işdən xəbər tutanları, Rusiya, Azərbaycan, Avropa ölkələrini də narahat edir. Bu terrorla bağlı məlumatı ilk əldə edən Rusiya olduğuna görə Rusiya Kəşfiyyat İdarəsi daha çox narahatdır. Çünkü keçmişlə bağlı bəzi siyasi məsələlər var, indi işləmək daha çətindir, xarici siyasi məsələlər öz məcrasından çıxdığı bir zamanda Rusiya əleyhinə hər cür şaiyələr bu ölkənin xarici ölkələrlə iş siyasetinə də böyük zərbə vura bilər. «Biz iranlıları, sonra fələstinliləri günahlandırırıq, onlar da dərhal bəyan edirlər ki, bu bizim təxribatımızdır. Bu da

gərginliyin yeni dalğası. Bizim hökümətimiz hadisələrin belə şəkil almasını arzulamır». Onlara bu işdə kömək edəcək Dronqoya ona görə bu işi təklif edirlər ki, baş verə biləcək hər hansı bir terror aktında Rusiyanın əli olmadığına dünya ictimaiyyəti əmin olsun. Buna görə də «orada rəsmən Rusiya xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşı olmayan müstəqil ekspert»in işləməsini istəyirlər.

Əsərdə yaziçı bir sıra maraqlı məqamlara toxunur. Əhməd Mürsəl kimi terrorçunun tutulmasında, onun planlaşdırıldığı məlumatın əldə edilməsində MOSSAD-ın da, Rusiya kimi marağı var. Sovet İttifaqı dağılandan sonra Sovet İttifaqının hüquqi varisi olan Rusiya Yaxın Şərqdəki bütün mövqelərini itirir. Yaxın Şərqi tənzimlənməsində ABŞ-la keçmiş SSRİ birlikdə «sözü eşidilən əsas arbitrlərdən idisə», o dağılandan sonra Rusiya təklikdə fələstinliləri dəstekləməkdən imtina etməklə bu mövqelərini itirmişdi, Rusiya İsrail və digərlərin nəzərində belə radikal qruplaşmaları maliyyələşdirən xüsusi xidmət orqanlarıdır. Ruslar bu böyük terrorçunun zərərsizləşdirilməsi üçün MOSSAD-la əməkdaşlıq etməli olurlar, çünkü Gürcüstanda olan üç hərbi bazaları, Ermənistandır. Birgə müdafiə haqqında sazişləri, orada qoşunları olmasına baxmayaraq, Azərbaycanda mövqelərinin zəif olduğunu bilirlər və onlar Əhməd Mirsəl kimi irimiyyashlı terrorçunun öz marşrutundakı məntəqələrdən biri kimi niyə Bakını seçdiyini, niyə Azərbaycan höküməti onu aeroportda həbs etmədiyini, bəlkə özləri istəmədiyini aydınlaşdırmaqdə da maraqlıdır. Buna görə, Bakıya gedərkən polkovnik Movseyevin komandanlığı altında xüsusi təyinatlı qrupun əməkdaşları da onunla olacağını, Dronqo bu işi uğurla başa vursa, terrorçunu «Rusiya ərazisinə gətirməyə» köməkçi olacaqlarını bildirən general Svetlitski Dronqonu MOSSAD-ın təklifini qəbul etməsinə razı salmaqla öz siyasetlərinin də baş tutacağı fikrindədir: «Terrorçunu MOSSAD-a təhvıl verməzdən qabaq

bizim ona bir neçə xoşagelməz sualımız olacaq. Ümidvariq ki, bizim təkcə Yaxın Şərqi siyasetimiz deyil, həm də gələcəkdə MDB ölkələrində aparacağımız siyaset, bəlkə də, ondan alacağımız cavablardan asılı olacaq».

MOSSAD-in nümayəndələri də onu tapmaq üçün ona görə Dronqonu seçirlər ki, o «eyni vaxtda Rusiya, həm də İran kəşfiyyatı ilə işləyəcək» və onların işini də əlaqələndirə bləcək yeganə adamdır. O, BMT-nin keçmiş ekspertiidir və onu dünyada yaxşı tanıyırlar. Pavel bildirir ki, «sən iranlıların inana biləcəyi yeganə adamsan»... Sən cinayətkarlıq problemi üzrə beynəlxalq səviyyəli ekspertsən... nədəncə hardasa belə bir terror aktının törədilməsi iranlılara da əl vermir, əlbəttə, əgər bu terrorda onların özləri maraqlı deyilsə...»

Bu əməliyyatda Rusiya xidmət orqanları ilə işləyən Dronqo zamanın reallıqları ilə «silahlandırılıb». O, hələ sovet vətəndaşıdır, bu hissi içində əbədi hələ boğa bilmir. Dronqo bəzən Moskvanın möhtəşəm SSRİ-nin paytaxtı olduğunu unutmur. Ancaq reallıqlarla qarşılaşanda «səksənir». Dronqo Niyaz Bayramovun arvadının qardaşının Rusiyada yaşadığıni, deyilənə görə, «orada heç də qanuni olmayan işlərlə» məşğul olduğunu operativ yoxlamaq üçün Rusiya Xarici Kəşfiyyat xidmətinə rəsmi sorğu təklif etməyin mümkünüyünü deyəndə Müstəqil Azərbaycanın təhlükəsizlik xidmətinin məsul işçisi Qasimov etiraz edir və bu, başqa bir dövlətin kəşfiyyatıdır. «Bizim onlarla heç bir ümumi işimiz ola bilməz»-deyir və həqiqəti eşidən Dronqo həyəcanlanır: «sadəcə Moskvani yad, çox vaxt isə tamamilə yad bir dövlətin paytaxtı olmasına mən müdhiş bir cəfəngiyyat kimi baxıram. Elə Kiyevi, Daşkəndin və ya Tallinin də o cümlədən», -deyir və istər-istəməz bəzi oxucu da vahid bir dövlətin uzun müddət vətəndaşı olmuş Dronqonun ona «doğma» olan bu məmləkətləri özünə «yad» bilməməsini, bu reallıqla da barişa bilmədiyini sömimi sayır.

Yazıcı əsərdə mükəmməl bir terrorçu surəti yaradır. Terror aktı törədənlər terrorçudur. Dövlət xadimlərinə, ictimai xadimlərin həyatına və yaxud bir ölkənin dinc həyatına qarşı yönəldilən bu zörakılıq siyasi məqsədlər də güdür. Ən təhlükəli cinayətlərdən biri olan terror aktı müasir dövrədə beynəlxalq aləmdə baş alıb gedir, hüquqi dövlət və hökumət başçılarının həyatına sui-qəsd törədir, müxtəlif ölkələrdə minlərlə dinc əhalinin sıx olduğu yerlərdə-metrolarda, böyük iclaslar salonlarında, konfranslarda, ictimaiyyətin çox toplandığı yerlərdə günahsız insanların həyatına qəsd edilir, diplomatik nümayəndələr öldürülür, xarici diplomatlar oğurlanır, təyyarələr qaçırılır, dinc əhali girov götürülür. Bunu edənlər tək-tək, bəzən də qrup şəklində fəaliyyət göstərir. Terrorların törədilməsində siyasi maraqlar çox böyük rol oynayır.

Dünya ədəbiyyatında terror, şantaj, qəddar aksiyalarla bağlı müxtəlif hadisələri qələmə alan yazıçılar, jurnalistlər vardır. Onların qələmə aldığıları əsərlərində bu terrorların törədilməsində əli olan qüvvələr pişlənir, onların çirkin əməlləri dünya xalqlarına çatdırılır, buna qarşı nifrəti artırırlar. İri imperialist dövlətlərinin yaratdıqları silahlar elə terrorizm kimi dəhşətlidir, törətdiyi fəsadlar da İkinci Dünya müharibəsindən bəşəriyyətə məlumudur. Bu silahların kəşfi, istehsalı bəşəriyyətə qarşı terrorlardan biridir. Aleksandr Aseyevski «Şpionaj, terrorizm, zloveşie planı» əsərində ABŞ-ın MKİ-nin fəaliyyətindən bəhs edir. Bildiyimiz kimi, ABŞ-ın Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi haqqında çoxlu kitablar yazılıb. Terrorun yaradılmasında, terrorcuların yetişməsində iri dövlətlərin maraqları böyük rol oynayıb. Onlar terror aktlarından istifadə etməklə öz siyasi məqsədlərinə nail olmağa çalışınlardır. Onlar həm də ən iri terror qruplarını gizlədənlər, maliyyələşdirənlərdir. Aleksandr Aseyevski əsərində MKİ-nin əli ilə dünyada törədilən qanlı cinayətlərin siyahısını verir. Bu cinayətlərin sırasında

Eiptin prezidenti Camal Əbdül Nasir (1958), Şri-Lankanın baş naziri S.Bandaranaike (1959), Konqo Respublikasının baş naziri P.Lumumba (1961), Çili prezidenti S.Alyende (1973), Banqladeş Xalq Respublikasının prezidenti M.Rəhman (1975), Konqo Respublikasının prezidenti M.Nquabi (1977), 1981-ci ildə törədilən partlayış zamanı öldürülən prezident M.Racayı və baş nazir M.Bahonar var və yüzlərlə belə terror faktlarını dünyada olan ictimai xadimlərə, dövlət başçılarına qarşı MKİ-nin törətdiyi bildirilir. Onların istehsal etdikləri kimyəvi silahlardan Əfqanistanda, Pakistanda, digər müharibə ocaqlarında istifadə edilir. Bunlarla terroristlərin nə kimi fəlakətlər törətdiyi, suya, havaya ötürürülən bu maddələrin məhv etdiyi insanların taleyi MKİ-nin vicdanını oyatmırıdı. Minlərlə terrorçu qrupları iri dövlətlər maliyyələşdirir və bu gün də bunlar var. Əhməd Mürsəl də onların «qurbanlarıdır».

Əhməd Mürsəl iyirmi beş yaşında öz təşkilatını yaratmış, İngiltərə və Fransada təhsil almış, Avropa dillərini yaxşı bilən, Səddam Hüseyn rejimini qəbul etməyən, ailəsi İraqdan olan gəncdir. İngiltərədə kollecdə oxuyarkən o, Əfqanistan, İran və İraqın mötəbər ailələrindən çıxmış iran-pərəst gənclərdən ibarət qrupun təsiri altına düşür. 80-ci illərdə bir neçə dəfə İranda olur və sonra Avropada öz təşkilatını yaradır. Onu İran hökuməti maliyyələşdirə də, sonralar razılışdırılmamış, özbaşına hərəkətləri, terror aktları İran rəhbərliyinin xoşuna gölmir. Avropanın bir sıra ölkələri ilə faydalı ticarət əlaqələri quran İранa onun əməkləri xələl gətirirdi. İran ona kömək etməkdən imtina edir və o da İranla əlaqələrini kəsir, ona düşmən mövqə tutur.

Əhməd Mürsəl maliyyə yardımı aldığı Pakistanla iş birliyi qurmali olur. Onun təşkilatının üzvləri, «Taliban» hərəkatının nümayəndələri və Pakistan kəşfiyyatının bir zabiti ilə birgə Əfqanistanda bu ölkənin keçmiş prezidenti Nəcibullanı ələ keçirmişdi. Əfqanistani da artıq tərk etmiş

